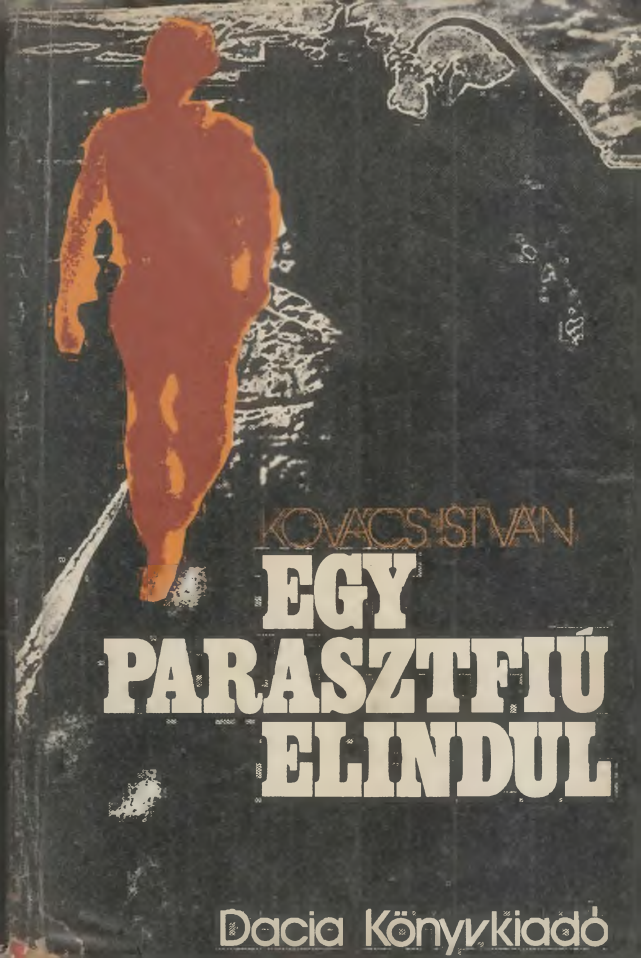
KOVÁCS ISTVÁN
EGY PARASZTFIÚ ELINDUL
Dacia Könyvkiadó

KOVÁCS ISTVÁN

EGY PARASZTFIÚ ELINDUL

A fedőlapot CSEH GUSZTÁV készítette

KOVÁCS ISTVÁN

EGY PARASZTFIÚ ELINDUL

Regény

DACIA KÖNYVKIADÓ
KOLOZSVÁR-NAPOCA, 1978

ANYÁM ÉBRESZTŐJE éveken át a hajnali harangszó volt. Az első kondításra már leszállt az ágyból. Megigazgatta rajtam a pokrócot, sietve magára kapta viselőruháját, kontyba csavarta hosszú, vörösesbarna haját, s a kontyát hegyes csontszilánkkal tűzte át. Csizmát nem húzott. Nyáron csak vasárnap vagy sokadalomba és templomba menéskor viselt lábbelit. Egyébként mindig mezítláb járt. Szép fehér lábszára volt, s amikor a mezőn víz mellett járt, mindig megmosta, mint a gólyamadár.

Reggelenként kint a pajtában répalapit dobott a két tehén elé. Amíg azok jóízűen majszolták a nedvdús csemegét, anyám leült a fejőszékre, térdei közé szorította a sajtárt, s hozzálátott a fejéshez. Fejés után gyorsan eloldozta a tehenek nyakán a láncot, s kihajtotta a két jámbort a pajtából. Virág és Bojtos lustán lépkedtek kifelé, hogy a kertünk végén megvárják a közeledő csordát.

A két malacot is útra tette anyám. Még a konda érkezte előtt utcára kerültek, s hosszú orrukkal a kert tövében, a liciummal borított sánc fenekén turkáltak.

Most is hallom a pléhedények kocogását, s behunyt szemmel is látom, amint kint a pitvarban leszűri és elporciózza a tejet. A nagyobbik kondér tejecskét minden reggel Halász doktor úrékhoz vitte, a többit saját részünkre hagyta meg. Halász doktornak, a körorvosnak nagy családja volt, és sok tejet vett tőlünk. Hallottam egyszer, amint anyám a szomszédasszonynak azt mondta, hogy egész csorda fiúcska és három kisaszszonyka issza a tejet. A reggeli sürgölődés végére a csirkék és rucák málékevertje is elkészült.

Aztán engem is felköltött:

— István fiam, kelj fel!

Ilyenkor én még színleltem egy kicsit az alvást, mert sehogy sem akaródzott kibújni a jó meleg ágyból.

Kelj fel, fiam, indulnom kell a mezőre.

Nagy hirtelen lehúzta rólam a takarót, és kitessékelt az ágyból. Én pedig, amíg jó hideg vízzel meg nem mosdatott, csak pillogtam, mint álmos bagoly a templom tornyában. Aztán megkaptam a „napiparancsot":

— A Bíborosba megyek. Ha valaki keres, azt mondod: „Édesanyám a Gál-féle uradalomba ment kapálni". De nem engedsz be senkit a kapun. Soha sem lehet tudni, kinek mi a szándéka, érted?

Értem ...

— Ha erősködik, akkor sem engeded be, hanem segítségért kiabálsz, ahogy a torkodon kifér. Az ennivalódat oda tettem a verembe. Ott jó hűvös van. A tej a kicsi cseréptányérban. Máléval egyél mindent ... Most igyál egy jót a tejből, még meleg és habos, az imént fejtem, itt van a törött fülű cserépcsuporban. Amit nem iszol meg most, azt megkapod később ... A kis légejben van az ivóvíz, ott a hűvös veremben. Na, megértetted, fiam? A kiscsirkéknek kevertet készítettem, mikor meghúzzák a toronyban az áldott déli harangszót, adj nekik belőle, s ha napközben még sírva előjönnek, újra szórj eléjük.

— A kis pipéknek is ...?

— Azoknak is, hát! Ott van egy cseréptálban a kevertjük, csohánnyal vegyítve ... Te meg vigyázz magadra! Ide ne csődítsd az utca kölykeit. A kapun túl ne mászkálj. Ha idejön Gáspár Jankó vagy Boar Mitruj, szépen játsszatok a ház megett a veremben. De gyufával ne járjatok, nehogy földönfutóvá tegyetek. A bőrödet húzom le, ha valami bajt találok este ... Nehogy a vizesgödörhöz menj, hogy beleess, s a nagy béka felfaljon ...

Anyám tarisznyájában a kemény málé mellett egy kis túró és egy fő hagyma. Úgy indult kapálni. De az utcáról még visszaszólt:

— A kutyának adtam enni, s még kap, ha hazajövök. Vizet töltöttem bőven, nehogy megdühödjön. Még keressen is magának a vendéglőkertben ... Vigyázz, az

ülű nehogy elvigyen a csirkékből — s még hagyakozott volna, de sietnie kellett...

Édesanyám távollétében a ház megett tanyáztam. Ott a sivár agyagon nem termett más, csak lícium és bolondító bilintmag. A házunk náddal volt fedve, s az eresz alatt kis árok, hogy lefolyjon az esővíz. Az árok mentén pedig ösvény vezetett a domboldalba vágott veremig...

KAPUNK ELŐTT a Fürdő utca vezetett „le" a Nagy utcáig, a fürdőtelep bejáratáig. „Felfelé", az utca másik végéig még nem jutottam el. Talán arrafelé nincs is vége az utcának... Azt viszont tudtam, hogy a fürdőkert felső végében van a Nagy Dörgő. Ott, a tetőn sok a madárfészek. János bátyám, mikor még itthon volt, puha pihés fészket hozott onnan tollasodó madárfiókákkal. Hej! Ha most is itthon lenne... Biztos, nem hagyná Hajós Ferkót, hogy verekedjék. Csak hogy János most Kolozsváron lakik Feri bátyáméknál. Ez a vörös hajú Feri bátyám volt a legidősebb testvérem. Kicsi korától nagygazdáknál szolgált Kolozsvárt. Végül ő is „nagygazda" lett — a városban. Lovat és stráfszekeret vett. Van felesége és kicsi babája is. Jó lehet neki.

Jánossal, mikor még itthon volt, gyakran elmentünk még a Kicsi Dörgőig is. Ennek nincs feneke. A víz sem látszik benne. Ha egyszer nincs feneke, nem is állhat meg a víz benne — gondoltam —, a lyukas edényből is kifolyik a víz. Bátyám is így magyarázta, s én hittem neki. Honnan tudhattam volna, hogy Kolozson már a rómaiak sót bányásztak, vagy talán még azelőtt is. És a fejedelemség korában még virágzó sóbányászás folyt itt. A bányák végül is beszakadtak, meggyűlt bennük a víz. Ezek a mély, sós vizű tavacskák a „dörgők". Tordán s máshol is így hívják ezeket.

Máskülönben János bátyám nagy volt és bátor. Mellette nem féltem sem a verekedős pajtásoktól, sem a cigányfiúktól.

A CIGÁNYOK ugyanis előttünk jártak le a vendéglőhöz. Anyám velük ijesztgetett, hogy ne menjek az utcára. Sokféle cigány volt a Zsellérben. A kövér Mácsingóné gyakran mondta anyámnak:

— Kati, ne vessek magának szerencsét, hogy az Isten áldja meg magát?

— Menj dolgodra, Pendzsi! Nincs nekem pénzem szamárságra.

— Vakuljak meg mind a két szememre, ha kell egy fillér is. — Pendzsi, ha esküdözött, behunyta koromfekete szemét, s őszülő fejét úgy rázta, mint egy vén, szürke kanca; kopottas pirosbabos kendője ilyenkor lecsúszott a nyakába. — Kati, egy alacsony barna férfi áll az útjában, nagy szerencse vár magára. Nagygazda ember. Mondtam is az emberemnek, a Mácsingónak: „Te Lajos, menyek, s megmondom Dévainénak, ez a . . ."

Édesanyám félbeszakította a cigányasszonyt:

— Megmondtam, Pendzsi, hogy nem kell nekem férfi, még ha aranyból van, akkor sem. Két uramat eltemettem fiatalon, alig éltem hat évet egyikkel, s ugyanannyit a másikkal . . . — anyám hangja ilyenkor fátyolossá vált, s elérzékenyült. — Jaj, vajon mit vétettem az Úristennek?! Hogy nekem csak nyomort, megaláztatást és hat gyermeket adott. Hat árvát. Cselédet az uraknak.

Odabújtam anyámhoz, s ő szeretettel vont magához. Pendzsi azonban kitartott:

— Kati! Három az Isten igaza, három . . . Egy nagygazda . . . Szerencse.

— Pendzsi, megmondtam már, hogy nincs kidobni való pénzem . . .

— Maga nagyon jó asszony, Kati, hogy az a drága jó Isten és a boldogságos Szűzmária áldaná meg magát. Sze nem kell nekem a maga pénze, jó lesz egy kis pityóka. Csak egy főzetrevaló a Pendzsinek. Ha eljön a gazdaember, majd akkor fizessen . . .

Addig-addig, hogy a főzetnyi pityókát csak megkapta . . .

NAPKELTEKOR még hűvös a levegő. A verembe még nem süt be a nap. Inkább a pajtába húzódtam. Mint a kis Jézus, befeküdtem a jászolba. A nagyszarvú Bojtos és leánya, a Virág után még meleg volt a pajta. Gyuri bátyám annak idején járomba fogta a két tehenet. Velük szántott és vetett Györberkén őszi és tavaszi gabonát, a Bíborosban pedig törökbúzát.

Én a Bojtost szerettem jobban. A Virágra haragudtam, mert egyszer feldöfött.

A jászolban, a pajta félhományában borzongva gondoltam a prikulicsokra. Tudtam, hogy a rossz szellem, a prikulics megrontja a teheneket, elveszi a tejüket. Egy ilyen prikulics lakott a Zsellértetőn is, a cigánylakta fertályon, az Újhegy és a Kőmál nevű szőlőhegyek melletti dűlőn. Azt Barna Gyurinak hívták. Egyszer, amikor Durgo Togyer bácsi a Barna Gyuri kertje mellett a legelőre hajtotta a tehenét, hirtelen egy bozontos fejű szürke kutya termett a lábánál, s a fogait vicsorítva ráacsargott. Togyer bácsi, aki bátor ember hírében állott, a kezében levő szeges bot hegyét a kutya orrába döfte, és hangosan felfohászkodott: „Uramisten, segélj meg!" Erre a kutya menten eltűnt, mint a kámfor.

Másnap Durgo Togyer bácsi harmadmagával elment Barna Gyurihoz, hogy kiderítse az igazságot. Ha az orrán friss seb lesz, akkor ő a bozontos kutya képében kódorgó prikulics. Tehénvásárlás ürügyével állítottak be a gazdához. S lám, nem tévedtek: a Barna Gyuri orrán ott volt a kasmolás! De, ha már ez került szóba, hadd mondjam el, hogy a mi fertályunknak felette tisztátalan híre volt. Például a Felső utcában ott laktak Timár Mihályék. Azt beszélték a faluban, hogy minden péntek éjjel, pontosan éjfélkor, lidérc ereszkedik be a kéményükön. Mint egy tüzes kendőt, olyan sűrűn szórja maga után a szikrákat.

Timár Mihályéknak volt egy ritka szép lányuk, Anna. Akárcsak az én nővéreim, ő is tisztes úri házaknál cselédeskedett Kolozsváron. De erről a szép leányról azt rebesgették, hogy a fiatal gazdája elcsábította. Igen ám, de a megcsalt naccsága sem volt vak, s An-

nanak félholtra verve kellett hazamenekülnie. Azóta itthon van, beteg. Bolondokat beszél, s mindenki biztosra vette, hogy a lidérc hozzája jár...

DEVAI GYURI BÁTYÁM bátor és kemény legényként él az emlékezetemben. Hatunk közül ő volt a legmagasabb. Jól állott rajta a szűk, vitézkötéses fekete ruha és a keményszárú csizma. Az ünneplő fekete gúnyához, mely Baconi György hírneves szűrszabónál készült Kolozsvárt, fehér gyolcsinget viselt. Ilyen volt az ünnepi ruhaviselet a kolozsvári földészeknél, a hóstátiaknál.

Anyám nagyon büszke volt erre a fiára. Nekem sok csínytevését felemlegette a csendes téli estéken, pislakoló gyertyafény mellett, fonás közben. El is határoztam, hogy olyan leszek, mint ő. Megtanulok szántani, aztán vetni, kaszálni, kapálni, szekeret megrakni és tehenet hajtani.

Gyuri bátyám anyánk első házasságából származott, Dévai Ferenctől. Nagyapja nevét örökölte, és sok tekintetben hasonlított is rá. Öreg Dévai nagyapánk a nyolcvanadik évén is túl volt, amikor megismertem, de még ekkor is egyenes derékkal járt. Mint kis házőrző, tettem-vettem az udvaron. Eppen a majorságot vettem számba. Nem vitt el belőlük az ülű, nem loptak el vagy egyet a cigányok vagy a Dörgőnél tanyázó lombos farkú rókák? A ház megetti palánktól, ahol a csorda jar el, mély basszus hang szólt rám.

— Gyere csak ide, fiam! Gyere közelebb! — Dévai nagyapó volt. Két kézikosár átalvető formájában csüngött le elül-hátul a válláról, tele finom lőrinckovács körtével. Ott álltam feléje fordulva, tanácstalanul. — Mondd, fiam, te a Kati fia vagy? — Szégyenlősen igent suttogtam. — Szereted a körtét? Tudod, ki vagyok én? Itt né, adok néhány körtét... Kínáld meg belőle anyádat is, ha hazajön a mezőről. Na, Isten áldjon meg, fiam — s azzal ment is tovább, még meg sem köszönhettem az ajándékot. Sokáig néztem utána, míg csak a Pilbákék líciumbokrokkal borított sánca alatt el nem tűnt...

ANYÁNK ELBESZÉLÉSE SZERINT Dévai Feri szép szál ember volt. Józanon nem is volt vele baj, de amikor felöntött a garatra — ami igen gyakran megesett —, rosszabb volt hét ördögnél. Az iszákos. kártyás, fehérnépek után kajtató ember mint a tűz, úgy elpusztított mindent a háztól. Ha dolgozott, égett a munka a keze alatt. Annyit kapált vagy kaszált, mint kettő. De mit ért vele, ha egyszer úgy tett, mint a nagy tőgyű tehén: tele adja ugyan a sajtárt, majd belerúg, s felborítja az egészet.

Gyuri bátyám születése után az apja, Dévai Feri, nemsokára elhalálozott. Tüdőgyulladás vitte el. Részegen fetrengett a Bíboros patakban, hideg téli időben; onnan szedték ki a jó emberek. Megszánták, s hazavitték. Ágynak dőlt, és pár hétre rá el is patkolt. Isten nyugosztalja ott a sárga földben, a *szent oldali* temetőben.

Anyám három apró gyermekkel maradt özvegyen. Feri volt a nagyobb. Régi kolozsi szokás szerint ő kapta az apja nevét. Utána Anna következett, s Gyuri volt a legifjabb: egy ideig nyűg, később jó segítsége anyámnak. Nehéz napjaiban együtt túrták a részes és taksás földeket az úri birtokon, mert a három gyermeket el kellett tartani, fel kellett nevelni.

GYURI BÁTYÁMAT csak házassága előtt ismertem meg igazán. Akkor egyszer hazajött a szülei hajlékába, hogy kikövetelje anyánktól a drága tehenünket, Virágot. Pedig — ahogy anyánk mondta — földet még csak lehet kapni részibe vagy bérbe a fiskustól, de azt megszántani csak ekével, termést betakarítani pedig csak szekérrel lehet. Jármos marha nélkül a parasztember nem ember . . .

Gyuri bátyam az asztalfőn ült, ujjával nyugtalanul tépdeste a szőttes abrosz rojtjait. Anyánk kedves arca pedig mintha kiszáradt volna, a ráncok mélyebbek lettek, már könnyei sem voltak, csak üresen nézett a semmibe.

— Te, fiam, nem gondolsz arra, hogy én negyed-

magammal itt maradok tej nélkül, krajcár nélkül? Ha nem lesz tehén, nem lesz mivel jármozni, mit csinálunk?

Gyuri bátyám meg csak erősítgette, hogy a teheneknek ő kaszált szénát, nélküle nem volna most tehén, s ezért az egyik őt illeti.

— Ezeknek az apjával szereztem a teheneket — mutatott ránk anyám. — Kovács Gyurival, a második urammal fizettem ki a részeges apád után maradt adósságot, s neveltelek fel titeket, Dévaiakat. Isten látja a lelkemet, s megfizet nektek a rosszaságotokért.

— Az én apámmal vették a házat, Dévai Ferenccel — kiabálta Gyuri színéből kikelve anyánk felé. — Kovács Gyuri üres tarisnyával került a házhoz.

— Fiam, fiam, ne káromold az Istent. Kovács Gyuri független legényember volt, mikor hozzámentem, hat évig vele neveltelek benneteket. Vele törlesztettem a temérdek bankadósságot. Aztán meg fűnek-fának adósa volt a pálinkáshordó... Isten bocsássa meg a bűneit — mondta anyám, s keresztet vetett magára...

FERI BÁTYÁNK, anyám legidősebb fia már kisgyerek korában idegen kenyérre jutott. Kolozsváron nőtt fel a nagynénjénél, Dévai Klárinál, akinek Bartos Ferenc hóstáti földész volt a férje. Jó módban éltek, s minthogy gyerekük nem volt, örökbe fogadták ezt a testvérünket.

Amikor én megismertem, már rég családos ember volt Kolozsváron. Ezek a Bartosék Feri bátyámat szorosan magukhoz láncolták. Nem szeretetből, mert ezek az emberek nem tudtak szeretni. Rideg, önző emberek voltak, csak a vagyonnal törődtek. Még cselédet sem tartottak, hanem éjjel-nappal dolgoztatták fogadott fiúkat. Sokszor mondta anyám könnyező szemekkel:

— Szegény Ferim, agyondolgoztatják azok a lelketlen nagygazdák. Azt mondta, amikor kikísért: „Otthon édesebb a száraz málé, mint itt a fehér kalács, édesanyám." Alig beszéltünk pár percet, a gonosz nagynénje máris kiabált utána. A szívem hasad meg érte.

Mégis, anyámnak a múlt fájt a legjobban, hogy Feri kezdi megtagadni azt a szent vallást, amelyben született. Megtagadja a szent vasárnapot, s mint a zsidók, a szombatot ünnepli.

— Nem lehet már messze a világ vége, gyermekeim... — mondogatta anyám. — Hogy is hagyhatja el kereszténvi római katolikus hitét, hogy is léphet ki abból az anyaszentegyházból, amelyet az Úrjézus alapított.

Szegény, nem tudott belenyugodni abba, hogy Feri fia holmi szombatosok közé tévelyedett, akiknek egy kopasz terem a templomuk, s még tanult ember papjuk sincs, csak holmi jöttment prédikátoruk.

S mit ad az Isten vagy a Sátán? Egyszer csak Gyuri is abba a gyülekezetbe kezdett járni. Gyűlölettel beszélt a papokról, sátánnak nevezte őket, s a szombatot, az Úr szent szombatját ünnepelte...

ANNA VOLT AZ IDŐSEBB NŐVÉREM. Anyánk első házasságából való ő is, akárcsak a két nagyobbik fia. Ez idő tájt kezdtem megérteni csak, hogy mi hárman: Zsuzsa, János meg én, csak anyánkról vagyunk testvérek az ugyancsak három Dévaival. Mert Anna is egyre követelőzőbb lett.

— A vén Dévai Gyuri nagyapátok jó gazda hírében állott. A Furu Szénafűjén huszonöt holdas tanyája volt. Ott dolgoztunk apátokkal, ott laktunk. Ti is ott születtetek. Hanem a baj az volt, hogy amég én dolgoztam, mint a barom, addig...

— Apánk nem dolgozott, ugye? — dühösködött Anna.

— Tudott ő dolgozni is, ha akart... de ha egy pár fillért érő holmit vagy ruhadarabot talált a háznál, már vitte: elitta, elkártyázta, és a fehérnépekre költötte.

— Miért tűrte édesanyám mindezt? — kérdezte Anna szikrázó szemekkel.

— Miért tűrtem, leányom? Azt kérded, hogy miért tűrtem? Tiértetek tűrtem, akiket a világra hoztam, s akikért tartozásom van Isten és ember előtt. Mire fel-

ismertem apátok gyengéit, Feri már „útban volt". Mégis otthagytam, és hazamentem a falunkba, Kajántóra. Szüleim elég jó módban állottak, és talán szívesen is fogadtak.

Anyánk arcára kiült a visszaemlékezés: Dévai Feri, akiért apját, anyját, testvéreit megtagadta volna, mert azok nem akarták, hogy elhagyja a falut, idegenbe menjen férjhez, olyanhoz, akit ők nem is igen ismertek.

— De utánam jött meghunyászkodva — folytatta anyánk. — Kedveskedett, sírt, megbánást színlelt, esküdözött égre-földre, hogy többet nem iszik, nem kártyázik, és nem koslat a ringyók után.

Szomorú-kíváncsian hallgattuk anyánkat, ő pedig csak mondta, mondta, mint a verset:

— Apámat is megszédítette a behízelgő modorával, annyira, hogy apám, de még testvéreim is elhitték, hogy nem is olyan rossz ember, s talán bennem is van hiba. Visszajöttem Kolozsra, s megpróbáltam, hátha tényleg megjavul. Csak szegény édesanyám hajtogatta, s mikor eljöttem, sírva súgta a fülembe: „Kati, jól jegyezd meg, fiam, amit most mondok, s amit már annyiszor megmondtam neked: kutyából nem lesz szalonna. Megmondtam én neked már akkor, amikor ehhez a léhűtőhöz mentél, hogy pokol lesz az életed." És persze, hogy anyámnak lett igaza, fiaim. Tudta ő *tapasztalatból*, hogy mit beszél.

— Miért? Tán a kajántói nagyapánk, Bakos János is rossz ember volt? — kérdezte Anna néném.

— Bizony, ő sem volt jobb a Deákné vásznánál. Ivott is, kártyás is volt, kurvás is — mondotta anyánk szomorúan. — Csak éppen hogy nem tékozolt annyira, neki még jócskán maradt földje...

— Anyánk miért nem kapott örökséget Kajántóról sem? — kérdezték meg néha a nagyobb testvéreim.

— Nagyszüleitek még életükben végrendelkeztek... Minden ingatlan vagyonukat a többi gyerekeikre hagyták. Apátokat pedig a szülei azzal a kifogással hagyták ki, hogy úgyis csak elpazarolná az örökrészét, s csak még többet inna. Az én szüleim is ezt hánytorgatták, mintha csak összebeszéltek volna az öregek.

Egyre azt hajtogatták, hogy a Kati ura, az a korhely, ha neki is juttatnának a vagyonból, úgyis csak meginná, s kipeselné a kertek alatt.

Anna nénénk akkor már menyasszonya volt a nagygazda Bíró Jóska fiának, Bíró Pálnak. Ez a Pali nem volt szép fiú, de erős, széles vállú, bátor ember hírében állott, aki nem ijedt meg az árnyékától. Mikor megkérte az Anna kezét, anyám megmondta neki kereken: Annának a staférungján kívül egyebe nincsen. De nagyon szerette nénémet, s nem számított vele hozományra. Jól ismerte a családunkat, mert hiszen hat évig udvarolt Anna nénémnek. Tudhatta, amennyiben anyánk a Bojtostól meg kellene hogy váljék, ott maradna három gyerekkel, negyedmagával, egy csupor tej nélkül.

De a nővérem nem így gondolkodott. Neki kellett a tehén. Ha Gyurinak anyánk odaadta a Virágot, akkor ő magának követelte a másikat, a Bojtost.

Az ÁLDOTT KARÁCSONY ünneplésére készült fel házunk népe. János bátyám már hetek óta tanulta a *Mennyből az angyal*t merthogy ő megy kántálni. Ez a bátyám már iskolába járt, a második osztályba, ahol Daczó tanító úr a betűvetést és a süket plébános úr a hittant tanította. Ezzel a bátyámmal szerettük egymást nagyon, pedig sokszor megdumézta a hátamat.

A nagyhéten s azelőtt, ahogy hazajött az iskolából, máris türelmetlenkedett: „Eszünk-e már, édesanyám? Kész-e az étel, édesanyám?" Aztán, ahogy bekapta az ebédet, usgyé, usgyé, ki a pajtába, fel a priccsre. És kezdődött az éneklés.

A tehenek ilyenkor, déli két óra után, ebédjük morzsolták, s nem sokat törődtek a szent énekkel. Alighogy belekezdtünk az éneklésbe, megjelent Görög Mihály is, aki bátyámmal együtt szövetkezett a kántálásra. A tehenek hátra-hátrapillantottak, kemény szarvuk összeösszekoccant, mint felköszöntésnél a poharak. Farkukkal legyintettek egyet-kettőt, s ettek tovább.

Néha megengedték, hogy én is velük fújjam. Ha en-

gedély nélkül tettem, kikergettek, hogy ne mind virnyákoljak a fülükbe. Pedig én ekkor már ötéves voltam. Ilyenkor aztán anyámhoz szaladtam, aki azzal vigasztalt, hogy ha jó leszek, beszélni fog a kis Jézussal, hozzon nekem is karácsonyfát. Igyekeztem is én jó lenni minden akaratommal.

Karácsony szombatján nagy paraszti cserépfazékban töltött káposzta rotyogott a tűzhelyen. Szaga még kint az udvaron is csiklandozta az orrunkat. Hasa volt a fazéknak, mint a fenekére ültetett hordónak.

A ház földje frissen volt tapasztva, s a tapasztásra bányai sárga por hintve. A jó isten a sarat megfagyasztotta, és hótakarót terített a nagy mindenségre. Szóval, szép fehér karácsony köszöntött a világra.

János bátyám mindegyre a nyakába akasztotta a tarisznyáját, s kézbe kapta az atyás bunkós botot, amilyennel a betlehemi pásztorok őrizték a nyájat, és nemcsak a betlehemiek ...

Mikor aztán szürkülni kezdett, anyánk elővett egy cseréptálat, és az asztalra tette:

— János fiam, gyere, egyél egy tölteléket, mielőtt elindulnál. Gyere, fiam, még kántálhattok eleget, te kis törpe pásztorom, te... — azzal széttördelt két tölteléket, hogy gyorsabban hűljön. A zsiros, málédarával készült, édeskés izű töltelék nehezen akart hűlni, pedig János bátyám ugyancsak toporgott a türelmetlenségtől. Én meg csak búsultam. Még a finom, zsíros káposzta sem kellett, ha egyszer nem engednek kántálni.

Aztán megjött Görög Mihály, s mielőtt nekiindultak volna, elkántálták anyának a szent karácsonyi éneket, utána meg az elköszönő versikét is elmondták:

Zörgetik a kulcsot, pénzt akarnak adni,
Ha Máriást nem adnak, el sem fogom venni.

A verset is ketten mondták: Mihály élesebb, János vastagabb hangon.

Anyám még ellátja tanáccsal Jánosékat. Annyit ér az, mint döglött lovon a patkó, de azért csak mondja szegény:

— Jól vigyázzatok, hogy a nagyobbak meg ne ver-

jenek! A cigányok nehogy kiürítsék a tarisznyátokat... A zsebetekre is vigyázzatok, nehogy ellopják a kántálásnál kapott krajcárjaitokat.

Ilyen útravalóval tűntek el Jánosék az esti szürkületben a ház megetti úton, Gólyás Pilbákék sánca alatt.

Alighogy beértünk a házba, máris a Burkus csaholására lettünk figyelmesek. Az udvaron motoszkálás, majd a ház ablaka alól gyerekhangok kiáltanak:

— Szabad kántálni?

És meg sem várják az invitálást, máris felhangzik az ének: *„Midőn mindeneknek..."*

Édesanyámnak nem tetszik a kánta:

— Ez nem katolikus kánta. Vajon ki kölykei lehetnek?

Az ének után verset is mondanak. Én a vers szövegét sem ismerem. Nem igazi, nem katolikus. De azért édesanyám diót visz nekik, amit már a pitvarajtóban várnak.

— Hányan vagytok?

— Hárman — mondják kórusban.

Két-két diót számol ki anyánk egy-egy unitárius kántálónak, s azzal — meg se köszönték a szegényes ajándékot — már mentek is tovább, még a „jócakát aggyon a zisten" is alig hallszott, olyan halkan mondták.

Kint az utca a kántálók énekétől visszhangzik. Magyar nyelven kántálnak a római katolikusok, reformátusok és unitáriusok. Román nyelven az ortodoxok vagy ahogy mi mondtuk: „óhitűek", de ők csak majd, január 6.-án, és a görögkatolikusok. A cigányok inkább katolikus kántákat énekeltek; jobban szerettek a pápista templomba járni. Nem annyira a mennyei üdvért s az örök boldogságért, mert abban nem nagyon hittek, mint inkább a szentképekért, máriás zászlókért. Még édesanyám is lenézően szólt a református és az unitárius templomról: „Azok olyan szegények, hogy még egy kicsi Jézuskájuk vagy Szűz Máriájuk sincsen".

Alighogy bementünk a pitvarból, újabb gyerekek kérdezték fennhangon:

— Szabad kántálni?

85496

De a szokásos invitálás helyett anyám most hamiskás hangon visszakérdezett:

— Ki fiai vagytok, he?

— A Deák Antalé, a Timár Jóskáé.

— Énekeljetek, gyermekeim, énekeljetek — mondta, amikor meghallotta, hogy katolikus gyerekek érkeztek.

S felhangzott:

Pásztorok, pásztorok örvendezve
Sietnek Jézushoz Betlehembe . . .

Ezek négy-négy diót kaptak fejenként s még egy krajcárt is ráadásnak.

Aztán egymást váltogatták a kántáló csoportok. Fogytán volt a dió is, a krajcár is. A jöttment kántálókat anyám el is küldte. „Nincs mit adjak, fiaim" — mondta nekik.

VENDÉGEKET IS VÁRTUNK KOLOZSVÁRRÓL: Anna néném et, Gyuri bátyámat és Zsuzsa nővéremet. Ilyen nagy ünnep alkalmával el szokták engedni az urak pár napra a cselédlányokat. Minden percben érkezniük kellene. Csak jönne már az a vonat. Figyeltük is anyámmal a szarkákat a ház előtti fákon s a kerítésen, hogy nem cseregnek-e. Mert, ha csereg a szarka, jő a vendég.

„Szabad kántálni?" — kérdezte egy kedves női hang. Zsuzsa volt, a nővérem. Édesanyám menten megismerte, és szaladt ki elébe nagy örömmel, s csókokkal borította el a kisebbik lányát.

Még jól ki sem örvendeztük magunkat, mikor már megjött János bátyám a kántálásból. Kisírt szemmel, feldúltan vágta földhöz a pásztorbotját:

— Mi lelt, fiam, édes fiam? Csak nem bántott valaki?

De bizony valami lókötő kamaszok megdézsmálták a János bátyám tarisznyáját. Almát, diót, kalácsot csentek ki belőle. Anyám és Zsuzsa alig bírták vígasztalni.

— De hogy éppen a szent estén... — sopánkodott anyám. — Nem is lehettek azok katolikusok. Kálomisták vagy valami rosszféle unitáriusok lehettek.

Zsuzsa néném szép piros arcú, fekete szemű leány volt. Ő is színes szalagcsokorral fogta össze dús fekete hajfonatát, mint Anna néném. Növésre alacsony, korra meg fiatal volt. Még elemi iskolába kellett volna járnia, de már Kolozsvárt cselédkedett. Édesanyám egész este ölelte-csókolta. Látszott, hogy szánja-bánja s bűnnek tartja, hogy a saját vérét, testének egy darabját ilyen korán idegen kenyérre juttatta. Mondogatta is akadozva, mentegetőzve:

— Ott legalább nem éhezel... nem rágod, drága kicsi lányom, a cserepes héjú száraz málét, mint idehaza sokszor.

Aztán a kályhán fortyogó fazékból töltött káposzta került a tányérba, s amíg Zsuzsa evett, édesanyánk engem Jánossal kiküldött az istállóba. A kántálók már alig-alig szállingóztak, a karácsonyi hangok elcsitultak, s még a kutyák is csak imitt-amott csahintottak egyet.

— Menjetek ki, fiaim, a pajtába, nézzétek meg szegény állatokat, mit csinálnak... Csak vigyázzatok, fel ne zavarjátok őket.

Nem nagyon értettük a dolgot, főleg hogy szívesebben ültünk volna diót törve, cukorkát nyalogatva s a Zsuzsa kolozsvári élményeit hallgatva a szobában. Édesanyánk azonban megmagyarázta, hogy ilyenkor, „angyaljárás" idején a gyerekek nem lehetnek benn a szobában... De csakhamar jött néném, hogy menjünk, mert megjött az angyal!

Gyönyörű karácsonyfa állott az almáriumon. Örömünkben még a lélegzetünk is elállott. Karácsonyfa! Rajta alma, dió, kockacukor átkötve cérnával, de volt azon rojtos papirba göngyölt cukorka is, olyan, amilyent Zsuzsa hozott Kolozsvárról. Ilyent még Kolozsváron is csak az úri gyerekeknek visz az angyal. Hát még mikor néném meggyújtott valamit a karácsonyfa ágai közt, az volt csak a csoda: tüzet szórt, de olyat, hogy a szemünk mind csillagokat látott. Ilyesmiről eddig mi csak hírből hallottunk. Legfennebb ha Halász doktoréknak s a jegyzőék gyerekeinek volt karácsonyfája...

— Ezért a nagy örömért hálaadó imával s énekkel köszöntsük a fennvalót — mondotta édesanyánk, s keresztet vetett magára, amit mi is utána csináltunk nagy áhítattal, majd letérdeltünk a karácsonyfa előtt, és imádkoztunk. Anyánk könyv nélkül tudta a szent énekeket, és mi is szerettünk énekelni. Rá is zendítettünk:

Üdvöz légy, Mária, Isten szülője,
kinek nem volt soha bűnnek szeplője,
öröktől fogva Isten választott
vétektől megoltalmazott.
Ó, szent szűz, megrontád a kígyó fejét
s megtörted lelkünknek régi ellenét.
Neked nem ártott a bűnnek mérge
s a gonosz vakmerősége.

A további strófákat már csak anyánk szorgalmazta, énekelte, az isteni bárányokról, Ádámról, a bűnbe esett Eváról s leginkább a tündöklő szépségű, szeplőtlen Szűzmáriáról, aki karácsony éjszakáján a betlehemi istállóban csodát művelt.

A szentesti ima és éneklés, a kis gyertyák halvány fénye, a csillagszóró káprázata feltüzelte a képzeletünket, de mivel későre járt az idő, engem s János bátyámat már igen-igen környékezett az álom.

Anyánk azonban újabb énekbe kezdett:

Hitvány jászolban sírdogál,
vigadjatok, örüljetek,
aki a mindenen király.
Megismeri ökör, szamár,
hogy ez a kisded a király,
a Krisztus . . .

Meddig tartott az áhítat, nem tudom, mert engem elnyomott az álom . . .

Ünnep első napján édesanyám Zsuzsa nénémmel és János bátyámmal boldogan tért haza a miséről. Engem nem vihettek, mert nem volt arravaló gúnyám. Még az udvarra is a János rossz csizmájával jártam ki. Alighogy betértek a házba, megjött Anna nénénk is. Még

teljesebb lett anyánk öröme. Már csak a két „eltévelyedett" bátyám hiányzott a családból. Anna néném hamarosan csípkelődni kezdett, hogy bezzeg nekik nem is volt karácsonyfájuk. Szegény anyánk, hogy ne egye az irigység, félrevonta, és megmutatta közelebbről a fánkat, amely nem is volt „igazi", mert egy öreg fenyőfa két kis ágából kötözgette össze csinosan, és aztán beállította egy földdel tömött vasfazékba, akár az élő virágot, a rozmaringot vagy a muskátlit az ablakunkba.

Erősödő szél kavargatta a havat, de azért odakintről szánkázó fiúk s lányok zsivaja hallatszott. A házunk előtt ugyanis kitűnő szánkaút vezetett. A Zsellértetőn lakó cigányok hurubáitól le a Dörgőtetőn, majd előttünk s aztán végig a fürdő kerítése mentén egészen a nagy utcáig igen jól lehetett leszánkázni.

Kéreztünk mi is, de anyánk nem engedett ki a cudar időben. Még azzal fenyegetőzött, hogy az angyalka, aki a karácsonyfát hozta, könnyen el is viheti oda, ahol szófogadóbb gyermekekre talál...

AZ ANGYALT EMLEGETTE ANYÁNK, de a kert alól ördög bújt elő. A cudarságáról közismert Lőri Szabó Pista egyenruhás városszolga kopogtatott az ajtónkon. Fejét a válla közé húzta, magas csákóját a kezében fogta, hogy az alacsony ajtófélfába bele ne verje a homlokát. A hórihorgas szolgát nem ok nélkül csúfolta — persze csak a háta mögött — az egész falu „égimeszelőnek."

Amint belépett, a szemét a karácsonyfára vetette, s elégedetten bólogatott, hogy lám csak, ez alkalommal sem tévedett. Anyám s a nővéreim kővé meredten figyelték a pribékindulatú embert.

Mi történt, mi nem, nem tudhatjuk, mert minket azonnal kiküldtek. Bent nagy hangzavar támadt. Hol anyánk könyörgő hangja hallatszott, hol a városszolga dörmögött, recsegett durván. Elég az hozzá, hogy végül is a hosszú porkoláb hóna alatt a megtépázott fenyőággal távozott az udvarunkból.

— Kellett magának karácsonyfa — óbégatott Anna néném, hogy a szomszédok is hallják. — Bár haza se jöttem volna. Istenem, Istenem, ilyen szégyen! Mindjárt jön Pali, a vőlegényem, s ha megtudja ...

— Nem loptam, nem gyilkoltam, megtudhatja Palid is — szólt vissza szegény anyánk, amint ott állt a kapuban, és sírva nézett a karácsonyfa után.

ELŐBB AZ ALSZEG, a fürdő környéki házak lakói tudták meg a szánkázók révén, hogy mi történt nálunk. De voltak ott szánkázók minden fertályból: a Selymékről, a Nagy utcáról, az Alszegről és a Felszegről. Terjedt a hír, mint a futótűz.

Nemsokára már be is kukkantott az első szomszédasszony:

— Kati lelkem, na ha', mondd mán, mi is történt azzal az ... izé ... karácsonyfával?

Anyám nem tagadott semmit. Csak mutogatott a fürdőkert felé, a fenyőfára, amelyről levágta azt a két kis ágat.

— Ó! Ó! Egek ura! Boldogságos Szűzanyám — sopánkodott a szomszédasszony. — Verd meg Isten, aki rossz, töltsd meg szomorúsággal a lelkét ... Ne engedd közel őt szent országod kapujához még holta után sem. Boldogságos szent Szűzanyám, te is fordulj el tőle. Ne hallgasd meg az ő könyörgéseit. De miért is kellett neked az az átkozott karácsonyfa? Hagytad volna a rossz nyavalyába ott, ahol volt, a vendéglőkertben.

— Egy kis örömöt akartam a gyermekeknek ...

Másnap már így beszélt egy másik „kedves" szomszédasszony:

— Na jól van, na, azért ne haragudj, kedvesem. Én csak az igazat mondom, Kati lelkem, mindig a javadat akarom, te tudod azt ugyi, hogy az emberek sokat beszélnek ...

— Beszéljen már világosabban, Máriskó néni! Látom, hogy valamit tartogat a begyében. Ki vele!

— Hát izé ... én megmondom úgy, ahogy az emberek beszélik ...

— Mit beszélnek?

— Hogy izé... a karácsonyfádat, ami a városházán van, a városszolga mindenkinek proklamálja, izé... hogy így meg úgy... Igaz, én nem láttam, hogy izé... a vendéglőtől vágtad ki a legszebb fenyőfát. Bertalan Pepi néni híreszteli... A fene a pletykás száját... Olyan, mint a fosos tehén. Elég egy az ilyenből, hogy az egész csordát bepiszkítsa.

Ezt a Pepi nénit anyám ki nem állhatta. A Zselléren lakott a férjével. Nyáridőben napszámba jártak a gazdákhoz, s kapáltak részibe az uradalmi földeken. Télen Pepi néni úgy tett, mint a cigányasszonyok: ott koptatta a küszöböt egy kis alamizsnáért, ahol nyáron napszámoskodott, s hordta házról házra a híreket, mint egy vészmadár...

Néhány nap múlva behívatták anyánkat a csendőrőrsre. Most a „Fecskének" csúfolt, szúrós tekintetű csendőr jött utána.

Remegtünk a félelemtől, mint a nyárfalevél. A csendőr észrevette ezt, s annál jobban fenegyerekeskedett. Én sírtam, és görcsösen kapaszkodtam anyám kötényébe, melyet most kötött maga elé, indulás előtt.

— Ne bőgj! — szólt reám a csendőr. — Ha kellett nektek karácsonyfa, akkor most ne jajgassatok.

Anyám próbált lelket verni belém, de éreztem, hogy ő is remeg. Nem annyira a félelemtől, mint inkább a szégyentől. Mert mit mondanak rólunk az emberek?

A csendőrőrsön a hosszú főkapitány, Emerling Rezső hallgatta ki anyámat, „a kiéhezett német jövevény", ahogy a kolozsiak nevezték. Végül is a két korona pénzbírságot a másik „jövevény", Münstherman Győző, a polgármester szabta ki.

Bizony, a két koronáért hosszú álmatlan éjszakákon, füstölgő mécs mellett sok guzsaly gyapjút kellett fonnia a nagygazda asszonyoknak...

De ennél is sokkal nagyobb büntetés volt a falu szája. A szegényebb paraszti házakban, ahol nem volt karácsonyfa, irigykedve mondták egymás közt, de még anyámnak a szemébe is: „Kellett neked majmolni az urakat... most tűrj!" A módosabb családok így méltat-

lankodtak: „A fene a nyomorult kudusait, azt se tudják, hová legyenek a szegénységtől, de urizálni, azt szeretnének. Nem csoda, ha az isten is sújtja őket, a nyomorultakat." Az úri házakban meg így háborogtak: „Nyílik a szemük a büdös parasztoknak, karácsonyfa kell nekik. Hová vezet ez? Hogy utánozzanak minket, mint a majmok, lelopják a fenyőket a fürdőkertből, az akasztófáravalók... Botozni kéne őket, nem bírságolni..."

(Közben az olvasó csodálkozhatik, hogy én hol a „falunkról" vagy a „falu szájáról" beszélek, hol a városszolgáról", „rendőrkapitányról" vagy „polgármesterről" írok. Nincs ebben semmi tévedés vagy ellentmondás. Ferenc Jóska idejében közigazgatásilag *Kolozs rendezett tanácsú fürdőváros* volt, de valójában attól még olyan falu maradt, mint a többi szomszédos község, főleg ami lakóinak életmódját, gondolkodását illeti. Így aztán nemcsak rendőrkapitányunk és polgármesterünk volt, de vigyázott ránk rendőr is, mint városiakra, azt neveztük „városszolgájának", s volt csendőrünk is, amint a parasztokhoz illett akkoriban.)

ÜNNEPEK UTÁN a család megint elszéledt, édesanyám pedig hozzálátott a szokásos téli munkához: a szövéshez.

Emlékszem az esztováta csattogására. Anyám ott ült az esztováta hátsó végében, egyik kezében a vetülő, másikban a verő fogója, lábával nyomta a lábítót, mint gépkocsivezető a gázpedált, amikor váltotta a nyüstöt és nyújtószálakat a borda felett. Előrehajolt, s a vetülőbe fogott orsót átdobta a nyújtószálak között. Majd a csörlőorsóról lebomló gyapotszálat a verőbe fogott bordával jól odaverte a vászonhoz. Aztán újra váltott. Így dolgozott szótlanul órákon át, s csak nagy néha szólalt meg panaszos hangon: „Sokkal többet szőhetnék, ha az a kutya derekam nem fájna."

Mikor olyan négy-öt éves lettem, én is segítettem a szövésnél. Anyám dolognak nevezte, én meg játéknak véltem a csőrölést. Játék is volt az kezdetben.

Először a tele orsó két hegyét kellett a két tenyerem közé szorítanom. Ez unalmas játék volt. Ráadásul gyenge tenyerem közepébe az orsó hegye lyukat fúrt, míg anyám vagy János legombolyította róla a gyapjút.

A csőrölést viszont gyönyörűséggel végeztem. Ott ültem a kicsi széken, előttem a csőrölő. Ennek a tengelye lent egy hosszúkás ládikóra volt szerelve. A tengely bal kéz felőli része annyira el volt vékonyítva, hogy a bodzafából készült orsót rá lehessen húzni. Jobbra jókora fakorong forgott, mint lendítőkerék. Mikor tenyeremmel a kerék sima részét megpaskoltam, a tengely forgásba lendült. Bal kezem felől egy lépésnyire függőleges tengelyén ott állt a tekerőlevél. Tengelye kereszt alakú talapzatban volt beleerősítve, és kereszt alakú felső forgója is ugyanazon a tengelyen volt. A forgókereszt négy sarkában nyársszerű pöcökre volt kifeszítve a gyapotmatring. Ezeket a pöcköket leánykáknak neveztük. A matring egyik végét az orsóra csavartam, bal kezem hüvelyk és mutató ujjai között irányítottam a gyapotszálat, jobb tenyeremmel pedig egyre csapkodtam a fakorongot. Még egy dalt is tudtam ehhez a munkához.

Szívből örvendeztem e játékos körtáncnak. Ha minden jól ment, anyám is velem örvendett. De néha a szálak összegabalyodtak, s ahol gyengébb volt a szál, ott el is szakadt.

— Édesanyám, jöjjön, keresse meg a szálat, én nem kapom. Édesanyám, kösse össze a szálat, én nem tudom.

Édesanyám megáll a szövéssel. Kibogozza s összeköti az elszakadt szálakat... Megnézi a félig telt orsót. Lágynak találja. Figyelmeztet. Én pedig már megunom ezt a műveletet is, mást szeretnék játszani, nem „munkát".

Anyám aztán megrakja a tüzet jó száraz ganéval, és pityókát vagy döblecet süt. (Itt az erdélyi részeken a sütőtököt nevezik döblecnek, mint ahogy a sárgarépát muroknak mondjuk.) Olyan finom pityókát sütni, mint amilyet édesanyám sütött, nem tud senki más. A violapityókát négybe vágta, ráhelyezte a plattenre (ma

„kályhalapnak" mondjuk), és leborította egy vaslábossal. Nyílt tűzhelyünk parazsát megpiszkálta, s amikor a forró plattenon a pityóka sülni kezdett, meg-meghuzigáltuk a lábast. A lábas alól kicsapódó finom illat betöltötte az egész házat, sőt még a környéket is.

Mint ahogy az osztováta s a tekerőlevél a „leánykáival" betöltötte az egész alacsony, kicsi házat. Bár ilyenkor, szövés alkalmával az asztal, pad és az almárium kikerült a pitvarba. A fűtetlen pitvarban meg a sütőkemence terpeszkedett, mint egy óriás teknősbéka. A fél pitvart elfoglalta. Körülötte és felette szeletekre vagdalt, szalonnás ganéj száradt. Kellemetlen szaga átitatott mindent. Egyébként a száraz ganéj tüze jó meleget adott, csak a füstjének volt jellegzetes, csípős szaga. Az pedig átitatta az egész házat. De a mi vidékünkön fa hiányában az egész falu evvel fűtött. Fával csak ritka úri helyen tüzeltek s talán néha egy-két nagyobb gazdánál.

Az egyre csattogó osztovátától néha még a fejem is zúgott. Mondtam is édesanyámnak sokszor. De ő csak mosolygott a siránkozásomon.

— Pedig beláthatná — uzsukáltam néha. — Látja, János bátyámnak sincs hol tanulni, mikor hazajön az iskolából.

Ez igaz is volt, mert János bátyám, ahogy a falatot bekapta, mint Burkus a csontot, máris vette a könyveit, és oldalgott ki a pajtába. Ott tanulta a leckét, amíg sötétedni kezdett. Én azalatt egyedül... Anyámhoz hiában beszélnék, úgysem válaszol, meg se hallaná. Estefelé sem játszik velem. Se hely, se idő. Meg aztán este neki kell csőrölni, gyakran Jánosnak is.

Anyánk a fiatalokat is bevezette a szövés titkaiba... Mert kacifántos dolog az!

Még a Felszegről is lejárt a nagygazda Báró Pálné leánya, Róza. Lagymatag mozgású, nagy darab leány volt, akiről a szomszédasszony, Katica néni így vélekedett:

— Olyan az a nagygazda leány, mint egy teli zsák. Se fara, se mejje, nem igaz, Kati? Csúnya egy fehérnép, és, Isten bocsássa meg, már nem is fiatal. De az

ökrök és a sok főd az Ördög nyomai dűlőben csak asszonyt csináltak belőle. Rávarrta magát a szógájuk nyakára. Mert ahogy mondják: egy szál ingben is... te már tudod, Kati fiam, milyen férfinép, hamar felberzenkedik még a csúnyára is... sze' *ott* mind egyforma. Pedig a fiú, ha cseléd is, ügyes, szép, derék ember. Nem kolozsi, tán sziki vagy korpádi... mindegy...

Így beszélgetett Katica néni édesanyámmal Báró Rózáról. Aztán észrevették, hogy én tátott szájjal hallgatom őket. Összenéztek gyanúsan, rosszallóan.

— Hát te itt vagy? Na, eriggy csak ki a pajtába — mondta anyám —, nézd meg a teheneket, mit csinálnak.

Sok más menyecske is eljött tanulni anyámtól, s biza nem jöttek üres kézzel. Ha nem csurrant, cseppent abból is. Igaz, anyánk aztán el is magyarázta töviről hegyire a szövés minden csínját-bínját.

— Gyakorolni kell, hogy igazán megtanuld, lelkem — biztatta a fiatalokat —, én is úgy tanultam meg.

Így tanítgatott anyám. Kedvesen, nagy türelemmel tanított, de ő aztán tudott is. Kolozson talán nem is értett úgy senki más a szövéshez-fonáshoz, mint ő.

Anna néném is jól tudott szőni, de ő egészen más volt, különösen velem szemben. Meg is mondtam anyámnak:

— Anna némére haragszom, állandóan bennem lakik, ha itthon van. Szid, lökdös, duméz. De visszaadom én neki, ha megnövök...

Ilyenkor anyám szelíden elmosolyodott, fejemet a két tenyere közé fogta, s mélyen a szemembe nézett:

— Nem szabad bosszúállónak lenned, bogaram. Gondolj csak a mi urunk Krisztusra, akit ártatlanul keresztre feszítettek... s ő mégis azt mondta: „Bocsáss meg nekik, Uram, mert nem tudják, mit cselekednek".

— Igen, de Anna néni tudja, hogy mit cselekszik, amikor üt meg szid.

— Azért megbünteti őt a Jézuska — mondta anyám.

Máskor meg így fordította a szót:

— Néném már nagy leány, menyasszony, farsangkor lesz az esküvője — ha a jóisten is úgy akarja, mivel az ő kezébe van letéve minden. Szép lakodalom lesz,

fiacskám. Muzsikaszóval viszik el a nénédet. Akkor aztán nem fog többé szidni téged, kis vakarcsom. Szeretned kell őt, sze' a testvéred!

— Csak féltestvérem — vágtam oda dacosan.

Anyám szemöldöke összerándult:

— Honnan veszed azt a szamárságot, te gyerek?

— János is mondta.

— János mondta? Mit mondott?

— Amit maga is mondott.

Anyám abbahagyta a fonást, s felszúrta a félig font orsót a guzsalyba. Engem karomnál fogva odahúzott magához, megsimogatta a hajamat, megtörölte az orromat.

— Na, most nézz a szemembe — s a fejemet úgy fordította tenyerei között magafelé, hogy a szemem közé nézhessen. — Na, most papolj nekem. Mit mondtam én, és mit mondott János?

— János is úgy mondta, hogy Anna néninek más apja volt, Dévai Ferenc, s maga is mondta Jánosnak, hogy minket azért hívnak Kovácsnak, mert a mi apánk Kovács Gyuri volt.

Nyomasztó csend támadt a házban. Csak a falióra sántikáló ketyegése hallatszott, s időnként a kandúr moccanása a tűzhely alatt. Édesanyám gondba merült, hallgatott. Én meg csak azt forgattam a fejemben, hogy pár nap múlva hazajön Anna néném, szőni fognak neki ágyneműt. De nem is csörölök én neki! Szőjön s csőröljön ő. Hadd lássa meg, mennyit kell csőrölni annyi abrosznak, törülközőnek, lepedőnek való vászonhoz. Egyre arra gondoltam: Anna néném már felmondott Buzecskóéknak. Eljön a finom uraktól. Nem szolgál többet a városban, Kolozsvárt. Anyám a nyáron bosszankodott is Annára, emlékszem, hogy azt mondta: „Milyen vak ez az Anna. Mennyi sok szép legény kérte feleségül, s ő ezt a meredt szemű Palit választotta. Bíró Pali kell neki, a nagygazda Bíró Jóska fia, a Köbölkút mellől. Azt szereti."

Pedig az a sírós szemű Pali mindig húzott hozzánk. Az elmúlt évben is segített szántani Gyuri bátyámnak a Györberkén, mert a mi teheneink borjazók voltak,

csak nagy kímélettel lehetett egy-egy kicsit szántani velük. Jött a nagy erős bivalyokkal, s felszántott egy-egy tábla máléföldet az ezüstös holdvilágnál. Gyurinak csak a magot kellett elszórni, s a tehenekkel elboronálni. Ezért pártolta Palit Gyuri bátyánk is anyánk előtt.

KATICA NÉNI mosolygós szemű, szőke asszony. Szép is, kedves is. Nekünk alsó szomszédunk. Velem mindig szépen beszélt, fiókájának nevezett. Megsimogatta az arcomat, és kockacukrot nyomott a markomba. De az urát bíz én nem szerettem, mert meg-megverte a feleségét, azt a jó asszonyt. Feri bácsi magas, sovány ember volt, kicsit hajlott hátú, nagy pofacsontokkal. Ahogy én emlékszem, magasszárú csizmát viselt. Nyári időben bő gatyát kendervászonból. A gatya alsó végét a csizma szárába gyömöszölte. Felsőtestén kék *untercig*, fején szalmakalap. Karvalyorra alatt felborzolt fókabajusza komikusan mozgott, amikor evett. A rövid szárú pipa soha ki nem esett a szájából. Katica néni a nyáron, mikor anyám munkában volt, gyakran adott ennem.

— Hol vagy, te kis fióka? ... Hoztam ennivalót, fiam. Nehogy beengedj idegent az udvarra ...

De Feri bácsi csak kölyöknek mondott, s megszidott, ha a kapuja előtt szánkáztunk. Azt mondta, hogy eltöri a lábunkat, s az anyánk istenibe küldözgetett.

— VEGYÉTEK A LÉGEJEKET, s hozzatok ivóvizet — szólt anyánk. — Pacsnit kötözzetek a csizmátokra. Aztán ne üljetek sokat, nehogy reátok sötétedjék, vagy megfázzatok. Megértettétek?

János nagy sietséggel már hozta is az egyik légejt, az üreset. A másikból anyám kitöltötte a maradék vizet, s ideadta nekem. Én pedig viszem a szánkához. János már illeszti is össze őket a fenekükkel egymásnak. A lapos kötővel jól odakötözi a szánka ülőkéjére, hogy meg ne moccanjanak. A Burkus is erősen csóválja a

farkát, hogy „én is mennék, nyargalnék egyet én is". János néha szót emel az érdekében:

— Édesanyám, engedje el velünk Burkust.

A láncától megszabadított kutya körülugrál minket, örömében nagyokat vakkant, aztán már az utcáról néz vissza, hogy jövünk-e utána. De nekünk is nagy öröm ám a vízhordás!

Én lóülésben a légejre pattantam, s amikor János megrántotta a szánka kötőjét, menten hanyatt is estem.

— Megütötted magad?

Ugyancsak belevertem magam a hátsó légejbe, de hallgatok vele, nehogy anyám visszatartson. A kapun kívül János is felül a hátsó légejre. Engem maga előtt, a karjai között tartott. Úgy fogja a szánka kötőjét, mint kocsis a gyeplőt.

Repül a szánkó, én pedig szorítom a légej gömbölyű hasát, mintha lovat ülnék meg szőrén.

Percek alatt leérünk a laposra. Itt már nem csúszik magára a szánkó, húzni kell. János húzza is. A kutya meg-megugatja a jármos szánokat. A legtöbbje ganét visz, vagy már jön vissza üresen a határból. A Burkus meg-megugatja az embereket, de aztán menekül is okosan a közelükből. Ha úri hintó vagy luxusszán közeledik, kihúzódunk a sáncig, nehogy a kocsis elérhessen az ostorával. A kút elég messze van a községtől. Ott, a Török malma mellett, túl az Alszegen, kint a mezőn. János leoldozta a légejeket a szánkóról, s beállt a sorba. Aztán mikor reánk került a sor, odahelyezte a csap alá. A légej szájába egy lyukas gyűszű van beütve, ezen át telik meg vízzel. Nagy, kézi hajtású vaskereket kell forgatni, hogy forgására jöjjön a víz a négy csapból egyszerre. Az emberek érkezési sorrendben állnak oda, mint a malomban szokás.

Kolozson kevés az ivóvízforrás. Ami akad, az is kint van a határban. De ivóvízért menni, különösen télen, ünnep a fiataloknak. Már az Alszegen látni, amint legény, leány összetalálkoznak, s vidáman csevegve, piros arccal, lassú léptekkel szorosan egymás mellett a kút felé tartanak. A lányok, asszonyok fejükön viszik a légejt. A férfiak inkább a vállukon, a légejhordó fára

akasztva. Ennek a lőcshöz hasonló, alsókar vastagságú görbe fának olyannak kell lennie, hogy a vállat jól megfeküdje. Készítésében a kolozsi legények valósággal versengtek egymással.

A domb alatt aztán letettük a teli légejeket. Szánkázásra kitűnő dűlők vannak itt a kút körül. Felmentünk a Dédárdus-tetőre, s onnan ereszkedtünk le a kút előtti nagy útig. Nagy gyönyörűség a szánkózás, de valami mégsem volt rendjén. Mindent megért az ereszkedés, még ha fel is borultunk néha. Csak ne kellett volna mindig hegynek visszamenni. A vége az lett, hogy a bátyám egyedül szánkózott tovább, én pedig nagy boszszúságomra ott topogtam a légejek mellett megfagyva.

Ilyenkor a Burkus is cserbenhagyott, s a nap is a vége felé járt. A paperdői tetőn, a nagytemető irányában, ahol apánk nyugszik, az eget fedő ólomszínű felhő egy foltja lángvörösnek látszott. Ezt meglátta János is, abbahagyta az ereszkedést. — Gyere István — a légejeket hamar felkötötte a szánkóra, nekem megtörülte az orromat, mely most nagyon nedvezett, aztán befogóztunk a szánkó kötőjébe, mint lovak a hámba, s biztattuk egymást hazáig: „gyí te csikó, gyí te ló".

Anyánk türelmetlenül várt a fürdő előtti útelágazásnál.

— Hol ültetek? Ennyi idő alatt a Bíborost is megjárhattátok volna.

— Sokan voltak a kútnál, s későre kerültünk sorra — füllentett János bátyám. — Aztán a nagy fiúk mindig félrelökdösnek a csaptól.

Édesanyánk a lábunkat nézte figyelmesen. Rossz csizmámon, amit János már elnyűtt, kinőtt, jó kicsi paccsen volt. Ez az ötletes falusi lábmelegítő alkalmatosság, amit vastag posztóból csinált édesanyám, olyan volt, mint egy ujj nélküli kesztyű. Kétfelől arasznyi spárga volt rávarrva, mint két egérfarok. A paccsent ráhúztuk a csizmánk fejére, s hátul a sarok fölött jó szorosan összekötöttük. Ennek a vizsgálatából anyánk meg tudta állapítani, ha szánkóztunk, s azt is, ha csicsonkáztunk.

Csak megtapogatta lábam fején a paccsent, s azon

nyomban lekent egy jó pofont. A fejemhez kaptam. A kucsma, mely apám hagyatéka volt, leröppent a fejemről, a behavazott sáncba. Gyorsan a sapka után ugrottam, de abban a pillanatban nyakig süppedtem a hóba. Anyám közben Jánost rekcumozta, ő volt a nagyobb s a főkolompos. Majd az én segítségemre kellett sietniük, s amíg kihúztak a nagy hóból, s leverték a havat a Jánostól örökölt untercigemről, el is szállt a haragja.

Aztán jobb kezével megfogta a szánkó kötelét, baljával az én félig megfagyott jobbomat, s azzal gyerünk, hajtott fel az úton, amíg megint felmelegedtünk valahogy.

Kis kunyhónkban jó meleg várt. Igaz, az égő trágya szaga jobban érzett, mint a havazások előtt. De savanyú szaga eltörpült a vaslábos alól kikandikáló aranysárga döblec illata mellett. A vacsora is jól esett. A meleg puliszka s hideg tej, meg ami azután jött, a sült döblec. Vastag bélű, poronyó, édes, finomabb a sült gesztenyénél. Csak az a baja, hogy nem lehet gyorsan nyelni. Tikkadtunk meg tőle.

— Hörpölj egy kis tejet is közben — tanított anyánk, s én úgy is tettem, ahogy anyám mondta. S ezt a tanácsát örökre megtartottam. A sütőtök jó ízét a finom tej csak fokozza. Ha csak tehetem, most is tejjel öblögetem a torkom döblecevéskor. De arra is rájöttem, hogy a világon sehol sem terem olyan ízletes, édes és illatos döblec, mint Kolozson.

VACSORÁNKAT OTT FOGYASZTOTTUK EL a tűzhely előtti pisla fénynél, mert lámpanyújtásra csak később került sor.

Különös esték voltak azok. Anyánk odahúzta a székét a tűzhely elé. A guzsalyt megvilágította a tűz fénye. Én hol a tűz mellett a kicsi széken, hol az asztal mögötti padon, az ablak előtt forgolódtam, vagy Jánossal civakodtam. Jánost aztán kiküldte anyám, hogy nézzen szét a pajtában: elültek-e a tyúkok, be van-e téve a ketrecajtó, be van-e húzva a kapu.

Én pedig édesanyám mellé húztam a kicsi székem, a szoknyájához bújtam, s kértem, hogy meséljen valamit, mert anyánk olyan szépen tudott mesélni, mint senki más.

— Várjuk meg, fiam, hogy jöjjön be János is.

— János már úgyis sokat tud. Tanult eleget az iskolában.

— Hadd el, mert ősszel már téged is beíratlak... aztán már a tanító bácsi mesél neked...

— Igen, de mikor lesz ősz?

— Most tél van, fiam... Nos, mi következik a tél után?

— Nyár.

— Még van valami a nyár előtt... Amikor visszajönnek a gólyák a Pilbákék kéményére, amikor az ereszünk alá fészket raknak a fecskék...

— Tavasz!

— Aztán, mikor jönnek a fürdővendégek, itt a nyár.

Ezt már én is tudtam, mert a nyáron nálunk is volt egy ilyen fürdővendég. Édesanyám kapott is érte pénzt. Egy nagysága volt Kolozsvárról, slafrogos...

— Igen, fiam: tél után tavasz, tavasz után nyár, s azután az ősz, és ismét a tél...

Bejött János is kintről, utána a szél havat fújt be a pitvarba, s a nyitott ajtón hideg pára tört be a szobába.

— Na, mi van kint? — kérdezte anyám Jánostól.

— Nincs semmi baj. A tehenek szépen kérődznek, a tyúkketrec ajtaját betámasztottam a létrával. A libának az edényében ott a kő, az nem hagyja eldőlni a fazekat.

— Szóltál a libákhoz?

— Szóltam: libi, libi, libi...

— S feleltek?

— Igen, hogy: lulululu...

Ezt fontos volt tudni a töltött libánál. Mert az ilyen könnyen megszemződik, s most, amikor úgy kell a pénz a házhoz, mint a málé, nem volna jó, ha megfulladna valamelyik.

— Édesanyám, gyújtsunk már lámpát! Tanulnom kellene, sok a leckém — esdekelt János anyánknak.

— Mindjárt meggyújtjuk, fiam, csak éppen ez a fa égjen le már . . .

A TŰZREVALÓT karácsony előtt hozták a Tófalvi berekből. Jó tölgyfa volt, az igaz, de a nyáron még rajta fütyült a rigó. Ezért, ha nagy nehezen meggyúlt, csak senyvedt, sírt a tűzön, mint akit vernek. Hosszan kellett fujkálni, hogy lángra lobbanjon, s közben megtelt a ház füsttel. Csípte a szemünket, hogy könnyeztünk bele. De anyánk megkacagtatott egy cigánytörténettel:

— Ez nem az egyszeri cigány meséje. Nem is olyan rég történt . . . még akkor élt apátok . . .

Közben mindegyre félbeszakította a történetet, s az összegubancolódott kenderszálak közül szép fehér fogaival kiszedte a pozdorját. Falra vetődő, furán elnyúlt árnyképe ilyenkor nagyon mulatságos volt.

— Apátok, isten nyugtassa, éppen ilyen nyers fát vágott, mint ez a mostani. Egyszer csak bejött a Zsellérből a Lájcsi muzsikus apja. Ismertük jól az istenadtát. Az a fajta volt, aki nyáron eltekergi az időt a fürdőnél, télen aztán megindul kéregetni, mint a mesebeli tücsök. Apátok a hó alól huzigálta ki az ágas-bogas fákat, hogy a vastagját felfűrészelje, s az ágakat elcsapdossa a fejszével, én meg éppen mentem, hogy segítsek neki, amikor az öreg ránk nyitotta a kaput: „Eccerre két segítség is jön" — tréfálkozott apátok. — „Na, mi van, Anti bácsi? Nem fázik ilyen zimankós időben járkálni?" — Tudjátok, olyan hideg idő járta akkor is, hogy az ember még a macskát is sajnálta kiűzni a tűzhely alól.

„Fázom biza, lelkem, fázom. Fagynak meg a purdék a hurubában. Adjatok mán egy kis fát kölcsön, az úristen hogy áldjon meg titeket. Tudtam én, hogy jó helyen járok." — Apátok ráhagyta: „Jó helyen biza, Anti bácsi. Éppen jókor jött egy kis fűrészelésre." Az öreg nagy kelletlenül megfogta a fűrész másik felét, s biza felfűrészeltek egy jó hétre valót a vastagjából. „Te, Gyuri — mondta a cigány apátoknak —, vágtam én fát

még az uraknál is. Spádának, Zingernek, a boltos Vájsznak, de azok mind olyan száraz méterfát adtak nekem, mint a puskapor." „Nekünk csak ilyen van, ládd-e." Én is kimentem a nagy hangra, lám, min kaptak hajba. „Ne kiabálj, na. Sze' nem is jó az a méterfa, te Gyuri, nem jó az." Mi csak hallgatjuk apátokkal. Mióta ne volna jó az a drága száraz méterfa, bolond beszéd az. „Ez a jó fa, fiam, ez a nyers fa, ennek van fistje is."

Anti bácsi „fistjén" aztán jót kacagtunk.

Kint erős szél támadt. Az ablakot teleszórta hóval. A fürdőkertben a magas akác- és fenyőfák kétségbeesetten hajladoztak ide-oda. Anyánk is abbahagyta a fonást, és a tűzhöz tartott, hogy meggyújtsa a kis petróleumlámpát.

Én a padra álltam úgy mezítláb, ahogy voltam, és megkértem Jánost, hogy egy kis helyen kaparja le a jeget az ablaküvegről. Bátyám rálehelt az ablaküvegre, s nagy bámulatomra leolvadt a jég egy piculányi helyen. Ezen aztán kikukucskáltam az éjszakába.

— Édesanyám, miért hajladoznak a fák?

— Azért, mert szél van, fiam.

— S mért van szél?

— Mennyit jár a szád... Azért, mert fák vannak.

Igaz. Én is úgy láttam, hogy a házak nem himbálóznak a szélben, sem a pajták...

— Édesanyám — tört ki belőlem a „felismerés", amit aztán a testvéreim sokáig emlegettek —, ha azt akarják, hogy többé ne legyen szél, vágják ki a fákat!

A FÜRDŐTELEP DESZKAKERÍTÉSE ott kígyózott el a házunk előtt, a Fürdő utcán.

— Csak ne lopkodnák el a deszkákat a kerítésből — mondogatta Gáspár János, a kert őre, s falábával boszszúsan meg-megrugdosta a foghíjas kerítést. Ha meg is fogtak néha egy-egy cigányt, amint télvíz idején feszegette a deszkákat le a sasfáról, hát mit nyertek vele? Kudus volt az mindahány, nincs mit elvenni tőlük zálogba. A temérdek purdén kívül egyebük alig akad.

A vendéglő épülete eternitpalával volt fedve, s csa-

tornák vezették le róla az esővizet, hólevet, ami Kolozson kincset ér, mert jól lehet vele fehérneműt mosni.

Ez lett aztán a nagy baj okozója...

Édesanyám is, mint bárki más, bebújtatta Zsuzsát a foghíjas kerítésen egy vizeskártyussal, s a szánkával odahúzott csebret megtöltötte hólével. Csak hogy éppen őt érte az a balszerencse, hogy feljelentette a „sánta" Gáspár.

Hívatták is anyámat a községházára. Lőri szolga jött érte, s a főkapitány úr, Emerling Rezső hallgatta ki. Könnyű dolga volt, mert anyám nem tagadott: A víz úgyis csak elfolyt volna a patakon, Isten adta... Mialatt anyám jegyzőkönyvét a főkapitány úr fogalmazta, Fecske Jóska, a városi szolga egy másik esővíz-tolvajt állított elő, Kutas Máriskót, az Alszegről.

A főkapitány nem sokat kérdezősködött, a vádlottakkal aláíratta a vallomásukról felvett jegyzőkönyvet, azaz csak aláíratta volna, de a vádlottak — írni nem tudván — a tintás keresztre nyomkodták ujjukat, jó volt az úgy is, és főleg törvényes.

Pár hét elteltével a kolozsvári királyi törvényszékről pecsétes idéző jött anyámnak címezve. Ez volt az első életében. Nemsokára lélekszakadva jött Kutas Máriskó is, kezében az írott paranccsal, hogy március 20-án reggel 8 órára a kolozsvári királyi törvényszék I. emeleti 112. sz. tárgyalótermében büntetés terhe mellett megjelenni köteles, stb.

A bíró kedélyes hangulatban volt, s elmeséltette töviről-hegyire az esővízlopás történetét.

— Tekintetes törvénybíró úr, ne tessék reánk haragudni. Mi, igaz, hogy vittünk onnan esővizet, s nem is csak egyszer, mint mások is sokszor, az egész Alszeg...

Az ügyész mérgesen anyámra szólt:

— Néni, olyan drága Kolozson az esővíz?

Végül is Kutas Máriskó egynapi elzárást kapott, de anyánk, mint visszaeső bűnös, kettőt, ugyanis a kolozsi főkapitány jegyzőkönyvében a karácsonyfalopás bűne is szerepelt. Választaniuk kellett: vagy leróják pénzben a büntetést (egy nap 5 korona), vagy leülik.

— Most, tavasz kezdetén inkább leüljük. Hiszen tíz korona egy vagyon — mondta anyám, s úgy tett, amint mondá. Úgy tett Kutasné is, mondván: — Inkább leülöm, az istenit az esővizének. — Aztán a hóhér kötelét, tüzes ménkűt, rossznyavalyát kívántak mindketten azoknak, akik a „börtönbe" juttatták őket. Főbűnösnek a „sánta" Gáspárt, a telep őrét tartották. Ő tette a feljelentést. De szegény Gáspár bácsinak is sok apró gyermeket kellett eltartania, s ha azt akarta, hogy kenyérben maradjon, tennie is kellett valamit.

AZ A KIS ÖREG kopogtatott be hozzánk, akivel már többször láttam anyámat beszélgetni, s akire már a szomszédasszonyok is nemegyszer célzást tettek a fülem hallatára: „Kati, férjhez mégy Kún Józsihoz?"

Mert Kún Józsinak hívták a kis öreget, s mikor belépett, én odabújtam anyámhoz, s a fejemet az ölébe dugtam, és szipogni kezdtem ... Anyám a guzsaly után nyúlt, melyre gyapjú volt felkötve, és pergetni kezdte az orsót.

— Mióta az első feleségem meghalt, unalmas és szomorú lett az életem — kezdte a kis öreg. — A menyem kinéz a saját házamból. Alig várom a napot, hogy ott lássalak téged evvel a fiúval magam mellett, s ne kelljen a menyem főztjét ennem, mert az panaszos.

Anyám kezéből kiesett az orsó.

— Vedd fel az orsót, fiam! — Aztán az öreg felé fordult: — Keedet, aszongya, kinézik a saját házából, s ha én odamegyek a fiammal, mit fognak tenni? Ki is dobnak talán ...

Az öreg szabadkozott, hogy olyan nincs. Az ő házában, amég él, ő az úr.

— Amég él? — az orsó újra a földre csúszott, de anyám hamar elkapta. Gondolataiba mélyedve ismételte: — Amég maga él? Szóval el van telekelve minden a gyerekeire?

Az öreg arca megrándult, rőtes szemöldökét felhúzta, s köhécselve mondta, hogy el. Aztán hosszan beszélt a jelenlegi vagyoni állapotáról. Ezek szerint va-

gyonának fele négy gyerekére volt telekelve; három fia nős, a leánya pedig többgyerekes családanya volt már. Mindnek saját háza, földje, ökrös vagy bivalyos fogata. Csak a föld felének haszonélvezeti joga volt az öregé. A két szoba konyhás családi ház, alatta a nagy pincével, az udvaron nagy istállóval, gabonással ugyancsak a fiára volt telekelve, Gyurira, a kisebbikre, aki a feleségével és a két gyermekével az utca felőli szobában lakott. Ez meg a felesége, a nagygazda Pilbák Biri, csak az öreg halálát lesték...

Kún Józsi tehát úgy közeledett anyámhoz, mint egy árva gyermek. Csak ígérni tudott s panaszkodni a gyerekeire, menyeire, unokáira. A legrosszabb asszonynak éppen azt a menyét tartotta, akinek a főztjét ette, akivel egy fedél alatt lakott, azt a fiát, aki csak arra várt, hogy ő felforduljon.

— Azt szeretnék, ha kiosztanám közöttük, amim még van — mondotta —, aztán a nagy vagyonom mellett mehetnék kudulni hozzájuk egy tányér ételért. De én nem hagyom magamat. Nem én, ne félj! Gyere hozzám evvel a fiúval, meglátod, jól lesz dolgotok. A fél vagyon haszonélvezete, amíg élek, az enyém, s egyben a tied is. A miénk, hogy úgy mondjam.

Anyám sem sokat beszélt, inkább csak töprengett: Ha a vagyonos vénemberhez köti az életét, a még kiskorú gyermekeinek, a Kovács maradékoknak is lesz hol dolgozniuk, s talán legalább engem mentesíthet a szolgasortól, és hazahozathatja Jánost és Zsuzsikát is, mert akkor már János is szolgált... Szegény anyám számára már csak azért is nehéz volt a döntés, mert Kún Józsi unitárius volt. Imádkozott is szegény anyám eleget, és esdekelt a bűnbocsánatért:

— Uram, irgalmazz, könyörgöm hozzád... Ne vess meg e cselekedetemért... Nem a vagyon vonzalma s nem a pénz hamis csengése, nem a ledérség gondolata miatt mondottam igent e hitemen kívül álló embernek... Te jól látod, Istenem, s tudod minden gondolatomat, könyörgöm hozzád, bocsáss meg, s add áldáso-

dat reánk, halandó gyermekeidre, s ne zárd el előlünk országod szent kapuját.

Nekem együtt kellett imádkoznom anyámmal, s bizony unalmas volt e hosszú ájtatos könyörgéseket végigmímelni, de belőlük ismertem meg jó anyám becsületes szándékát, miközben a féltékenység eljövendő mostohaapám ellen úgy belém ette magát, mint vakrozsda az ekénk laposvasába.

Farkas Jóskáné, anyám legkedvesebb barátnéja a fülem hallatára sopánkodott:

— Kati, há igaz, hogy férjhez mégy Kún Józsihoz? Nahát, a csoda megöl... Ilyen szép asszony létedre ahhoz a vén, töpörödött emberkéhez. Na, de hát a vagyon! Persze, persze, aztán meg se fogod ismerni a te szegény kománédat.

Édesanyám könnyes szemmel magyarázta, hogy mit remél ettől a házasságtól.

Pendzsi néni után sorra jöttek a tanácsadók: Illés néni az Alszegről, Tőkés Mari a szomszédból, Bernát Zsigáné a Postakert alól. Aztán Hajós néni, Zsófi ténsasszony, aki rosszul beszélt magyarul, ez tetszett az asszonyoknak, s jókat kacagtak rajta.

— Te Kati, igaz mekvan az a beszéd a Kún Józsi bácsi, vaty csak meg van koca hír. Aztán mikor eszünk már az a nagy kánál?

— Sokat beszélnek a rossz nyelvek, ténsasszony, s kevés az igaz belőle... Isten kezében vagyunk, az ő szent akarata teljesüljön be rajtunk, bűnös halandókon — próbált kitérni anyám a sok semmi beszéd elől.

Én meg a sok fura szó elől ijedten menekültem a pajtába. Bosszút forraltam Kún Józsi ellen. Nem! Nekem nem kell mostohaapa... Sem ő, sem más!

Elaludtam, és álmomban már a Kún Józsi tágas telkén laktunk, a gangos házban. Az öreg az anyámat szidta, de én a védelmére keltem. Anyám megölelt, megcsókolt, s azt mondta kedvesen: „Te még kicsi vagy, és nem szabad a nagyok dolgába elegyedned, mert kicsi maradsz, nem nősz meg. Kicsi maradsz, mint Kún Józsi"...

ANNA NÉNÉM AKKOR DÉLUTÁN kisírt szemmel jött mihozzánk. Olyan bánatosan nézett anyánkra, mint Burkus, ha kenyér helyett botot kapott.

— Nem egyezünk az apósommal — s a szemét a köténye sarkával törülgette. — Minden munkát velünk végeztet... De enni, mint a cselédnek, még úgy se... Durva, veszekedős... Ha anyósom nem volna, már rég ott is hagytam volna őket a nagy gazdaságukban. Süljenek meg benne!

— Hát az urad?

— Pali jó volna... Csak az a vén vaskalapos apósom nem akarja megérteni, hogy neki már lejárt. Az egész gazdaságot a kezében tartja... Mi meg csak azért húzzuk az igát, hogy mikor meghal, több jusson a Pali nővéreinek és a bátyjának? Hát abból nem esznek! Otthagyjuk őket!

— Ott-e? — lepődött meg anyám Anna határozott kijelentésén. — Aztán hova hajtjátok le a fejetek? Sze', amint látom, már te sem vagy egyedül...

Anna néném pirulva nézett rám, s máris felcsattant:

— Te eriggy oda ki játszani, s ne hallgasd, amit a nagyok beszélnek, nézze meg az ember a kölykét!

Elsompolyogtam a közelből, de azért hallottam, amikor anyám azt mondta:

— Akkor hát én Istvánnal Kún Józsihoz költözöm. Ti pedig ide... Csak lesz valahogy, nem hagy el az Isten...

És egy délután áthurcolkodtunk. A mi kis nádfedeles házikónkból át a nagygazda Kún Józsi cseréptetős, verandás házába, Hankó Veress Károly főispán udvarházának szomszédságába, amelytől az út választott el. Jobbról-balról a két szomszédunk is úr: napjötte felől a büszke Dózsa főjegyző úr, míg napmenti oldalunkon dr. Halász, Kolozs kerületi főorvosa lakott. Anna nénémék is átcipekedtek a Köbölkút mellől, le a Nagyutcán s fel a Szakadékba, ahonnan anyánk már két urát eltemette fiatalon...

Ott mentünk el az öreg Pilbák bácsi háza mellett. Istállója tetején üres volt a gólyafészek. Meg is kér-

deztem anyámtól, hogy hová lettek a gólyák belőle. De ő nagyon el lehetett foglalva gondolataival, mert csak ismételt kérdésemre válaszolt.

— Elvándoroltak, fiam, délre... — Ekkor jutott eszembe, hogy a fecskefészkekből is eltűntek a madarak, nem láttam őket az utóbbi napokban.

Új lakásunk verandája is délre nézett, s én, mikor csak tehettem, szememmel a gólyák után kutattam, de egy fia gólyát sem lehetett fellelni a déli ég alatt.

Az új környezetbe nehezen éltem bele magam. Sírva aludtam el, egyedül egy ágyban. Ha anyám vígasztalni próbált, még rosszabb volt, mert olyankor feltört belőlem a zokogás. Hiába mondogatta anyám, amikor sírni látott: „Nem szégyenled magad nagy fiú létedre itatni az egereket, hisz nemsokára iskolába mégy..." Néha a pajta mögé bujdostam. Anyám megkeresett. Ott talált rám a bozótban, és onnan cipelt elé, s próbálta megértetni velem az új viszonyok természetes emberi voltát. De én hajthatatlan maradtam mindaddig, amíg ő is sírva nem fakadt. Könnyei láttán aztán megrettentem, hogy nem lett volna szabad megbántanom. Ó pedig — mintha felnőtt ember volnék — magyarázkodott:

— Nem magamért, értetek tettem. Leginkább érted. Ha iskolába mégy, szeretném, ha bár az elemit végigjárhatnád. Értetek tettem, Istem látja lelkemet. Se testemnek, se lelkemnek nem kell ez a házasság, de bár téged megmentelek a szolgaságtól. Jánost is hazahozom Annáéktól, sze' rosszabbul van, mint egy idegennél. Még iskolába sem járatják rendesen... Zsuzsa nénédet is, szegényt szeretném elhozni az uraktól, sze' még ő is iskolába kéne járjon...

Mostohaapám is kereste a velem való megbékélést, barátkozást. Egyszer kihívott a pajtába, és megmutogatta a teheneket s a többi állatot. A disznóólat is, benne a kövér disznókkal. Igaz, a többje a Gyurié volt, csak egy kövéredő a Tátié. A Bimbóval hamar megbarátkoztam. Jámbor állat volt az. Egy jó tépés sarjúért már meg is kötötte a barátságot. A bivalyoktól azonban féltem. Azokkal nem voltam szokva.

Néhány nap múlva odahozták a mi két borjúnkat is, a kétéves Virágot és az egyéves Szilajt. Ezeket a késő ősz űzte haza a nyári legelőről a pajtába. Rendre velük is felújítottam a barátságot. A Virággal baj volt, döfős lett, de a Szilaj olyan volt, akár a kezes bárány.

Csak a Burkus hiányzott nagyon, mert ő volt nekem a legtartósabb barátom. Nap mint nap ő üdvözölt elsőnek, mikor az udvarra léptem. Jóban-rosszban ott volt körülöttünk, s vakkantott, ha idegen közeledett a házhoz... Meg is osztottam vele minden falatomat. Igaz, olyan szépen tudott kérni, s a füleit hegyezte hozzá... Azt mondták, kicsi kölyök korában apám szerezte a házhoz. De most ott maradt Anna néménéknél, házőrzőnek. Meglátogattam volna, biztos nagyon örvendett volna nekem, de az utcán mély, agyagos sár volt, a marhák feltaposták. Abba én úgy beleragadnék, hogy ki se tudnék mászni belőle.

Az éjszakáim tele voltak zavaros álmokkal. Míg elaludtam, sokat forgolódtam az ágyban, néha nagyokat sóhajtottam, hogy észrevétessem magam anyámmal, aki Kún Józsi mellett feküdt. Egyszer reám is mordult az öreg:

— Na, mi az, te kölyök, mit forgolódsz annyit, azt az árgyélusodat, aludj már el!

Elaludni? Azt kellene, de nem megy sehogy! Törni, zúzni, vagy nagy betegnek lenni, mi több, meghalni kellene. Aztán csak elaludtam. Álmomban kis angyalok röpítettek a mennyország felé. Én meg felsírtam, hogy anyám nélkül nem megyek... Nélküle meghalni sem akarok...

Rémesen kiabálhattam, anyám felrázott, szólongatott, nyugtatott.

— El akartak vinni — mondtam szipogva anyámnak, és belekapaszkodtam a karjába... — Nem megyek!

— Csak álmodtál, fiacskám. Nyugodj meg, itt van édesanyád. — És akkor elértem, hogy odafeküdt mellém, s én úgy odabújtam hozzá, mint csóré fióka anyja szárnya alá, és akkor nem volt nálam boldogabb lény e cudar világon.

GANGOS HÁZBAN LAKTUNK, mint a nagygazdák. Kopogott a csizmánk sarka a deszkapadlón s a lépcsőn. A közbülső szoba — ami itt közös konyhaszámba ment, különben pitvarnak számított — okozta a legtöbb bajt anyám és a fiatal pár: Kún Gyuri és a felesége, Pilbák Biri között. Pilbák Biri már kezdettől fogva rossz szemmel kísérte anyánk minden lépését, s minden alkalmat megragadott a kötekedésre. Anyám igyekezett kitérni előle, de volt mit hallania, mert Biri néne jó hangosan mondogatta odaát, az ő szobájukban, s ha nem volt otthon az öreg, kint a gangon is:

— Kudus népség... Csak úgy beült a vagyonba. Idejött a kölykivel, hogy megzavarja a nyugalmunkat. Takarodjon innen, amíg le nem forrázom egy fazék forró vízzel!

Anyám már ki sem mert mozdulni a hátsó szobából. Engem is szidott Biri néne, s ha csak tehette, taszított egyet rajtam. Ha elpanaszoltam anyámnak, csak csitítgatott, s türelemre intett.

Gyuri bácsi csak nagyokat hallgatott. Hallgatta, amit egyfelől az apja, másrészt a felesége rágott a fülébe. Mert az öreg Kún Józsi is mondta a magáét:

— A nagy vagyonom mellett maholnap földönfutóvá tesztek. Szegény anyátok, foroghat a sírjában. Sze' amíg egyedül voltam, a feleséged nem mosott rám, meleg ételt nem adott, s mindig csak duzzogott, meg vén tolvajnak nevezett. Csak addig voltam jó neki, amíg a közjegyzőnél alá nem írtam a megállapodást. Bár ne tettem volna, én marha. De a te fiúi becsületedben biztam... Mikor megmondtam, hogy megnősülök, bezzeg helyeseltétek, a feleséged is, te is, és most el akar üldözni a saját házamból.

Gyuri bátya ilyenkor csak dörmögött, mint a medve. Én meg sajnáltam szegény fejét, mert én szerettem Gyuri bácsit. Sokszor magával vitt a pajtába. Megfogta a kezemet, ha az udvaron sárba ragadt a lábam, s kivezetett a szárazra.

— Gyere ide, te prücsök, mutassak valamit — s bozontos mogyorószínű szemöldöke tréfásan megrándult, s szép barna szemével jóságosan nézett rám. A vállamra

tette a kezét, s úgy mutogatta a jászol alatt szaladgáló nyulacskákat.

Télire a juhok is bekerültek az utólegelőről. Ezeknek külön akluk volt: a sövénnyel bekerített hely kisebbik része fedett volt, míg a nagyobb rész, a *kifutó*, fedetlen állott. Volt egy nagy fehér kutya is. Láncon tartották, saját háza volt deszkából, s Bodri névre hallgatott. Eleinte féltem a közelébe menni. De a téli disznóvágás után — néhány zsíros falat árán — csak megbarátkoztunk.

Lassan-lassan az öreg is megszeretett. Amíg édesanyám fonogatott a hosszú téli estéken, én Tátival törökbúzát fejtettem. Ott állt a törökbúza-fejtőgép az egyik sarokban. Édesanyámék telehordtak egy két csebret száraz törökbúzával, előbb a padlásról, a kémény mellől — az szárazabb volt —, aztán a koszorúba fonottakat, utolsónak pedig a hiu földjén és a kasban tartott csöves kukoricát. Én forgattam a hajtókart, Táti meg rakta bele a csöveket egymás után. A munka unalmasabb része ezután következett, amikor a csutkán maradt szemeket külön le kellett morzsolni. A csutkának viszont örvendtem, mert nagyszerű „várakat" lehetett felrakni belőle. Mikor egy-egy ilyen magasra sikerült vár felépült, Táti mindig lebombázta. Megdobta egy csutkával. Persze, amikor én nem láttam. Anyám ilyenkor jót nevetett:

— Tátinak sincs sokkal több esze, mint neked — s közben örvendett, hogy az öreggel jól megértjük egymást, mert ő is látta, hogy Táti megkedvelt, s már ritkábban mondja: „te ingyenélő."

Az öreg fokozott gonddal vigyázta anyámat „a masina", vagyis a gyufa és a „fotogén", vagyis a petróleum használatánál. Ha lámpagyújtásra került a sor, a környéken mindig mi voltunk az utolsók, s akkor is csak fél lánggal égett a lámpánk:

— Kati, húzd lejjebb azt a lámpát — zsörtölt az öreg Kún Józsi —, igen fogy a fotogén, ne gazdagítsuk a zsidót, azt az árgyélusát.

Édesanyámat ugyancsak bosszantotta az öreg kicsinyessége:

— Hagyja égni azt a lámpát. Mert ülni lehet a sötétben is, de én nem ülhetek ölbe tett kézzel, mint maga...

Mostohaapám ilyenkor duzzogni kezdett, ahogy én szoktam, ha megbántanak. Morgolódott, míg anyám rá nem szólt tréfásan:

— Na, mi lelte kedet? Mé haragszik rám?

Az öreg meg nézett rá mérgesen, nem szólt, csak ajka remegett, mintha fázna, s az arca volt piros, mintha láz ütne ki rajta.

ANYÁM BÖJTÖLÉSRE ADTA A FEJÉT, amennyiben áttért a heti három napi sovány étkezésre. A pénteki böjt minálunk mindig megvolt. Ilyenkor zsírost sohase ettünk. Ezt a napot — „pogány" unitárius létére — még Táti is betartotta. Pityóka hajában, vereshagyma karikára vágva, sós vízzel meglocsolva és málékenyér — ez volt az örökös pénteki ebéd és vacsora minálunk. Néha, ritkán, böjtös paszulylevest is főzött anyám.

Édesanyám sehogy sem tudott megbékülni a Táti hitével. S hogy én is meg ne tántorodjam, ily szavakkal tartott az igaz hit ösvényén:

— Kutya rosszféle unitáriusok, pogányok. Nincsenek szentjeik, nem hisznek a drága, szent Szűz Máriában. Nincsenek szentképeik, még szenteltvizük sincs. Oltáruk se, a drága oltári szentséggel. Az áldott tömjénfüstöt sem szagolják, s temérdek bűneiket magukban hordják a szerencsétlenek. Nem gyónnak, bűnben születtek, s bűnben fognak meghalni.

Ha jól értettem, kizártnak tartotta, hogy más hitűekből, főként unitáriusokból egy is az úrnak jobbjára kerüljön a feltámadáskor.

Táti azonban nem sokat töprengett a mennybéli juss fölött. Ő ugyanis biztos volt a dolgában: a templomban az első helyen ült mint nagygazda. A lakásban is ez illette meg. Mint családfő szintén az első helyen, az asztalfőn ült. Miért lenne másként odaát a másvilágon! A juss ott is csak juss. „A szerencse szárnyon jár, s aki egyszer megfogta az Isten jobb lábát, legyen esze, s ne eressze el" — szokta mondogatni, s gügyögve nevetett rövidre stuccolt deres bajusza alatt.

Anyámnak, szegény fejének egyre több s egyre nyomósabb oka támadt a böjtölésre. A menyével nem hogy

javult volna, de nap mint nap rosszabbodott a viszonya. Biri néne engesztelhetetlenül gyűlölt bennünket, s ezen nem enyhítettek sem Táti, sem Gyuri bátyja csitítgatásai, még kevésbé anyám felfogadott kilenc keddi ájtatosságai, s a szigorított böjtölés, s a számtalan fohászkodás szent Antalhoz. Akkoriban került a falra Szent Antal aureolás arcképe is, amit Táti szó nélkül, bölcsen megtűrt.

Mialatt Táti reggelenként az istállóban foglalatoskodott a fiával, édesanyám időt kerített arra, hogy a Páduai Szent Antal képe előtt leboruljon. Az imát magában mormolta, s az olvasófüzért morzsolta hozzá nagy áhítattal.

Én az ágyról figyeltem anyámra, s erősen kíváncsi voltam, hogy Szent Antal ennyi kérés-könyörgés hallatára nem szólal-e meg, s nem mond-e valami vigasztalót, esetleg nem ígéri-e a Biri néne megbüntetését, ha már én gyenge vagyok ahhoz, hogy kiálljak anyám mellett.

Anyám munka közben is templomos énekeket dúdolt. Reggel, délben, este, naponta háromszor tántoríthatatlanul ájtatoskodott, fohászkodott. Ezenkívül evés előtt és után. Vásár- és ünnepnapokon kétszer ment templomba. Gyónt és áldozott, minden egyházi előírást betartott. Mindez úgy hozzátartozott a napok folydogálásához, mint a málékenyér vagy a puliszka. Mert az evésről teljesen leszokni mégsem lehet. Anyánk a túlzásba vitt böjtölés s a vele járó buzgólkodás miatt jó laposra csinosodott, Táti viszont gömbölyűre hízott, mint egy zsírdisznó.

A disznót, amit karácsony táján vágtunk, mostohaapám szinte egyedül fogyasztotta el. Evés közben a zsír lecsurgott az állán. A pénteki nap kivételével a reggeli mindennap puliszka volt sült oldalassal s egyéb, saját zsírjában sült ázalékkal. Kezdetben a májast, vérest, kocsonyát, disznófősajtot pusztítottuk Tátival szorgalmasan. Én ugyan legtöbbször csak immel-ámmal ettem, mert nem igen szerettem a kövér húst. Anyám, mikor mi ettünk, elfordult vagy kiment, mert ő csak egy darabka málékenyeret rágott. Azzal, amit mi fogyasztottunk, nem is volt baj. Csak hogy anyám böjtjéhez hozzátartozott az adakozás is.

— Azt az árgyélusát, te Kati — zsörtölődött Táti —, igen ideszoktatod a kúdusokat. Látszik, hogy nem veled szerzém a vagyonomat, mert te hamar elherdálnád.

— Maga elé rakok minden jó falatot, sze már olyan kövér ked, mint egy mangalica — vágott vissza anyám hitének védelmében. — Adhatna valamit a lelki jussáért is. Úgyse viszi a földbe a vagyonát, ami már nem is a magáé, hanem a gyermekeié.

MEGBORNYÚZOTT A BINGYÓ, s ennek én örültem a legjobban, mert úgy szerettem a tejet, mint a kis boci, s alig vártam a boldog pillanatot, hogy tej legyen a háznál és — kisborjú.

Reggel még félálomban hallottam, hogy Táti beszélt édesanyámnak: a tehén elvetette a poklát, s minden percben jöhet a borjú, lesni kell tehát. Édesanyám egy tálba korpát készített, s vitte a pajta felé. Az udvarra a frissen hullott hó fehér lepedőt terített, de a pajtáig Gyuri bátya utat sepert, mert éppen készülődött rázatot hordani a csűrbe.

— Hé-é, prücsök, akarsz-e dolgozni?

— Prücsök nem vagyok, de dolgozni akarok — s azzal már kúsztam is fel a létrán a bátyushoz.

— Ugorj, prücsök — kacagott Gyuri bácsi, s belegurított a rázatba. Én átfogom a csizmáját, de arra már nem volt erőm, hogy magam mellé húzzam az illatos rázatba. Csak Biri néni nem osztozott a jó kedvben. Morcosan nézett ránk a gangról. A kakasok közben nagy peckesen forgolódtak a tyúkok körül, s hívogatták őket a csűr felé.

Táti is megjelent egy favillával a kezében, s rám szólt:

— Pista, kergesd el a tyúkokat, hess, a fene egye meg a csontotokat... Az a ti kakasotok olyan éhezett a tyúkjaival... Hess, ne kaparj!

De ezt már édesanyám sem állotta meg szó nélkül:

— Ne szidja maga az én kakasomat, amiért kap a szem után, hoztam én nekik elég törökbúzát, amikor ideköltöztem.

— Na, na há' meg kellett halld, sze' lassan mondtam, s nem azért, hogy ... — védekezett alamuszin az öreg.

Mikor aztán megjött a kisborjú, Táti a jászol melléől vigyázta, míg az anyja nyalta, anyám pedig a vederben hozott sósvizes korpára fejte a Bingyó tejét, s aztán odaadta neki, amit a tehén jóízűen fel is habzsolt.

— Be kell hogy vigyük „a fiúcskát" — mondta édesanyám, —, nehogy itt megfázzék.

— Bikaborjú? — kérdezte Táti.

— Az!

— Milyen kár. Ez a tehén ezideig csak bikaborjút adott, pedig nagyon szerettem volna egy ünőt is tőle.

Bent rongypokrócra fektettük a nagyszemű, bávatag bocikát. Ha felé nyúltam, puha, nedves orrával megszimatolta a kezemet. Később a két mellső lábán térdre emelkedett, majd a hátsó lábaira, s kissé tántorogva talpra is állott ...

— Né, a kis baláj — örvendezett édesanyám —, erős borjú. Látod, milyen szép piros szőrű, csak a szeme körül van fehér benne. — Aztán hirtelen, mintha meggondolta volna magát, rám szólt: — De aztán most takarodj a szénához, mert várnak a férfiak.

Kint elállt a havazás, az ólmos felhők alól kikandikált a rozsdaszínű téli nap.

— Táti, kisütött a nap — ujjongtam.

— Ki az, hm, de foga van neki ...

Én a nap felé néztem, de nem láttam a fogát. Táti meg reám szólt, hogy dologidőben csak a lusta napszámosok nézik a napot.

— Há mér nézik a lusta napszámosok a napot? — kérdeztem én.

— Szeretnék tolni, hogy hamarabb jöjjön az este.

HIÁBA SZERETTEM ANNYIRA A TEJET, mert az első napokban abból még nem lehet ám inni! Még harmadnap is összement a főzésnél, „gurászta" lett belőle. Az pedig hasmarsot okozhat. Aztán a Bingyó tejére

rajtam s a bocin kívül még mások is számítottak, mégpedig a felső szomszédunk, az orvos gyermekei.

Doktor Halász szép úriasszony feleségének bőven volt része gyermekáldásban. Két nagyobb fia és két leánya Kolozsváron jártak felsőbb iskolába, a kisebbek, vagy négyen, elemisták voltak, közülük kettő olyan velem egyívású lehetett.

A Halász gyerekekkel — úrfiakkal és kisasszonykákkal — a Bingyó édes teje teremtette meg a nagy testvériséget. Tibi, Gabi, Guszti és Mariska — akárcsak jómagam — ugyancsak szerették a habos tejet. Mindnek megvolt a maga külön kis füles csuprocskája, azzal jöttek habos tejet inni hozzánk a pajtába.

Anyámat Kún néninek szólongatták, s *kezit csókolom*mal köszöntötték. Jött a cselédlány is velük:

— Adjon isten, Kati néném, hát jöttünk a tejért — s egy nagy piros fazekat lóbált a bal kezében.

— Áldjon meg az isten, Mari fiam, téged is, hát mennyi tejet viszel, mennyit mondott a naccsága?

— Vagy öt liter kellene, ha volna.

— Annyit még nem tudunk adni — mondta anyám, fontolóra véve az itthoni fogyasztók számát.

Az elsőbbség természetesen a bocit illette meg. Anyám megmosta és megtörülte a tehén tőgyét, majd kiengedte a kisborjút a rekeszéből. Az rohanva ment az anyja tőgyéhez, s mielőtt a tejtől duzzadt csicset befogta volna a szájába, buksi fejével nagyot bökött az anyján. Anyám segített a borjúnak szájába venni a csicset, s egyik kezét a feje fölött tartotta, hogy ne döfködje az anyját.

Közben én a doktorgyerekekkel barátkoztam. A kerítésen át azelőtt is sokszor láttam őket, beszéltem is velük. Most itt volt az alkalom a közelebbi barátkozásra: Megmutattam nekik az ostoromat, a két kis báránykát, a jászol alatt bujócskázó nyulacskákat, de főleg abban gyönyörködtünk, hogy a „tejtestvérkénk", a boci milyen derekasan szopik.

Édesanyám — mikor úgy gondolta, hogy már elég lesz — megpróbálta elhúzni a tehén alól, de a boci az istennek sem akart elmozdulni. Előrevetette az első lá-

bait, s amint anyám húzta, egyet sem lépett, csak csúszott, csicsonkázott a hidláson. Akkor anyám cselhez folyamodott: jobb kezének mutatóujját a borjú szájába dugta, s a kis buta szívta az ujját, s úgy ment utána botorkálva a helyére. Mi pedig jót nevettünk azon, hogy „tejtestvérkénket" milyen könnyű becsapni.

A bocit a doktor gyermekei nevezték „tejtestvérnek". Mariska, aki már nagyobb volt s okosabb is, azt mondta édesanyámnak:

— Kún néni, úgy tessék ránk nézni, mint a boci testvéreire, ha már egy anya tejével táplálkozunk.

— Igaz is, lelkecskéim — hagyta rá anyám mosolyogva.

Mikor a sajtár színültig volt jó habos tejjel, anyám a gyerekek felé nézett, hogy na, elő a csuprokkal! Előbb Mariska, aztán a fiúk tartották oda csuprukat. Jóízűen, nagy élvezettel nyalogatták a fehér habot, és kortyolták az édes tejet az én gyerekkori úri tejtestvéreim. A jászol alól pedig a ki- és becsusszanó nyuszik piros szemmel nézték a lakomázókat. Én is mindig egy szuszra ittam meg a finom tejecskét, s nagy egyetértéssel szegődtem „tejtestvérségbe" a bocival meg a Halász gyerekekkel.

SÜRÜ HAVAZÁS UTÁN Gyuri bácsi elővette a nagy szánkát, amely addig a csűr hátának támasztva állott. Befogta a két ökörbivalyt a járomba, és a szánt a ganédomb mellé húzatta, hogy megrakja jól érett trágyával. Ilyenkor én is ott forgolódtam a szánka körül, jó meleg rongyokban, anyám még paccsent is kötött a lábamba, mielőtt kiengedett az udvarra.

Ha bementem melegedni, az öreg rögtön reám mordult:

— Mit mind koslatsz annyit, nem tudsz helyt ülni, mert rád verek — s piros lett a képe, és felfúvódott az indulattól, mint egy bőrduda.

Anyám a légejhez ment, meglógatta ide-oda, hogy fogytán az ivóvíz. Nekem se kellett több, rögtön ajánlkoztam: hozok én a szánkával. Gyuri úgyis menyen,

ganyét visz a Teberistyába. Ott halad el a kerekeskút mellett. Én utána kötöm a kisszánkót a légejjel. A Bodrit is viszem, hadd ugrálja ki magát.

Alighogy Gyuri bácsi a két járompálcát a helyére dugta, a bivalyok máris elindultak a kapuhoz vezető kaptatón. Kis szánkám a légejekkel nyomon követte, mint borjú az anyját. A teher nagy volt, ropogott a járom ... „Miska, ne! A hollók vájják ... csá bé, nye!" A pihent bivalyok térdükre roggyanva kapaszkodtak ki a kaptatón. Mire mi az útra tértünk, a Bodri már a jegyző úrék új deszkakerítését öntözte. Én peckesen ültem a gömbölyded légejek hátán, lábamat a szánka deszkájának vetve, mint Palló Sanyi huszárhadnagy a nyeregben. Ugyanis éppen ott lovagolt el mellettünk a földbirtokos fia, lovaglókorbácsával csapkodva azokra, akik nem tudtak idejében kitérni előle ... Vadkannak nevezték a kolozsiak Palló úrfit, s meg is volt rá az okuk.

A Táti házával átellenben hatalmas, kastélyszerű épület állott magas fenyőfák között. Körülötte úri berek díszfákkal, bokrokkal, és gyümölcsfák egy jó nagy területen. A birtok gazdája Kolozsvárt lakott, ide csak a fürdőszezonban látogatott el nehányadmagával, hűsülni a langyos vízben. Nagy ember volt őméltósága szálában, rangjában egyaránt. Kolozs megye főispánját tisztelték benne. Övé volt a kolozsvári Fellegvár lábánál a magasba emelkedő „Fehér bárány" palota is (a mai Asztória szálloda). Méltóságos úr volt, és itt mindenki, asszony, ember *kezitcsókolom*mal s nagy meghajlásokkal köszöntötte, ha néha szembekerült vele.

A főispán birtokgondozója Seprődi János bácsi volt. Őkelme szeretett komázni a gyerekekkel. Seprődi néni pedig kedves, töpörödött nénike volt. Három fia közül Imre velem egyidős. Kicsit selypítve beszélt. Zömök, mint én, s engem „Piszti"-nek szólított. Gyuri évre is, növésre is nálam nagyobb, hosszú, vékony, mint egy karó. Jó fiú volt, csinált nekünk bodzafapuskát, és sokszor játszott velünk. Feri viszont nálam kisebb. Mikor ereszkedünk le a szánkóval a főjegyző úrék előtt a csendőrlaktanya felé, Gyuri ölbe veszi a kicsit.

Most irigykedve nézték, amint én hetykén lovagoltam a légejek tetején. Lábaimon a meleg paccsennel, kezemen az ujj nélküli harisnyaposztó-kesztyűvel.

— Hej! Kicsi Dévai! Hová? — kiáltották utánam.

— A Teberistyába — kiáltottam vissza —, vizet is hozok.

Seprődi bácsiék ápolták a fürdőtelep növényeit. Az öreg — felszerelve létrával, fűrésszel, ollóval — már kora tavasszal ott kapirgált a kertben. A család többi tagja a járdákat daraszolta, hordta össze az őszi lombot, burjánt. Itt barátkoztunk össze a Seprődi fiúkkal, amíg itt szoktunk játszani, viaskodni, el-elbújdosni a liget bokrai közé. És, óh, a fürdőtelep égbe nyúló fenyő- és akácfáin mennyi szarkafészek gubancolódott hajdanán! A Nagy Dörgő meredek oldalában partifecskék, vadgalambok raktak fészket. A bozót mélyén vadnyulak tanyáztak, míg a sós réteg alatti barlang szájánál róka koma játszadozott hamis kölykeivel. Április havában, ha melegen tűzött a nap, a tó vizén megjelent a vörhenyes színű sósféreg. Számunkra ez volt a jeladás, hogy megkezdhetjük a fürdést. Tavasszal nagy élvezet volt fürödni a sós tóban. A felső réteg hideg volt ugyan, de lennebb mintha melegítették volna a vizet.

— Seprődi Gyuri bácsiék miért „kúdusok"? — kérdeztem meg este anyámtól, mert Gyuri bátyám, mikor elhaladtunk előttük, valami effélét morgott a foga között... Pedig Seprődiék közül soha senkit sem láttam kéregetni a szatyorral vagy ahogy rongyos tarisznyával szoktak, mikor a kapu olykor nyitva marad.

— Seprődi bácsiék szegény emberek — mondta anyám kelletlenül.

— Mér' volnának szegény emberek?

— Mert hogy nincs házuk, földjük, szekerük s az se, amit a szekérbe fogjanak.

— De házban laknak ők is...

— Csak hogy az a ház a főispán úré! Ők abban csak amolyan cselédek, gondozzák a méltóságos úr telkét, s még a fürdő kertjében is dolgoznak, hogy a község is adjon valamit.

— Akkor hát mégsem kudusok — mondtam.

— Nem, fiam, csak a gőgös gazdák csúfondároskodnak így a szegény emberekkel . . .

TÁTINAK MÁR A MÁSODIK DEBERKE TÚRÓT hoztuk fel a pincéből. Azt árulgatta fontonként, s még félfontonként is, csak pénzt lásson belőle. Amikor a tél foga már csorbult kissé, csapatostól jöttek el a cigányok túrót venni: zajos népség a putrik népe, de én szerettem hallgatni a sokat s különös hangsúllyal beszélő cigányokat. Táti azonban nemigen:

— Annyit káricsáltok, mint a tyúkok, te, má' hallgassatok is egy kicsit, a szátok antiistenit — mordult rájuk nem is ritkán, de azok is mondták a magukét:

— Há' má' mérje meg kee becsületesen az a túró, ne csalja meg a mérleget a túróval, ha má' az isten adta magának a sok gazdagság . . .

Táti meg elégedetten rakosgatta élére a garasokat, s reszkető kézzel zárta be a kaszten felső fiókjába. De pénzt csinált ő a lépesmézből is. A méhek csak amolyan paraszti kasokban voltak a veteményeskert déli részében, a méhesben. Táti kénport gyújtott a kasok alatt, s legyilkolt két kas méhet. A mézet a doktorék és a főjegyzőék vették meg. Mi éppen csak hogy nyaltunk belőle, ha már vele dolgoztunk.

TAVASZ KÖZELEDTÉVEL a juhok egyre-másra bárányoztak. A kis ügyetleneknek pár napig én voltam a gyámolítójuk. Az erősebbeket nem vittük be a házba, csak a nyápicokat. Időközben leborjazott a Biri néniék Gyöngyöse is. Ettől kezdve két tejelő tehén s két borjú volt a pajtában. Biri néninek is minduntalan dolga akadt a pajtában. Még mindig dúlt-fúlt, ha anyámat látta, s most, a tehénfejésnél nehéz volt nem találkozniuk.

Ha útjába kerültem, nagyot lökött rajtam. „Bitang kudus kölyöknek" titulált. Már írtóztam vele találkozni.

Édesanyám is kerülte, amennyire lehetett. Utóbb már Gyuri bácsi is haragosan nézett rám:

— Te prücsök, mit kötekecc Biri néneddel? Ne hergeld, me' csattanni fog a bihajkorbács a hátadon...

Táti többi gyermekei és menyei barátságosabbak voltak. Anyámra nem is lehetett panaszuk, mert úgy kiszolgálta az öreget, hogy annál jobban már nem is lehetett. Viszont ők nem foghatták be a Biri néni száját, s nem foghatták le a kezét sem, mikor engem bökdösött. Még azt is elhíresztelte a szomszédoknak, akik tejért jártak, hogy anyám elkuruzsolta a tehenüket, mert a Gyöngyös alig adott annyit, hogy a bornyúnak elég legyen.

Anyámnak, szegénynek, még a haja is égnek állt erre:

— Oh, te jó Isten, boszorkánykodással vádol! Ó, áldott Szent Szűz!

Sokszor hallottam anyám barátnőitől, akik a hosszú téli estéken fonni, varrni jártak hozzánk:

— Kati lelkem, mi van veled, sze' száradsz el a lábadon... A rosseb a nagygazdáit..., ahány van. Nem lehet rád ismerni, úgy le vagy rongyolódva.

Pendzsi néni, Fazakasné meg így biztatta:

— Legyen eszed, Kati — mondogatta —, ha nem tudsz magadnak s gyermekeidnek jobb életet biztosítani, hadd itt ezt a siralmas, gangos házat, mert itt az édeset is keserűen eszed meg.

A TÉL AZ UTOLSÓKAT RÚGTA. A szánút elillant, mint a füst: volt, nincs. A nap gyakorta ki-kibukkant a szürke felhőtakaróból, s megsimogatta a báránykákat. A tyúksereg meg-megrohamozta a pelyvavárat. Annak hegyében a nagy tarajos kevélykedett hangos kukorékolással, szárnycsattogtatással, mint valami kapitány.

A falura éjszakánként ráfeküdt az égbolt. (Miért magas az őszi s miért olyan lapos, alacsony a tavaszi égboltozat?) A sápadt telihold bujdosva menekült a felhőfoszlányok között, mintha a rossz szellemek üldöznék. Vajon miért menekül a hold és hová?

„Ilyenkor kísértetjárásos a falu" — mondogatták a felnőttek. Hogy mi az a kísértet, prikulics, lüdérc, garabonciás diák? Ki tudja? De este egyedül én ki nem mentem volna a lakásból. Mert hogy ilyesmik vannak, édesanyám is biztosra állította. Kell lennie, sze sokan látták, még a kisbíró is, márpedig az okos ember hírében áll, s nem rezelt be a saját árnyékától.

VASÁRNAP MISÉRE MENTÜNK. Édesanyám engem is vitt kézen fogva. Örvendeztünk a tavaszias napsütésnek. Tele az utca templomba menő emberekkel. A harangok, amennyi s ahányféle — mind más-más hangon — hívták a híveket: katolikust, görög hitűt, reformátust, unitáriust egyaránt...

Anyám szerint, „a szentelt harangok" nemcsak a híveket „hívogatják", „nem ám, fiam, Istenhez szólnak azok a magas egekbe, fölszállnak oda, mint a szent áldozat füstje".

— Hol van most az Isten?

— Fent az égben.

— S a füst mind odaszáll hozzá?

— Oda bizony, de csak az áldozati füst.

— S az Isten szemét nem csípi?

— Na, elég legyen a kérdezősködésből... Nézze meg az ember, miket kérdez a kis pogány...

Úri hintó vágtatott el mellettünk. A fürdő felől jött mulatós másnaposokkal. Szinte belénk gázoltak a lovak. A darutollas kocsis megforgatta az ostorát a fejek fölött, s pattogtatott vele jobbra-balra. Az emberek elszörnyülködve néztek a kocsi után. Egyesek hangosan, mások csak suttogva kívántak kötelet az istentelen urak nyakára.

A templomajtóban Anna nénémékkel találkoztunk. Az urával volt, a sógor bácsival.

— Jánost nem hoztátok? — érdeklődött anyám a bátyám felől.

— Otthon hagytuk házőrzőnek, sze tudja anyám, ott a szilben sok csavargó császkál. Volna valami megbe-

szélnivalónk is anyámmal. Délután jöjjenek el hozzánk — invitálták szinte egyszerre mind a ketten.

Azt hittem, sose lesz vége a misének. Énekelni szerettem, de a diák nyelvű miséből vajmi keveset értettem. A pap két kézre fogta a feszületet, úgy fordult felénk nagy áhítattal, mire a ministránsok egyike ütemesen megrázta a többágú rézcsengettyűt. Ekkor az emberek térdre hulltak, s ökölbe szorított jobbjukkal verték a mellüket. A ministránsok is letérdeltek, a pap pedig többször is térdet hajtott. Fejünk felett Daczó kántor úr feleselgetett a papnak, s végül orgonakísérettel együtt énekeltük a záróéneket.

Anna nénémék már várták anyámat, s örömmel fogadták. Néném arcán májfoltok, szoknyája elöl rövidebb, mint hátul. Be se mentünk a házba. Csak ott kint a napsütötte udvaron, a lócán s kinek mi jutott, kezdték el a beszélgetést.

— Édesapám megtört nagy konokságában — mondta a sógorom —, kér, hogy térjünk vissza, s vegyük át a gazdálkodást... Nagyon kér. Így hát úgy gondoltuk, hogy visszamegyünk.

— Jól van, fiaim, a házzal meg az fog történni, hogy ti mentek, mi meg hazaköltözünk!

Én közben arra gondoltam, hogy egyszer a Bojtos nevű tehenünk sok zöld lucernát vagy vadrepcét evett, s felfúvódott. Megkérdeztem tehát anyámtól, hogy nem kellene Anna nénémhez is elhívni Furnár Imre bácsit, hogy űzze ki Annából is a szelet. De anyám leintett, hogy ne szamárkodjak, pedig én komolyan gondoltam.

HOGY NE LÁBATLANKODJUNK a felnőttek között, elengedtek mindkettőnket a Dörgőtetőre játszani. A fürdő kertjében már az öreg akácfák is rügyeztek. A csorda már kijárt a közös legelőre. Mi a két tinónkat a szűzgulyába adtuk. Ezek nem jártak haza éjszakára, tavasztól őszig a legelőn maradtak. Készülődtek már a juhászok is, csak még hátra volt a bemérés.

— Mi az, hogy bemérés? — kérdezte János bátyám, amint kapaszkodtunk fel a Dörgőtető felé.

— A bemérés az — oktattam ki bátyámat, s örültem, hogy ezt én tudom jobban —, hogy amikor tavasszal a juhokat kicsapják a legelőre, egy meghatározott napon minden gazdának a juhait megfeji a juhász, és annyi rovást vág a pálcára, ahány kupa teje volt az illető gazda juhainak egy-egy fejésnél, s eszerint kap a gazda, ahogy adódik: hetenként vagy kéthetenként egy fejést.

A Dörgőtetőről be lehetett látni az egész völgykatlant a környező mezőkkel. Szemben a Béka-kutat a sósvízkúttól fel a Mogyoróstetőig. Balról a Török malma felé a Rózsatetőig, míg délnyugatnak a Légtetőig, attól jobbra a disznólegelőig s azon túl a közös legelőig, melyet Tilalmasnak hívnak. Azon túl a szemhatárt a bózsi szénafüves tető, míg a legelőket a vasútvonal zárta le. A vasúton túl a kis Káderdő, mint valami szigetecske zöldelt a szénafüvek és legelők között.

A völgyeken párhuzamosan a patakokkal mezei utak vezettek minden irányban. A völgyhajlásokból szekérutak kígyóztak fel a domboldalakon a tetőig s azon is túlra.

A Dörgőtetőn át vezető út azonban állandóan szűkült. Minden esőzés és hóolvadás alkalmával beomlott egy-kés lépésnyi sáv az út szélén. Ugyanis a Zselléroldalról, melyet jobbára cigányok laknak, az esővíz és a hólé a Dörgőbe folyik. Gyerekfejjel el-eltöprengtem, hogy hol fogunk eljárni mi s a csorda, ha az utat teljesen bemossa a víz a Dörgőbe.

— A Nagy utca felé, a Weisz kocsmája mellett — nyugtatott meg anyám. — Megkerüljük a fürdőtelepet, hátulról a dörgőket, s úgy megyünk, fiam, a mezőre.

A MAGAS, GANGOS HÁZBÓL tehát visszaköltöztünk a Szakadékba, a mi kis nádfedeles fészkünkbe, ahogy anyám mondani szokta. Mostohaapámnak választania kellett: vagy tűri a menye szeszélyeit, amely elől menekülve anyámat feleségül vette, vagy velünk tart

egy olyan kicsi házba, amilyenből szárnyra kelt, mikor azt a nagy zacskó pénzt találta a Torda felé vezető úton, és amiről annyi mende-monda keringett a faluban.

Táti pedig inkább velünk tartott. Nem volt ő már nagygazda, nem voltak már nagyszarvú ökrei, nem volt már a Teberistya egy tagban az övé is, nem kaszáltathatott le huszonnégy boglyára való szénát a Nagyfosztó völgyében. De viselkedése mit sem változott: ugyanaz a zsugori vénember maradt, inkább nyűg, mint segítség anyám nyakán.

Ez a tavasz több irányú változást hozott az én életembe is. Hatéves lettem, már érett a mezei munkára. Elsőnek a Táti szőlőjét kellett felkapálni s bevetni törökbúzával, köztesnek fuszulykával. Szántani ott nem lehetett a gyümölcsfák miatt. Felástuk a helyet, s aztán bekapáltuk a törökbúzát, amelyet Táti előbb elszórt egy-egy szakaszon.

— Valamikor, az én gyermekkoromba, itt szőlő volt az egész oldalban — mondta Táti.

— Aztán most miért nincs szőlő? — kérdeztem én.

— Kiölte a filoxéra — mondták mindketten. Aztán beszéltek a filoxéráról, amelyet Amerikából hurcoltak be ide, s amely a szőlőtőkék gyökerét rágja össze, de annyira, hogy kipusztul utána az egész telepítés, csak a kopasz föld marad.

Nehéz és unalmas munka volt a kapálás. A kapa nyele hólyagosra törte a tenyerem. A karom is nagyon megfájult, de ezt Táti nem akarta megérteni, csak egyre biztatott, hajtott, mint kocsis a lovát: még-még egy kicsit, aztán leülünk megpihenni. Ilyenkor anyám megsajnált, s elküldött friss vízért a szemben levő disznólegelőre, aztán összeszólalkozott az öreggel:

— Menjen maga a fél kapájával a sóhivatalba. Mind abban a gyermekben lakik. Még alig töltötte be a hatodik esztendejét, s máris agyondolgoztatná.

— Szokjék a dologhoz kicsi korától, ne legyen tekergő belőle.

Így folyt a vita anyám és mostohaapám között még akkor is, amikor én nesztelenül visszaérkeztem a friss vízzel.

Való igaz: ezen a tavaszon s nyáron sokat dolgoz-

tunk. Nekünk megvoltak a bérelt földjeink a Bíborosban s Györberkén. A Bíborosba törökbúzát vetettünk, de a Györberkét anyám átadta Anna néném éknek. Táti földjeit a fiai megszántották és bevetették felében. Minden megszántott, bevetett s ápolt hold földért ugyanannyit vetettek be saját részükre, melyről a termés az övék volt.

Legtöbbet a Teberistyában dolgoztunk. Kezdtük az árpa és őszi búza gyomlálásával, azután a zabból téptük ki a gazt, sok volt a tövis és a nyúlsaláta. Úgy törtem be a mezei munkába, mint a fiatal barom a járomba.

A Teberistyában összeismerkedtem a Táti fiaival, menyeivel, unokáival. Farkas Feri, a Klári néni nagylegény fia úgy csattogtatta hatágú ostorát a két ökörbivaly hátán, mintha épp hat ökröt hajtana. Reám csak úgy a szeme sarkából sandított, legényesen. Kiengedte a bivalyokat a járomból, s rám szólt, hogy ügyeljek reájuk. Még a nagyostort is a kezembe nyomta. Kaszálás közben mindig dalolt. Nótája tisztán csengett, betöltötte a völgyet, s elhallatszott fel a Paperdőig:

Kint a pusztán, a szendrődi tanyában
Juhászbojtár furulyázik magában.
Furulyaszó behallszik az ablakon:
Ébredjen fel, méltóságos kesasszony.

A dal további része már szomorúsággal töltött el, de felfigyeltek rá a mezőn dolgozó fiúk és leányok mind, sajnálták a juhászlegényt, s szánták a bárólányt, mert a dal így fejeződött be:

Verd meg Isten azt a fát,
Amelyikre a juhászbojtárt akasztják.
Fújja a szél gyócsingét és gatyáját,
Nem öleli Szendrőd báró leányát.

Ezt a Farkas Ferit nagyon megkedveltem, s máskor is megvigyáztam a bivalyokat, hoztam neki friss vizet a Gergely-völgye felé vezető meredek út melletti forrásból, ami kincset ért a tikkasztó nyári hőségben.

KEDVEMRE VALÓ MEZŐ VOLT A TEBERISTYA, csak a neve ne lett volna olyan furcsa. A környező dűlőknek mind szép hangzású nevük volt, csak éppen ennek, a miénknek kellett ilyen értelmetlen nevet adni. De hát nem Táti nevezte el így, és még ő sem tudta, honnan kapta a nevét.

Az alszegi házaktól ezt a határrészt csak a Paperdő választotta el. A Paperdőnek nevezett mező egy kilométernyire nyúlott el ott a Sóspatak bal oldalán. Alig volt ott egy foltnyi erdő, a többi része szántó és legelő, mind egy tagban, az unitárius egyház birtoka.

A Táti földje a déli oldalon, a pataktól fel a hegytetőig határos volt a Paperdővel. Szemben, a papi földeken szépen lengedezett az árvalányhaj, közte édes mezei eper, és a vadrózsák tövises vesszőin még egy-egy megkésett rózsaszín virágot lengetett a szél. Az egyik bokorban madárfészek. Odamentem, belecsodálkoztam a jól rejtett kis fészekbe, s gyorsan továbbmentem. „Ne félj, kismadárka, nem vagyok én fészekrabló..."

A törökbúzát kapáltuk. Kapáltam én is egész délelőtt. Délben szalonnát sütöttünk. Az aztán a finom ebédel! Én készítettem elő a tüzet és a nyársakat. Anyám levágta a kenyeret, jó nagy karajt mindenkinek, s behintette gyengén sóval. Forgattuk a nyársat a tűz felett, míg jól meg nem sült rajta a szalonna.

Ebéd után lefeküdtünk egy órányit. Ez a déli szieszta mezei törvényszámba ment. A fejünket elárnyékoltuk, a többit hadd süsse a nap. Hiszen csak addig süt az, amíg élünk. Én is lefeküdtem, de sohasem tudtam elaludni. Csíptek a hangyák, cirpelt a tücsök, fejünk felett énekelt a pacsirta, a réten hajladozott a nád, s a sóspatakban lágyan csörgedezett a víz. Gyenge szellő kelt szárnyra, s én elindultam a szél irányába, a papi legelőre, az árvalányhaj felé. Nem volt messze, ott lengedezett a földünk végében. Olyan szép volt a hosszúra nőtt árvalányhaj, mint a Halász Mariska selymes haja. Szedtem egy csokorravalót, s még a kis szalmakalapomba is tűztem néhány szálat dísznek.

E verőfényes dűlőben érett földieperre bukkantam.

Édes volt, mint a lépesméz, melyet Táti szedett ki a méhek alól. Amint ott keresgéltem, az egyik bokor alján egy tapsifülesre bukkantam. Megálltam, a szivem nagyott dobbant. Megfogom, s hazaviszem a pajtába, a jászol alá. Feléje lépek, s nyújtom a kezem utána, de nagyot ugrott, szaladt egy kődobásnyit, aztán megint megállt, és felém fordult. Hegyezte a fülét, mozgatta a bajuszát, hogy bosszantson. Még egyszer megneztük egymást, s azzal tovább iramodott az erdő irányába. Volt — nincs. Varjak szálltak az erdő felől, károgva egyre: kár-kár-ká-ár... Tudtam én, hogy kár, de már nem volt mit tenni.

Tarka lepke szállt a vadzsálya virágjára. Szép volt. A legszebb, amit az idén láttam. Gyorsan leengedtem a kalapom a benne levő eperrel a fűre, az árvalányhajat is ledobtam, és a lepke után kaptam. Ujjaimmal megérintettem a szárnyát, de kisurrant az ujjam között, s odébb egy katángkóró kék kelyhére telepedett le. Utánalopakodtam, de csak nem tudtam megfogni. Vajon ki színezi meg a lepkék szárnyát? Édesanyám azt mondja, hogy a jóisten. A lepke szárnyát színesre, a csalánt csípősre, a méhecskéket szúrósra s a legtöbb virágot illatosra ő csinálja. De hát mindent, amit anyám nem tud, vagy nem akar nekem elmondani, az istenre fogja. Az Istenre, aki van is, meg nincs is. Pedig milyen jó volna megtudni, hogy ami van, miért van úgy, s nem másként.

Délután felhőbe bújt a nap. Mindhárman az égre néztünk, a nap felé.

— Eső kéne — mondja anyám, és sóhajtott egyet.

— A biza nem ártana — felelte rá Táti. — A törökbúza levele már sodródik a szárazságtúl, biza, de ebből a felhőből nem lesz hullás ma.

A pászmák végén meg-megpihentünk. Ilyenkor Táti nagy tempósan megreszelte a kibutult kapákat, anyám ezalatt hátradűlt, úgy pihentette a derekát.

Néha egy-egy seregélycsapat bukkant fel a Paperdő felől s csapott le a Hóhérház mellett a nádasba.

A mezőn mindig mezítláb jártunk, még Táti is. Megszoktuk ezt, mint igavonó nyaka a jármot. Az én tal-

pom néha felhasogatták ugyan a hegyes kövek, száraz doroncsok, törzsökök, s ha ilyenkor panaszkodtam, Táti azzal biztatott, hogy „majd meggyógyul, amíg vőlegény leszel." A csizma télire kell, amikor nem lehet mezítláb járni.

— Ó, te szegény gyermek — simogatta fájó lábamat az anyám, s azzal vigasztalt: — Sze elég bőrt adott Isten az embernek, s az mind a saját foltjából javul. Ládd-e, én is mezítláb járok. Ebben a dög melegben nem is húznék csizmát, még ha ingyen adnák sem.

János bátyám jött a nagy újsággal, lelkendezve mondta, s köszönni is elfelejtett siettében:

— Édesanyám, édesanyám! Anna néni és sógor bácsi azért küldtek, hogy szült... izé... — János tekintete előbb rám, aztán a Pilbákék gólyafészkére tévedt — Anna néninek, izé, a gólya kisfiút hozott — habogta. — Tessék odamenni, édesanyám, sír a kisfiú...

Anyám magához ölelte Jánost, megcsókolta naptól barnult arcocskáit, homlokát, aztán marokra fogta vállán a fehér kendervászon inget, s hátratolta, hogy jól a szemébe lásson:

— Fiút hozott a gólya nénédnek? — s reszketett a hangja. — Sírós fiút? Megyek azonnal, de te maradj itt. Játsszatok Istvánnal.

Bizony, az elsőszülött fiú sokat számít egy jómódú paraszti háznál, de én még sohasem láttam olyan pici gyereket, akit a gólya csak akkor hozott iziben, s így most János bátyámat fogtam vallatóra:

— Te láttad a gólyát?

Bátyám körülnézett, nehogy meghallja valaki a nagy titkot, amelyet most készül elárulni. Nem volt senki emberi lény a közelben, csak a fürdőkerítésen túl, az árnyékban daloltak italos jókedvvel, cigánymuzsika mellett a fürdővendégek. Bátyám suttogva, titokzatosan mesélte el, mit látott s még inkább hallott a gyerek születése körül. János bátyám pár évig lakott Feri bátyáméknál is Kolozsvárott, akinek akkor már öt gyereke volt. Szóval „gyakorlatból" ismerte „a titkot". Mikor aztán mindent elmondott, amit csak tudott, megesküdtem, ahogy bátyám kívánta, hogy hallgatok a hal-

lottakról, s úgy éreztem, egy fejjel megnőttem és megokosodtam. Eszembe jutott a karácsonyi ének is, amit bátyámékkal kántáltunk heteken át a pajtában. Mi is azt kántáltuk karácsony estéjén, hogy a Szűzanyának, Máriának fia született a jászolban, a szénán.

— Ládd-e — mondta János bátyám —, a kis Jézust sem a gólya hozta.

Késő délután visszajött anyám, lelkendezve, hogy milyen gyönyörű a gyermek, s így szólt hozzám:

— István, eredj el Jánossal te is. Nézd meg azt a kis angyalkát... azt a szép kis fiút.

A disznócsorda mellettünk porozott haza, amint elbandukoltunk Jánossal a süket Dani palánkja mellett, útban a Köbölkút felé, fel a Nagy utcán, mert a nap is eltűnni készült a Köveskút völgyében.

A lejtős udvaron néném anyósa, Mariska néni tett-vett. Őt köszöntöttük adjonistennel. De csak biccentett a fejével, mert éppen egy bivallyal vesződött, amelyik akkor érkezett a csordából, s az istállóhoz vezető kitaposott út helyett a házhoz vezető füves utat választotta.

— Nye, Flori, nye! Hogy a métely enné meg a májadat — cifrázta a néném anyósa. Aztán együtt szidalmaztuk a szófogadatlan bivalyat, amíg csak meg nem sokallta, s el nem indult az istálló felé.

Aztán betessékeltek a pitvaron keresztül az első házba. De amit ott láttam, a baba, inkább csúnyának tűnt: feje hosszúkás, arcbőre téglavörös, csakis az álmos, nagy szeme ha mondható szépnek.

Anyám azt mondta, éjszakázzam Anna néménéknél, de én adott pillanatban kilopóztam az udvarra, onnan az utcára, és kutyaugatástól, kakaskukorékolástól, békák brekegésétől kísérve, elindultam haza. Pedig a saját árnyékomtól éppen úgy féltem, mint a sápadt képű teliholdtól, amely pedig hazáig kísért: Ha én szaladtam, ő is velem rohant. Lefelé a Köbölkútnál hosszúra kinyúlt előttem az árnyékom, s amikor a Farkas zsidó boltja felé mentem föl a dombra, úgy megrövidült, hogy egyre a saját árnyékfejemet tapodtam. Én meg féltem a fényes

teliholdtól, amely a lusta pakulárt magába szívta, s lám, most is a földet kémleli . . .

— A pakulárral az történt — mesélgette anyánk, s én úgy mondom el, ahogy ő mesélte, mert én is, mint minden kisgyerek, hamar megtanultam szórul szóra, amit néhányszor hallottam —, szóval a pakulárral az történt, hogy a kapcája igen-igen megszennyeződött már a bocskorban, mert napokon át porban, vízben, sárban, harmatos fűben járt a nyáj után. A lábszag csak úgy áradt a bocskorából, mint Weisz zsidó kocsmájából az italszag. Már többször is ráförmedtek a turma déli fejésekor a nagyobb pofájú emberek, hogy mosná meg piszkos kapcáit. A juhász végül is engedett az unszolásnak. Egy este elment a közeli patakra, s annak lágy vizében kimosta a hónapos szennyet. Ez rendjén is lett volna — hagyta helybe anyánk —, de a kapcákat meg is kellett szárítani. Akkor a mi bojtárunk meglátta a nagy világító sajtot, mely ott fényeskedett az ég peremén, nem messze a turmától. Sokszor gondolt ő arra a sajtra, ha leszedhetné, hogy eladja . . . De most, amint meglátta előbújni a tófalvi berek mögül, azért örült a holdnak, mert arra gondolt, hogy annak a fényénél megszárithatja a vizes kapcáit. Ő, a buta, azt hitte, hogy a fény szárít, s nem a meleg. Kiteregette hát kapcáit az illatozó virággal tele csipkebokorra. De vesztire tette! Mert a szeplőtlen arcú Hold a vadrózsát nagyon szerette illatáért, szép virágjáért, s most nagy haragra gerjedt, hogy a szép kis bokrot a pakulár úgy berondította, s nagy haragjában magához szívta a pakulárt. Ott látható annak az arca most is a hold felületén. Így fizetett rá lustaságával a pakulár, fiaim. Most ott lapulhat ítéletnapig, ha még arra is lusta volt, hogy napvilág mosson, s a kapcáit az áldott nap melegénél szárítsa meg.

Még sok más mesét, mondát, legendát tudott anyám és sok fura történetet, de azok közül egy sem volt valami alkalmas, hogy növelje a bátorságom, ha sötétben mászkáltam. Anna néném éktől hazafelé menet is féltem a holdra nézni, rettegtem a kísértetektől, lüdércektől, de amint közeledtem a házunk felé, a kakasok elkezdtek feleselgetni egymásnak. Felismertem a miénk hangját.

Ettől egy kicsit megkönnyebbültem, pedig arra felénk a békák vartyogása erősebb és rémisztőbb volt... Végre meghallottam a kutyánk örömteli vinnyogását. Ez már egyenesen nekem szólt! Ettől aztán szertefoszlott minden rettegésem. Végre hazaértem.

KÖVÉR IDŐ JÁRT mifelénk e nyáron. A jó meleg napokhoz kiadós éjszakai esőzések járultak.

— Nő a törökbúza, mintha húznák — mondogatta Táti.

A süket Dani bácsi, aki hajón katonáskodott az Adrián, tengernek mondotta a szellőfútta törökbúza-táblákat, Dévai nagyapánk meg a Duna vizéhez hasonlította a dúsan zöldellő kukoricást, mert ő mint állami ember, még Pesten is járt hajdanában.

A törökbúza mellett jól fejlődött a köztes is. A fuszulyka indáit valami láthatatlan kéz a törökbúza vagy a kender szárára vezette. Kérdeztem is anyámat, Tátit s másokat is, hogy mondanák meg nekem, ki és mikor tekeri a paszuly indáját a karóra. Ilyen apró munkába nem avatták be a jó Istent, de ha nem neki lehetett tulajdonítani, akkor kinek?

A disznótök indája, rajta a kerekded lapikkal, mint a kígyó kúszott előre a kunkorodó szárával, s a levelek hóna alól egyszer csak kibuggyant a szép kövér bimbó.

A pityóka sorba volt vetve, mert szántáskor minden negyedik barázdába lépésről lépésre három-négy gumót tettünk, s azt a következő fordulónál az eke jól betakarta. Ezek a sorok első kapáláskor szépen zöldelltek, s még jól kilátszottak a törökbúza közül. De mikor másodoltunk, ha távolról néztünk a törökbúzás földre, a köztesekből csak a kender látszott ki. A törökbúza túlnőtte, eltakarta a pityókasorokat, el a tököt meg a paszulyt is. Mi pedig naphosszat küszködtünk a burjánokkal, mert a sokféle hasznos növény közül nehéz kiirtani a gazt. Én akkoriban semmire a világon nem haragudtam, csak a burjánokra.

— Miért kellett burjánmagot vetni...? — kérdeztem meg néha, mikor már nagyon megfáradtam. Anyám rám

sem nézett, csak húzta a kapát erősen, mintha nem hallaná . . .

— Azért, hogy legyen, amit dolgozz — mondta Táti. Mindig csak azt mondta, mint valami ítéletet. Ilyenkor megállt, a kapáját maga elé emelte, s levakarta róla a földet. Aztán a tenyerébe köpött, s dolgozott tovább.

Sietni kellett, mert megkéstünk a mezei munkákkal. Kövér nyárban nehéz lépést tartani az idővel. A rétet is kaszálni kellene, most van a legszebb virágzásban. A patak melletti emelkedésen mezei virágtól tarkállik a rét. Fehérlik a margaréta, a virágokon lepkék és méhecskék legelésznek, itt-ott pipacsok virítanak, a vad baltacim nagyobb foltokban a rét szárazabb részeit díszíti lila színű gerezdvirágjával. Milyen kár, hogy a rétet éppen virágzáskor kaszálják! Meg is mondanám Tátinak, de most jobb hallgatni.

MOSTOHAAPÁM VELÜNK DOLGOZTATNÁ MEG az egész Teberistyát. Egyszer csak azt mondta anyámnak, hogy hozza haza *nyárára* Zsuzsát is Kolozsvárról.

— Nyárára? — kérdi anyám, s a szó végét jól megnyomta.

— Úgy gondolom, őszig jó volna, s Jánost is hazahozhatnád, amég tart a nyári dologidő.

— S télire mi legyen velük? — kérdi anyám mély lélegzetet véve. — Ha csak a nyárról van szó, nem veszem ki Zsuzsát a jó úri helyről, jobb és könnyebb neki ott pesztonkának lenni, mint itten hajnaltól késő estig a forró napon dolgozni. Sze még iskolába kéne járjon a lelkem gyermekem.

— Szolgálni iskola nélkül is lehet, éppeghát — mondta Táti némi alattomos gúnnyal —, s kapálni is, aratni is.

— Hát csak szolgáljon inkább. Rosszat nem tanul ott Bojákiéknál, a Híd utcában . . . Jánost meg hogy vegyem el Annáéktól. Sze annak is most lett a kicsinye, egy lépést sem tud attól dolgozni, még feküdnie kell. S annyi a dolguk, sok földhez fogóztak külön magok is. Meg a vén Bíró Jóska fölgyit is most már ők kell

megdolgozzák. Jövőre majd másképp csináljuk. De előre megmondom: csak úgy hozom haza, ha télire is itthon marad a leán.

Szombati nap lévén, jó késő estig kapáltunk, mert vasárnap úgyis kipihenhetjük magunkat istenigazában.

VASÁRNAP TÁTI BEJÁRTA AZ ADÓSOKAT, akiknek a zálogjuk ott csüngött a padláson a pénzhitel bizonyítékául, s az interes fejében kapálni kapacitálta őket. Meghívta anyám is azokat, akiknél előre dolgozott napokat cserébe, hogy most viszonozzák.

Milyen szépek is voltak azok a vasárnapok! Akkor, csakis akkor játszadozhattam kedvemre.

Ezen a vasárnapon is, mint mindig, anyám vendégeket várt Kolozsvárról. Jöttek többen is. Elsőnek még a kora reggeli órákban Gyuri bátyám érkezett szekérrel. Alighogy kifogta a sárga kancát, megjött Zsuzsa is az asszonyával. A kolozskarai vasútállomástól fiákerrel érkeztek, és hozzánk szálltak meg, s tőlünk mentek át fürdeni a nagy sóstóba.

Vendégeink láttán édesanyám kezembe nyomta a tejeskandért, s elszalasztott az alsó hegybe hólyagos meggyért.

— Nesze, fiam, itt ez a kandér, a fedelit ne vigyed, nehogy még elveszítsd. Mássál fel a meggyfára, s szedd meg jó érett meggyel. Én meg csirkét vágok ebédre, megcsinálom paprikásnak, s melléje puliszkát főzök... Egyik lábad itt, a másik ott legyen. Aztán nehogy a máséhoz nyúlj! Hogy a pásztor megfogjon, és szégyent hozz a fejemre!

Utam a szőlőbe ott vezetett el a fürdőkapunál, a Korona vendéglő előtt. Egymás után érkeztek a lovasfogatok le a Nagy utcán. A szép tartású, gömbölyű farú paripáktól a girhes hátú, sovány gebékig volt ott mindenféle ló. Olyan is, amelyik a fényes és felette kényelmes gumirádlis kocsikat húzta, s olyan is, amelyik a minden ízében zötyögő-lötyögő porondhordó szekerek előtt kocog.

A legvidámabbak a napbarnított, fekete ruhás hóstáti férfiak voltak Kolozsvárról. Kemény, magasszárú csizmában, széles karimájú filckalappal a fejükön, asszonyaik keményített, bő szoknyás, pántlikás rokolyákban begyeskedtek. Zöldségtermelő, tejjel gazdálkodó, fuvarozó népek ezek is. De nem parasztok. „Földészek". Városi polgárok. Hajdúivadékok ...

Megálltam egy kicsit nézelődni, s akkor láttam valamit, amitől elképedtem. Egy pantallós ember, amolyan városi mesterlegény, két kerék fölött ülve ereszkedett le az út közepén a bámészkodó emberek és gyerekek csapatától kísérve. Az első kereke ember magasságú, a hátsó még derékig sem ért. Az idősebb emberek valami ördögi masinát véltek látni a kerékpár ősében, az ártatlan velocipédben, és vasvillaszemekkel figyelték a mesterlegényt.

— Hogy nem borul fel? Két keskeny keréken jön, s oldalt nem támasztja semmi... Még mondja valaki, hogy nincsenek csudák — morfondírozott mellettem Boldi János bácsi.

A meggyel visszatérőben, a fürdő előtti téren, éppen Hajós ténsasszonyék kerítése mellett újabb csodának lettem a szemtanúja: egy négykerekű izé pöfögött egyenletes hangon. Félni lehetett, hogy felrobban, s odaöli az embert. Nem mentem közel a masinához, hanem a barátaim, Gáspár János és Boar Mitruj látták, amint legurult a fürdőkapuig, s ott megállt magától. Azt idáig semmi az égvilágon nem húzta, nem tolta, s mégis ment. Olyan nagy urak szálltak ki belőle, hogy nem is magyarul beszéltek. Láttam Hajós nénit, a ténsasszonyt, amint a kerítésnél Bíró Trézsi nénivel s néhány más öregasszonnyal beszélgetett, s vetette magára a keresztet, s úgy igazodtak a kerítés hosszában, hogy ha netán a masina elindulna, nehogy halálra gázolja valamelyiket. Hallottam, amint a ténsasszony magyarázta:

— ... mert a lovat, járomba fogott bivalyt, ökröt odavezeti az ember, ahova akarja. De ezt? Az Isten, ahogy nem engedte felépülni a Bábel tornyát, úgy a pokolba küldheti még ezt az „otomobilt" vagy mi a fenének is mondják ...

Mikor hazaértem a kandér meggyel, megpróbáltam elmesélni mindent, amit láttam, de nem akarták elhinni, hiába erősködtem. Anyám gyanakodva nézett rám, sze ő még olyan masinákról nem hallott, márpedig annak idején Kolozsvárt is szolgált úri helyeken, s ott sem látott embert két kereken menni.

— A még semmi — jöttem a másik szenzációval, mely már fúrta az oldalamat. — Visszajövet a szőlőből olyan négykerekű izét láttam, aminek nem volt rúdja elöl, nem is kell húzni, s mégis megy, azt mondják, gyorsabban a lónál, olyan sebesen, mint a mozdony a vassínen, biza.

Még szerencse, hogy városi vendégeink is voltak, akik tanúskodtak mellettem, mert már-már úgy állt a dolog, hogy áldott vasárnap fejében hazugságban maradok anyám előtt...

A fürdőtelep főkapuja előtt tarka-barka ernyők alatt üldögéltek a kofánék. Előttük kosarak, s a kosarakban cseresznye, meggy, ribizli s érett egres, majd földieper, árpára érő körte, lószemű szilva, kesernyés ízű barack s hosszúkás, borízű „papalma", mikor minek volt beérő ideje; aztán zöldségfélék, erdőről, legelőről gyűjtött csiperkegomba s miegymás. A kosarak mögött a kofaasszonyok, leányok, alacsony kis székeken ültek, s egymást hangosan túllicitálva kínálták a holmijukat. Voltak ivóvízárusok is. Ezek a fakártyusból vagy légejből mérték a vizet, de volt olyan is, aki egy fillér ellenében csicses agyagkorsóból töltött csupornyival.

Be akartam menni a fürdőtelepre Zsuzsához, aki ott fürdött a naccságájával, de nem engedett be az őr. Hiába erősködtem, hogy a nővérem ott van az urakkal Nem mehettem be, mert vasár- és ünnepnapokon nekünk, kolozsi parasztoknak tilos volt a bemenet. Seprődi bácsi még szemet hunyt olykor. Most azonban az egyik városszolga silbakolt a portán, s a botjával rá-ráhúzott arra, aki a kapuig merészkedett.

Zúgolódtak is emiatt a kolozsiak, s jogosan. Mert amikor a fürdőt a század elején újjáépítették, az akkori vezetők ünnepélyes ígéretet tettek, még írásba is foglalták, hogy a sok ingyen munka ellenében, amit a ko-

lozsiak végeztek, a jövőben díjmentesen fürödhetnek. A mostani tanács azonban, az élen Münstermann Izsó polgármesterrel és a szoknyavadász Emerling Rezső főkapitánnyal, nem tartotta tiszteletben a kontraktust. Szemfényvesztésből ugyan heti egy nap engedélyezték az ingyen fürdést, máskor csak fél díj ellenében, ünnepnapokon semmi pénzért. Erre mondták anyámék, hogy „Megadtad, uram, de nincs köszönet benne". Mert a földmíves embernek hétköznap, nyáridőben a legszorgosabb a munkája, nem úgy, mint a henye uraknak, akiknek akkor jő meg a fürdőszezonjuk, hogy a kötél szorulna a nyakára valamennyinek. Ezt nem én mondom most, hanem a kolozsiak mondogatták akkoriban.

A kolozsiak tehát vasárnaponként ott vegyültek el a fürdőtelep előtti sokadalomban. Bámészkodtak, füleltek, hümmögtek, aztán hazamentek nagy sértődötten.

Mivel hogy be engem sem engedtek, szaladtam tovább az ivóvízkútra egymagamban, s először égetett a sérelem, ami a falunkbeliek szívét is megkeserítette. Sokan voltak a kútnál, ki kellett várnom a soromat. Én is szerettem volna meghajtani a nagykereket legalább egyszer vagy kétszer, de nem lehetett, mert a nagyobbak mindig ellökdöstek a fogantyútól.

Búsan tértem vissza a fürdőtelep kapuja elé a kandér vízzel. Nem is akartam megállni, bámészkodni, s mentem volna haza egyvégtében, ha a Tőkés Imréék háza előtti téren nem látok meg egy nagy embersokaságot. Már jó messziről hallatszott a dobpergés és a biztató szó:

— Tánci, tánci, Josuláré. Hopp! Hopp!

Kíváncsian loholtam én is be az emberek sűrűjébe. Az embergyűrű meg-megnyílt előttem, s olyankor megjelent egy bocskoros-gatyás atyafi, derekán díszes bőrtüszővel, láncon vezetett egy nagy behemót medvét, s annak karika volt az orrában, s azon csüngött a lánc. Ez a medve hallgatott a Josuláré névre. Az ember egyik kezében viseltes szalmakalapot tartott, s nyújtogatta a bámészkodók felé. Nemigen lehetett megelégedve a kalap tartalmával, mert fejét, akárcsak a medvéje, bosszúsan ingatta jobbra-balra, néha rántott

egyet-egyet a pórázon, mire a medve felemelte földre szegzett orrát s a mellső két lábát. Lassú dobpergés közepette két hátsó lábára állt, s így mindegyre kezdetét vette a medvetáncoltatás...

Amint betértem a mi utcánkba, nem messze előttem egy rőt szakállú vén zsidó haladt egy minden eresztékében vészesen nyikorgó kóberes szekérrel. Az ember ott ült az első saroglyán, bal kezében göcsös korbácsnyelet tartott, s időnként végigvágott vele a sovány állat hátán.

— Gyi-a! Gyi, te Panni!...

Minden kapuban megállította a Pannit, és bekiált a telepre.

— Csontot, rongyot, kapcadarabot veszek, ádok hejébe minden csecsebecse! Zsákbamacska, medvecukorka, csésze, tányér!

Az utca fele táján, a Tatár Miskáék kapuja előtt, egy lombos akácfa árnyékában aztán megállította a Pannit. Levette a fejéről a kantárt, s helyébe szénászsákot akasztott. Háziasszonyok, leányok és minden korú gyerekek, jobbára zselléri cigányok gyülekeztek a kincses szekér köré, kezükben és hónuk alatt mindenféle ócskasággal.

— Csontot, rongyot, kapcadarabot! — kiabált az öreg még mindig, s fel-felrántotta derekán pepita nadrágját, mintegy segítséget nyújtva kivénhedt „huzentrogerének". Aztán kezdetét vette a zsibolás. A zsidó olcsó cseréptányérokat, csuprokat emelt ki a szekér derekából, a széna közül. Aztán közkívánatra előkerült a „bűvös zsák" is. Volt abban csillogó rézgyűrű, fülbevaló, mindenféle üveggyöngy s kisebb-nagyobb csecsebecsék, amire a gyerekek s a cigánylányok, asszonyok áhítoztak. Előkerült a medvecukor, a „bocskorszíj", amit rágni lehetett, az „ángol gyümölcs", ez savanyúcukorka-féleség volt, a szentjánoskenyér stb.

Szomjas lehetett a rongyszedő abban a nagy hőségben, mert amikor meglátta a vízzel teli kandéromat, elkérte, jót húzott belőle, s kaptam érte szentjánoskenyeret meg bocskorszíjat. Örültem én a vásárnak. A víz már úgyis meglangyosodott, amíg erre-arra elbá-

mészkodtam. Hamar visszaszaladtam tehát a kerekes kútra, s mire anyám hazatért a vasárnapi szentmiséről, én is otthon voltam a jó hideg vízzel.

Az ünnepi csirkepaprikás tálalva volt, hatan ültünk asztalhoz. A lapítóra kiborított kemény puliszkát Gyuri bátyám egy kenderfonállal szakszerűen felszeletelte, mint valami kalácsot. Anyám nem ült asztalhoz, csak úgy lábon állva evett, miközben rólunk gondoskodott.

Aztán hosszú „hitvita" kerekedett Táti és bátyáim között. Feri bátyám, mint hívő szombatista, egy kicsit húzta az orrát a paprikás miatt, pedig szegény anyám egyre bizonygatta:

— Fiam, igazán nem disznózsírral készítettem, ehettek bátran és jóízűen.

Táti azt erősítgette a torkát köszörülve s dér tarkóját vakargatva, hogy nem az a vétek, ami az ember száján bémegy, hanem ami onnan kijövend. „Me' meg vagyon írva, hogy az istenkáromlás főbenjáró bűn." Bátyáim egymást túllicitálva bizonygatták, hogy a disznó a Biblia szerint tisztátalan állat, s húsának fogyasztása bizony a főbenjáró vétkek közé tartozik. Katolikus, unitárius és szektás felfogások csaptak össze az asztal fölött, míg anyám véget nem vetett a vitatkozásnak ilyenformán:

— Hagyjátok má, nó, sze csak egy az isten, s mind azt imádjuk. Aztán, hogy a szombat az igazi, amikor a Jóisten megpihent, miután a világot megteremtette, vagy a vasárnap, azt pontosan nem tudhatjuk, de nem is az a fontos, hanem hogy legyen jó az ember a felebarátjához, és ne vétkezzék Isten ellen...

Az ebéd utáni órákban bátyáim a hőség elől visszamenekültek a feredőbe. Nekik lehetett, mert ők már városiaknak számítottak. Zsuzsa anyánkkal tartott a vecsernyére. Táti elment kapásokat toborozni. Csak én maradtam otthon házőrzőnek. A fürdőtelep kertjében jól látszottak a sötétzöld lepedőn, lombos fák árnyékában heverésző vendégek. Áthallatszott a cigányzene meg a részegek danája is:

Nekem olyan asszony kell,
ha beteg is keljen fel!

Mások meg így fújták:

Megszökött a feleségem,
kutya legyek ha sajnálom...

Odébb valaki a cigányt rekcumozta:

— Húzd rá cigány! Találd ki a nótám! Húzd hát jobban! Azt, hogy: „Lehozom a csillagot is az égről kugligolyónak..."

A cigányok pedig rángatták a nyirettyűt, és lesték a „lovét". Volt, aki aprópénzt dobott a kalapjukba, mások inkább a borosüveget nyomták a prímás kezébe:

— Igyatok! Igyatok! Az anyátok fekete istenit! Mer ha nem, belétek öntöm.

— Vaj guli si devla — ravaszkodtak a morék. — Már iszunk, instálom, hogyne innánk.

A fürdőkert távolabbi csücskén, a Nagydörgő közelében mulatozók nem mindig tartottak mértéket a nótázásban, néha olyan dalokat is énekeltek, amelyek hallatán egy jobb erkölcsű huszárőrmester elpirult volna. Pedig az már igazán nagy szó!

HÉTFŐ REGGEL VOLT. Még alighogy pitymallott, de mi, kapások, már ott kutyagoltunk a Teberistya felé Tátival. Ki a tarisznyáját, ki az ivóvizes edényét fűzte a kapa nyelére. Harmatos volt a málé szára s a köztesek levele, bő gatyánk szára csatakos lett a hajnal könnyétől.

Mikor nekiálltunk nyolcan, hát jó széles pászmát foglaltunk el a kapálóban. Édesanyám nyolc óra körül érkezett az ennivalóval, de én már előbb nagyon meg voltam ehülve. Vékony nyakam, korgó gyomrom parancsát követve, a fejemet mindegyre abba az irányba forgattam, ahonnan anyámnak kellett érkeznie. De a felnőttek is gyakran a Paperdő alatti útra pillantottak... Táti azonban haragos pillantásokat vetett a nézdelődőkre, nagyokat szuszogott, s hegyeseket köpött kérges tenyerébe, s még jobban megmarkolta kapája nyelét, mintha egyedül versenyre akarna kelni a nyolc kapással.

Durgó Tógyer bácsi, a nagybajuszú ember minden pászma után ki szokta ráspolyozni a kapákat. Ilyenkor szusszanhattunk egyet, még le is ülhettünk néhány percre a kapáló alsó szélébe. Ilyenkor odahoztam a csicses korsót, s aki szomjas volt, az ivott, aki dohányzott, az cigarettát sodort vagy megtömködte cseréppipáját.

Táti nem volt dohányos ember, s orrolt azokra, kik a drága dologidőben a pipájukkal bíbelődnek, ahelyett hogy addig is kapálnának egy sort.

Tógyer bácsi ráspolyozás közben sohasem állta meg szó nélkül: — Fél kapa — fél munka... — így bosszantotta Tátit, mert az öreg sajnálta a pénzt egy új kapára, pedig a réginek már fele kikopott a sok használatban. — Mongya ke, Józsi bá, a kapája melyik háborúban lett invalidus?

Az öreg ilyenkor morgott valamit, de új kapát nem vett. Maradt az „invalidus"-sal, ahogy lassacskán az egész falu gúnyolta az öreg szerszámot.

Mikor anyám alakja a reggeli párából kibontakozni látszott, ledobtam a kapát, és szaladtam elébe, hogy segítsek a cipekedésben.

Táti naphosszat elkapáltatott volna a felnőttekkel egy sorban, de reggeli után anyám előléptetett vízhordónak. Abban is megállapodtunk, hogy a vizet az átellenben lévő csorgóról, a cserealjai domboldalról fogom hozni.

Ebédkor azonban a cserealjai völgykatlan elején, az Emerling Rezső főkapitány úr földje mentén levő kőkútból hoztam a vizet. Jéghideg és igazán jóízű volt az a víz, csak sorra kellett várni, mint a malomban. A napnak e szakában sokan jártak ide vízért. Megtörtént az is, hogy a felnőttek előmbe vágtak, félrelökdöstek, s hiába erősködtem, hogy mindenki tartsa be a sorát.

— Kölyök, te ráérsz, más dolgod sincs, csak a vízhordás... Ebadta bitangja, még járatja a száját.

— Ki tehene borja ez a makacs kölyök? — kérdezte valaki? — Te, hogy hívnak? Ki az apád?

Nem feleltem a gúnyolódásukra, hallgattam, mint a föld. Az idősebbek tudni vélték, ki vagyok.

— A Dévainé kisebbik fia lesz, alighanem. Be ré-

szeges, semmirevaló ember is volt az apja, az a Dévai Feri. Még jó, hogy meghótt, me elitta vóna az a Krisztus köpönyegét is.

A fiatalok, akik mostohaapámmal láttak többet, Kúnnak tudtak, s úgy mondották:

— A vén Kún Józsi bá fia ez...

— Melyik Kún Józsié? — kérdezte egy horihorgas, szűk gatyás ember. Egyéb sem volt rajta a kendervászon-gatyánál és szalmakalapnál. — Azé a vén uzsorásé a nagy házból?

— Azé hát. Ott kapálnak né, a Teberistyában.

Így szentenciáztak Kún Józsiról, Dévai Feriről a fülem hallatára, de mit bántam én, hogy beszélnek, hiszen egyik sem volt apám, csak az anyámat ne bántsák, rá ne mondjanak rosszat. Mert azért ölni tudtam volna. De az egyik szemérmetlen asszony nem átallotta rikácsoló hangon anyámat is a mocskos szájára venni:

— Már két emberét a sírba tette. S most erre a kis zsugori pénzeszsákra varrta magát.

Otthagytam menten a cserealjai hideg forrást, s a másik csorgóból vittem vizet az ebédhez. Persze hogy megkéstem, szidtak is érte, s én nem védekezhettem, nem mondhattam meg, milyen rosszak az emberek...

De Táti mintha észrevette volna, hogy valami bántódás ért, mert a pártomra kelt, hogy jó lesz az a víz is, legalább nem fájdul meg az emberek torka. Az emberséges szavait meghálálandó, szöktem a korsó után. Kiemeltem nyakánál fogva a nedves-hűvös földből, és siettem vele az öreghez, közben nem vettem észre, hogy egy kapa le van dőlve a földre. Elakadtam benne, s bal lábam szárával a kapa élébe estem. Ömlött a vér a vágás helyén, s én a vér láttán eszméletemet vesztettem, s csak a dr. Halász körorvos rendelőjében tértem magamhoz.

Az orvos éppen anyámat korholta a nyitott vágásra rakott útilapi, rongyba kötött pisis föld miatt.

— Csak azt tették jól — mondotta —, hogy a vágás fölött elkötötték a gyerek lábát... — Aztán hozzám fordult, és megveregette az arcomat. — Jól van, kicsi bugris, de jobban vigyázz magadra, ha ember akarsz

lenni, mert már másodszor kapartalak vissza erre a világra... — s azzal anyámra vetett egy szemrehányó pillantást, amitől szegény feje lángvörös lett a kék keszkenő alatt.

— Izé... A bilintmagra gondol, doktor úr — dadogta anyám.

Mi a fene az a bilintmag, sze én erről eddig egy szót sem hallottam.

A BILINTMAGOS HISTÓRIA, úgy látszik, nagyon felkavarta anyámat, mert mikor otthon a bekötözött lábammal lefektetett, valami foltoznivalóval odaült az ágyam szélére, s mesélni kezdett:

— Az úgy volt, fiam, hogy én a mezőt kellett rójam mindennap, sok volt a dolog akkor is, s mind sürgős, hogy hat kéz is kevés lett volna az elvégzésére. Zsuzsa nénédre hagytalak téged is és Jánost is. Zsuzsa akkora volt abban az időben, mint te vagy most, fiam.

— Én mikor születtem, édesanyám? — kérdeztem.

— Te, fiam, a téli ganéhordás után, eccerre az öreg Bojtos tehénnel, amelyet Gyuri bátyádnak adtunk, mikor Kolozsvárra ment. Annak az árából vette a lovat s a szekeret. De hagyjuk ezt, hadd mondom el a bilintmag históriáját. A Nagydörgőre mentetek játszani — mondta, s megállt, hogy cérnát fűzzön a tűbe. — Téged otthagytak a vendéglőkert csücskén, a papsajt és vadmályva közt ülve, míg ők egy kissé feljebb bujócskáztak a bozótban, ahol érett bilintmag-tőre bukkantak. Elkezdték a bilintmag gyümölcsét bontogatni. Az olyan, hogy hasonlít a mákhoz, s a magháza is olyanforma. Te elkezdtél sírni, mert csíptek a legyek. Hogy hallgass, elkezdtek bilintmaggal traktálni. Te aztán úgy fütyültél a bilintmagtól, mint a rigó, s egész nagyosan tempóztál, mint legények a táncban, hogy az embereknek feltűnt a viselkedésed. Zsuzsa a szomszédasszonyt, Tőkés Erzsit hívta segítségül, de már nem bírtak veled. Hazahívtak a mezőről, de nem tudtam, mihez kezdjek. Ahányan láttak, annyiféle tanácsot ad-

tak. Végül is Tőkés néni fürdővendégének az utasítására hallgattam, s doktorhoz vittelek — mondta anyám kis szünetet tartva, hogy megigazítsa szemüvegét. — Hajtót adtak be neked meg más orvosságokat. Engem pedig jól összeszidott, hogy aszongya, miféle anya vagyok én, hogy nem vigyázok a gyermekeimre, s hogy őrizet nélkül hagytalak kóborolni az utcán titeket.

Itt elhallgatott, a tű megállt a varrnivalóban, mint eke a barázdában. Nem szóltam, vártam, hogy folytassa. Levette a szemüvegét, hogy megtörülje, akkor láttam, hogy könnyes a szeme. Aztán együtt sírtunk szipogva. Hasztalan próbáltam vigasztalni.

— Nekem van mért sírjak, fiam. De te, te még ráérsz a szegény ember vigaszával élni... mert a szegény emberen, ha bánata van, s van bőven, csak a sírás könnyít... Ha visszagondolok azokra az időkre, amikor te világra jöttél... Erősen komisz sorsunk volt. Csak a sok éhes száj. Apátok meghalt, Dévai Feri bátyád Kolozsváron élt. Feri itthagyott, felbiztatta a nagynénje, hogy ne dolgozzék itthon, ne keressen kenyeret a Kovács fattyúknak, mármint nektek. Te még a világon sem voltál, mikor ez a Feri, az egyetlen támaszom, itthagyott, s én tőled nem bírtam mozogni, dolgozni, mert... úgy voltam veled... S mennyit adtalak volna a halálnak, mikor még meg sem voltál. De nem kellettél a halálnak sem — megpaskolta arcomat szelíden. — Sokat imádkoztam én akkor az egek urához, hogy vegyen magához. Aztán már idáig ösztökélt az ördög, hogy nagyokat emeltem, ha kellett, ha nem. A gonosz tovább űzött, fiam. Születésed napján befogtam a teheneket, s elindultam Gyurival Győrberkére panusáért. Bátyádat feltettem a szekérbe, hogy rakja a kóré, én meg adogattam fel neki. Annyit öleltem fel, amennyit csak bírtam. Erősen a hasamhoz szorítottam, sok lett volna egy férfinak is, de én emeltem, hogy hátha... Nem mentél el. Aztán megemeltem a szekér hátulját. Akkor rosszul lettem. Elájultam. Gyuri megijedt, elkezdett sírni, segítségért kiabált. Ugyancsak kiálthatott, mert egy lélek sem volt az egész határban,

csak a fehér hóval borított pusztaság. A hidegtől magamhoz tértem, s bátyád segítségével nagy nehezen felkúsztam a szekérre, a panusa tetejére. A tehenek bandukoltak hazafelé... Gyuri, lelkem kisfiam, hajtotta őket. Én a szekér tetején mind fekete karikákat láttam. Egyre ájuldoztam, forgott velem a világ, jött, hogy hányjak. Hosszú az út Győrberkétől a Budai-tóig, fiam, van vagy nyolc-kilenc kilométer. A fájdalom alábbhagyott. Miután jelentkeztél, a surcomban fogtalak ki, a fogaimmal haraptam el a köldökzsinórodat. Halottnak hittelek annyi tortúra után. De te éltél, sírtál. Akkor Isten kezét láttam a dologban, valami emberfeletti gondviselést irántad. Arra gondoltam, ha már az Isten megadott, gondodat is fogja viselni. Én szántam-bántam Isten akarata ellen elkövetett bűneimet. Sokat sírtam, böjtöltem, imádkoztam és dolgoztam, kérve az isteni gondviselést, hogy erőmet és egészségemet tartsa meg, aztán valahogy csak megbirkózom az életünkért, ha már így adatott. Pár hétig még dédelgettelek, ahogy tudtalak, s ahogy időm engedte. Aztán ránk köszöntött a tavasz. Az utolsó folt havat is elvitte a határról. Kellett szántani menni. Majd meg jött a vetésidő. Győrberkin az erdő alatt, a Tündérvárral éppen szemben, azon az északos helyen tartottunk taksára hat hold födet a fiskustól. Még apáddal béreltük ki egy licitáción hat évre. Jó fekete föld volt. Ha jól megdolgoztuk, hát adott is termést, nem mondom... De erősen messze volt. Amire a Győrberkire kiértünk, a nap már magasan járt az égen, s a tehenek kifáradtak a hosszú úttól. Alighogy pár barázdát szántottunk, máris dél lett. Délután három-négy óra körül pedig abba kellett hagyni a szántást, hogy visszainduljunk, különben csak késő éjszaka értünk volna haza. Nyugtalan is voltam miattatok. Téged s Jánost a Zsuzsa őrizetére hagytalak otthon. Rábíztam a majorságot, házat, mindent. De ő is még csak hatéves volt, János meg kettőt töltött törökbúzaszedéskor, te pedig mint egy nagy cső törökbúza, olyan voltál. Így kínlódtunk bizony, Gyuri szegény tizenegy éves fejjel már egyedül kint aludt Győrberkin, a Tündérvárhegy alatt.

ERRŐL JUT ESZEMBE, milyen furcsa neve is van ott annak a hegyoldalnak, szemben a mi taksás földünkkel. Fazekas Bandi bácsi mesélte, hogy ő látta a tündérleányt a saját két szemével, amikor mezőőr volt a községi földeken:

— Egy kora hajnalon történt, úgy első kapálás idején. A győrberki rétek tele voltak illatozó virággal, s a környező erdőkben madarak daloltak. Hangadójuk a sárgarigó volt, ki mind a bírót pocskondiázta, de úgy, hogy zengett tőle az erdő, s visszhangzott a mező: „Fityeg a bíró! De fityeg a bíró-ó!" Az áldott napot már tologatta valaki felfele a Tündérvár mögül, ahova meg szokott bújni éjszakára. Amint az ég elpirult, a hajnalcsillag sápadozni kezdett, s új életre támadt minden.

Én akkor érek éppen a csorgóhoz. S mit ad isten? Ott áll egy meztelen fehérnép, kezében korsó. Szinte kővé dermedtem. Nem jött, hogy higgyek a szememnek, pedig valóság vót a. De milyen igazi! Hosszú arany haja, ahogy lehajolt a csorgóhoz, elfedte szép testit, csak gyönyörű lábai bizonygatták, hogy leány vagy asszony lehet. Mély lélegzetet vevék, hogy erőre kapjak. Sze nem illik egy mezőőrnek gyávának lenni. A bajszomon is csavarék egyet-kettőt, mert hát fehérnép van az utamban. Vártam, míg feláll, s útnak indul, hadd lám, merre mén. Az meg bal kezébe fogta teli korsóját, s elindult éppen velem szembe. Őt leste a nap is a hegytető mögül kibújva. Hű, hogy megijedt, amikor kiléptem az akácsor árnyékából, s nagy gyáván jó reggelt dadogék! Próbált kitérni előlem némán. Akkor sem szólt egy szót sem, amikor a szűröm kínáltam oda néki. Mert hát honnan is tudott volna magyarul a lelkem? Aztán futásnak eredt a Tündérvárhegy irányába. Mintha szárnyai nőttek volna, úgy otthagyott engem. Én meg egy kis kerülővel loholtam utána a gyönyörűségnek. Aztán ott a hegy lábánál nyomtalanul eltűnt — fejezte be Fazakas Bandi bácsi a meséjét.

— SOK TITKOT REJT magában ott az a völgykatlan — mondotta egyszer anyám is, miután ellátott munkával mindkettőnket. Nekem zöldborsót kellett bonta-

nom főzeléknek. Azt ágyban, fájós lábbal is lehetett. Ő közben zsákokat toldozott-foldozott, s újakat is varrt a maga szőtte kendervászonból, mert közeledett már a cséplés ideje.

— Mondtam már neked, ugye, hogy az első urammal ott laktunk volt az apósom főggyin, a Furuszéna fűjiben, mert úgy hívják azt a mezőt. Még most is áll a kicsi ház s a nagy pajta, ahol egy télen a farkasok rájöttek a juhokra. Na, hát ott laktunk, amikor egy este bebotlott hozzánk Farkas Bandi. Hogy még vattok, kérdezte, s aztán csak előhozakodott azzal a kék lánggal, amit minden éjfélkor pontosan holdtöltekor látni.

Úgy tuggyák, fiam — magyarázta anyám —, hogy tatárok laktak ott a Tündérvárhegy alatt, abban a völgykatlanban, melytől keletre a kaján, délre pedig a szováti gazdák sovány legelői feküsznek. A tatár úgy befészkelte volt magát oda, hogy csak a boldogságos Szűz Mária segített Szent László királynak kiűzni őket a Győrberkiről. Vezérük fejvesztetten menekült, s a temérdek csillogó aranyat, kincset otthagyta a Tündérvárban elásva.

— Sok pénznek kell lennie ott elásva — mondotta Bandi, s szájába lógó bajuszát harapdálta izgalmában. — Temérdek kincset hagya ott a tatár vagy mi a hóhér. Mer hogy ott laktak, arra mérget vehetsz, Ferenc. Te, komám, gondold meg, nem vóna jó... — s kezével ásást mímelt a kománk, szemével pedig a Tündérvárhegy felé sunyított.

Ferencnek sem kellett kétszer mondani — folytatta anyám az elbeszélést, kapható volt az bármire a pénzért. Sze ő is szerette az itókát.

— Jól van, komám — mondta, miközben pipájából egyre jobban fújta a füstöt ugyannyira, hogy ki kellett küldjem őket a kicsi házból, sze már látni sem lehetett az arcok rándulását s a szemük pislogását a sűrű füstben. A gyermekek köhögtek, fulladoztak a somkórólapu s a gonosz tudná megmondani, még milyen burjánlevelek füstjétől. Mert hát igazi dohányra ritkán jutott garas.

Nó, aztán megegyeztek ökelmiék, hogy a mezei

munka végeztével, majd télelőn, amikor már betakarodtak az emberek a szabad levegőről, nekifognak a kincskeresésnek, „me ott sok kincs van..."

— Kaptak-e sok pénzt? — kérdem én türelmemet veszítve.

— Már hogy kincset vagy pénzt? Még egy fityinget se! Pedig több mint egy hónapig túrták a Tündérvárhegy oldalát. Hasztalan tarisznyáltam oda neki a sok drága ennivalót, még egy petákot se kaptak... A túlerőltetett földhányás, a kincskeresés után való gyötrő sorvadás csontra aszalta az én erős emberem, persze a komát is.

Ha kértem, könyörögtem nekik, hogy hagyják már abba az átkozott munkát, hát reám támadtak. Ferenc azzal gúnyolódott, hogy az én hozományom után ássa a hegyoldalt. Aztán úgy ivásnak adta a fejét, hogy minden emberi kihalt belőle. Igaz, azelőtt sem töltötte a csizma szárába a pálinkát ökelme. Mindenre gondolt ő, fiam, csak arra nem, hogy a saját sírját ássa ezúttal. A kincskeresés levette a lábáról. Tüdőgyulladást kapott a kimerültségtől, ágynak esett, s többé talpra sem állt. A sok kő, föld és pala, amit kiástak a Tündérvárhegy oldalából, elvitte. De hagyjuk ezt, ne bántsuk a halottak emlékét.

AZ ŐSZI BÚZA MÁR SARLÓ ALÁ ÉRETT. Vágni kellett. Négyen arattuk a búzát a Teberistyában. Anyánk elöl hajtotta a markot, mi hárman sarlóztunk. Hárman, mert a Zsuzsa gazdái nyaralni mentek pár hétre, és addig a nővéremet hazaengedték „pihenni". Pihenni ilyen dologidőben? Ki hallott ilyet, amikor annyi a tennivaló a mezőn, hogy az embernek meg kell szakadni bele, sze nem is tudja, hogy melyiknek kezdjen neki. Mert a búza, árpa, zab, egymás után érnek. A kendert is nyűni kell, aztán a pityóka, a nyárirózsa már elszáradt, ki kell ásni azt is. Anyám mutogatta, hogy kell csinálni, míg meg nem tanultam a sarlózás mesterfogásait. Sok szidást kaptam, még egy-egy sapkát is, ahogy anyám nevezte a kisebb pofonokat. A közfelfogás sze-

rint ahhoz, hogy valakiből jó arató legyen, előbb meg kell vágnia magát a sarlóval. A kapával történt esetem után, már csak attól féltünk, anyám is, én is, nehogy a sarlótól is kapjak egy életre szóló emléket, mert a kapavágás nyomát ma is viselem a lábamon.

— Ne kapkodj, fiam, csak szálankint szedegesd, mer úgy félek . . .

Nem is vágtam el a kezemet akkor, csak jóval később, s akkor sem nagyon, csak a kisujjam úgy félig. De szerencsém volt, a katángkóró és annak viragja csodát művelt a sarló vágta friss seben.

— A katángkóró virágjánál jobb orvosságot, fiam, még nem találtak fel az ilyen sebre. A patikában, isten a megmondhatója, mennyiféle orvosságot, kenőcsöt s miegymás cseppeket össze nem kotyvasztanak, de valamennyi suviksz a katángvirág mellett — mondotta anyám. — Jó a pisis föld, utilapu, keserűlapu, egérfarkfű is, de inkább csak a kelésekre, fiam. Sarlóvágásra a katángkóró nefelejcskék virágja a legjobb. Mint az ember szemén lévő árpának sarlóval való learatása. Persze ez több tudást igényel, s kell tudni az igét is hozzá.

No, az igét Kolozson minden valamirevaló gazdaszszony ismerte, még én is megtanultam:

Árpa, árpa, learatlak,
kévébe sem kötlek, el se csépellek,
asztagba sem raklak,
jól a ló seggibe csaplak.

Kezdetben a Táti sarlója is lassan mozgott, akárcsak az enyém. Nemigen tudott már hajolni az öreg. Márpedig itt embernek, sarlónak egyformán jól meg kell hajolni, akárcsak a bókoló vőlegénynek arája előtt, ha nem akarunk magas tarlót hagyni.

A réten a kövér sarjú felett ökörnyál úszott a levegőben. A törökbúza bajusza már feketedett a rét melletti tagban. Felhasítottam egy cső védőburkát, hogy lehet-e már sütni. Megnéztem a kendermagot is, elmorzsoltam egy fürtöt a tenyeremben, ráfújtam, s a tiszta magot megettem.

A réten szöcskesereg ugrándozott előttem. Minálunk „kaszásoknak" nevezik a szöcskéket. Sokat töprengtem, hogy miért. Kaszásnak tudtam azokat az erős férfiakat, akik naphosszat ott suhogtatják kaszájukat a réten. Néha meg-megálltak, a kaszát a bütüjére állították, aztán lehajoltak, a rendből fűtincset markoltak, letörölték a kasza élét. „Csi-szi, csi-szi, csosz", ütemesen fenték a kaszát. Ilyenkor — s ki tudja, hogy miért éppen ilyenkor? — a sáskahad fejvesztetten menekült a közelből. De igazi gyönyörűség volt nézni, amint vágták a rétet tízen egyszerre. Csillogott a kasza nedves éle a nyári napsütésben, s mintha minden mozdulat vezényszóra történnék ...

A patak partján hangyavár körül sürögtek-forogtak a hangyák. Amott, a fűzfabokor alsó ágán ökörszem bújócskázott, de közeledtemre hirtelen továbbröppent. A patak száraz partján egy kövön kis zöld gyík nézte a napot. Ahogy meglátott, eliszkolt az is az avarban.

Átmentem óvatosan a patakon, vigyázva a lábamon alig behegedt sebre, hogy fel ne horzsoljam, meg ne üssem. Most csak egy korsót vittem magammal, a másikban még volt víz. Néztem a határt, amelyben megannyi apró jel mutatta, hogy közeledik már az ősz ...

CSÉPLÉSHEZ KÉSZÜLŐDTÜNK. Közeledett Nagyboldogasszony napja. Nagy ünnep ez mifelénk. E napra minden valamirevaló gazda újbúzából sütteti a kalácsot. A katolikusok ezt megszenteltették a templomban, mert azt tartották, hogy a nagyboldogasszony-napi kalács megtisztít a bűntől.

Ilyenkor tartották a búcsút is. Erről anyám sohasem hiányzott, s vitt engem is magával. Elöl a papok, kántorok, utánuk az ájtatoskodó, zarándokló nép a szent templomi zászlókkal. Vonultunk a könnyező Máriához. Inkább asszonyokból állott a búcsús menet, de dologkerülő koldus és korhelységet kedvelő férfinépség is poroszkált a menetben vígan. A félkegyelmű Kuruc Jóska vitte előttünk a bánatos szűz képét. „Angyalok közt királyné, tiszta szűz" — szállt az ének.

A cséplést ebben az évben ott végezték a Paperdő alatt, ahol a Teberistyába vezető mezei út kitért a Győrberke felé vezető, csinált útból; abból, amelyen parádés uradalmi hintók is közlekedtek... Egyfelől a mindenható Gaálok uradalma, másfelől a Palló tanyája, s annak szomszédságában az Ördögnyomán az állami birtok, a híres méntelep állott.

A tüzesgép ott, azon a szérűn pöfögött egész nap. A fekete szemüveges Kún Pali — gépész és géptulajdonos egy személyben — olykor egy hosszú vasrúddal beledöfködött a tüzesgép hasába, mire az elkezdett tüzes pernyét és hamut okádni. Erre Kún Pali gyorsan teledobálta kettévágott méterfával, s hamar becsapta a kazán ajtaját. Körös-körbe — bár kellő távolságra — szalmakazalok s asztagok álltak...!

Mi, gyermekek, nem nagyon szerettük a tüzelő embert, mert közelébe sem engedett a gépének. Csak messziről bámulhattuk a tüzesgépet: a kazán négy nagy, széles ráfú kereken állott, méterfákkal jól rögzítve. Hát még maga a cséplőszekrény, fent egy poros képű emberrel, aki elkapta a kévéket egy szemüveges asszonytól, s belerázta a cséplő szájába, a dobba. Az egyenletesen szuszogó masina ilyenkor, mint aki nagyot fal, felnyögött. Akik a masina szerkezetét közelebbről is ismerték, az etetőt okolták az erős nyeglődésért. Azt mondták, hogy nem szórja jól szét a kalászt, mikor a dobba veti.

A cséplőgép, s körülötte az asztagok és a szorgos emberboly, egy több utcából álló, sürgő-forgó falu képét nyújtották.

Táti is megbeszélte Kún Palival a csépelnivalónk dolgát. A kék zubbonyos, micisapkás főgépész úr szegről-végről rokona volt Tátinak:

— Kicsépeljük, Jóska bátyám — mondta, aztán odamentek Tátival az új asztagsor végére. — Na, ide lerakodhatnak, bátyám — jelölte ki a helyet a gépész. — Hány kalangya búzát hoz csépelni? Mennyi az árpa meg a zab? — kérdezte, s közben a tekintetével méricskélte az asztagok helyét.

— A Teberistyából, az én födemből, tizennyolc ka-

langya búza — Táti megnyomta a szót, hogy „az én fődemből". — Tíz kalangya s még egynéhány kéve árpa, de nagyon szép... A zabot holnap vágjuk, az is ki fog tenni tíz-tizenkét kalangyát.

— Ennyi az egész? — kérdezte a gépész, mire én megrántottam a Táti ingeujját, s odasúgtam neki:

— Hát a győrberki búzát és árpát nem ide hozzuk?

— Igaz, igaz, jól mondod, azt az árgyélusát, hogy kimene a fejemből, me zúg a gép... Katinak is termett a Győrberkin egy hold őszibúza, vagy tíz kalangya, s ugyanannyicska árpa, de azt külön rakánk, me közös a vejivel, Bíró Palival.

— Jól van, jól, azt rakják szembe a teberistyaival. Aztán amikor a géppel odaérünk, egyfolytában kicsépeljük, de a gépet nem állítom meg, s nem mozgatom el! Ha végeztünk az egyik oldalon, maguk zsákokat cserélnek, mi meg vesszük a másik feléről. A vám: tízből egy, az embereknek frustok, ebéd vagy vacsora, mi hogy esik, és a megszokott egy liter gabonapálinka. — Azzal kezet nyújtott Tátinak, s nagy büszkén továbbállt.

Táti elvörösödött, mert sokallta a vámot. De nem volt mit tennie, csak káromkodott egy nagyot. Mindezt Kún Pali már nem hallotta. Belevegyült az időnként felfelzúgó gép körüli forgatagba, amelynek ő volt a vezére. De az én szememben is ő volt a legnagyobb, a legfőbb ember egész Kolozson.

A cséplőgép mellett egymásután apadtak a kisebbnagyobb asztagok, helyettük nőttek izibe a koporsófedélszerű szalmakazlak. Emitt a beérkező bivalyos, ökrös fogatok hozták a kévéket. Amonnan pedig, aki tehette, már hordta is haza a szalmát.

A nap forrón tűzött le az égről. Igazi jó cséplési idő volt. A réten legelésző libasereg ide-idelopakodott a szemre, aztán jóllakottan vetette magát a tó vizébe. A levegőben fecskék cikáztak. A sós Dörgő felől vadgalambok tarka csoportja csapott le az ingyen lakomára, most az ideje a jóllakásnak. Szélesre teregetett szárnynyal héja körözött a magasban. Éles szemével nem a szemet fürkészte, hanem a szemrejárók apraját. A min-

dig traccsoló rucák is otthagyják a sáros tócsát, a patakot, s egymással versenyre kelve szedegették a hullott kalászokat. A verebek is tele beggyel, elégedetten fürdőztek az út porában.

A szérűvel átellenben, a nagy út túloldalán, a falu legszélén a Tőkés Gyuri bácsiék zsindelyes háza guggolt, utána pedig már a mező szélesedett. Az udvar belső végében cseréptetős istálló, nagy csűrrel. Emeletes baromfiólak sora a sövénykerítés hosszában. Sok panasz esett Tőkésékre, mert libái, rucái gyakran tanyáztak a tilosban.

— A rosseb, aki... a büdös szombatistáit, miért tartanak akkora falka libákat, mint egy-egy juhnyáj, ha nincs hozzá legelőjük. Aztán a sok ruca, pulyka, tyúk, csirke s mi a rosszfene, annyi van nekik, mint az összes alszegieknek együttvéve. — A zsugoriságáról közismert Furu bácsi, Tőkések közvetlen szomszédja szokta ily szavakkal szapulni Tőkéséket.

— A szombatisták nem eszik a disznóhúst — vette védelmébe őket Albăcan Vaszi bácsi, a Tőkések felső szomszédja. — Csak liba- és rucazsírral, tök- és napraforgóolajjal főznek.

— Hogy ennének inkább tüzes ménkőt... Nem elég, hogy elhagyták a szent katolikus vallást, me sokallták az egyházi adót, s a plébános úrtól még a betevő falatot is sajnálják, de ők lám hogy válogatnak — toldotta meg a szót Deák Anti bácsi, a plebániánk egyik világi támasza.

— Na, mit szól hozzá, Jóska bácsi? — fordult Tátihoz Anti bá. — Meddig tűrjük ezt a felforgató, hitszegő famíliát, amely ezzel az ocsmánysággal kikezdte a mi régi szent hitünket!

— Úgy biza! — vágta rá Deák Feri, a katolikus templom harangozója, s még egy-két asszony is rábólintott, hogy biza.

No, Tátinál éppen jó helyt kopogtattak a Deákok. Ugyanis a teberistyai határkő miatt örökké civakodott a két család, s az idők folyamán gyakran ide-oda tologatták, lopkodták a métákat, s nemegyszer vasvillával álltak szemben egymással a határaik védelmében.

Törvényt is jártak a határkőért és a súlyosabb vagy könyebb testi sértésekért. „Pedig semmi volt az egész, ahogy mink láttuk. Sze alig kólintotta meg Sándor fiam azt a Deák fiút, s már ebbül akkora kázust csináltak, hogy ördög-pokol, majdnem két ökrömbe került" — mesélte Táti az egyik két-három évvel azelőtti perpatvart.

Nem pártolhatta hát Anti bácsit, bár ő sem lelkesedett a szombatosokért, s különösen nem a mindig magának kaparó Tőkés Gyuriért, akinek libacsordái a Teberistyáig is el-elcsatangoltak begyet verni. De most Táti kedvetlenül reám nézett:

— Gyere, Pista, ebbül nem élünk meg — s faképnél hagyta a Deákokat.

Hátunk megett éleset füttyentett a tüzesgép: egy hosszút s egy rövidet.

— Dél van — jelentette ki Táti —, menyünk mi is enni. Holnap aztán kezdhetjük a hordást.

A PIPÉK MÁR MEGTOLLASODTAK, kikívánkoztak a szabad legelőre. Nekem viszont, amíg a hordás s a cséplés tart, csak egy munkám volt: a legeltetés. Anyám kioktatott a jó libapásztor teendőire:

— A libák s a szemed! Abból a fene örökös játékból nem baj, ha el is marad. Vigyázz, amint végigmész a libákkal a szérű mellett, a tarlóra. A fogatok nehogy eltapossanak a libákból. Magadra is gondolj. Délfelé megitatod őket a nagy patakból. Tőkés Imréék mellett, tudod, te, hol! Állj meg, hová futsz?!

Megálltam, pedig a libák már kisorjáztak a kapun, le a fürdőkapu felé, neki a Nagy utcának. Volt, amelyik már a szárnyait teregette, hogy repüljön.

— Itt van ez a kenyér, szilvaízzel megkenve. Amikor megéhezel, megeszed. Aztán délre hazahajtod őket!

A libák már a Korona vendéglő felé kanyarodtak, be a Nagy útra, én viszont a fürdő előtt elbámészkodtam egy kicsit. Aztán, hopp! Utánuk futottam. Talpamat elhullott kalászok csiklandozták, por lepte lábamat, jó, meleg nyári por... A mogyoróvesszőmmel, melyet fő-

leg a gúnár miatt metszettem, belekavartam az út porába.

A libák, a széltében elhullatott szemekért nem „libasorba", hanem egymás mellett totyogva átfésülték az utcát. Rajvonaluk csak olyankor romlott el, ha két vagy több liba egy dúsabb kalászon hangos liba-szóval összevitázott. Ilyenkor rászóltam a veszekedőkre, s ők előbb ide-oda topogtak, majd hosszú nyakukat, sárga csőrüket előreszegezve nekiindultak, hogy utolérjék a többit. Libáim szája, akárcsak a rucáké, egész úton be nem állt. Én szerettem hallgatni a gügyögésüket. Addig nem is volt baj, amíg csak gügyögtek. A baj akkor kezdődött, ha elkezdtek hangoskodni, vagy amikor összeesküvést szőttek: egymással szemben álltak körbe, és úgy csataráztak. Aztán az egyik hangosan elkiáltotta magát: „Gá-gá-gá!", szárnyát emelgetve, a többi utána eredt, egy ideig úgy mentek, lábuk alig érte a földet. Ha ilyenkor a magasba emelkednek, a libapásztor ott marad hoppon. Mehet megkeresni őket a szérűskertben, a tilosban.

A szérű közelében találkoztam Szabó Andrissal s annak nénjével, az erősen selypítő Birivel. Ők is kihajtották a libáikat a tarlóra, a malom mellé, a saját földjükre. Hívtak, hogy tartsak velük. Odaterelgettük hát libáinkat a szűk mezei útra, egy csapatba.

A tarlóra érve a libák szétszéledtek, ki-ki a maga csapatával, mi meg játszani kezdtünk. A lovasdi volt akkoriban a legnépszerűbb játék. A fiúk voltak a lovak. Biri a hajtó, a kocsis. Ha megszomjaztunk, a kútig is leszaladtunk, miközben Biri hajtotta a „lovakat".

— Gyi, te Fató, gyi, te Fató!

EGYIK NAP MÁR KORA HAJNALBAN INDULTUNK Győrberkére a búzáért. Hajnaltájt — mikor olyan istenien édes volna az álom — anyám hangja ébresztett fel. Félhangosan tárgyaltak ott a jászol közelében, ahol én addig javában húztam a csendest. Bíró Pali sógor nagy hangon terelte járomba a bivalyokat: „Jámbor, Kondor, ide né!" Felrakták a villát, gereblyét, a tarisznyát az

ennivalóval és a nélkülözhetetlen légelyt. S akkor ismét a sógor hangját hallottam:

— Istvánt is kéne vigyük, anyám. Vagy mit gondol, Józsi bácsi? ... Szükségük van rá itthon?

— Hát, igen, a libák s miegymás ... de ha kell ...

— Biza jó vóna, Józsi bá. A fiucska állna a bihalyak előtt, amég mi a szekeret rakjuk.

Több sem kellett nekem, ugrani akartam ki az ágyamból, de anyám felnyalábolt pokrócostól, s egyenesen a szekér derekába szórt szalmára fektetett. Zötyögve indultunk lefelé a hepehupás utcán. Az éles levegő s a szekér goromba rázása persze felébresztett. Még sötét volt, a hold sápadtan nézett le az ég pereméről. A kihunyni készülő csillagok halványan pislogtak, mint a kiégett mécs kanóca.

Csak kelet felől, amerre mi mentünk, fénylett egy csillag. Táti a sógorral beszélgetett az időről, égről, Isten segítségéről, hogy adjon jó időt, szárazat, amíg az áldott kenyérgabona zsákba nem kerül. Előremutatott kelet felé, arra, hol az a fénylő csillag állt, s jósolta az időt:

— Nem lesz eső, Pali fiam. Nem áll csurgóra a hold. A kapcáját szárítgató pakulár orra-szája az égnek áll. De nézd a hajnalcsillagot ott elöl, a se mutat esőt. Sze olyan fényes, mintha éppen ki lenne vikszolva, pedig az ég alja már mintha pirkadnék is kelet felé ...

— Olyan biza — erősítgette sógor, aki ott ült a szekérlajtorján, lábát meg a rúdon tartotta. Onnan dirigálta-csapkodva a nagy erejű bivalyokat.

Az udvarokról a házőrző kutyák megugatták a zörgő szekeret, a kerítések résein és a kapuk aljáról acsarkodtak felénk, míg elhaladtunk. Aztán átvették a távolabbi porták ebei is a csaholást, úgyhogy az egész Alszeg visszhangzott a kutyaugatástól.

Rázendítettek a kakasok is. A Bódi Máriskó nagy kendermagosa volt a hangadó, hosszan, magas hangon kukorékolt. Azt követte a Hajós Trézsi ténsasszonyek büszke Danija.

Bíró sógor úgy vélte, hogy idegen boszorkány jött a községbe, azért zúgolódnak a kakasok olyan hevesen,

azért ugatnak a kutyák is olyan veszettül az Alszegen. De Tátival ilyesmiről nem lehetett vitatkozni. Elnyomott egy nagy ásítást, s csak hallgatott nagyot.

Már éppen boszorkányokról, prikolicsokról kezdtem álmodozni, s megjelent előttem a tündérleány is, amikor a sógor hangos dalolása ismét öntudatra ébresztett:

„Elviszem a búzám, elviszem a búzám
a kolozsi gőzmalomba . . .“

Valahol a malom közelében lehettünk, bizonnyal azért választotta ezt a nótát.

— Hí, Jámbor, ha, Kondor! Lépjetek gyorsabban bár most, amíg hűvös van, a melegben úgyis csak cammogtok — biztatgatta, serkentgette a bivalyokat. Aztán tovább dalolt:

„Megkérem a lisztes molnárt,
Örölje meg a búzámat.
Így is más öleli, úgy is más öleli
odahaza a babámat.“

Szorongásaim tovaszálltak, mint a hajnali köd, megnyugtatott, hogy végül is hárman vagyunk férfiak, no meg a két erős bivaly. Takarómat arcomra húztam, s szőttem tovább az álmokat. Már nem a boszorkányokra gondoltam, hanem a tüzesgépre, a szombatosok disznózsírjára, a napraforgóra . . .

A szekér a Furuszénafű túlsó, meredek lejtőjén robajlott lefelé. Hirtelen felkaptam a fejem, hogy lássam, mi van. Hamar megértettem a nagy zörej okát: sógor az üres szekérrel lefelé kitért az út göröngyös felére. A kerék csak kelepcével volt megkötve, nem a nagy lánccal, kioldódott a göröngyös úton, s a szekér megszaladt. De sógor a nagyobb bajt megelőzte, mert mire én a fejem ijedten felkaptam, ő a bivalyok előtt termett, s megállította őket. Most a bivalyok fejétől gúnyosan rám nézett:

— Na mi a, te, nagyon megijedtél? — Aztán bátorítóan nevetett egyet, s a bivalyok fejétől félrelépve, szép szóval megindította őket. Még szólt is hozzájuk:

— Na, menjünk tovább, me hej, még sok a dolog.

A Furuszénafű aljában a rét közepét a Szőlős-patak szeli ketté. Ezen olyan rozzant fahíd vezetett át Győrberkére, hogy a bivalyok féltek rálépni... A hídon túl, jobboldalt sással borított vizenyős réten, majd egy akácoson át a Palló-féle uradalom mellett vezet az út. Balfelől a patakon innen a Gergely-völgybe. Mögötte a Bíboros, amely tova a Teberistyáig nyúlik. A patakon túl a győrberkei határ, kaszálóval, erdővel, szántóval és legelővel, mind a város tulajdonát képezi.

Amint megérkeztünk, Tátiék menten tarisznyát bontottak. Nekem is korgott a hasam. Előkerült a mindennapi kenyér és szalonna, mellé pedig a fejeshagyma. A takaróruha sarkába bekötve a só. Egy káposztalapiba anyám túrót is tett, mert tudta, hogy én a szalonnát nem eszem.

— Te mér nem eszel szalonnát? — horkant rám a sógor. — Tanuld meg: a földmíves emberben a szalonna tartja a lelket. Ha a fiam volnál, hát kitaposnám a beledet, te. Nem hagynám, hogy tempózz meg válogass az ételben.

Nagyon rám ijesztett a sógor, jobban féltem tőle, mint a prikolicstól. Különösen akkor rettentem meg, amikor csak kapta a korbácsnyelet nagy dühödten, de nem felém ütött, hanem a szegény Jámboron vágott végig atyásan. No, de visszafizetett az neki: gubancos farkával a sógor orra körül legyezett mérgében, s kiverte a bal kezében a szorongatott kenyeret és szalonnát. Sógor sem volt rest, leugrott a harapnivalója után, s a szekér mögül, az út porából felszedte. A kenyeret elhajította ugyan, mert ganéba esett, de a szalonnát nem hagyta kárba veszni. Megtisztogatta a portól, s újabb karaj kenyeret vágott hozzá, s megette jóízűen.

Ma sem tudok eleget csodálkozni a sógor rövidlátásán. Igazán nem volt buta ember. A bivalyokat olyan okossá tette, hogy az csoda. Odamentek azok, ahová ő dirigálta. Jól értette a dolgát a mezei munkában is. Nagy erejű volt, akár a község bikája. Mint elöljáró, templomba is rendesen eljárt, a dalárdában is szépen

énekelt. De azt, hogy én a nyers szalonnát undorodom megenni, sehogy sem tudta megérteni.

Hozzám egyébként jó szívvel volt, mert akkor is, miután jól beszalonnázott, felnyitotta a szekérláda fedelét, s egy marék árpán érő körtét tett a takaróruhára, s rám kacsintott:

— Na, egyél körtét, te szalonnagyűlölő... Ez való neked. Istenemre, csak ez, mert nem tudod, hogy mi a jó.

Beleharaptam a körtébe. Az első falat kicsit még sós volt a sóstúrótól, ami mellől kivette, meg a könnyeimtől... De aztán kisütött a nap, és bearanyozta a mérgeszöld törökbúzatáblát s az egész ősznek induló határt.

Tovább hántatlan tarlók mellett vezetett az utunk. Magas volt a tarló, tele szederindával. Sarlóval arattak „magasan", hogy a mindenféle burjánt majd lekaszálhassák takarmánynak. Felettünk pacsirta dalolt, s útra készülődő fecskék csiviteltek. Az útmenti akácosban szarkák cserregtek: fiaikat házasították, most eresztik szárnyukra a meleg nyárban felnevelt fiókáikat.

A Győrberke felől varjúcsapat szállt a Tündérvárhegy felé. Árnyék lebbent a völgyre, míg a nap előtt elhúztak. Táti bosszúsan szólt a sógorhoz:

— Fellegesedik az ég, Pali?

Sógor szalmakalapját kissé hátrébb tolta, s kacagva mondta:

— Csak a varjak...

— Jó, jó — aggodalmaskodott csámcsogva az öreg, aki most már körtével nyomtatta a zsíros falatokat —, csak esőt ne adjon az Isten...

A Tündérvárhegy oldalában, ott a Tófalvi-berek felé, juhnyáj tarkállott a kopár legelőn. A hegy lábánál kis dombtetőn állt az esztena, a juhok éjjeli szállása, bekerítve mogyorófavesszőből font kerítéssel, mellette a pakulár sárral tapasztott kalyibája.

— Itt a tündérkút — mondta a sógor nevetve, s leugrott a szekérről. Odaszaladt a forráshoz, szalonnazsíros ujjaival bronzszínű bajuszát kétfelé taszigálta, s hasra vetette magát, mint egy béka a tó partján, s jót

húzott a finom hideg vízből. Én is leszálltam a szekérről, s odamentem a vízhez, de féltem olyan csorgóból vagy göbéből inni, amelyben békát láttam. Hány asszonynak „béka nőtt a hasába", mert nem vigyázott magára ilyen helyen ...

Táti nem még szállt le a szekérről. A sógor nyújtotta fel a légejt, abból ivott, s nyögött nagyokat, majd a tenyerével s a keze fejével a száját törülgette, s a bajuszát fente, kente, simogatta.

SÓGOR MEGEMELTE KALAPJÁT, s az ég felé tekintett fohászkodva, a vasvillát csak azután döfte az első kévébe.

— Uram Isten, segíts meg!

Táti a szekeret rakta, sógor a kévéket dobálta fel a kalangyából. Én a bivalyok előtt álltam a korbáccsal, vigyáztam, hogy meg ne mozduljanak a szekérrel rakodás közben. Vastagok voltak a kévék, hosszú a szalmájuk. A „pap-kalangyán" a fedőkéve valósággal eltakarta Tátit előlem. Nagyokat szusszant az öreg, s homlokáról nem győzte törülgetni a verejtéket. Alighogy helyretett egy-egy kévét, az antiistent emlegetve, inge elejével törülte vizes arcát, izzadságtól gyöngyöző, rövidre nyírt haját, mely így most olyan volt, mint a tarlóföld a dombtetőn. Széles homlokán a mély ráncok mint a megszáradt ugar, melyet a juhok már végiglegeltek.

Amíg én ott álltam korbácsnyélre támaszkodva, s elméláztam a Táti fizikumán, a bivalyok harapnivaló után nyújtogatták a nyakukat. Megcsikordult a járom. A Kondor felém ütött csajla szarvaival, míg a Jámbor hosszú nyelvével úgy kanyarított bele a dús vadborsós fűbe, mint sarlóval, ha markot fogunk, vagy mint a sógor az imént görbe kacrával a kenyérbe-szalonnába.

Csak hogy fent a szekeren az öreg elvesztette egyensúlyát, s ráesett a kévékre. Szidott, mint a bokrot: „a herrgott istenit a kölykének, aki nem képes két bivalyat kordában tartani!" De hiába! Azután is hasztalan maradt minden ügyeskedésem. Sehogy sem bírtam a

nagy dög bivalyokkal. Azok csak topogtak, nyúlánkoztak a jó falat burjánok után, és bizony sehogy sem fogadtak szót. De bezzeg a sógortól féltek, mint az ördögtől, ha rájuk-rájuk reccsentett, miközben a nehéz kévéket dobálta a szekérre:

— Kondor, Jámbor, a kutyák, aki... mindjárt kocsonyát csinálok belőletek!

Egyszer, úgy látszik, keményebben szólhatott, mert a bivalyok rémülten curukkoltak egyet, szarvuk a járomhoz ütődve nagyot koccant, s Táti, aki a szekér elején egy kévével birkózott, hogy a nyársba helyezze, a lökéstől egyszerre csak a Kondor párnás farán találta magát. A bivaly faráról rágurult szépen a szekérrúdra s onnan le a földre. A sógor emelte ki szegény fejét, mint egy pityókás zsákot. A Táti képe csupa ijedelem volt, de a sógor arcán elömlött a derű:

— Ketten nem tesznek ki egy embert. Ked már csak vót ember, ez meg, itt ni, csak lesz ember...

Attól kezdve ketten álltunk a bivalyok elé, sógor meg egyedül rakta a szekeret. Mikor azzal készen volt, arrébb húzattuk a szekeret, szabadon engedtük az éhes, szomjas, s a hosszú úttól fáradt, az egyre forróbban tűző naptól bágyadt állatokat. A bivalyok nagyokat fújtak, fejükkel-farkukkal a legyeket űzték, s úgy távolodtak a félig rakott szekértől, mint lassú gőzmozdony a vagonsor végéről. Bele-beledugták orrukat a tarlón terebélyesedő vadrepcébe, borsóba. Sógor kezembe nyomta a korbácsot:

— Ne, vigyázz a bihajokra. Ne engedd őket a tilosba. — Elővette dózniját, cigarettát sodort, s rágyújtott. — Ne engedd a bihajokat a törökbúzába, érted? — de hirtelen elakadt a hangja, mert az első szippantás a komisz kapadohányból rendszerint megkönnyeztette s a melléből is hörgő köhögést váltott ki. A füstöt nagy tenyerével űzte távolabb magától, de aztán annál keményebben figyelmeztetett bivalypásztori kötelességemre: — A bihajok s a szemed!

Féltem a sógortól, az igaz. Szigorú ember volt, de képzeletem játéka folytán éppen szigorúságával vált komikussá előttem. Hát nem nevetni való, ahogy ott

áll torzonborz bajuszával, széltől zilált hajával, szivarral a szájában, szivarfüstje ködében, köhögve, vérmes szemeit dörzsölve?

A bivalyok jóízűen nyakalták a sok zöld burjánt, farkukkal egyre a legyeket csapkodták, s evés közben lassan, de megfontoltan az erdő felé húzódtak. Ott nagyobb a fű, s árnyék várta őket. De az erdő szélén félni kezdtem. Ki tudhatja, ki vagy mi búvik meg a fák között? Törpe manók, fejükön hegyes süvegsapkával, hosszú orral, szájukban rövid szárú pipával. Azok még nem is olyan veszélyesek... De ha farkas közelednék, valódi farkasok, amilyenekről anyám beszélt? Megijedtem... Hogy is mesélte anyám? „Csillogott a szemük, amint egymás mellett jöttek a Papszénafűje felől, egyenesen a Furuszénafűjébe, a ház felé, ahol akkor laktunk. A kutyák vonítottak veszettül, s a ház megett az akolba zárt juhok tolonkái riadtan harangoztak. Egy téli délelőtt, úgy vízkereszt táján történt: a mezőt hó borította, akkor is pilinkélt a hó, s az ablakon kinézve, az ég kékesszürke volt. Feri bátyátok az ablak előtti padon állt, onnan bámult ki az udvarra. Ő mondta nekünk: »Né, két báján, két báján!« Éppen a puliszkát kevertem. Ferenc, az első emberem, a tűzre rakta a csutkát, amiről a törökbúzát akkor szemelte le. Mondom neki: »Ferenc, nézzen má oda, miféle bárányokat lát a gyermek«. Ferenc kinézett, és mindjárt vissza is kapta a fejét. »Bárány a fenét« — kiáltotta, s elsápadt. «Csak nem farkasok?» — kérdeztem, de már tudtam, hogy a kutyák szűkölése s a juhok nyugtalan tropogása nem ok nélkül való. Nemsoká, ahogy a két tüzes szemű, hegyes fülű fenevad továbbment a Gergelyvölgye felé, jött is Bernát komám a szomszéd tanyáról, hosszú nyelű fejszével, a csizmaszárában disznóölő késsel felfegyverkezve, mint egy vadász, s messziről kérdezte, hogy nálunk is pusztított a farkas."

Ilyen s hasonló gondolatok rémítettek, amikor merengésemből sógor öblös hangja térített magamhoz:

— István, te! Térítsd a víz felé őket, hadd oltsák a szomjukat.

De kiáltását valaki megismételte a Tündérvárhegy felől:

— István — te, István — te-e-e!

Aztán én is próbára tettem cérnavékony hangommal a hegyek feleselő tündérét:

— Jámbor, nye! Kutyák a! — a titokzatos hang kétszer is feleselt, de az én kiáltásom mégsem úgy hangzott, mint a sógoré, pedig nagy bőszen őt utánoztam: — Jámbor, Kondor, a vízre! — A visszhang minden szavamat megduplázva kiabálta vissza, s a nagy hangcsatában, ahogy távolodtam a sötét, félelmetes erdőtől, lépésről lépésre úgy jött meg a bátorságom...

A BIVALYOK, amint megérezték a vizet, felkunkorított farokkal, gangos fejtartással, idomtalan vágtában rontottak egyenest a kút melletti „tónak"... Csak a henyélő urakat láttam olyan élvezettel hűsölni a kolozsi sós lében, mint most a bivalyokat a híg latyakban. Csak úgy csapkodták a sáros vizet gubancos farkukkal, fejükkel. Orrukon a bőrt felhúzták, fehér fogukat mutogatták, kinevettek engem. Hiábavalónak bizonyult minden erőfeszítésem, hogy kiűzzem őket a „tóból". Ordítozásomra és a korbács csapkodására egyik oldalukról a másikra fordultak, s jól telefröcsköltek büdös pocsolyalével. De jött nemsokára sógor, s nagyot kacagott:

— Maszkurát csináltak belőled, he-he-he. Olyan vagy, mint egy koszos cigánypurdé. — Aztán a bivalyokhoz fordult: — Jámbor, ne! Kondor, te, a fene az üszkös pofátokat. Jólesik a tóban döglődni, mi? Az urak is azt szeretik.

A bivalyok eleinte rá-rábámultak a sógorra, aztán számba sem vették a gazdát, hanem egymásnak prünynyögtek valamit, s ültek tovább a jó meleg iszapban. A sógor belátta, hogy a nagy hanggal-garral nem sokra megy, s megpróbálta törökbúza zöldjével kicsalogatni szieszkáló jószágait. A jó falatra meg is mozdultak a miskák, de aztán csak visszahuppantak a finom kis sárfészekbe. A kifröccsenő iszapos léből bőven jutott a

sógor fehérített kendervászon ingére és rojtos, bő gatyájára, na meg a bajuszos képére, hajára is.

Én persze nagyot kacagtam a pórul járt sógoron. Erre aztán olyan lett a sógor képe, mint a főtt rák színe:

— Add ide azt a korbácsot, te kis göcs, me úgy reád verek, hogy amég élsz, megemlegeted, te kullancs, nem szégyelled egy nagy emberen kacagni, te-e... — s kikapta a kezemből a bivalykorbácsot. Fújt, toporzékolt. Káromkodott huszárosan, s nagyokat cserdített az imént még elégedetten poszogó bivalyok hátára.

A vastagbőrű állatok ismét leckét kaptak abból, hogy ki a gazda, s úgy kotródtak kifelé a tóból, mint akiknek sürgős dolga támadt. Csak hogy olyan maszatosan nem lehetett a két dagonyást a járomba fogni, mert mindent összekennének. A sógor a hóna alatt tartott törökbúza zöldjével ügyesen a gémeskút mellé csalogatta a két bivalyt. A faveder ott csüngött a kútostoron. Gyors singeléssel süllyesztette a vedret a kővel bélelt kút hideg vizébe, aztán tenyerébe köpött s eldörzsölte a kútostoron. — Így ni, most aztán jól tapad — mondta. Aztán, amennyire csak engedte a rozoga kútgárgya, belehajolt a kútba, s hosszú karjával olyat rántott a kútostoron, hogy a vízzel teli vedret máris fülön ragadhatta. Igaz, a kútgém másik végén ellensúlynak nagy darab terméskő volt odadrótozva. Gyors egymásutánban több veder vizet loccsantott a bivalyok hátára. Jólesett a tökéletleneknek a hideg víz is! Hosszan előrenyújtották a nyakukat, orrukat a vályúba dugták, s élvezettel szürcsölték a vizet. A nagy mosdatás után a két bivaly újra visszanyerte eredeti színét. Erre mi is megmosakodtunk a sógorral, s jól felfrissültünk a kellemesen hűvös kútvíztől.

Visszakaptam az ostort, hogy a bivalyokat a megrakott szekérhez hajtsam. Ennyi jó lecke után most már én is bátran kiabáltam rájuk. De a korbáccsal meggyűlt a bajom. Nem oda ütött, ahová én akartam. Sokszor reám tekeredett csattintás közben, s jól megcsípett, ahol elért a hegye, vagy ahogy mi neveztük: a csapója. Aztán baj volt az is, hogy járműn kívül nem tudtam, hogy

a két bivaly közül melyik másik. Tudtam, hogy az „embertűső" a Jámbor s a hojszás Kondor. Szidott a sógor ezért is eleget.

— De mit csináljak, ha mind a kettő fekete — védekeztem bátortalanul.

— Fekete, fekete. De a Jámbor nem olyan fekete, mint a Kondor. Nézd meg a Kondort, ez az igazi szép bihaj! Ebben nem látsz annyi fehéret, amennyit a szemedbe tégy. Hej, ritkaság ilyent pipálni bihajban! — s büszkén csillant meg a szeme. — A Jámbor bion másmilyen. Annak fehér hold van a homlokán. Látod? Nézd meg jól! Balájszín — s elhúzta a száját.

HAZAFELÉ A HOSSZÚ EMELKEDÉSEN sógor a bivalyokat biztatgatta, mi meg Tátival a szekér mögött lépkedtünk, hogy a pihenőnél követ tegyünk a kerék alá. Szép kukoricás mellett haladtunk hegynek fel, szinte csigalépésben. Mit gondolt mostohám, mit nem, egyszer csak magamra hagyott, s eltűnt a kukoricásban. Dolgára mehetett — gondoltam. De nemsokára előbukkant, a „surca" tele csövekkel. Lopva dugta ki a fejét, és suttogva rám szólt:

— Pista, te...

— Tessék!

— Nézz hátra jól! Nem látsz senkit jönni az úton?

Nem jött senki utánunk. Ekkor a szekér mögé húzódott, s gyakorlott mozdulattal felhajigálta a tömzsi csöveket.

— Egy szót se erről senkinek! — szólt reám nyomatékkal. — Nem láttál semmit, nem hallottál semmit. A nyelved kitépem, ha kotyogsz.

Édesanyám főtt étellel várt az asztagnak kijelölt helyen. De a sógor addig nem akart evéshez látni, míg a búza a szekéren van. Anyám felmászott a rakott szekérre, s elkezdte vasvillával lenyújtogatni a kévéket nagy óvatosan. Sógorom elkapta s körbe-körbe rakosgatta őket, szorosan egymás mellé, mint kőműves a téglákat, úgy építette az asztagot.

— Olyan az áldott búza, mint a színarany — mondotta anyám. — Kár minden kipergő szemért, ami az asztag alá szórt szalmaágyba vész...

— Vigyázni kell, biza — erősítette meg Táti —, mint a szemünk világára...

Anyám a szekér tetején egyre lennebb került, mert fogytak a kévék a lába alól. A sógor viszont az asztag tetején emelkedett az ég felé. Gyönyörűség volt nézni, mint közeledtek egymáshoz, s mint távolodtak el újra ellenkező irányba.

Táti egy ideig ott tipegett-topogott a szekér körül, mint egy tojós réce. Nagyokat jajgatott. A derekát fájlalta, savanyú képet vágott. Azonban látnia kellett, hogy most nincs aki sajnálja. Leült a szekérrúdra, csizmáit huzigálta, kapcáit rázogatta.

Aztán körülültük a földre terített asztalt, s jó étvággyal kanalaztuk a fuszulykát. Egy falat kenyér — egy kanál leves... Másodiknak túrós puliszka volt. Sógor alig falt párat, máris talpra ugrott. Köszönte az ebédet anyámnak, s hálát mondott érte istennek, s indult egy órácskányi időre haza, mert otthon is akadt egy-két sürgős tennivaló.

A levegőben sűrű por lebegett. Tikkasztó volt a déli meleg. Fecskék himbálództak a telefonhuzalon. A sógor feléjük mutogatott, s kiáltott valamit, de a hangját elnyelte a cséplőgép zakatolása.

— Há kedet mi lelte, mije fáj? Neked meg mi van a képeddel, mivel horzsoltad le a bőrt? — fordult hozzánk anyám.

Táti borús képet vágott, s nagyokat nyögött válaszképpen.

— Ejnye, na, há beszéljen ked, mi történt?

— A drága vejed... nem ügyelt... izé... hogy is mondjam... Úgy estem le a szekér tetejéről.

— Lebucskázott Táti a szekérről a bihalyok közé, biza — szóltam közbe én.

— Jaj, istenem! — kiáltott fel anyám, aztán szeme a tömött tarisznyára tévedt. — Hát ebbe a tarisznyába mit pakoltak kendtek? — kérdezte, s kezével a tarisznyát tapogatta. — Törökbúza? — nézett Tátira.

— A vóna éppeghát, amint látod — mosolyodott el az öreg kissé megszeppenve, mint a csínyen kapott gyermek.

— Hunnan szedte kend? Ilyen szép lett a málénk a Győrberkén?

— Úgy, ippen a — nyekeregte mostohám, s hallgast intett felém.

Anyám kikötötte a tarisznya száját, kivett néhány cső kukoricát, s belehasított a hántalékba.

— Ez nem a miénkből van — vetette a keresztet. — Ezt csente ked!

— Örvendj, hogy hozám, s ne kérdezősködj annyit, azt a virágos kenderit a világnak, nézze meg az ember! ...

— Ha már az emberektől nem fél ked, hogy megfogják, félnie kellene az Istentől, aki mindent lát, hall, tud. Miért nem elégszik meg azzal, ami nekünk van a becsületes munkánk után? Miért kell kendnek a másé, mondja, miért?

Táti szánalmasan nézett anyámra, s legyintett hozzá:

— Kati, Kati, jó asszon vagy, szép vagy, becsületes, jódógú, de szegén... Márpedig isten segítségével minden kicsi lopás — vagyonszaporítás.

Anyám az égre vetette a szemét: — Uram, bocsásd meg a bűneit, nem tudja, mit beszél. — Keresztet vetett magára is, reám is. — Ne tanulj tőle, fiam! Te légy jó, és mindig istenfélő, ne ess kísértésbe...

FELEJTHETETLEN EMLÉKEM A KENDERÁZTATÁS IS. A szekeret Jóska bácsitól kértük el, a Táti idősebb fiától. Máskor négy ökör volt a szekere elé fogva, most a kenderszállításhoz kettő is megtette. Két helyről kellett rakodni. A Teberistyából vagy hat nyalábra valót, a többit a mi alsó hegyünkről. Itt is volt annyi, hogy a rakomány felért a szekérnyársak hegyéig.

Ott ültem a szekér tetején, útban a tó felé. Körülvett a nyers kender kellemes illata... Untercigem zsebeit megraktam kendermaggal, s amíg tartott belőle, jóízűen ropogtattam.

Táti ment a fehér szőrű ökrök előtt. Bal kezében mogyorópálcát tartott, s egyre beszélt az állatoknak, de úgy, hogy a szája be nem állt egy pillanatra sem.

— Hábé, Kormos, hó-hó, hejk oda. Na né, az ántiját a marháinak, hogy a kutyák... Bojtos, csá...

Utunk ott kanyargott a dörgők közelében, a sós mocsár mellett. Az út mentén porlepte sóvirág kéklett. Odébb a sótól fehér rét dérlepte tájra emlékeztetett.

A dörgőtetőn át anyám jött nehéz batyujával. Igyekezett előnkbe kerülni az Újhegy alatti keresztútnál. Mondtam Tátinak ujjongva:

— Né, ott megy édesanyám a tetőn!

Odanézett az öreg, ahol anyám lépkedett két kosárral a karján. Felismerte ő is, és elköhintette magát öröme jeléül. Aztán rászólt az állatokra jó hangosan, s megsürgette őket az ostorral is. Mégis anyám ért oda előbb. Felszállt mellénk a szekérre a teli kosarakkal. Az egyik kosárból még párolgó lángosokat szedett elő egy takaróruhából. Volt ott túrós, szilvaízes, még káposztás is. A nyál összefutott a szájamban e finom szagokra.

— Egyenek! Így jó ez melegen. Te miért nem eszel?

Én pedig azért tétováztam, mert nem tudtam eldönteni, melyiket egyem előbb. A szilvaízestől égett a gyomrom, tehát azt ettem meg legelőbb. A káposztást hagytam utolsónak, hogy sokáig érezzem az ízét a számban.

Vizet a disznólegelőn, a „kostyukból" vettünk a légejjel. Jó víz volt ott, én mégis undorral ittam belőle. Úgy hírlett a kostyukról, hogy rossz lelkek járnak oda inni. Tisztátalan annak a vize. Nemrég ott találták meg a Bándi Péter nyomorék öccsét megfúlva. Napokig itták a vizet a holttestről. Aztán az egyik ember, a nevére már nem emlékszem, beejtette a teli korsót a kostyukba, s horoggal kezdett piszkálni utána. Az első tapogató mozdulatra a horog puha tárgyba akadt. Így került felszínre a kis Bándi Jankó oszlásnak indult teste. Hogy mit állapított meg a hivatalos vizsgálat, azt már nem tudom, de amiről az emberek beszéltek, arra ma is jól emlékszem.

Bándi Péter törvényes gyámja volt öccsének, a kiskorú, púpos Bándi Jankónak. Pár hold föld várományosa volt a kis Jankó, persze ha eléri a nagykorúságot. De az ördög nem alszik. Péter gondoskodott róla, hogy Jankót eltegye láb alól, s így megkaparintsa annak örökségét, mint egyedüli törvényes örökös.

MESSZIRŐL BŰZLÖTT A KENDERÁZTATÓ. Rothadó kenderlapik szaga vegyült a tóból felkavart iszapos üledék orrfacsaró bűzével, ami még az ember bőrébe is beette magát.

A tóhoz érve mozgalmas kép tárult a szemünk elé. A tó keleti részén, az út baloldalán, a lankás legelőn áztatásra hozott kendergúlák között igásszekerek. A járomból kifogott állatok a tó körül legeltek: a bivalyok közel a vízhez, iszaphoz, a fehér ökrök, tehenek távolabb, a szénafű felé.

A tó és környéke messze hangos volt a cigányasszonyok csárogásától. Ezek dolgoztak a kenderáztatásnál. Öt-hat nap után már mustárt vittek a víz alá ágyalt kenderbálákból. Az iszappal és nehéz kövekkel nyomtatott kenderkötegek, mint egymás mellé terített futószőnyegek feküdtek a tó különböző részein. Derékig s még azon is felül érő sárlében dolgoztak. Egyesek most kötözték össze a kenderkévéket, míg mások a kiszemelt helyre tolták s rakták rá az iszapos nyomtatékot. Láttam olyanokat is, akik a már kihúzott kendert tisztább vízbe tolták, és ott mosták fehérre. Kezük, szájuk egyforma szaporán járt.

Hagyományosan kialakult ára volt e kellemetlenül nehéz „cigánynak való" munkának, de azért a felek — hosszan és „cigányosan" — alkudoztak, egyezkedtek. A cigányasszonyok rendszerint nem pénzt kaptak, hanem élelmiszert, tűzifát, s más természetbeni juttatást. Mindent úgy, mint a tavaly, tavalyelőtt, azelőtt, s talán már száz évvel annak előtte. De azért a hosszú, s néha tréfás alkudozásról egyik fél sem mondott volna le a világ minden kincséért sem.

Anyámmal általában hamar ment az alku, mert saj-

nálta a szegény némbereket, de Táti nem állta meg, hogy bele ne szóljon. Amikor anyám riasztásképpen kilátásba helyezte, hogy maga fekteti be a kendert, az öreg szeme egyszerre felcsillant:

— Igaz is, Kati. Minthogy ezeknek az ingyenélő kudusoknak fizessünk, hát úgy te is... Na biza — s látszott, hogy komolyan gondolja.

Anyám arca égőpiros lett a Táti ötletére:

— S biza kednek nem sülne ki a szeme a szégyentől? Mit szólnának a gazdaasszonyok, hogy a híres Kún Józsi felesége bebújt a sárlébe?... Sajnálja azt a pár falatot a cigánnéktól, éhes gyermekeiktől?

Erre aztán a Táti arca is kitüzesedett a dühtől. Mindig ilyen ő, ha adni kell. Dörmög, mint a medve, szuszog, mint a hergelt kutya, amelyiknek a farkára léptek. De ez alkalommal megjárta, mert a cigányasszonyok rátörtek, s egyszerre három nyelven: magyarul, románul, cigányul szídták, ócsárolták, pergett a nyelvük, mint mikor jégeső veri a cseréptetőt... S végül is anyám csak megegyezett a cigánynékkal, s Táti jobbnak látta, ha nem szól bele az egyezségbe.

Anyám aztán egyenként leadogatta a kenderkévéket a bűzös, iszapos vízben derékig álló cigányasszonynak, miközben Táti a szekér árnyékában szundikált. Mikorra elkészültek, megmozdult az öreg is. Felszöszmötölődött a szekér árnyékából, s kezdte befogni a teheneket.

— Nézd csak, István — szólt anyám, s jobb kezével a tóban egy sárral fedett szigetre mutatott. — Az ott, az a sok kender a miénk. Látod? A két végén a kereszttel. Az a mi jelünk. Most pedig fussunk, érjük utol a szekeret, mert az öreg elindult.

Elsőnek értem az üres szekérhez. Mire anyám odaért, én már bebújtam a csatlófa alatt a szekér derekába. Felkapaszkodott ő is, és leült a szekérlajtorjára Táti mellé.

— Örvendek, hogy a kender vízben van — szólt az öreghez békítőleg. — Egy gonddal kevesebb...

De az öreg nem felelt. Arcára volt írva a fenenagy nemtetszés.

— Ejnye, ejnye, be felfújta magát ked! Olyan, mint egy csimpolya. Nem érdemes, hogy az ember agyondolgozza magát kelmed mellett. Parányi belátással sincs.

Így perelt édesanyám, de Táti csak hallgatott. Anyám pedig folytatta:

— Képes a fél falu népe előtt pár garas értékű holmiért skandalumot csinálni.

De már erre megszólalt az öreg is.

— Nem veled szereztem a vagyonomat. Szeretnéd elherdálni, mi?

— Megdolgozom én eléggé a betevő falatért. Az bántja kedet, hogy nem vetkeztem félcsurdéra. Hogy nem mentem én elfedni a kendert, mi? Hisz nem álltam, végig dolgoztam, amíg ked lopá a napot a szekér árnyékában. Spóroltam magának a garast... Legyen több, amit a gyermekeinek haggyon. Minden valamire való ember abban jár, hogy a feleségét megkímélje, ne haggya abba a büdös, iszapos lébe búni. Rosszféle ember maga... Bár sohase ismertem volna meg.

— Csúfot űztek belőlem a cigánynék. Te is kacagtál rajtam, velük együtt. Bezzeg az első feleségem, Zsuzsi...

— Zsuzsi, Zsuzsi, mennyit emlegeti a Zsuzsiját. Menjen, támassza fel s... bújtassa őt a tóba!... — anyám a mondatot nem fejezte be, hanem odébb, ahol a gyalogösvény kitért az útról, lemászott a szekérről. Én meg utána. Nem akartam Tátival maradni a hosszú úton.

Toronyiránt indultunk haza, a rövidebb gyalogúton. Anyám hangtalanul sírt, s én nem tudtam, hogyan vigasztalhatnám meg. Csak szorongattam munkától kérges kezét. Felnéztem az égre. A nap körül bárányfelhők tarkálták az eget. A dombtetőn ökörcsorda legelt szétszórtan. Lentebb a völgyben bivalyok. Egy részük a patak sekély vizében, mások a sűrűn váltakozó sáros tócsákban fetrengtek. Felettünk óriás madár teregette szárnyait. Mintha úsznék a semmiben. Árnyéka nagy, puha kézként simított végig a földön.

— Réti sas — mondta anyám, s arcán újra kirajzolódott a megszokott mosoly.

— Az? — kapaszkodtam szavába, s megannyi kérdés tolult ajkamra azonnal. — Honnan jön a réti sas? Hová megy a réti sas? Miért nevezik réti sasnak, és mivel él a réti sas?

— Ragadozó madár, a bestia. Kampós csőrével és hegyes körmeivel képes egy juhot is megölni, egy egész bárányt megenni egy állltában. Most is ennivaló után jár, hogy a vadász lőné meg a beste állatját. De te annyit kérdezel, fiam, hogy már a fejem is fáj bele.

Így értünk haza a kenderáztatóból, melynek emléke éppen olyan keserédes, mint a többi gyermekkori emlékem.

A FECSKÉK MÁR GYŰLÉSEZTEK Kolozs felett. A fürdő melletti réten gólyák sereglettek. Ahogy anyám mondta: „gyakorlatoznak, mint a katonák, aztán elmaséroznak hosszú útra, a tengeren túlra". Az emberek mélán mondogatták egymásnak: „Végére jár a nyár, útra készülnek a fecskék."

— Ó, csak esőt ne adjon az Isten néhány napig! — fohászkodott anyám.

Meleg kell a kendernek, száraz idő a tiloláshoz. A fuszulyka is megérett a törökbúza közt. A fehér babnak már pereg a szeme, meg kell szedni.

— A kisasszonynapi búcsúra is el ké menni — fűzte anyám a szót sürgősebb teendőinkről beszélgetve Anna néném mel egy vasárnapi mise után. Ott találkoztunk össze a templomból kijövet, a katolikus iskola előtt.

Siettek gyorsan beszámolni egymásnak, mert sok a dolog, nem futja az idő a tereferére. Hej, pedig de tele volt anyám keserűséggel. Ez a házassága semmi örömöt nem hozott. Emésztette, fúrta, rágta, ette ez a vén zsugori, mint szú a fát.

Anna néném igazán jól mutatott a „nagygazdás" öltözetben: több szoknya is gömbölyítette, lábán fekete, kemény szárú csizma feszült. Piros szegője kilátszott a bő szoknya alól.

Aztán a kicsi unokára terelődött a szó.

— Elronthatta a gyomrocskáját a kicsi. Meg is voltunk ijedve Palival.

— Csak nem igézte meg valaki a drága gyermeket?! — rémüldözött anyám. — Vetettél neki szenes vizet? Azzal kell kezdeni.

— Vetettem én azonnal. A forróság alább is hagyott, még csak a kicsi hasa...

— Köménymagos teát adj neki, gyenge melegen. S nem ártana egy kis szentelt vízzel is megkenegetni a gyermeket — mondotta anyám fontoskodva.

A templom elől már széledeztek az emberek. Pali sógor is elvált az egyháztanács többi tagjától. Fiúkleányok búcsúzkodtak egymástól. A déli harangszó is elhangzott a magas toronyban.

Én ezalatt az iskola kerítéséhez somfordáltam. Bent a macskaköves járda mentén papsajt hervadozott, a kerítés mellett vadmályva s más porlepte burján sápadozott. Szorongás fogott el a gondolatra, hogy pár nap múlva ide kell járnom. A kántor is kijött a templomból. Anyámék kórusban köszöntötték:

— Dicsértessék a Úr Jézus Krisztus, tanító úr!

— Mindörökké dicsértessék. Ámen! — felelt a kántor.

A kis növésű, de feszes tartású ember anyámhoz fordult:

— Kata néne! Aztán kisasszonynap után itt akarom látni a fiait az iskolában.

A RÓMAI KATOLIKUS ISKOLA ott lapult a templom szomszédságában. A templom és az iskola deszkakerítése között keskeny sikátor kötötte össze a Nagy utcát a Posta térrel.

Az iskola és templom, valamint a paplakhoz tartozó tágas telek olyan egyenes, mint az asztal lapja, s kövér, mint a Kánaánföldje. Végében folyt a sekély vizű patak. Ezen keskeny gyaloghíd vezetett át a gyalogjáróra. Magas tölgyfalábakon állt a palló, s azokon hosszú fenyőfagerendák feküdtek egymás mellett szorosan. A pap kertjében ingerlően piruló ribizlibokrok,

finom nyári és téli almák és körték csábították az embert, ha a posta felől jövet a meredek lépcsőre hágott.

Petres Gyula kántortanító úr, minket „pocoklistákat" — így nevezték nálunk a „pacalistákat" — az első padsorba ültetett. Huszonnégyen voltunk elsősök. Felénél több „repetens", azaz ismétlő. Mögöttünk a többi osztályok apadó számban. Legtöbben a negyedik osztályig emelkedtek a hat év alatt. Az ötödik osztályban hatan jártak, s ketten voltak hatodikosok: György Marika és Bacsó Feri. E két utolsó éves mintatanuló a leghátsó padban ült, és lenézően kezelt bennünket.

A katedra és az első padsor között a távolság alig egy lépés. A tanító úr, ha kinyújtja a karját, hát minket ér elsőnek. Nem tűri a hanyagságot. Jaj annak, ki rongyos ruhában jön az iskolába, s kétszer jaj, kinek szurtos a képes fele.

Szereti a jó tanulókat, rendeseket és tisztákat. Anyám engem tisztán járatott. Kaptam egy pár új csizmát. Persze csak olyan lágy szárút, télire. Ez a csizma sose lesz fényes, mert zsíros bőrből készült. Úgy vette anyám Kolozsvárt a csizmaszinben. Faggyúval kenjük be a feneketlen és ragadós sár ellen. Harisnyát is kaptam télire, anyám szőtte durva gyapjúból. Mint a nagy emberek, én is olyan ruhában jártam. A pruszlim olyan volt, mint a János bátyámé, a fejemen azonban bő, ócska kucsma éktelenkedett, Táti évtizedekig nyűtte előttem. „Olyan, mint egy vedlett róka" — szokta mondogatni az osztály füle hallatára, s „kis öregnek" szólított a tanító úr érte. Persze, ezen nevetett az egész osztály. Elpanaszoltam anyámnak az esetet, de ő is csak kacagott, s azzal biztatott, hogy „ha nagy leszel, veszel magadnak új kucsmát".

Aztán jött a baj csőstől, mert a csúfolódókat megütöttem, s ha visszavágtak, bátyámnál kerestem védelmet. De ő sokat hiányzott az iskolából, mert néném ugyancsak dolgoztatták. Aztán, ha ő nem volt ott, jött a fizetség. Anyámhoz meg hiába mentem panaszra.

— Ha te nem bántasz másokat, téged sem bántanak. A tanító úrnak pedig ne merj panaszkodni, mert az árulkodás. Árulkodó pedig ne légy soha.

Az elsőosztályosok palatáblán alakítgatták a betűket. Az én betűim úgy-ahogy sikerültek. Egyik kövérebbre, a másik soványabbra... Az *a* alacsonyabbra, mint a *b*. Petres tanító úr éles tekintete az asztalt is átfúrta. Harcsabajusza felborzolódott, mikor kiabált:

— Vigyázni a betűkre! Vonaltól vonalig írni! — Közben le-lelépett a pódiumról, s végiglépkedett a padsorok között, s egyszercsak mellettem termett. Mire gondolhattam volna egyet, a finom ujjai között már nyúlott is a fülem:

— Te kis béka, te! — Mögöttem pedig valaki szemérmetlenül kuncogott. Engem kacagott Seprődi Gyuri.

— Seprődi, állj ki a fal mellé! — parancsolta a tanító úr.

Seprődi magasabb volt a tanító úrnál. Már három éve nyomta a harmadik osztály padját. Imre öccse viszont velem egy sorban ült. A tanító úr most éppen mellette állt meg. Én, irulva-pirulva a megszégyenítéstől, fellélegeztem.

— Seprődi, te! Testvér vagy a szamárral? — Imre hallgatott szemlesütve. — Nézz reám, te vörös béka, neked beszélek! Te is olyan szamár vagy, mint bátyád? — Imre szánalmas képet vágott, a torka erősen összeszorulhatott, mert nem felelt egy szót sem, de azért egyenesen a tanító úr szeme közé nézett a szürke bárányszemével. — Már látom a sötét jövődet, fiam — folytatta intelmeit a tanító úr. — Te sem viszed többre bátyádnál. Belőled sem lesz fiskális.

Szünetben, miközben a gyerekek zsivajogtak, ugrabugráltak körülöttem, én égő füllel bosszút forraltam: ha majd nagy leszek, és Petres roggyant, öreg, visszafizetek neki... Megállj, Petres!

SEPRŐDI BÁCSI NÉPES CSALÁDJÁVAL EGYÜTT az uraságot szolgálta. Ott laktak a méltóságos Hankó Veres Károly főispán úr díszkertjének a szélén, a kis cselédségi házban. A rezidencia körül égbe nyúló fenyőfák ontották gyantás illatukat. A sétányok mentén díszcserjék s az épület oldalain kúszónövények zöldelltek,

virágoztak. Az ősz jelenlétéről tanúskodtak a fákról hulldogáló, sárguló levelek, melyeket az északi szél kisodort az utcára.

Az iskolában a két mintatanuló felváltva olvasott névsort. Reggel nyolc óra után öt perccel megérkezett a tanító úr is. Bacsó Feri odalépett a katedra elé:

— Jelentem a tanító úrnak, hiányzik: Seprődi Gyuri, Seprődi Imre és... — A tanító úr arca megrándult. Mereven nézte a jelentést tevő Bacsó Ferit. Az összébb húzta magát, s megtoldta a jelentést: — Ma huszadik napja hiányoznak.

A tanító úr reám nézett. Megszeppentem, mit akarhat tőlem?

— Te, István, hallod-e? Tanítás után elmégy Seprődiékhez. Te úgyis arrafelé laksz, s megmondod, hogy... azaz nem mondasz semmit. Intőt küldök. Ha holnaptól nem jönnek rendesen iskolába, kizárom őket. Az apjuknak adod át a papírt!

Büszkeség öntött el. Lám, nem is olyan hitvány a tanító úr. A nevemen szólított, és ilyen fontos dolgot bízott rám...

Persze jól ismertem a járást a méltóságos főispán úrék telkén. A kicsi, földes, szalmával fedett cselédségi házban nem voltam idegen. Amikor még a Táti gangos házában laktunk, e díszkert dűlős útjain nemegyszer szánkáztunk végig a Seprődi fiúkkal. Néha felborultunk, és egymás hegyén-hátán henteregtünk. Ha megfáztunk a nyakunkba olvadó hótól, Seprődi néni behívott a házba melegedni. Pedig a fagyos tél bizony gúnyt űzött a szegénységgel bélelt kunyhóból. Seprődi bácsi zekéjén folt hátán folt, s avas szagot terjesztett. Olyan volt a fiúké is.

Seprődi bácsi tréfás természetű ember volt. Végigsimította bozontos bajszát, s nagyokat kacagott.

— Ó, Imre, be lunátikus ember ked — jajdult fel ilyenkor az asszony. — Így élni istentől-embertől elhagyatva, szennyben, piszokban.

— Oda se neki, Zsuzsi! Nem lehet mindenki Kún Jóska. — Majd sunyítva folytatta: — Főispán is csak egy van a megyében. Szegény ember pedig mennyi!...

Mikor a tanító úr parancsával elmentem hozzájuk, a Seprődi fiúk szüretelték az illatos almát. A néni az emberével a teli kosarakat cipelte az úrilak tágas pincéjébe. A kisebbek kecskét legeltettek a hátsó kerítés melletti cserjésben, ahol hatalmas ezüsthéjú platánfák tartották az árnyékot. Igaz, már egyre nehezebben, mert alattuk a földet mind több sárguló levél borította. Csak az égbe nyúló fenyők színe nem változott, és a tölgyfa törzsét borító repkény zöldellt, mintha nyár jönne.

Odaadtam az intőt Seprődi bácsinak, és élőszóval is átadtam a tanító úr üzenetét: küldje a fiait az iskolába!

— Uraknak való az, fiam — simogatta, tekergette a bajuszát Seprődi bácsi, s vizenyős szemeit előbb a földre, aztán a fán guggoló fiaira s onnan az égre szegezte. — Te jó Isten! Mitévők legyünk? Na, hallod, te asszony, mit ír a tanító úr?!

— Ugyan mit akarhat tőlünk? — fordult felém a kérdéssel.

— A papírra vagyon írva az — rebegtem ijedten.

Egymásra néztek tanácstalanul.

— Sze ha tudnám, elolvasnám — gyámoltalankodott Seprődi bácsi, s az összehajtott papírt úgy forgatta kezei között, mintha ki akarná tapogatni annak tartalmát.

— Én se tudok, Imre. De talán Gyuri csak tud — szólt a néni. — Sze ő mán sok évet forgolódott az iskolában.

Most mindannyian Gyurira néztünk, fel a fára. Seprődi bátya beletette a zizzenő papírt a Gyuri által kötélen aláengedett kosárba, aztán erősen hegyeztük fülünket, hogy mit tartalmaz az intő. Gyuri gyors olvasásba kezdett. Aztán bele-beleakadt, megállt, s szidta a tanító úrt rosszul olvasható írásáért. Végül csak megértettük az üzenetet, mely így szólt: Vagy eljárnak iskolába rendesen a fiúk, hogy ember lehessen belőlük, és ne maradjanak szamárnak, vagy vállalják a pénzbeli büntetést, s végső esetben a kizárást az iskolából.

— Engem biza nem fog többé megverni a rongyos gúnyám miatt — mondta Gyuri a fa tetejéről, s a fején a tanító úr pálcája nyomán keletkezett tojásokat tapogatta.

— A tenyerem még mindig sebes és gennyezik, ahova belevágott — sírta anyja, apja felé Imre...

Seprődi bácsi azt kérdezte az ég felé nézve:

— Melyik úrnak tegyek eleget, legfelső uram? A kenyéradó gazdámnak, a főispán úrnak? Mert ha nem, mehetek a szolgálatából, s itt a tél küszöbén a lakásból is. Neki a gyümölcs leszedése az első. Hiába is mondanám az iskolát. De ha a tanító úr megbüntettet, miből fizessek? Mit tegyek, Úristen?

Mit tehettem? Megindultam hazafelé, s csak messzebbről, búcsúképpen kiáltottam vissza:

— Imre, holnap gyere iskolába!

EGY SZEPTEMBER VÉGI vagy október eleji reggel Táti nagyokat sóhajtva mászott ki az ágyból, s pillogott, rebegett a szempillája, a szemöldöke meg rángatózott hozza. Nyugtalanul jött-ment a szobában az ajtótól az ablakig. Anyám a reggelit készítette: nekünk, a malacoknak, teheneknek, valamennyi éhes száj megenyhítésére. En mosakodtam, öltözködtem. Ruhám, csizmám gondosan átvizsgáltam, eszemben a szigorú tanító úr intelmével. Végül anyám törte meg a szótlanságot:

— Beszéljen ked! Sze látom, hogy valami nyomja a begyét. Ki vele! Néma gyermeknek nem tudni, mi baja!

Táti megállt, kettőt-hármat köhécselt, látszott, hogy zavarban van:

— Hát, izé, Kati, sok a dolog. Akarom mondani, István is a mezőre jöhetne, me hát az oskolát még megkaphatja. Nem mén el a helyéről az.

— Azt nem lehet csak úgy. El kellett volna kéreztetni a fiút előre. Igazolatlan ne maradjon ki...

— Úgy? Nektek az oskola kell, nem a kenyér?! Urat akarsz nevelni a kölyködből, mi? Még aszongya, hogy az oskola az első!

Anyám igyekezett megőrizni a nyugalmát, mindig halkan válaszolt, de a hangja remegett:

— Megdolgozom én a fiú kenyeréért is. Eddig is én kerestem neki. Dehogy akarok én urat nevelni a fiam-

ból. En is torkig vagyok az urakkal. Csak éppen hogy a betűvetést tanulja meg jól. Annak meg most van az ideje... István, egyél gyorsan! Aztán szedd a lábadat, nehogy elkéssél. Nem akarom a tanító úr száját hallani miattad. Ked pedig — fordult Táti felé ismét, s közben a főtt pityókát az ujjai között morzsolta s málélisztte szórta be a disznóknak — ne csak a bugyelárisára gondoljon. Van elég szegény ember, olcsó napszámos.

— Nem a te pénzed az — szűrődtek a szavak az öreg fogatlan szájából. — Azt én kapartam vót.

Nem vártam meg a vihar kitörését. Tudtam, hogy az öreg elemlegeti majd az első feleségét, aki „minden garasból kettőt csinált". Tudtam azt is, hogy anyám ezt nem állja meg szó nélkül... Szaladtam tehát ki az udvarra, a kenyérmaradékot odavetettem hűséges barátomnak, a Burkusnak, s lódultam tovább az iskolába.

Aznap sokan hiányoztak. A tanító úr tekintete végigpásztázta az osztályt, s fejét rosszallóan megcsóválta.

— Leülhettek — mondta, aztán jelentést kért a felügyelőktől. Bacsó Feri a hiányzó fiúkat, György Marika a hiányzó leányokat diktálta be. A későn jövőknek vissza kellett fordulni az ajtóból. Legtöbben a hátsó padokból, tehát a nagyobb gyerekek közül hiányoztak. De nagy örömömre Seprődi Imre jelen volt.

— No, mindenki a helyére — rendelkezett a tanító. — Imára!

— Miatyánk, ki vagy a mennyekben... — Utána rendszerint az *Üdvözlégy*et is elimádkoztuk. Ha valamelyikünknek a szeme a falon függő feszületről másfelé révedezett, a tanító úr rögtön észrevette. Ilyenkor kis pálcájával szigorúan a keresztre feszített Jézusra mutatott. Ima után mereven a feszület felé mondtuk egyszerre: — Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus — és mi adtuk meg a feleletet is: — Mindörökké, ámen.

— Kovács István!

— Jelen! — kiáltottam felemelkedve a padban, hogy jól lásson.

— Átadtad-e az intőt Seprődi bácsinak?

— Igen, átadtam, elolvasták.

— Mint mondott az apjuk?

— Azt mondta, hogy... — nem tudtam hirtelen összerakni a szavakat.

— Mit mondott, nó? Nem tudsz beszélni? Beléd sült a szó, mint csíramálé a tepsibe?

— Azt mondta, hogy... „két urat nem tudok eccere szógálni".

— „Egyszerre" és „szolgálni"! Nem szógálni — javított ki a tanító úr. — Hogy-hogy két urat egyszerre?

— Úgy, hogy a méltóságos főispán úr kidobja őket a kenyérbül, ha nem szedik le az almát idejében. Most is almát és körtét szedtek s hordtak a pincébe.

Erre felállt Imre is, hogy elmondja: Gyuri nem fog többé iskolába járni... Mert, hogy izé... Kenyeret kell keresnie...

— Nem érdekel! Az iskola szent! Az iskola az első! Aki pedig rendetlen, kikap.

A hiányzók között volt János bátyám is. Törökbúza szedni vitték. Ezt a nénémék szomszédságában lakó másodikos Kurucz Sándor jelentette. De neki is hiányzott a Feri és Jóska nevű bátyja. A mezőre vitték pityókát szedni éppen úgy, mint a Lostejnereket, Hajósokat, Deákokat, Bírókat. Volt, aki marhák mellett pásztorkodott, vagy a betakarításnál dolgozott: a szénaszalmahordásnál, a törökbúzatörésnél, pityókaásásnál, mindenfele, amerre a szorgos mezei munka hívta. Az iskola ráért. Majd a télen...

A TÖRÖKBÚZASZEDÉST A HÁNTÁS KÖVETTE. Ez valóságos ünnep volt akkoriban. Az esti kalákából senki sem maradt volna el. Ifjak, öregek együtt dolgoztak, énekeltek. Pár napra Zsuzsa néném is elkérezkedett a gazdáitól. Ott volt Anna néném a sógorral, a szomszédból Görög Zsuzsa, a nővérem barátnéja, s annak mindig fontoskodó bátyja, Mihály, Boar Mária és Mitruj barátom a Szakadékból, s még hányan.

A törökbúzás kas oldalán, egy görbe karó végén olajmécses csüngött. Lángja sápadtan pislákolt, kanóca nagyokat sercegett. Félkörbe ültük a halmot, szemben a mécsvilággal, s a meghántott csöveket a csűr elébe

dobtuk. A levegő hűvös volt, a szánk ködölt, amint beszéltünk. Alsó testünket hántalékba temettük. Az meleg volt, és kellemes zsibongással töltött el. Még most is hallom anyám hangját:

— Fiúk, lányok! Mire vártok? Hadd hallom a szátok! Tán én kezdjek a nótába?

— Halljuk, Kati néni! Kezdje csak maga! — Anyámnak szépen csengő hangja volt, sokat is dalolgatott egykor. Most közismert dalba kezdett:

„Megérett a kukorica, sej, haj, le lehetne szedni..."
Ezt a csinos barna kislányt el lehetne venni..."

A nóta újabb kalákásokat csalt oda.

— Aggyon isten jó munkát keteknek — hangzott a megszokott köszöntés.

— Isten hozott, lelkem — fogadta anyám barátságosan az érkezőket.

Tatár Mihály bácsi, apám legénykori barátja a feleségével jött. Jó mesélők voltak mind a ketten s vidám társalgók. Eljött nagybátyám, Kovács István sóőr is a Felső utcából, Jóska fiával s Anna nevű lányával. Eljött még a háborús élményeit regélő „süket Dani" bácsi is.

Sóőr nagybátyám az én képzeletemben több volt egyszerű halandónál. Többször láttam puskával a vállán járkálni a dörgők körül. Középtermetű ember volt s égszínkék, jóságos szemekkel nézett a gyermekekre. Ha meglátta, hogy játszom, vagy őrzöm a libákat kint a sóréten, megszólított, megsimogatta az arcom, s fillért nyomott a markomba, barackot a fejemre. A haja, úgy emlékszem, szőkés volt. A bajusza is az, hosszú, kétfelé pödörve. Pantallót viselt, fején sapkát. Olyanformát, mint a városszolgák, csak az övé más színű volt.

— Há Julit nem hozta, sógor? — kérdezte anyám, s Bíró Palira nézett jelentősen. Az elpirult, mert voltaképpen ő kérdezte volna, ha nem szégyenli, hogy a nővére miért nem jött.

— Nem otthonról jövék — válaszolta István bácsi —. A szolgálatból gyüttem egyenest...

Aztán mesélni kezdett a régi időkről, összeomlott sóbányákról. Mi pedig mély csendben hallgattuk, pedig egyet s mást minden kolozsi ember tudott a „sóstorok réméről", a három mély gödörről, amelyek közül kettő éppenséggel „feneketlen", s ha nem volna olyan meredek az oldala, át lehetne sétálni rajta a világ másik végére... Persze, István bácsi nem ilyesmiről beszélt, ő így magyarázta a „dörgők" történetét:

— Tán ezer événél is több, hogy itt sót bányásztak a föld alól. Olyan tiszta fehér só, mint a kolozsi, nem volt hetedhét országban, de még a taljánok országában sem.

— Úgy vót, biza — vette át a szót Dani bácsi, miközben két tenyere között a csípős szagú bagót hengergette. — Szekerekkel hordták a sót abban az időben. Akkor még nem volt gőzös vonat, nem biza. De szekerekkel is elvitték a sót, ahogy beszélték az öregek: országba, világba... Még Tordára is.

— Sze Tordán van só — jegyezték meg hárman is Dani bácsi felemelt kézzel hallgatásra intette a zavarókat.

— A kolozsi sót szívesen vették, fiam, Tordán is, mint máshun. A tordai só agyagszínű, barnás, föd is van benne. De hófehér a kolozsi, no! Az Alszeget csak a mindenható tartja kezében... Alattunk üres, fiam. Elhordták a sót, minden órában beszakadhat velünk a földkéreg, s akkor vége... Na! — Révetegen nézett el a sóstorok irányába a sápadtan pislákoló mécs lángja felett.

Felettünk a csillagok gyér fényei derengtek a szitáló ködben. Középen a telehold sápadt képe siklott a fényesebbre mosdott vacsoracsillag után. Előttünk az égbe nyúló fenyők s öreg, lombjukat hullató akácfák. Eg és föld között reszketett a világ, mert alattunk nagy üreg tátong! A szívem a torkomban dobogott. Vagyunk — s nem leszünk...

Egyszer a nagybátyám megmutatta nekem az „aknának" nevezett, falusi kútgárgya-szerű építményt, melyen „lábkötélen" egykor a sót felszínre hozták a tárnából. Még mai nap is látható a sótól konzervált

évezredes fatákolmány egy kis része. Olyan a rárakódott sótól, mintha dér borítaná. Odébb, e szakadéktól száz-százötven lépésnyire egy gödröt is mutatott.

— Látod ezt a gödröt? Ott volt a bánya főbejárata — magyarázgatta tarkóját vakargatva. — Itt ereszkedtek le a bányászok a föld gyomrába szerszámaikkal, mikor a bánya még össze nem omlott. — Egyensapkáját leemelte a fejéről, s két tenyere közé fogta, bajuszos ajka megremegett. Rövid imát mondott, s utána keresztet vetett a bányában rekedtek lelki üdvéért. Aztán így folytatta: — Nem akartalak ijesztgetni, ecsém, de az biza úgy történt, ahogy az írástudók is megírták akkor fehéren fekete betűkkel. Hallottál te már földrengésről, ecsém? (Hogyne hallottam volna, még tapasztaltam is. Négy-ötéves lehettem, amikor egy kora reggel, alighogy pitymallott odakinn, arra ébredtem, hogy az ágy forog velem. Kocogott az ablak üvege, az edények furcsán zörögtek a stelázsin. Egy cseréptányér a földre pottyant és darabokra tört. Aztán minden elcsendesedett, csak a kutyánk vonított rémesen.) — No, egy ilyen földrengésszerű valami okozta a bányaomlást, meg a víz munkája, öcskös...

Bementünk az őrházba, leültünk a priccsre. A dombtetőre épült őrház ablakai a négy világtájra néztek. István bácsi füstölt szalonnát, kenyeret göngyölt ki egy kendervászon takaróruhából. Engem ugyan kínálhatott, mert én szalonnát nem ettem. Evés közben mesélte tovább bátyám:

— Igen, a víz oldhatta fel a mennyezetet tartó sópilléreket. Adott pillanatban aztán a föld megrokkant. A nagydörgő helyén ház volt. A ház közepén egyszer csak megnyílt a föld. Kisgyermek is volt a háznál. A bölcső egyik vége besüppedt a nyílásba... Kora reggel egy nagyobb leánykát anyja a boltba szalasztott ecetért. Ecetes hagymát készített puliszkával az asszony, mert böjtnap volt. Mire a leány visszatért az ecettel, házastelkük helyén csak egy széles és mély gödör tátongott.

Ismertem a történetet, sokszor hallottam már, de nem szóltam, mert szerettem hallgatni az olyan történeteket is, amelyeket már sokszor hallottam.

— A nagydörgő mellett a két kisdörgő, azt mondják, feneketlen. A nagyobb veszedelem azonban a főaknánál történt. A föld megmozdultával a lejárat összeomolhatott, magába zárta a bányászokat. Úgy biza... A bennrekedt bányászok segítségért ordítottak fel. Hozzátartozóik a tárnánál jajgattak kétségbeesetten. A rés egyre szűkült, minden mentési próbálkozás hiábavalónak bizonyult. Néhány napig még egész kenyereket lehetett ledobálni a résen. Később már csak felet, azután negyedet, garasos zsemlét. Végül csak sült krumplit... Aztán már semmit. Az asszonyok, kiknek férjük mellett fiukat, vejüket ítélte éhhalálra a kegyetlen sors, szeretteiktől elszakítva ott térdeltek az élve eltemetettek felett. Fülüket a résre szorították. Aztán bezárult az akna. A bányászok hozzátartozóinak egyikemásika órák alatt megőszült. Volt, aki eszét vesztette. Mások évek múltán is mély gyászban zarándokoltak a közös sírhoz. Halottak napján gyertyát gyújtottak szeretteik jelképes sírján. Az összeomlott sóbányáknak pedig hátat fordított a fiskus. Többé nem nyitották meg azokat.

A KUKORICAHÁNTÓBAN néha két zselléri cigánymuzsikus, Csinka Peti és fia, Pali kísérték a nótát. Rendszerint Görög Zsuzsa rendelte az első dalt, az ő kedvenc nótáját: „Lehullott a rezgő nyárfa ezüst színű levele..." Alighogy rázendítettek a cigányok, Táti máris el akarta zavarni őket. De anyám a védelmükre kelt:

— Húzzátok csak el a Józsi bácsi nótáját, hogy aszongya: „Elsodorta az őszi szél messzire..."

Táti rekedt hangon tiltakozott, hogy neki már nincs is nótája.

Anna néném, mintha csak erre várt volna, rágyújtott arra a dalra, amely így kezdődik: „Kinek nincsen nótája, annak szíve sincsen... Kipirultak az arcok, s nőtt a csűr előtti halom. Egyik dal a másikat követte. Hol a zenészek találták ki egyik-másik legény vagy leány nótáját, hol azok követelőztek nótájukért.

De az sem volt utolsó mulatság, amikor Tatár Mihály bácsi Tőkés Dani bát ugratta. A mai ágyúkat dicsérte nagy fennszóval, mivelhogy Dani bácsi örökkön-örökké „Bosznia-Hercegovina okkupációját, „a régi háborút" s „a régi ágyúkat" dicsérte:

— He, he, he... hát az akkori tüzérség má-ás vót. Nem kellett az ágyút inkszpiradá-á-álni, mint mostanság. Elkiáltotta magát a tiszt úr: „Dani te! Süsd el az á-ágyút!" Én rátartottam az elsütő vas végét az ágyú csicsére, osztán „Bumm!" Mint a közeli égzengés, durrant az ágyú és hátra bukott... Futott az ellenség, mint akinek a szemét vették... „Jól van, Dani", szólt a tiszt úr, s megveregette vállamat, mellemre fényes monetát biggyesztett. Hős vitéznek mondott. Az á-ám. Azok voltak a szép idők, nem a mostani... — Szemét körbehordozá büszkén. Aztán kisercintette szájából a büdös bagólevet.

— No, halljátok a vén szurtost! Alig áll a lábán, s mégis úgy pattog, mint a felhergelt pulykakakas — háborgott ilyenkor Tatár Mihály bácsi, aki rátarti ember volt, s a bajuszát haláláig huszárosan hordta. Azt beszélték az Alszegen, hogy nem volt még olyan szép legény arrafelé, mint ő huszár korában. Aranyzsinóros sapkában, vitézkötéses kék mentében, feszült rajta a piros nadrág, karddal az oldalán, sarkantyú pengett a csizmája sarkán. De hiába, mikor ő vitézkedett, háború nem volt, s a hadat viselt tüzér mégiscsak több, mint a „békehuszár".

FOGYTÁN VOLT MÁR A HÁNTANIVALÓ, akárcsak az én kitartásom. Pedig vérmesre dörzsöltem a két szemem, de hasztalan. Csak elnyomott az álom... Tüzér voltam. Tűzpiros egyenruha feszült rajtam. Dani bácsi, fiatal, délceg tiszt úr... Ő volt a parancsnokom. Mint az ördögnek, kecskeszarvak éktelenkedtek a homlokán. „István, te, dörgöld meg azt az ágyút", parancsolta keményen. „Tégy bőven puskaport az ágyú kölőkéhez!" A lábnyi nagyságú ágyú vastag falú düznihez hasonlított. Én fenékre ültettem. Aztán egy vaspálca tompa

végével teledöngöltem, ahogy azt Dani bácsitól hallottam... Fenékbe puskaport bőven... Rongyot, papírt, utána kavicsokkal és durva sódarabokkal tömtem ki. Nem messze tőlünk, a völgyben égő máglya körül huszárok settenkedtek. Lovak nyerítése, kardok csengése, sarkantyúk pengése jelezte közelségüket. Ágyúim száma egyszerre csak megsokasodott, mint csillag az égen. Mellettük tüzérek ugráltak. De né, testüket tűzpiros szövet borítja, lábukon hosszú köröm, szarvuk és farkuk van, éppen mint a sátánfiaknak. Egy dombháton álltunk, vártuk az ellenség közeledtét. Dani bácsi tűzpiros tenyerét kukkernek formálva szeme elé tartotta, derékból előrehajolva, merev testtartással figyelte a toporzékoló huszárlovakat. „Sütővashoz" — kiáltotta eltorzult arccal. Több máglya égett az ágyúsor mögött, azokban pirosodtak az ágyút elsütő lándzsák.

A völgyből vezényszó hallatszott, aztán lódobogástól remegett a föld. „Huszárok, előre! Utánam!" Az elöl száguldó huszár jobb kezében fehér zászló lengett. „Ne lőjjetek!" — kiáltotta a huszár. „Kössünk békét, Dani!" „Cél, tűz!" Az ördöngős tüzérek kéjes örömmel nyomták lándzsájuk hegyét az ágyúk köldökére, s kajánul röhögtek. De az ágyúk nem sültek el. Süketen nézték a béke hírnökét. „Mihály bácsi, vegyen maga mellé, én is békét akarok." „Áruló!" — kiáltotta felém Dani bácsi, tüzes szemei villámokat szórtak... „Fogjátok meg! Dobjátok a tüzes aknába. Ő a hibás. Nem tett puskaport a mozsárágyúkba!" Ami igaz, igaz, nem tettem puskaport az ágyúkba... A puskapor embert ölhet. Ekkor a békezászlós huszárok — elöl Tatár Mihállyal — közénk vágtattak. Mihály bácsi bátorságra intett.

— István, te! Kelj fel!... Na, ébredezz, fiacskám... Tyű, de megizzadtál. — Anyám ébresztő szavait hallottam. — Rosszat álmodhatott a lelkem gyermekem. Hozd be, Pali, és tedd az ágyra.

Mintha egy másik világból jöttek volna a hangok.

— Nem alszom, csak éppen a háború... Dani bácsi... ördögök — suttogtam.

Egy erős kar felölelt a földről. Sógorom bajusza hegye az arcomat csiklandozta, orromat dohánybűz bosszantotta...

— TYŰ, AZT AZ ÁRGYÉLUSÁT, VALAMI ÉG!

— Mi hogy égne?!

— Ott né, a Kopac-kút felé! Nem látják a füstöt?

A tűz emlegetésére szememből egyszerre kiszökött az álom. Sógor pedig kiejtett a kezéből, mint egy fatuskót. Gyorsan talpra szöktem, szemem a fürdőkert fenyői fölött imbolygó fénycsóvára tapadt.

— Tűz van! Tűz van, emberek! A Kopac-kút felé ég!

A férfiak gyorsan hagyakoztak, s futva indultak menteni, ami még menthető. Édesanyám imára kulcsolta a kezét, s szemét a szürke őszi égre emelte:

— Uramisten, irgalmazz nekünk, bűnösöknek. Szabadíts meg minket a gonosztól. Tűztől, víztől, hirtelen haláltól, rossz emberek szándékától, ámen.

A templomban félreverték a harangokat.

A ház mögötti dombra mentem anyámék után, oda jobban látszott a tűz fészke, jobban hallatszott a kétségbeejtő kiabálás.

—Vizet! Vizet! Vizet!

Az utcákon nagy volt a rohangálás. Egyre több ablakban gyújtottak lámpát. Szaladt mindenki tüzet oltani...

Anyám Zsuzsa nénémet egyik, engem a másik karjával magához szorított, mint kotló a csirkéit, s bő szoknyájával kétoldalt be is takart. Úgy melengetett minket.

Táti türelmetlenkedett legjobban. Nagyokat sóhajtott, mert a nagygazda Sándor fia telke körül látszott lobogni a tűz.

Végigszaladtunk a Táti háza előtt. A lángok megint magasan nyaldosták az eget. Átfutottunk az utunkba eső sikátoron. Füstöt nem láttunk, de a tűz hevét már éreztük. Közelértünk a nagy itató kúthoz. A „Kopac-kútnál" — neve máig is rejtély előttem — ömlött a víz vödörbe, vályúba. A tűz közelében minden telken locsolták a szénakazlak, a gyúlékony tetők tűz felőli oldalát. Hosszú létrákon emberek adták kézről kézre a vízzel teli edényeket. Az utcán emberi áradat, szitkozódás. Minél közelebb értünk a tűzhöz, annál nagyobb volt a fény és a hőség.

Az újonnan érkezők már messziről kérdezősködtek,

s aki nem oltott, nem mentett, óbégatott, jártatta a száját.

— Kinél van a tűz?

— Kún Palinál, a gépésznél!

— Aztán hát mi ég?

— A csűr, a pajta, a cséplőgép.

— Mondtam én mindig, hogy hát nem tiszta dolog az ojjan masina, améket fotogénnel itatnak ... Az gyúlhatott ki benne.

— A tűz éjféli tizenkettőkor lobbant fel a csűrből. Akkor valami lüdérc is lehetett, az jár éjfélkor.

— Az a kéményen szokott bejárni, hallja-e?

— Ne beszéljen ked olyat. Sze a csűrnek nincs is kéménye!

— De az ördöngős tűzi masinának van!

Egyszer csak ott termett az ácsorgók között a nagygazda Kicsi Kósa Pali, akinek gazdasági udvarát csak egy deszkapalánk választotta el a lángban álló csűrtől.

— Tűzbe kellene vetni a gyújtogatót! — s ökölbe szorított jobb kezével megfenyegette a tűzkárosult Kún Pali házát. — A csűr már javában égett, de ő aludt, mint a bunda! A szomszédok már oltották, őt pedig alig lehetett az ágyból kiráncigálni. Attól félt, hogy el találják oltani a tüzet ... — folytatta indulattól reszkető hangon Kósa Pali. — Az én pajtám ott áll teli marhákkal, a pajta megett ott a sok takarmány, széna, szalma ... Ha szél kerekedik, minden pusztul. Öngyújtogatás ez, nem egyéb. Csoroszla vén cséplőgép, és ... be van biztosítva minden.

Kicsi Kósa Pali megkönnyebült, hogy így világgá kiálthatta, amit gondolt. Ott is hagyta aztán a szájtátókat, s visszasietett az istállójához, ahol a hozzátartozói tűzőrséget álltak, öntözték az erősen veszélyeztetett épületet, az istállót, s a száraz takarmányt.

— Igaza lehet Kósa Palinak — csóválgatták a fejüket az emberek, mert már a harangokat is javában kongatták, de ő nem jött elé. Sokáig döngették a kaput, kerítést, de ő süketnek tette magát. Úgy látszik, kellett neki a tűz ...

Egyszer csak nagy robajjal roskadt össze a hatalmas

faépület. Tüzes szikrák záporoztak a magasba. Sírás, ordítás, jajveszékelés hangzott mindenünnen...

Útban hazafelé alig cammogtam, s csak morfondíroztam magamban:

— Meg volt biztosítva, s mégis leégett? Biztos, és mégsem biztos. Pedig a kapufélfán nagy betűkkel az van írva, „Isten segedelméből építette Kún Pál es neje"...

A Halász doktor úrék kúriája előtt, a keskeny sikátorban anyám jött szembe. Kéz a kézben siettünk a már vágyva vágyott vetett ágy felé.

RÖVIDÜLTEK A NAPPALOK. A korán szürkülő s hamar éjbe boruló estéken anyám ott ült a guzsaly mellett. Újjai közt szaporán pergette az orsót. Táti a tüzet rakta pozdorjával. A plattenen két lyuk van, mind a kettőn fazék. Az egyikben sárga pityóka fő a disznóknak. Erősen fortyog, fedője meg-meglebben, a forró víz lefolyik a plattenre, ott meg bánatosan sír, sistereg. A másik fazékban puliszkavíz fő. A pozdorja tüzét állandóan éleszteni kell a piszkavassal. A tűz fénye ott vibrál az öreg arcán, akinek ajka egyre mozog, ha beszél, ha nem. De beszél ő mindig, bár leginkább csak magában.

En nem tudok egy helyben ülni, ide-oda mozgok. Nyugtalanít, hogy még nem tudom a leckét. Tanulni kéne, mert már rég besötétedett. Talán egy órája, vagy még annál is több. De az öreg törődik is az én leckémmel, hiába kérem, könyörgök, hogy gyújtsák meg a lámpát. Nem és nem, egyre azt hajtogatja:

— Várj még a lámpagyújtással, Pista. Éghet eleget, me hej, drága a fotogén, kevés a garas. Korán esteledik, későn virnyad...

De szerencsére „tölteni" kellett a libákat, s a libatömés kényes munka. Ahhoz fény kell ám!

De azért, mikor anyám a lámpa után nyúlt, Táti morgott valamit. Morgott, de nem szólt semmit. A helyére akasztott petróleumlámpa fénye mindig boldoggá tett. Vajon a fény kiűzi vagy magába issza a sötétséget?

Szegényes vacsoránk után végre az ágy vége és az almárium közé, a kis székemre ülhettem. Magam elé tettem egy lapos székre az írásbeli leckémet, s róttam az ákombákom betűket, ahogy tudtam: „úr, ír".

De a liba- és rucatöltéssel olyan sürgés-forgás támadt a szobában, hogy minduntalan oda kellett figyelnem. Most is, lám, elszabadult egy fehér liba, a szárnyait emelgetve felém tipegett. Úgy látszik, nem feledte el még a nyarat, amikor együtt jártuk a rétet-tarlót.

— Hozd ide, fiam, kapd el a szárnyát annak a tekergőnek!

Odaterelgettem a kedvest anyám közelébe. Lefogtam a szárnyát, anyám meg elkapta piros csőrénél és odahelyezte a másik mellé, lábai alá.

— Add ide a lábost a törökbúzával, ott van a kemence szélén. — Odaadtam szívesen, mert boldog voltam, ha foglalkoztatott. Egyszer aztán mintha megnőtt volna a homály a szobában.

Táti a tüzet gondozgatta, hallgatott, mint aki rossz fát tett a tűzre. Én a gyérült fénynél nem folytathattam az írást. Szólni persze nem mertem, csak forgolódtam ott tétlenül.

— Mi van azzal a lámpával — kérdezte meg anyám, és homlokára csúszott szürke fejkendője alól Tátira nézett. — Miért füstöl a lámpa, mondja, miért srófolta le? Ked szeret így vakoskodni?

Mostohám egy darabig konokul hallgatott, amint én szoktam, ha csínytevésen értek. De végül is kitört belőle a keserűség:

— Égetnétek, mint a bálházban!

— Ugyan, ugyan, sose mérgelődjék ked. Tudja, hogy járt az egyszeri ember?

— Nem tudom. De a meséidet ismerem — morogta Táti derültebb arccal.

— Azért én csak elmondom. Mit lehessen tudni, hátha okul az ember belőle. — Közben anyám felállt, kivitte a libákat, visszajött, guzsalyhoz ült, az orsó hegyét a guzsalyra erősített méhviaszhoz dörzsölte. Így jó. Tapad az ujjabegyéhez az orsó, nem ejti le még a teli orsót sem. — Hol is hagytam el a pénzimádó ember esetét?

— Még el sem kezdted — figyelmeztette Táti, s már inkább derűs volt az arca, mind mord.

— Volt egyszer egy gazdag ember, aki minden vagyonát pénzzé tett, csillogó aranypénzzé. Azt meg egy kis vasládikóba zárta, és éjnek idején kivitte a közeli erdőbe, ahol egy hatalmas tölgyfa tövében elrejtette. Tetejére alig tett földet, inkább falevelekkel, puha mohával leplezte a csillogó aranytallérait. Alig evett, alig ivott, embertársaira mit sem adott. Minden gyönyörűségét az aranyban lelte. Naponta kijárt az erdőre elgyönyörködni a földbe rejtett „bálványban". De milyen az emberi természet? — kérdezte anyám, hogy aztán maga feleljen rá. — Kíváncsi és gyarló! Feltűnt valakinek az ember fura viselkedése. Hova jár ez mindennap? Mit csinálhatott pénzzé tett vagyonával? Elhatározta, hogy utánanéz, meglesi, távolról nyomon követi. Úgy is tett. Látta ő is a vasládikót, tele csillogó aranyal... Erti-e? A tiszta színarannyal.

Megcsillant a Táti szeme, nyelvével csettintett, fojtottan sóhajtott.

— A kíváncsi ember, aki bizonyára élni is szeretett legalább úgy, min minden ember, elemelte ügyesen a pénzt, a csillogó aranyakat, mind egy szálig, és...

— Óh, a gazember, a hóhér kötelére való! — méltatlankodott az öreg, anyám pedig így folytatta:

— Az ember, aki ellopta a kincsesládát, nem is volt olyan hálátlan. Egy csillogó követ tett a kincs helyébe. Levelet is írt, s a fényes kő mellé tette: „Jó ember! Ne haragudj rám. Nekem nagy szükségem van a pénzre. Fogadom neked és az élő istennek, hogy hasznosan fogok vele gazdálkodni. Azt viszont neked is tudnod kell, hogy a pénznek forogni kell, mert a pénzt azért csinálják, hogy kézről kézre járjon. Gyere csak el ezután is az erdőbe. A séta, a tiszta levegő jót tesz az egészségednek. A csillogó aranyak helyett gyönyörködj a csillogó kőben. Szépen ragyog ez is. Csillámkő a szebbjéből. Gondold azt, hogy arany."

Táti köhécselve felállt a padról, fejébe nyomta behorpasztott tetejű bárányбőrkucsmáját, aztán kiment az ajtón morcos ábrázattal, mint akinek sürgős dolga tá-

madt. Hosszan nézett utána anyám, szemében a győztes örömével, majd hozzám fordult:

— Tanulj, gyermekem, tanulj jól! Meglátod, majd az életben te veszed hasznát. — Megsimogatta arcomat kérges tenyerével. — Most pedig dolgozzunk kettesben egy kicsit. Fogd az orsót, hadd gombolyítsam le róla a fonalat. Közben énekelhetünk egy bűnbánó éneket. Azt, hogy „Isten áldjon, tünde játék, te világi élet..."

Két tenyerem közé fogtam az orsót. Anyám kellő távolságról gombolyított. Az orsó hegye csiklandozta a tenyeremet. Nem tudtam, nevessek, vagy énekeljem vele, hogy „Tiéd voltam, megtagadlak, és lelkemnek élek..."

Ezekről a késő őszi napokról sok kellemetlen emléket őrzök.

A HOSSZAS SZÁRAZ IDŐ UTÁN egy napnyugtakor bodor felhők gyülekeztek a nyugati ég peremén.

— Megbomlik az idő Kati, meglátod — mondotta Táti anyámnak, s nyugat felé intett fejével.

Éppen az udvaron foglalatoskodtunk. Anyám pozdorját rakott surcába a szalmakazal mellett felpupujált csomóból. Ilyenkor jól lehet vele tüzelni, mert száraz, s úgy ég, mintha fotogénnel locsolták volna meg. Az áldott nap épp akkor búvt el a tűztarajos felhők mögé.

— Adjon is a fennvaló esőt, már nagyon kell az őszi vetésnek. De itt, ha bomlik az idő, feneketlen sár támad...

Az esteli harangszókor imitt-amott a bátrabb csillagok még ki-kipislantottak a rongyos felhők közül. A hold félősen, sápadtan bujócskázott az égboltot takaró felhők között. De lefekvéskor már vaksötét borult a tájra. Csepergett az eső csendesen. Északkeleti szél suhogtatta a hajladozó fenyőfákat.

Reggel mikor iskolába indultam, még sötét volt. Hideg, ólmos eső verdeste a házak fedelét, a széna- és szalmakazlakat. Anyám elkísért egy darabon. A Táti ócska condráját vette magára, fejkendőjére napbarnított szalmakalapot tett esőhárítónak. Rajtam akkor volt

először az új posztóruhám, s lábamon is új csizma kotyogott, mert nagyobbat vettek a kelleténél, hogy legyen mibe belenőjek. Sűrűn permetezett a hideg áldás. Gyorsan szedtük a lábunkat, különösen én, hogy anyámmal lépést tudjak tartani. Melegem volt a ruhában, csak a kezem fázott. De az katonadolog, ahogy anyám szokta mondani. A tornaórán a tanító úr is úgy oktatott, hogy „az első katonaság az iskola". Végig sem gondolhattam az egészet, előbb a bal, aztán a jobb csizmám húzta le a sár. Csóré lábbal lépdeltem a hideg sárban. Anyám nem vette észre, még noszogatott, hogy siessek, ne húzassam magam.

— A csizma... a sárban maradt! — jajdultam fel.

Anyám azonban nem nagyon ijedt meg:

— Szaladj a pallóra és táncolj, hogy meg ne hűlj, amég lemosom a csizmád.

A süket Dani bácsi és Görög Mihályék telke mellett keskeny árok kígyózott le a csendőrlaktanya felé. Anyám annak a zavaros vizében, a palló végén állva, a nyakunkba zuhogó esőben mosta le csizmáimról a ragacsos sarat. Szerencsére innen már macskaköves út vezetett le a Nagy utcába. Anyám csak idáig kísért, innen egyedül baktattam az iskolába.

— Csak ettől a sártól menekülhetnék meg egyszer — sóhajtozott anyám, amint a sáros-esős évszak beköszöntött. — Olyan ez a sárga agyag, mint a bűn... az átok. Rátapad az ember lábára, s megfogja, mint a bilincs. Még ezt az évet kihúzzuk valahogy, de jövőre nem maradunk itt.

Bizony, a szekér tengelyig süllyedt a sárba, s a mi utcánkban gyalogszerrel szinte lehetetlenség volt járni. Az a rövid útszakasz a házunktól az említett pallóig hej, de sokszor megríkatott. Mintha gyökeret vert volna a lábam, úgy beletapadt helyenként a sárba, s nem egyszer térdig süppedtem a latyakba. Megfogtam a csizmám fülét kétrét görnyedve, s úgy lépegettem egyet-egyet előre. Aztán a csizma füle leszakadt, és én hanyatt vágódtam. Szánalommal gondoltam a barátaimra. Mert jó lesz biza e lidércnyomástól szabadulni nekünk, de ők itt kell hogy maradjanak továbbra is, szegények.

Boar Mitrui barátom meg kék szemű nővére, Mária, aki olyan szépen hívott mindig s nevemen szólított: „István! Gyere játszani." Vagy Gáspár Jankó, a „lunguj". Ő volt a legkedvesebb barátom. Gyuri, a Jankó öccse egy pillanatig sem tudott helyt ülni. Mindig ugrált, mindig bolondkodott. Az is lett a veszte nagyobb korában.

Egy tavaszi délután történt, mikor a mező már tele volt tarka virággal. Virágillatú, madárdalos volt az egész határ. Gyuri barátom ott szolgált nagyapjánál, a vén Bíró Jóska bánál, a Köbölkút mellett, mint alkalmi pásztor. Két bivalytehenet legeltetett a szénafűn. Az egyik meg volt kergülve, ide-oda szaladgált, mint aki nem leli helyét. Mit gondolt Gyuri, mit nem, jó erős spárgát szedett elő a tarisznyájából, s annak egyik végét a bivaly farkához kötötte, a másikat pedig szorosan bal keze csuklójára erősítette. „Sári, hé, az anyád! Többé nem játszol ki vélem" — gondolta. „Ha szaladni akarsz, ketten szaladunk, ha kell, még a pokolba is." Sári a füleit hegyezte, aztán megbokrosodott. Néhány lépés után Gyuri megbotlott egy marton, nem bírta az az iramot, elesett. A bivaly a földön vonszolta. Kétségbeesetten ordított segítségért. Az állat pedig rohant tovább, rézsutosan oldalogva, határbarázdákon keresztül, le a Hídkútja felé. Egy huppanónál végre elszakadt a spárga. De mire az emberek odaszaladtak, Gyuriból már elszállt a lélek.

Édesanyámmal ketten mentünk a halottas házhoz. Nagyapja házától temették a megboldogultat. Útközben anyám szigorú szavakkal óvott a meggondolatlan cselekedetektől.

— Sok van belőled a Gyuri rossz szokásaiból. Nem tűröd a szidást. A nagy embereknek is visszafeleselsz. A játékért kinyargalnál a világból. Szembeszállsz a nagyobb fiúkkal is, mint egy kis kakas, úgy birkózol, verekedsz. Nem is tudom, kihez hasonlítasz.

— De amikor nekem van igazam!

— Még hogy neked van igazad?! Mikor van neked igazad, rossz kölyke?!

— Nem fogom tűrni, hogy bántsanak, inkább...

— Mit nem tűrsz? Hát ki vagy te, mi vagy te, hogy

nem tűröd! Azért felnevelhettelek, hogy most még nekem is feleselj. Itt az isten háza előtt, éppen itt — ugyanis akkor már a templom előtt jártunk, s anyám csak úgy vetette, hányta magára a keresztet.

Egy ideig hallgatva mentünk tovább. Körülöttünk fehér lepkék repdestek, a sánc felett méhecskét üldözött a szitakötő a liciumvirágon.

— Tűrőké és szenvedőké a mennyeknek országa — folytatta anyám, s valami példázatba kezdett a szentek életéből, de nem fejezhette be, mert megérkeztünk a halottas házhoz.

— Plébános úr, kántor úr! — jajgattak a gyászruhás szülök, közeli rokonok. — Ilyen csapást! Mit vétettünk a fennvaló atyának, hogy így sújt bennünket? Ó, mi bűnösök!

— Isten adta, kedves keresztény híveim — mondta a plébános úr kenetteljes szavakkal —, s Isten el is vette. Legyen áldott érte az ő szent neve.

A plébános úr a kántorral elfoglalta helyét a már leszegezett koporsóval szemben. Hosszú, fehér köntösben, nyakában szent rózsafüzérrel, vállán a drágábbik palásttal, fején templomi süveggel megkezdte a temetési szertartást. A plébános úr tömjént szórt a tűzre, aztán átvette a füstölőt a fiútól, és meglóbálta a koporsó felett. Szállt a tömjénillat.

Az asszonyok egyike-másika hangosan sírt. Ágnes néni, a Gyuri édesanyja, a koporsó túlsó oldalánál felfelsikoltott, s a koporsó oldalát simogatta. — Miért tetted, Gyuri fiam? Miért hoztál ilyen mély szomorúságot a te édesanyádnak? Miért kellett meghalnod ilyen fiatalon, drága virágszálam?

Petres kántortanító úr énekes búcsúztatóival hírnevet szerzett a falu határán túl is. Ha másért nem, az ő aranyos száját, aranyos szájával rímekbe öntött búcsúztatóját meghallgatni seregestől eljöttek a kíváncsiskodó emberek, még más hitűek is.

„Búcsúzom tőletek, édes jó szüleim,
János és Katinka, drága testvéreim.

. . . . . .

Ott ezt elvégeztem a szénafű kútjánál,
Ördöngös bivalynak fekete farkánál."

Sírtak az asszonyok, mint a záporeső. Mentől jobban énekelt, annál hangosabb lett a sírás-rívás.

Aztán elindult a gyásznép a temető felé. A templom tornyából figyelték az indulást, s most megkondultak a harangok. Kuruc Jóska, a falu bolondja ment elöl a gyászszalaggal csokrozott fakereszttel. Utána a dalárda. Aztán a koporsó következett, amelyet fiúk-lányok négyesével felváltva vittek.

A temetőben a dalárda négy szólamra énekelte a bánatos szövegű gyászdalt: „Lelkünk borítja néma fájdalom..."

— Béke poraira! Az örök világosság fényeskedjék neki. Ámen...

A nép is hazatérőben volt, amikor papunkkal az élen oszlani kezdtünk. Estére szokás szerint összegyűltek az idősebbek a gyászoló családhoz egy kis búfelejtőre, vigasztaló szavak kíséretében koccintgatni. Az összejövetelt az udvaron lócákra, székekre, szekérrúdra telepedve ülték meg. A nyelvek hamar feloldódtak az erős pálinkától. Kisebb csoportokra tagozódva folyt a beszélgetés, nyilván a halottról diskuráltak. A nagyapja mondta:

— „Nyughass már", kiáltottam rá, mert kihozott a sodromból. „Nem tudok, táti, nem tudok helyt ülni." Erre odakötöztem a szekérrúdhoz az istránggal jó szorosan, aztán nekiestem a többágú ostorral, úgy elvertem, hogy belefáradtam. Ordított, mint a sakál. Na és azt hiszi, hogy használt? A rosszfenét, aki megeszi. Mikor kikötöztem, s kezem a szájához tartottam, hogy megcsókolja, s megköszönje a jóságomat, hogy embert akarok faragni belőle, hát csak benyálazta a kezem fejét. Egy nap sem tellett belé, s már újra nyargalt, játszott, mintha kergült lenne.

— Tisztátalan lehetett. Meg lehetett rontva. Mit lehessen tudni? Már úgy jött a világra... — vélekedett Deák Antal, a közeli szomszédjuk, a templomban kurátor. — De ked sokszor átkot szórt leányára, vejére, igaz-e?

— Nem akartam kudushoz adni Ágnest, az igaz, de ...

— Ked, Jóska bácsi, azt kiabálta s nem is csak egyszer, hogy „átkozott legyen a magzatod is hetedízíglen"?!

— Hazudsz, kurátor! S ha mondtam, hát a szentírásból olvastam én is — mondta zavaros tekintettel Bíró táti.

Az asszonyok is, s köztük jó anyám, szintén a tisztátalan lelkekről beszéltek. Egy idősebb, beesett arcú, fogatlan asszony, kit Mariska néninek szólongattak, azt erősítgette, hogy nem lett volna szabad papi szentséggel temetni. Az ilyenek lelke ég és föld között bódorog.

— A fiú eldobta magától az életet. Pedig meg vagyon írva az Úrtól, hogy mi általa adatott, csak neki van joga visszavenni. Márpedig a fiú odaakasztotta magát... Nem lett volna szabad a szent temetőbe eltemetni.

— Pogány módon halt meg, nem vette magához az utolsó kenetet sem. A temető sáncába, jeltelen sírba kellett volna dugni — suttogta a körülállóknak egy másik, hogy a halott szülei, testvérei ne hallják. — Nem tért bennem, ki kellett mondanom, lelkeim. A hit, a hit így tanítja.

Az eget mély dörgés remegtette meg, pedig felhő alig látszott az égbolton. Csak a szentoldali irányban, a nagytemető és a Paperdő felett homályosultak el a csillagok ...

A SOK SÁROS CSIZMA LÁTTÁN a tanító úr elkomorodott. A nagy U alakú sárhárító körül már nagy domb púposodott.

— Összekentek mindent, padlót, padokat a sáros lábbelitekkel. Most pedig a nagyobbak, az ismétlősök vizet húznak a kútból, és gyors egymásutánban tisztára mossátok csizmáitokat. Egy—kettő! Bacsó Feri és György Mari ellenőrzi a tisztogatást. Gyerünk! Tíz perc múlva mindenki a helyén legyen.

A tanító úr megtanult a kolozsiaktól falábon járni. Maga készítette tölgyfalábakon járt-kelt az iskola kü-

szöbén kívül. Ahol megállt, hosszú bambusznádbotját maga előtt a földre szegezve, úgy nézett ki, mint suszterájban a háromlábú szék.

— Ide figyeljetek, gyerekek. Nyissátok ki jól a szemetek és piszkos füleitek — s megmutatta a falábakat, aztán szigorúan ránk parancsolt: — Holmi ácsszerszám, fúró vagy véső, fejsze vagy szekerce minden háznál akad. Legkésőbb hétfőig mindenkinek legyen ilyen falábja.

— A lányoknak is, tanító úr? — kérdezte Marika.

A tanítónk rövid gondolkodás után úgy találta, hogy a lányok is megpróbálhatják. Bár a szoknya miatt egy kicsit nehezebb lesz, mint a nadrágos fiúknak.

— Igen, de a fiúk kicsúfolnak, Pistának neveznek, tanító úr...

És igazuk volt. Bő szoknyás Pistának nevezték az olyan nőket, kik a szokástól eltérően férfimunkát is végeztek, márpedig a faláb férfinak való.

— Azért mondják, mert ostobák. Az okos ember úgy segít magán, ahogy tud. Hideg ellen meleg ruhával, eső ellen esernyővel védekezik. A kolozsi sártengert legyőzni pedig csak falábakon lehet.

Az iskolából egyenesen Ungvári János ácsmester keresztapámhoz mentem. Otthon találtam, szívesen fogadott. Most, amióta iskolába járok, hát többre tart: „hörcsögnek" titulál.

— Na, hát mi a baj, kis hörcsög?

— A faláb — mondtam. — A kéne hamar. Parancs a tanító úrtól, baj lesz, ha nincs faláb.

— Csak hogy fa kéne, kis hörcsög. Megfelelő fa — mondotta keresztapám, s a homlokát ráncolta hozzá.

— Fa?

— Igen, az.

— Azt hozok én, keresztapám. Van otthon jó fa.

— Na, akkor egyik lábad itt, a másik ott, siess a fa után.

Ugrottam is nyomban, ahogy csak tudtam. Hazáig és vissza. Fél évig ganélében pácolt gyertyánfánk volt a jászol alá dugva. Falábnak, fejszenyélnek való. János dugta oda.

— Jól van, hörcsögöm, he-he-he. E má igen. Ebből olyan falábat csinál neked kereszttata, hogy hét nyelven beszél, a nyolcadikon dadog, mint Kovács Gyuri, az unokatestvéred. Holnapután gyere érte.

Csodájára jártak a fiúk, mikor harmadnap reggel meglátták az én falábaimat. Irigykedtek a nagyobbak, gúnyolódtak a rosszmájúak. Még az édes bátyám is azt mondta:

— Jó volna, ha nem hordanád az orrod olyan kukkon, te taknyos. Maholnap nem lehet felérni csak ganés kóréval, te . . .

Bacsó Feri, a hatodik osztályos, iskolánk esze, úgy jellemezte: „a többi még szógája sem lehet a tiédnek, még a tanító úré sem, kisöcsém".

A faláb megnövelt. Könnyedén mozogtam vele. Úgy megszoktam, mint a testrészeimet. De a többiek is úgy jártak vele. Lábbelink így mindig tiszta, száraz volt. Csak helyben állni nem lehet falábbal! Nem áll vele az ember, csak topog, mintha sokkos lenne, vagy részeg.

Karácsony előtt hideg szél kerekedett a Paperdő felől, elseperte az utolsó felhőfoszlányt is a kolozsi égről. Éjszakára kiborotválkozott az ég, s megfagyott a sár. Olyan lett, mint a csont. De milyen az ember? Sohase jó neki az, amit az Isten ad, mindig jobbat kíván.

— Hó kellene! — mondogatták az emberek. — Nem lehet a szekérbe befogni. A megfagyott sárban hepehugás gödrök, nagy göröngyök domborodnak.

— Szánút kéne — mondta Táti is —, a határ várja a ganéhordást. Fát kéne hozni az erdőről, malomba kéne menni. Csak Isten a megmondhatója, mennyi a tennivalónk.

— Más évben Szent Tamáskor fütyörészve hordtam a ganyét — mondta sógorom, Bíró Pali, aki Anna nénémmel váratlanul beállított hozzánk: — Derékig érő hó fedte a mezőt. Olyan szánút volt, mint a bőr. Mostanában hol van ez? Sze édesapám is azt mondja, hogy az ő fiatal korában, a régi jó időkben, még a tél is más volt. Akkoriban voltak szép telek, nem mint mostanság. Meleg nyarak, nem mint mostanában. Apámnak az apja, Bíró Gergely nagyapám, nyugtassa isten, me úgy hív-

ták, és a kilencvenen is túl volt, amikor kidűlt volt, ő szokta mondani, hogy az ő fiatal korában bő termések voltak. Nagy urak voltak az urak, nem mint mostanában. A gazdák is jobban adakoztak a szegénynek, me abból akkor is volt bőven. De az időjárás olyan volt nyáron és ősszel, hogy nemcsak a födön, de még az égen is túróslaska termett. Én igaz hogy nem akartam elhinni, de hát ő úgy mondta.

— Miért ne lehetne elhinni, fiam? — mondotta anyám. — Nagy az Isten dóga... Gondoljunk csak a fennvalóra, amikor mannával táplált annyi sok embert a pusztában. Sze meg vagyon írva...

— Hiába, rosszak vagyunk — állapította meg Anna néném áhítatosan. — Mit várjon az ember a jó Istentől, amikor az Isten teremtette ember egymást csapja be. — Anyámra nézett dühösen, s mindkét kezével görcsösen markolászta az asztalt borító háziszőttes abroszt, miközben így folytatta: — Anyja a lánya izzadmányát elkívánja...

Anyám jóságos arca megvonaglott e nyílt célzásra, szemét kérdően emelte lányára:

— Miket beszélsz, Anna? Nekem mondod ezt?

— Igen, magának mondom. S csak az igazat. Az én szolgálatom idején vette a gyapotot ehhez az abroszhoz. Az én pénzemből... És maga használja a Kovács Gyuri kölykével.

— Anna, gyermekem, hallgass meg engem is, mielőtt vádaskodnál. Igaz, elismerem, hogy a te pénzedből is pótoltam a gyapotba.

— Az egészet abból vette! — vágott szavába Anna. Az én pénzemből.

— Abból hát; két abroszravalót szőttünk belőle. Én serítettem meg cérnának, a Kovács Gyuri gyermekivel. Vele gombolyítottam, csőröltem, én szőttem.

— Én is segítettem a szövésnél... Cselédbérből vettem a...

— Tán befognád a szád, amikor én beszélek! Te telhetetlen. Szégyelld magad! A gyapot áráért és a munkádért kaptál egy szép abroszt hat kis terítővel. Annak az áráért hat annyi gyapotot vehetsz, te kutya rosszféle.

Sógor vetett véget az Anna néném lázadozásának. Az asszonyok hamar kisírták magukat, s végül arra terelődött a szó, amiért voltaképpen vizitbe jöttek:

— Szinte el is felejtettem, anyám, hogy elmondjam... — szólt a sógor anyám felé fontoskodó arccal.

— Mit akartál mondani, fiam? — mert fiának szólította a vejét.

— Hogy is kezdjem, hogy megértse. Hát mi a múltkor összekülönböztünk apámmal, mert az is olyan vaskalapos, akár izé... — néném felé intett. — Tuggya, anyám, úgy volt, hogy az öreg Bacsó Jóska bácsi meghalt. Az öreg ház eladó lett, mi meg neki Annával, megvettük, leelőlegeztük az öreg házat, hogy aztán...

— Segítsen az Isten, gyermekeim. Jó ház az, mert templomhoz, iskolához közel esik. Csak mennyit adtatok érte?

— Nyolcszáz pengő forintot — mondta a sógor, és gondolatait látszott rendezgetni, kereste a megfelelő szavakat. — De azt akarom mondani, hogy édesapám, amikor tudomást szerzett a házvásárról, megtört, megemberelte magát, s marasztalni kezdett. A házat pedig, amit vettünk, jobban mondva leelőlegeztünk, most el szeretnénk adni...

— Igen-igen, hogy az előleg oda ne vesszen — mondta anyám, átérezve a helyzet komolyságát. — Mennyi előleget adtatok a házra?

— Háromszázat. Amit Anna örökölt az apja után.

— Jól van, fiam. Aztán ahogy vetted, úgy tovább is adnátok, ugye?

— Igen! Ahogy vettük, úgy adnánk is.

— Jól van, fiam: én megveszem.

Életem egyik legnagyobb öröme volt ez! Az iskola mellett lakni, ott a Nagy utcán, a csinált út mellett, átellenben a templommal. Ez igen!

Lehet, hogy anyámat leginkább a templom közelsége csábította, de máskülönben is szerencsétlen helynek, átkos háznak tartotta ezt a mostanit. Régi szándéka volt megszabadulni innen, erről a „vesztőhelyről", amint ő nevezte a házunkat.

— Nem vagyok babonás, gyermekem — mondogatta

a hosszú téli estéken, ujjai közt orsót pergetve —, de mégis úgy érzem, valami nem tiszta dolog játszik itt közre. Két uramat vette el a Fennvaló. Igen, két emberemet. S mintha ki lett volna csinálva, fiam: mind a kettőt egyazon betegség ölte meg. Apátokért, akit tíz körmömmel kapartam volna ki a földből, me áldott jó ember vót, igazán mindent elkövettem. Imádkoztam éjjel-nappal a jó Atyához, hogy gyógyítsa meg az én jó uramat, tartsa meg gyermekeim apját. Amit csak mondtak a javasasszonyok... Papot hívtam, hogy adja fel az utolsó kenetet. A doktort is kihoztam, az orvosságot, amit írt, a patikában megcsináltattam. Raktam rá a piócákat éjjel-nappal. Forró volt, félrebeszélt a lelkem uram. Mikor egy kicsit jobban érezte magát, hát odaintett az ágyhoz. Annyit megértettem kicserepesedett ajka mozgásából, hogy költözzünk el innen. E házból temettem el még két testvérkédet — mondotta anyám. — Itt hullattam sok-sok könnyet. Örömöm alig volt itt az életben...

A SZENT KARÁCSONY ÜNNEPÉRE fehérbe öltözött az egész városnak csúfolt falunk. Ropogósra fagyott a térdig érő hó.

— Még a kutyát se engedd ki ilyen időben — mondotta Táti, s ugyancsak dörzsölte össze a kezét. Pedig nem is járt messze, csak odakint volt a pajta körüli dolgot elvégezni. Bajuszáról kis jégcsapok csüngtek le, a szája pedig párált, mint egy kémény, amikor beszélt.

Ünnep szombatján nagy sütés-főzésben volt anyám. Húsleves, töltött káposzta, kalács szaga csiklandozta az orrunkat.

— István fiam, tiszta a csizmád? Takarítsd meg szépen, és kend be faggyúval. Ha angyaljárás lenne, ne találjon piszkos lábbelivel...

Igyekeztem ébren aludni, nyitott szemmel, mint a nyúl, mert szerettem volna meglátni, „tetten érni" az angyalt. Jánostól már annyit tudtam, hogy nekünk anyánk az angyal. No, még Zsuzsa is lehetne, ha hazaengedik a gazdái karácsonyra...

A várva várt szent estét követte az áldott ünnep első napja. A reggeli teendőket már elvégeztük a házban, udvaron, pajtában. Készülődtünk a templomba. Táti el is indult, amikor váratlan vendég somfordált be hozzánk tolvaj módjára. Nem is vettük volna észre, ha Burkus kutyánk nem ugat, olyan lopva jött az öreg Durgó Tógyer bácsi az Alszegről. Még a meleg nyári napok egyikén ünneplő condráját bezálogosította mostohaapámnál pár korona erejéig. Az „interest" leguberálta rendesen őkelme, hisz jóravaló ember hírében állott, de a zálogot még nem volt képes kiváltani. Az új condra ott csüngött a felkötött karón a többi zálogga! és a füstös szalonnával egy sorban.

A bajt az áldott karácsonyi ünnepek okozták. Durgó bácsi is szeretett volna templomba menni, mint a többi jó keresztény. Igen ám, de a condra a mi padlásunkon lóg. S kint dermesztő hideg van, de még a templomban is. Lesbe állott hát karácsony első napja reggelén, amikor a kancsali Bot Miska, az unitárius templom harangozója rákondított a második harangszóra, a gyülekezőre, s amint meglátta mostohaapámat kilépni az udvarról, és a templom felé indulni szürke harisnyaposztó gúnyájában, a horgasináig érő condrájában, menten hozzánk sietett:

— Isten áldjon, Kati!

— Magát is, Tógyer. Hát mi járatban ilyenkor?

Tógyer bácsi új harisnyában és foltozott condrában szégyenlősen emelgette csizmáit a frissen tapasztott ház földjén. Kucsmáját kezében forgatta, gyűrte, aztán kérőn anyámra nézett:

— Templomba szeretnék menni én is, Kati. Kéne a condra.

— De hát az öreg... — rökönyödött meg anyám. — Sze maga is ismeri...

— Kati lelkem, az Isten is megfizet érte. Ünnep harmadnapján visszalopom, hogy ne vegye észre őkelme.

— Jól van, Tógyer, de aztán visszahozza, nehogy bajt csináljon nekem.

Anyám felszaladt a létrán a padlásra, s leakasztotta

a daróckabátot. Durgó bá serényen condrát cserélt, s pár napra az új helyét az ócska foglalta el a padláson.

Alighogy megebédeltünk, mit ad az Úristen, Csinka Pali, a tajkoló cigány állít be hozzánk feleségestül. Mostohaapám ócska csizmáját hozta haza, amit megreparált volt.

Öreg mostohámnak reszket a keze, ha pénzt kell kiadnia. Ezt tudja Csinka Pali is, ezért feldicséri a munkáját az égig. Az öreg meg lebecsmérli a kolozsi agyagos, sárga földig...

— Összekirpácsoltad, te.

— Ugyan már, Józsi bácsi, mennyit fizet Palinak a jó munkájáért?

— Kati, há aggy egy főzet pityókát nekik. Többet ez a talpalás nem ér meg. Elcsúfolta a petákokat rajta.

— Már ilyet ne mondjon, Jóska bácsi — vette át a szót a cigányné. — Fójjon ki a két szemem, ha az én uram csák kirpál magának. Há az a jóságos Úristen is megáldja' kedet, hogy ma született a kicsi isten, a drága Úrjézus. Há a purdék is ennének egy jó falatot, szegények. Adjon egy kicsi fistes csontot, hogy megimadkozzam én a Palival a sok boldogságot magának... Há nem jöttünk mi becsületesen kapálni magának a nyáron? S jönni fogunk ezután is.

Addig-addig rimánkodott a cigányné az urával együtt „a fistes csontért", míg végül is célhoz nem értek. Mostohaapám felment a hijuba. Az órjából hozott le egy darabot. Az tényleg csak csont volt, egyik szélén egy kis bőrös résszel. De amikor visszajött, arcán kiárkolódtak a ráncok, szeme dühösen pislogott, s nagyokat kortyolt, szárazon, mint a leveli béka. Észrevettük mi mindjárt, hogy a condráért van ez.

Hát még amikor a cigányné tovább kunyerált: egy kis kalácsot, rántásnakvaló lisztet, zsírt, pár hagymát, sót! Az öreg végképp elvesztette türelmét, s valósággal kihajigálta őket a házból.

— Rátok engedem a kutyát, ebadta csürhéje, azt az árgyélusát a csúf népséginek, kifelé!

Miután Csinkáék így elkotródtak a Zsellér-sor irányában, anyámat vonta kérdőre a condra kicseréléséért.

Másodnapján reggel, alighogy felszedelőzködtünk a meleg ágyból, a condra miatt újra kitört a vihar.

Mostohaapám szokása szerint bádogcsészéből vizet vett a szájába, onnan köpködte a tenyerébe. Három pofa vízzel kész is volt az ünnepi mosakodás. Nálunk a Dörgőtetőn drága kincs volt a víz! Az öreg mosdás közben ide-oda topogott, mint a tojós tyúk, s a vizet szétfröcskölte, s így nem csinált sarat a tapaszon. Amíg törülközött, sétált az asztal körül, s az imát mormolta. Mikor odáig ér a miatyánkban, hogy „bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek", megállt, mintha gyökeret vert volna a lába, s egyszerre csak szidni kezdi anyámat, de csak magában dohogott, mintha az imát folytatná:

— Az antiistenit ennek a Katinak! Nem odaadá a condrát Durgó Tógyernek, annak a nyomorultnak! Látszik, hogy nem vele szereztem a vagyonomat.

Édesanyám csak figyelte egy darabig a kemence mellől, hogy miket beszél az öreg, aztán rákezdte ő is a régi nótát:

— Hallja ked! Hogy lehet olyan kutya kőszívű ember? Kéri az Úristent a bűne bocsánatára, és íme, épp ezeknél a szavaknál kezd álnok módon szidalmazni engem meg azt a szegény embert, aki kikönyörögte a kabátját két napra, csak azért, hogy az Isten házába el tudjon ő is menni.

— Könnyen beszélsz, nem veled szereztem, amim van, s te könnyen elherdálnád — válaszolt az öreg, amint szokta.

— Sátán fajzat! — tört fel anyámból a keserűség. — Ott fog elsenyvedni a gyehenna tüzén. Az ilyen zsugorinak a pokol fenekén a helye! Gazemberséggel szerezte a vagyonát, vén tolvaj, s még engem s az Istent káromolja?! Ha szegénységben éltem is, a mindennapi kenyerünk megvolt, s édesen fogyasztottuk el, békében. Hol volt az eszem, amikor engedtem a rábeszélésnek? Egy ilyen lélek nélküli vén gonosztevőhöz kötöttem az életem! Egy rosszféle unitárius kutyához, egy pénzimádó zsugorihoz . . .

CSISZÉR BÁCSI, A DOBOS, vasár- és ünnepnapokon a reggeli órákban szokta kikiáltani, amit közhírré kelett tenni.

A dobpergésre engem szalasztottak meghallgatni, hogy mi a megtudnivaló. Anyámék csak a kerítésig jöttek fülelni.

— Minden embernek tudtára adatik — kezdte Csiszér bácsi, majd egy papírról olvasta a továbbiakat: először is az adók befizetését sürgette a fiskus. Aztán megtudtuk, hogy mikor, hol árverezik a lefoglalt ingóságokat és ingatlanokat, ki milyen közmunkára köteles.

— Fogatosok szekér-rel — nyújtotta a szót —, gyalogszere-sek csákánnyal, lapáttal, ácsoló meste-rek fejszével, fűrésszel...

Így hirdették ki az eladó ingatlanok között a mi házunkat is. Mikor meghallottam, hogy már hivatalosan is eladóvá van téve a házunk, — ki tudja miért? — örömömbe valami fájó szorongás vegyült...

A VISELKEDÉSEM KÖRÜL valami nincs rendben — legalábbis ez volt a Táti véleménye. Fülem hallatára gyakorta intette anyámat, hogy fogjon rövidebbre, s addig használja a vesszőt, amíg hajlik, mert makacs, alattomos vagyok, nincs bennem alázat...

A szomszédok, ismerősök előtt anyám védelmemre kelt, mondván:

— Verte eleget a sors ezt a gyermekemet, most még én is verjem? Szerezzek örömet annak a zsugori mostohájának? Sze kihajtaná a szuszt belőle, s belőlem is. Reszket a garasért, mintha a hideg rázná.

Mikor meg megérdemeltem, anyám ott verte el rajtam a port, ahol senki se látta. Nem akart örömet szerezni Tátinak, másnak sem...

E tél folyamán aztán még az a bánat is ért, hogy meghalt Dévai táti. Azt beszélték, hogy a nyolcvanon is túl volt a drága, a Kossuth-szakállas öreg. „Megérett gabonája volt már az Istennek", mondogatták sokan a gyászolók közül.

Temetésére Kolozsvárról is eljöttek a gyermekei, unokái.

— Dévai tátinak az első feleségét régen elvitte a gonosz halál — mesélte anyám az egyik temetés utáni napon. — Három gyermeknek adott életet a jó asszony, a negyedikkel az Isten magához szólította. Aztán a gyermekek égetnivaló mostohaanyát kaptak. Olyat, fiam, aki a hízelgésével elvakította az én derék apósomat. Elannyira, hogy a jó gazda hírében álló Dévai Gyuri három gyermeke cselédsorsra jutott. Pedig huszonöt hold földje mellett még sóőri hivatala is volt Dévai tátinak! Elüldözték szegény árvákat a szülei háztól. Az a gonosz asszony csalta, lopta az öreget, a föld apai részét eladatta, a házrészt magára íratta. De végül is megjárta a gonosz kutya! Me jól mondja az írás, hogy az Isten nem ver bottal! Mer olyan egy semmirekellő volt, hogy az igazát mindig esküvel bizonygatta. „Í-í-így vakuljak meg, ha nem mondok igazat!" Addig s addig, míg egyszer valóban megvakult, hályog nőtt a szemére.

A temetésre anyám fekete fátylat kapott a halottas háztól. A sógornak és a rokonsághoz tartozó férfiaknak is pókhálószerű fekete szalagot kötöttek a kalapjára. Én is odaálltam János bátyámmal, hogy tennének nekünk is abból a szalagból.

— Ti mit akartok? — mordult ránk Anna néném. — Ti a Kovács famíliához tartoztok, titeket nem illet meg a gyászszalag.

Jánosnak könny szökött a szemébe. Én is elszégyelltem magam. Megvert kutya módján iszkoltunk el onnan, hátra a pajtába...

Mialatt mi ott sírtunk, s fújtuk a magunk bánatát, addig az én jótevő Dévai tátimat kivitték a kis temetőbe. Túl a cintermen helyezték — amint anyám mondta — örök nyugalomra. Búsan kongtak a harangok, sírt a gyászoló rokonság, de minket, a Kovács gyerekeket azok közül kitudtak, mi csak szívünk szerint gyászoltuk meg az áldott lelkű öreget.

A szürke égből nagy pelyhekben hullott a hó. Az Alsóhegy felől szél kerekedett, a Dörgő felé hajtotta

a havat. A fenyőfák hajladoztak, mint a plébános úr misézés közben. Nagy tél volt abban az évben, amikor az én Dévai tátimat eltemették ...

A NAGY UTCAI TELEK FEKVÉSE szinte olyan volt, mint az, amelyet a szakadékban ott akartunk hagyni. Csak a szomszédság volt más. A lakatlan telek ott a római katolikus templommal, a paplakkal és az iskolával átellenben, a Nagy és a Temető-utca közé ékelten, lakatlanul kietlenkedett. A kapu felé lejtő udvart a Nagy utca felöl mély sánc határolta. A sánc falát akácok, líciumbokrok s másféle cserjék gyökerei tartották, mert omladozó, vízmosásos volt végig a mart.

Iskolából jövet be-beütöttem az orrom a telekre. A ház náddal volt fedve, s odébb, a telek végében, ugyancsak szalmatetős pajta roskadozott a hó alatt.

Egy szép nap csak látom, hogy a pajtaajtóhoz nyomok vezetnek a hóban. Emberi lábnyomok. Az igazat megvallva, féltem megnézni, hogy ki jár a pajtánkban, inkább elmondtam anyámnak, hogy mit észleltem, amin aztán ő is elcsodálkozott. Annyi bizonyos, hogy mi lakó nélkül vettük meg a telket. De jaj szegény fejének! Mert, aki ott próbál tanyázni, azt bizony megveszi az Isten hidege.

— Na, mindegy — fejezte be anyám a találgatást. — Nézzük meg, ki fészkelte be magát oda.

Vasárnap reggel korábban indultunk a templomba. Amint benyitottuk a pajtaajtót, fojtó bűz csapta meg az orrunkat. A jászol előtt egy kupac szalma-széna törekből elnyűtt kucsmás, torzonborz emberi fej látszott ki, és ismerős szempár nézett felénk.

— Jóska! — szóllott anyám csodálkozva. — Hát, te itt?

— Én itt, Kata néni. Az Isten jóvoltából. Mert jó az Isten, de minden ember gonosz — tört ki a szóáradat emberünkből.

Kuruc Jóska volt ott, a kolozsi gyerekek réme.

— Há nem fázol itt az üres pajtában? Te szerencsétlen ember, te!

Jóska bácsi tekintete elsötétült, a szeme villámokat szórt.

— Azért jött, hogy sértegessen? Má mé vagyok én magának szerencsétlen, mi?

— Jóska fiam, sze nem akartalak megbántani. Készülj szépen a templomba, mindjárt béharangoznak.

Én az anyám szoknyáját húztam. Féltettem a bolond Kuruc Jóskától, nehogy fejbe üsse valamivel. Minket gyerekeket hányszor megkergetett az utcán. Igaz, hogy a nagyobb fiúk biztos távolságból, amint megpillantották, menten csúfolni kezdték: „Három bokor saláta, Kuruc Jóska kapálta!" Ilyenkor jaj volt annak, aki az útjába botlott.

De Petres tanító okos bolondnak mondta Jóskát, mert mindenkiről megvolt a véleménye, s azt nemigen rejtette véka alá. A szegény emberekhez jobban húzott a szíve, mint a gazdagokhoz. Az urakat nem szerette. A városházi „német" polgármestert meg a főkapitányt pedig gyűlölte. Őket naponta és utcahosszat pocskondiázta, lázított ellenük, és aláásta amúgy is megtépázott tekintélyüket.

Jól emlékszem, egyszer Petres tanító úr is jól megjárta vele, s a papunk nemkülönben: a „Te deum"-ot énekeltük: „Téged Isten dicsérünk. Téged urunknak vallunk!" Éneklés közben mi, az orgona mellett állók már a második mondat vége felé jártunk, mikor Kuruc Jóska alattunk a földszinten jó nagy hanggal olyan elnyújtva énekelt, hogy még csak valahol a sor elején tartott, s maga után vonta az egész ájtatos sereget. Petres bosszankodott, nyomkodta keményen a billentyűket, mintha azok okoznák a bábeli hangzavart. De Kuruc sem hagyta magát, annál jobban nyújtotta az éneket. A kántor homlokán kövér izzadságcseppek jelezték felháborodását és tehetetlenségét. De úgy látszik, Kuruc Jóskát is elképesztette a kántor makacssága. Egyszer csak nyílik az orgonához vezető ajtócska, és belépett rajta a falu bolondja. Egyenesen odaállt a kántor mellé, és feldúlt arccal torka szakadtából fújta a szent éneket. Persze a maga módján. Mi lesz itt, te jóisten?! A

kántor ujjai a billentyűkről egyszer csak átsiklottak a kottatartó mellé, az egymásra rakott énekes és imakönyvekre. Felkapott egy könyvet a vaskosabbjából, és odavágta a Jóska bá fejéhez. Kuruc megingatta nagybundájú fejét, rosszallóan bámult a kántorra. De a kántor nem hagyta abba. Vette a következő salabaktert, aztán a következőt, s vagdosta a bolondhoz. Majd otthagyta az orgonát, és nekiesett Jóska bának. Végül úgy kilökte a meglepett előénekest a kórus ajtaján, hogy az arca bukott, s az orrával előre csúszott le a meredek körlépcsőn.

Kuruc Jóska, úgy látszik, a paptól várt védelmet. De a tisztelendő úr nem avatkozott bele a „dalversenybe", s végül is bolondunk összehorzsolt arccal, erősen kóválygó fejjel, viharos lelkiállapotban hagyta el a templomot, háta mögött Petres tanító úr diadalmas *Te deum*ával. Kint az udvaron a csúffá tett előénekes a templom felé fordult, térdre ereszkedett, kezét imára kulcsolta, s jó ideig magában fohászkodott. Azután fejét hátra szegte, s most már emelt hangon átkot szórt — különös módon nem a kántorra, hanem — az öreg plébánosra:

— Paráználkodáson fogtalak a gazdasszonyoddal, azzal a cégéres Csendőr Lujzival. Nem vagy méltó az Isten igéjének hirdetésére. Átkozott légy, te lator pap, sose lásd meg az istennek orcáját...

Pár nap múlva Kuruc Jóska eljött anyánkhoz panaszra. Én a leckém fölé hajoltam, úgy hallgattam végig fél füllel, amint panaszkodott a kántorra.

— Nem lépem át többé a küszöbét annak a tisztátalan templomnak, Kata néni, nem én! Itt hagyom, elmegyek...

— Aztán mit szándékszol tenni, Jóska fiam? — kérdezte anyám, s nagy komolyságot erőltetett magára, mert a bolond igen gyanakvó természetű volt.

— A román templomba járok ezentúl, Hacegán esperes úrhoz, a görög katolikusokhoz — jelentette ki ünnepélyesen, és be is tartotta szavát. Jó néhány évig be nem tette a lábát a római katolikus templomba.

EGY PÁR HÍZOTT LIBÁVAL édesanyám vásárba ment Kolozsvárra. Engem is magával vitt ez alkalommal, ahogy mondta: nyűgnek. De azért én boldog voltam. Az állomásig az öt kilométert gyalog tettük meg. Kolozsvárra a jegyeket egy pattogó hangú ember adta ki egy szűk kis ablakon, s a libákon is hamar túladott anyám.

— A zsidónék veszik, mint a cukrot — mondotta anyám —, mert a zsidók nem eszik a disznóhúst. Tiltja a vallásuk.

— Akkorhát Feri és Gyuri bátyám is zsidó, mert ők sem eszik a disznóhúst?!

— Ők nem zsidók, nincs szakálluk — oktatott anyám —, ők csak amolyan szombatosok. Valami jöttment prédikátor „tizedeli" őket.

Nem értettem anyámat. Az a „tizedelés" szeget ütött ugyan fejembe, de kérdezősködni már nemigen mertem. Alkalmatlan is volt így menet közben, az utcákon, anyám után szaladgálva. Valóságos bújócskát jártam a szembe jövő emberek lába közt, amint anyám mellett loholtam, hol a járdán, hol a járda mellett, hogy el ne veszítsem a sokadalomban.

Bátyámék a Galamb utcában laktak. Onnan a vasút felé eső részt a Szamosig vásárterek foglalták el, a város felé pedig a vágóhíd terült el.

Az alacsony növésű, vörös képű Feri bátyámnak szúrós tekintete volt, de a szempillái nyugtalanul vibráltak. Csipkelődött, és gyakran gúnyolódva beszélt anyánkkal. Gyűlölte Tátit. Hozzám pedig még egy féltestvéri szava sem volt.

Felesége, Szalma Erzsi, a nagygazda hóstáti Szalma Jóska leánya a Bethlen-kert utcából. Szigorú asszony volt, de jó családanya. A vén Szalma Jóska ugyanolyan féle ember volt, mint a kolozsi vén Bíró Jóska, csak épp hogy kálvinista.

Feri bátyám egyébként fürge mozgású, eszes emberke volt. Olyan ezermester, aki mindenféle fába belevágja fejszéjét. Beállt a kőművesek mellé dolgozni csak azért, hogy ellopja a fogásokat. Ugyanígy a tetőácsolást is kitanulta. Ő rakta a falakat Gyurival, s a tetőt

is ketten csinálták, amikor házépítésbe fogtak. Később építőanyag-szállítást vállalt. Ő csak vállalt, s a fuvarosokat szerződtette. Ez jól hozott a házhoz. Úgy nősült, hogy a hozományból lovat és szekeret vásárolt. Miután nagykorú lett, és megkapta az árvaszéktől az apai örökséget, házhelyet vett, és újabb fogatokat állított fuvarba. A jövedelembol fejősteheneket vásárolt. Kellett a tej, mert nőtt a család, de a fölöslegből életrevaló felesége jó pénzt csinált. Mikor az építkezéseknél vállalt fuvarokat a saját fogataival végezte, felvállalta a bontás és más maradék épületanyagok elszállítását is. Igy aztán a fogatai ritkán jártak üresen. A még hasznosítható anyagokat saját telkükre szállította. Ebből az olcsó anyagból pedig rendre az egész telkét beépítette szoba-konyhás lakrészekkel. Végül is tizenegy lakást adott bérbe. Szóval úr lett belőle, „háziúr". Anyám pedig így intett „a jóra":

— Tanulj tőle, fiam. Csak ne a hitét tanuld el! És ne légy olyan kapzsi, magadnakvaló, mint ő . . .

Gyuri bátyám barátságosabb ember volt. Egylovas bútorszállító stráfszekérrel dolgozott. Mikor megtudta, hogy anyánk bejött a városba, hazahajtott. A lovat s a szekeret a kapu előtt hagyta. Korbáccsal a kezében lépett a szobába. Anyámat megcsókolta, nekem baracKot nyomott a fejemre.

Én egyre csak az anyám szoknyája körül sündörögtem. Szigorúan vigyáztam, hogy anyám gyakori intéseinek megfelelően szégyent ne valljak.

A nagyétkűekről anyám mindig gyűlölettel beszélt a kölcsönkérést pedig a legrosszabb szokásnak tartotta. A neki nem tetsző dolgokra azt szokta mondani: „Csúfabb a kölcsönkérésnél". Gyűlölettel beszélt a kofáskodókról, kik a mások keserves izzadmányán nyerészkednek. A prédaságot elítélte: „Az ember a mezőn az utolsó szál kalászt, paszulyszemet is összeszedi, hogy kárba ne vesszen" — zsörtölődött, ha étkezésnél maradékot hagytunk, vagy ha az állatok elé több ételt tettünk a kelleténél. Én igyekeztem mindenben intelmei szerint cselekedni. Így aztán tele voltam gátlással. Mindig attól féltem, hogy kikacagnak. Kikacagnak evés-

kor, ha nagyot falok, kikacagnak a szegényes öltözetemért, s irigykednek, ha jó ruhában járok. Lenéznek a mezőn, ha tarisznyabontáskor szegényes, repedt héjú málét kotorok elő, s azt rágom egy fő vörös hagymával. Kacagnak rajtam, ha kiállok a piacra eladni a kertünkben termett gyümölcsöt vagy másegyebet.

Ott bátyáméknál is attól féltem, hogy véletlenül valami olyat követek el, amiért kinevetnek, lemosolyognak, „falusi kölyöknek" tartanak. Pedig a mi Kolozsunk is város volna, vagy mi... Még a nóta is azt mondja, hogy: „Kolozs híres város, csak egy kicsit sáros". Legalábbis nálunk így énekelték...

Feri bátyám felesége ennivalóval kínált. Az ő gyerekei valósággal elkapkodták a lekváros kenyeret, míg én röstellkedve kérettem magam. Kínáltak, biztattak, hogy „vedd el, fiam", de én csak egyre szabadkoztam, zavartan dadogtam, hogy „kö-szö-nöm, nem vagyok é-é-hes". Pedig az voltam bizony. Talán még a gyomrom is meg-megkordult a hasamban kóválygó üresség-től...

Ángyóm nem vette zokon a visszautasítást, hanem türelmesen oktatott: „Mikor adnak, vedd el, s mikor ütnek, fuss el, fiam". De engem nem lehetett meggyőzni, inkább a föld alá süllyedtem volna, úgy röstellkedtem.

Édesanyám mentett ki szorongatott helyzetemből. Azt mondta, hogy nincs étvágyam, mert valamivel elrontottam a gyomrom, különben is kevéssel élek, csak annyit eszem, mint egy madár.

A gyerekek, miután jóllaktak, belém csimpaszkodtak, s hívtak játszani a pajtába. Lassan az én szorongásom is felengedett. A kezemet fogták, s úgy húztak végig a hótól megtisztított, fagyos udvaron az istállóig. Ott kurta szarvú tehenek bámészkodtak felénk, s az egyik sarokban két kecskemama rázta a szakállát.

Mielőtt játékba merültünk volna, nézdegéltük egymást, és kérdezősködtünk egymástól. Erzsi az idősebb, velem egykorú, szép barna leány. Okos és nagyosan beszél. Igyekszik kordában tartani a kisebb rakoncátlanokat. Születési sorrendben utána Feri következik. Ő is barna, hasonlít Erzsire. Szelídség, jóság tükröző-

dik a szemében. Annus szépsége felülmúlja a többiekét. Rózsi úgy csicsereg, mint egy színes tollú madárka. Színes ő is, vörös mása egy évvel idősebb bátyjának Szeplős pulykatojások, de jól áll nekik. Olyan jók hozzám, bátrak és kedvesek ...

Hazafelé a vágóhíd irányába haladtunk. A téren akkora sokadalom, mint Kolozson a Péter-Pál napi vásárkor. Vagy még annál is nagyobb.

— Nagy ószer van — jegyezte meg anyám.

— Mi az, hogy ószer?

— Ócskapiac, fiam, adnak-vesznek. Zsibvásár.

Az egyik sátor előtt egy vörös képű, kecskeszakállas ember kezében rövid, nadrágszerű ruhadarabot lobogtatott:

— *„Jaj, be finom, jaj, be jó*
ez a nyári bugyogó.
Bugyog, elül, bugyog hátul,
bugyog minden oldalárul ...
Hét, hét, hét az ára, hét."

— Édesanyám, mi az, hogy bugyogó?

— A városi naccságák és kisasszonyok viselnek ilyet a szoknyájuk alatt, fiam, hogy ne fázzanak.

— A kolozsi asszonyok és lányok miért nem viselik?

— Kolozson az úriasabbak hordják ... A magunkfajta ilyet fel nem venne ... Szégyen az ilyesmi. Pedig ... izé ... gyakorta didergünk a bő „fersingben", a hideg kendervászon pendelyekben. De hát a régiek is megvoltak enélkül. Rosszfélének tartanák, aki a városiak öltözetét majmolja ... Tudod, városon más ...

A Szamos hídon ökörhajcsárok nagy botokkal egy csorda fehér ökröt hajtottak szembe velünk. Anyámtól megtudtam, hogy ezeket a kedves állatokat ott, a vágóhídon lebunkózzák, hogy húsukat megegyék az emberek, bőrüket pedig feldolgozzák lábbelinek.

A Szamos jegén fiúk s lányok korcsolyáztak. A vágóhíd felől varjúcsapat húzott kárálva a Szamos menti bereknek. Felettünk a szürke égből hópelyhek pilinkál-

tak alá, s a földre érve piszkos maszattá taposódtak szét a durva kavicsokkal burkolt úttesten.

Az Árpád útra érve, anyám nem a vasútállomás felé fordult, hanem a város központja felé irányította lépteit.

— Nem késsük el a vonatot? — kérdeztem meglepetten.

— Nem, fiam, még van időnk a gőzösig. A jegyünk megvan, mert térti jegyet váltottam. Felszaladunk a Híd utcába, meglátogatjuk szegény Zsuzsát, és egyúttal veszünk egy kis kávét, borsot, paprikát, meg ami még kell.

— De maga azt mondta Gyuri bátyáméknak, hogy sietnünk kell a gőzöshöz!

Anyám elpirult:

— Nem akartam ottmaradni ebédre. Mi jó disznózsírral főzünk, de ők, isten bocsássa meg a bűnünket, olajjal maszkityálják az ételt. Én, ha eszem belőle, menten kihány a csömör. Kidagadnak nyakamon az erek, s úgy érzem, mintha megnőne a fejem. Rád is gondoltam. Neked is undorodós a természeted. Nem is tudom, hogy kire hasonlítsz, úgy válogatsz az istenadta ételekben, mint egy szógabíró... Szégyent hozol a fejemre, annyit instáltatod magad, ha kínálnak...

— Magától tanultam szégyenlősnek lenni — védekeztem dacosan.

— Jó, jó, sze nem azért mondom... de a bátyáid családjánál elfogadhatod!

A Híd utcába érve anyám bevásárolt. Ott lakott Zsuzsa is, közel a bolthoz. Benyitottunk a kapun egy keskeny udvarra. Egyik felén tűzfal, a másik oldalon sok ajtó és ablak. En megtorpantam a kapuban.

— Na, gyere, lásd meg nénédet.

— Szégyellem — mondtam, s valami megnevezhetetlen szorongás vett erőt rajtam a gondolatra, hogy a háziak megbámulnak, esetleg kérdezősködni vagy kínálni fognak.

Egyedül ment hát be anyám, s nemsokára vissza is tért a leányával. A kérdezősködésre Zsuzsa csak a fejével biccentett. Fekete szemében könnycsepp jelent meg. Konyhaköténye sarkával felitatta, de más tolult a

helyébe. Ez pedig, akárcsak az ásítás, ragadós volt: én is szipogni kezdtem.

— Na már sírtok? Ne sírjatok, gyermekeim. Na, eredj már be, nehogy meghűlj, leányom, vékonyan vagy öltözve.

Anyánk hangja is olyan fátyolos volt, amint beszélt, lehajolt a kosarak után, s akkor láttam, hogy nagy könnycseppek gurulnak le az arcán. Zsuzsa még a kapuban állt, s utánunk nézett.

— Zsuzsa! Nyárára hazaviszlek — szólt vissza anyám. — Megvettük a vén Bacsó házát a Nagy utcában.

A Mátyás-templom felől hatlovas úri hintó közeledett. A szilajul táncoló lovak patája elnyelte a vigasztaló szavakat.

A vasútállomáshoz széles út vezetett. Az úttesten lovas fogatok zörögtek. Lovak patái alatt visszhangzott az egész város. Galambcsapat röppent fel egy kenyérillatú pékség előtt. Autót láttam tőfögni. A motor gyorsan elhaladt, s a galambok újra leszálltak az utca kövezetére.

Az állomásban már ott állt a déli vonat. Egyenruhás kalauzok kiabálták:

— Apahida, Kara, Pata, Kolozsbozs felé, beszállni!

ALIGHOGY A HÁZUNKAT KIDOBOLTÁK, egymás után jöttek az alszegi és szakadékbeli asszonyok, magyarok, románok, német ajkúak és cigányok egyaránt. Mindenki sajnálta, hogy elköltözünk. Csak most látszott meg igazán, mennyire szerette anyámat a szomszédság.

— Kati, miért mentek el? Minek költöztök oda, Kati lelkem, sze itt mindenki szeret téged s a gyermekeidet, kivéve a dölyfös Pilbák Birit.

Hajós ténsasszony is eljött. Ahogy ő szokott, lomposan, szennyes, földig érő köntösben. Fején kapisonnal, lábán a férje magasszárú cúgoscipőjében, kezében takaróruhába göngyölt ázalék.

— Kati, Kati! Nagyon sajnálni tégedet, kedvesem —

mondotta a ténsasszony. — De elmegyek én oda a Nagy ucca is hozzád.

Nekem mindig tetszett, ahogy a ténsasszony beszélt. Tátott szájjal hallgattam tört magyarságát. Mindig sok volt a mondanivalója, pedig mindig sietett. Talán e sietség miatt nem váltott soha ruhát. Örökké egyazon elnyűtt, kirojtosodott köntösben láttam otthon is, vagy ha elindult szomszédolni, akkor is. Anyám, hogy ne vesztegesse az idejét, amíg a ténsasszonyt hallgatja, a guzsaly mellé ült, és fonni kezdett. A ténsasszonyt mindig hellyel kínálta, de az sohasem akart leülni, mert sietett. Közben ömlött belőle a szó.

— Az Úristen sem tudja jól tartani ezek az emberek hússal. Csak Feri és én enni a tej. A két Jóska, mint két disznyó, csak a hús, csak a hús.

— Nem jó az a sok hús — mondta anyám meggyőződéssel —, hízlal, elnehezedik tőle az ember.

— Már a száz kiló rég túl van a kettő Jóska. Ojan kövér van, mint a hízott disznyó. Nem mondok, me a Gyula is van száz kiló, de ő megvan szép rendes fiúnak. Aztán nagyon csúf szokás megvan ez a Kolozs, Kata lelkem. Ez a kóstoló-szokás. Nem mondok, jó a disznyóvágás, amikor hoznak a kóstoló. De amikor én vágsz disznyó, s kiporciózni a kóstoló, hát alig maradni valami kevés falat ázalék.

A ténsasszony szemei tágra meredtek, amikor átnyújtotta anyámnak a takaróruhába burkolt kóstolót.

— Kata, mondok én neked egy mulatságos história. Kacagni fogsz rajta. Tucc magad te ez a Müller úr s a három lány meg a szegén úrinő, a Teréz nagyságos aszszony.

— Igen, ténsasszony, tudom. Tőlünk is vittek tejet — mondta anyám. — A té árával adósok maradtak, osztán most errefele sem jönnek.

— Na jó, na. Hát azt akarok mondani, hogy nagyon szegény élnek az a család. Nincs mit enni az a sok éhes száj. Csak a Müller úr keres pénz. Kicsi kancellár van ő ott a városházán. Az a kicsi pénz öt embernek! Képzelj, te Kata, három eladó kisasszon itt, ahol

nincsenek úri fiukák. A szegén szép leán nem kell itt. Hozomán nincs, csak az üres ház.

— A ténsasszonynak viszont van három nagy fia — ajánlotta anyám a megoldást. — Szép párok lennének.

— Ugyan Kata, semmi exisztencia a Feri. Gyula megvan jó hentes, nem mondok. De az üzlet akarja nyitni. Hozományos kisasszon akarja elvenni. A Jóska agglegén marad... Hát tudsz, Kata, a Müllerné mesélte nekem sírva az imént, hogy az este, mikor puliszka s tej akarnak vacsorálni, hát az utcán a kutyák ugatnak nagyon. A leánok úrfikat várnak. A gapunál meg is jelennek három fiúk. „Dugjuk el a puliszka s a tej. Hogy ne látni az úri fiúknak a szegénség" — mondanak a lányok. A Müllerné aszondja, „az nem szigyen, az van jó ennivaló. Még ki se fizetni a tej a parasztnál".

Édesannyám arca megvonaglott, aztán szárazat nyelt, de nem szólt. A ténsasszony hosszú lére eresztett elbeszélését összefoglalva, az történt, hogy a puliszkát a vasfazékkal lekapták a tűzhelyről, és az udvar végében egy száraz csalánbokorba rejtették el. A lányok hasa korgott az éhségtől, mialatt a három Kolozsvárról jött fiatalúr csapta nekik a szelet. Amíg ők bent szórakoztak, holmi kóbor kutyák kiüritették a puliszkás fazekat.

— Még jó, hogy Táti nem hallotta ezt a pletyka beszédet — mondta anyám, miután Hajósné ténsasszony elsietett. — Azt mondaná: „Lám, a nyomorult kúdusok szégyellik az áldott puliszkát az éhenkórász úrfiak előtt megenni. Szégyellnek velünk, parasztokkal szóba állni... Elvárják, hogy a parasztasszonyok kezet csókoljanak nekik... Ha bőr vóna a kényes pofájukon, azt kéne szégyelljék, hogy a tej és puliszkaliszt árát hazugsággal törlesztik." Táti képes lenne lehúzni a szűk szoknyát is róluk, és felakasztani a többi zálog mellé a hijúba.

— Igaz is — mondtam én —, most nem dugják ide az orrukat, hogy fizessék az adósságot. Be kéne perelni őket.

— Menj el, te! Há mán ezt hogy gondolod? Nem szabad olyan rossznak lenni, fiam!

— Igen, de magát az esővízért megbüntették... A karácsonyfát a tanácshoz vitték, pedig avval senkinek sem csinált semmi kárt.

Anyám arcán láttam, hogy fájdalmas dolgokra emlékeztetem, az ajka megremegett, aztán szelíden így szólt:

— Jaj a házi szegényeknek, fiam. Őket jobban sújtja a sors keze, mint a kéregető koldusokat...

— Miért volna rosszabb, anyám? Sze ők urak?!

— Hallottad a ténsasszonyt? A Müller úr egyetlen kicsike fizetéséből ötön élnek! Öt embernek enni, öt embernek gúnya, drága úri gúnya. Tudod, mit jelent ez? Dehogy tudod — adta meg a választ anyám a saját kérdésére. — Honnan is tudnád? Kérjük a jóistent, hogy minket sohase juttasson az ilyen házi szegények sorsára!

Anyám aztán letette a guzsalyt, felállt, kiment a pitvarba, és felnyitotta a lisztesláda fedelét. Egy kupányi málélisztet és a ténsasszony hozta ázalékot takaróruhába tette. Magára kapta a nagy hárászkendőjét, az ünneplőt: aztán kiosont a ház megett a kerítés résén át az utcára.

— Mindjárt visszajövök, fiam. Ha Táti vagy más keresne, nem tudod, hogy hol vagyok. De azonnal jövök. Érted? — Biccentettem, hogy értem, s néztem anyám után, amint kiosont a csűr mögött a kerítés résén át az utcára. A pajtaajtóból, ahol álltam, épp a gólyafészkes Pilbákék pajtája mellé láttam. Ott laktak Müllerék, zsindelyes kis házban. Anyám a kertjük kapuján tolvaj módra surrant át. Nagy hárászkendőjét szorosra húzta maga körül, hogy csak a szeme látszott ki alóla. Szaladva ment a ház ajtajáig, és ott eltűnt a szemem elől.

A FEBRUÁRI SZÉL úgy fütyült végig az utcán s kint a kertek alatt, mintha sípot fújna. A szomszédos hurubák lakói elkeseredetten várták a márciust. A pajtahiján és az ereszek alatt egyre több veréb, cinke és sármányka búját meg a fagy elől, vagy hullott le megfagyottan.

„Már nem tarthat soká" — mondogatták az emberek. — „Nyúlik a nappal, fentebb jár a nap, csak megtörik a tél hatalma...

Mi a kolozsvári bátyáimat vártuk türelmetlenül. Ugyanis ők vállalták, hogy a Nagy utcai házat és istállót lecserepezik és tatarozzák, mert az öreg házról mállott a vakolat mindenütt, és horpadozott a nád- és szalmatető...

Egy március eleji vasárnap reggel korábban indultunk a templomba, hogy benézhessünk az „új" házunkhoz. Akármilyen régi volt az a ház, nekünk jólesett tudni, hogy már nem vagyunk „Szakadékba ragadt szegények", mert a csinált út mellé, a Tanácsház szomszédságába költözünk nemsokára! Az úri részben lakunk immáron mi is, mert a katolikus templom során csupa urak laktak: a tisztelendő úr, a tanító úr, a patikárius úr s persze a városházi urak is...

— Te Kati — csipkelődött Ungvári János keresztapám —, ugyancsak felvitte isten a dógotokat. Nemhiába járod annyit a templomot, most odakerülsz a szomszédságába, az urakkal egy sorba.

— A templomban nem lakik úr — mondotta anyám szelíden.

— Már hogyne laknék komámasszony. Sze ott lakik a legnagyobb úr. Meg a többi nagy úr: az Úrjézus és a Szentséges Szűzmária, minden asszonyok szent királynéja... Mert tanuld meg, fiam, hogy a szentek is urak. — Azzal egy barackot nyomott a fejem búbjára, hogy el ne feledjem a leckét.

AZON A VASÁRNAP REGGELEN alighogy elharangozták az elsőt, mi már a házunknál voltunk. Amint ott álldogáltunk, ücsörögtünk, egyszer csak egy négy lovas szekér jő nagy zörejjel ki a Nagy utcából. Tetőcseréppel, kerítésnek való száldeszkával, sasfával és más szükséges anyagokkal megérkeztek a bátyáim. Nagy lett a mi örömünk a sok anyag láttán. Haj, milyen boldogság lesz cserepes házban lakni, cseréppel fedett pajtában aludni télen, nyáron meg a szénapadláson.

Ez a igazi élet, ez az igazi szabadság! Mert jó az, ha az ember nincs mindig szem előtt...

Csak anyánk örömébe keveredett egy csepp üröm. Merthogy miért éppen vasárnap, az Úr napján kell ezt a munkát megkezdeni. Mert a két bátya nem sokat teketóriázott. Csak úgy szemmértékkel méricskélték, a tetőt, összevont szemöldökkel tanácskoztak, tervezték a bontás és kerítéshúzás mikéntjét.

A döntő szó, persze, a Feri bátyámé volt. Az ő esze úgy váltott, mint a Zinger zsidóe. Kalkulált, tervezett, s nemigen tűrt ellentmondást se a Gyuri bátyám részéről, sem attól a hét embertől, akiket bátyámék magukkal hoztak, s akinek szemmel láthatólag alárendelt szerepük volt a nagy mű kimódolásában. Később a végbezvitelben is.

A lovakra, mikor kifogták őket, pokrócot dobtak, s aztán be akarták kötni a pajtába. Igen ám, de a pajtába bekovártélyozta magát a félkegyelmű Kuruc Jóska. A fészkében megzavart ember vasvillaszemeket meresztett bátyáimra. Előbb bátyám köszönt, de elég rosszul, mert elfelejtette a Jóska igazi nevét, s a csúfnevén szólította:

— Az Úr áldja meg, Saláta!...

— Mi-i-i? Hogy mondtad? Te... te marha baptista! A fekete fene egye meg a veres pofádat, ha lehet, szombatnapon! Azért dugtad Kolozsra a pofádat, te veres kutya, hogy csúfolódj velem? — Dühösen káromkodva, öklét rázva hagyta el vackát, s mikor a kapuhoz ért, megkondult a nagyharang, a másodikat húzta a harangozó. No, csak ennyi kellett szegény bolondnak. Eszébe jutott minden búja, bánata s a sok sérelem, ami érte.

Odaállt, ahol a községi dobos szokott dobolni. Onnan kiabált, átkozta a „jövevényeket", közöttük a papot, kántort és az összes sváb urakat, a csendőrt, rendőrt és a fináncokat is.

A templom előtt meg gyűlt a sok nép. Ki a Kuruc Jóska szitkozódását hallgatta, ki a nyakát forgatta, a szemét meresztgette a telkünk felé, de szó nélkül egy sem állhatta, nézhette a nagy istenkáromlást:

A falu bolondja hangos szóval, a Dévainé fiai sze-

kercével, fűrésszel, szerszámcsattogással szentségtelenítik meg az Úr napját.

Bátyáim pedig, mint akik mindebből semmit sem látnak, mit sem hallanak, dobálták le a házról a zizegő, suppanó nádat, s az évszázados nádroncsokból áradó porfelhőben zengték a maguk szombatos énekét:

„Szépen zeng az égi dal
Édes visszhangjaival . . ."

Valaki, talán az urak közül, két „városszolgával" — így hívták akkor a rendőröket — elvitette a bolondot. Az új házunk mögötti Temető utcán hurcolták végig szegényt, mert magától nem akaródzott menni. Amint elhaladtak éneklő bátyáim mellett, bátyámékra is ráköszöntek. Gyuri bátyám a Dózsa nevű rendőr alparancsnokkal legénykori pajtás volt. Ez a Dózsa elmaradt pár lépéssel a kollégájától, aki éppen kardlappal csitította Kuruc Jóskát, s némi jóakarattal így figyelmeztette bátyámat:

— Te Gyuri! Ne csapjatok olyan nagy lármát itt a templom előtt. A pápista pap átüzent, hogy ne dógozzatok, na, tudod, hát csak azért mondom . . .

— Jó cselekedetért a fennvaló nem büntet, Dózsa testvér — papolt vissza a háztetőről bátyám, mintegy jelezvén, hogy nem pénzért dolgozik az anyjának. — Az Úr, amikor a világot teremtette, a hetedik napon megpihent, a hetedik nap pedig az úr szent szombatja!

— Jó, jó — gyorsította meg feszes lépteti a rendőrőrmester, hogy társát utolérje —, én szóltam, s amit mondtam, megmondtam.

Kuruc Jóskát aztán bevitték „a város tömlöcébe". A fogda ablaka a parókia gazdasági udvarán levő gémes kútra nézett. A környékbeli lakosok az utca felső soráról, mivel ott nem volt víz, hát némi fizetség fejében a pap kútjára jártak. Pár nap múlva a rácsos ablakon át egyszer csak újra felhangzott a Kurucz Jóska erős, rekedtes hangja.

— Jövevény hóhérok, az Isten szakassza meg a nyakatokat. Szakadna rátok az ég. Pusztítson el az Isten, mint Szodomát-Gomorrát, kénköves-tüzes esővel!

Anyám pedig esténként, ha vízért ment a kútra, egy kis batyut rejtett a kendője alá, s az esthomályban, amikor csak a vacsoracsillag pillogott a földre, odasettenkedett a börtönablakhoz. A batyut egy hosszú karó segítségével belökte a lőrésszerű rácsos ablakon. Aztán — mint aki dolgát jól végezte — megtöltötte bádogvedrét vízzel, s ajkán a szeretet mosolyával hazatért, hogy vacsorát adjon, s lefektessen az ágyba, mert még kisfiú voltam, nem alhattam kint a pajtában...

De hosszú életem során alhattam akárhol, vetett ágyban, kaszárnyában, szalmazsákon vagy a börtön priccsén, anyám szelíd mosolya őrködött az álmaim felett.

SZAKADÉKBELI HÁZUNKAT fiatal házaspár vette meg.

— Legyenek boldogabbak, mint én voltam, éljenek több szerencsével — mondotta anyám búcsúzóul, s keresztet vetett reájuk.

Március közepe táján költözködtünk, szép napos időben. Az árnyékos helyen még nagy volt a sár, a selyméki északos oldalon pedig hófoltok fehérlettek. A mi házunk tája ragyogott a napfényben: a megújított cseréptetővel, az újonnan bedeszkázott tornáccal, az új deszkakerítéssel földi mennyországnak tűnt. A rosszmájúak persze azt rebesgették, hogy könnyű nekünk a nagygazda Kún Józsi vagyonában poszogni.

— Bár igaz volna, amit a rossz nyelvek beszélnek — mondotta anyám keserűen.

— De mégis, milyen pénzből vettük a házat? — kérdeztem meg egyszer anyámtól, mivel a gyermekek az iskolában és iskolán kívül nekem is mondogatták: könnyű nektek a mostohaapád pénzéből a Nagy utcán házat venni, s a takarmánytetőt cseréppel kicserélni.

Anyámtól aztán megtudtam, hogy a szakadékbeli ház árát fektettük a romos házba. A többletet, valamint a tatarozás költségeit meg Anna néném, Feri és Gyuri bátyámék állták, mert mikor otthonról elmentek, a szekeret, az ekét s boronát elkérték. Közben azt is meg-

tudtam, hogy Gyuri bátyám, amint a katonaságtól szabadult, házhelyrészt vett a bátyjától, mivel egy igen szép, de nagyon szegény leánynak udvarolt. A házasságból azonban semmi sem lett. A szép lány elbotlott, s szolgálóból a földesúr kedvesévé vált.

A költözködésre sógorom jött el a bivalyos fogattal. Simán is ment a hurcolkodás, csupán a méhkasokkal gyűlt meg a baja. Anyám Tátival nagy abroszt terített le a sima földre. Bíró sógor, bütüjénél fogva a kast, leemelte az állványról, s csendesen az abrosz közepére tette. Ekkor az abrosz négy sarkát a kas szűkülő nyaka körül összekötötték. Így biztosra vették, hogy a téli álmukból alig ébredező méhek szállítás közben nem tudnak kibújni.

Sógorom két összekötött kast vett a vállára, mint a gyeszákot, és elindult. Igen ám, de a méhek megbolydultak, s a kötés alól egynek-egynek sikerült átmásznia a sógorom pruszlija alá. Szegény felszisszent, és nagyot káromkodott. Újabb szúrásra lecsapta válláról a kasokat az út közepére. Prüszkölt, köpködött, vakarózott, ugrált, s szidta a méheket, teremtőjüket s tökéletlen gazdájukat, Kún Józsi mostohaapámat. De a hat teli kast csak azért is három menetben vitte át az új telekre, ahol a virágos kertben, a ház ablaka alatt helyezték el, cölöpökre fektetett két szál deszkán.

Új szomszédaink, felnőttek, gyermekek rendre mind eljöttek hozzánk. A felső szomszédunk, kártyás Rózsi már az első nap felkereste anyámat.

— Kúnné, kedvesem, nagyon boldog vagyok, hogy az a drága jó Isten ilyen szomszédasszonyt rendelt ide nekem. — A testes, deres hajú asszony öltözete szegényes volt, fején sötét kendőt viselt. Amikor beszélt, tenyerét összetette, mintha istenhez fohászkodnék, fejét pedig felszegte, mintha a templom tornyát nézné. — Tudja-é, hányszor szólt hozzám a mennybéli Úr: „Te asszony, megvilágítom a te elmédet. Láss bele a rossz emberek szándékaiba, és mondd el a jó embereknek egy kis alamizsna fejében . . .“

A jámbor asszony bizony kártyavetéssel foglalkozott, de ha úgy adódott, tenyérből is jósolt. Sokat kop-

tatta a házunk küszöbét, bár a családunkból senki sem kedvelte a szemtelen asszonyt, s táti kétségbe vonta jós- tudományát is. Anyám, bár kételkedett a vénasszony tudományában, igyekezett csendesíteni Tátit: „Nagy az Isten dolga — mit lehessen tudni, kinek milyen kegyet adott."

Losteiner Jóska bácsi, a „kártyás Rózsi" ura, nagy darab férfi volt. Állami ember, városi bakter. Télen hosszú, sárszín köpenyt és rőt színű kucsmát hordott. Fegyver helyett bunkós bottal őrizte városunk csendjét, amíg nem nyugdíjazták ökelmét. Mert mintha csak Isten verése lett volna rajta, térdéig ereszkedett le az ágyéksérve. Ettől kezdve aztán „röstölősnek", „bikásnak" csúfolták. Rózsi néni neve pedig „röstölősné", „bikásné", „kártyás Rózsi", vagy „kecskés Rózsi" lett. Ugyanis Kolozson akkoriban még ritkaságszámba ment a „szegényember tehénkéje", vagyis a kecske, de nekik már volt egy barátságos állatuk, amelyet Rózsi néni pórázon legeltetett a házunk mögötti árkokban.

Kártyás Rózsi líciummal sűrűn borított telkén felül két falusi ácsmester háza ült a kukkon. Az egyik idős Bíró Imréé és fiaié volt. Amint a fiúk akkorára nőttek, hogy szerszámot foghattak a kezükbe, a részes mezei munka mellett fúrni-faragni tanultak. A Bíró fiúk iskolatársaim voltak, hamar összebarátkoztunk hát. Átellenben, a másik sánctető teraszán, a „kicsi" Kerekes István ácsmester cseréptetős házikója nézett át a mi házunk felett egyenesen a templom tornyára, melynek fénylő keresztje csaknem egy szinten volt vele.

Fentebb aztán domború tetejű, földbe vájt „hurubák" emelkedtek szanaszéjjel, mint a meleg eső után összevissza növő csiperkegombák. Napos oldal ez. A hurubák napkeltétől napnyugtáig verőfényben úsztak, talán azért voltak olyan feketék a kis meztelen rajkók.

Felfelé menet, a hurubáktól balra, jól megművelt földek nyújtózkodtak, egy-két szál karóhoz szegzett dróttal bekerítve. A drót mentén akác, kökény- és vadrózsabokrok tüskéi álltak őrt a zöldülő rozsvetés körül. Fentebb a tetőn mezei út vezetett a „Haraszt" nevű

szőlők mentén, majd az út beszorult a gyümölcsöskertek közé. A gyümölcsösök sűrű, bozótos sáncai után kibővült a szemhatár. Az út egyenest előre, a Tahó kúthoz vezetett. Jó édesvizű forrás volt ott. Az út jobbján elterülő lankás völgykatlan jó nyári legelő a hazajáró tehéncsordáknak. A füves út baloldalán, a dombélen, magas akácfákkal benőtt gyepű állja útját a kajtár embernek, állatnak.

Egy szúrósdróttal körülvett, erősen verőfényes telken, a zöldellő rozstábla alatt nádfödeles házikó kuksolt a domboldal kissé teraszos laposán. A ház ajtajával szemben, mely keletre, a cigány hurubák felé nézett, félig földbe vájt pajta lapult. A pajtában kis mokány tehén. Anyám szerint: sovány, mint a hét szűk esztendő. Özvegy Kozmáné lakott azon a telken. Olyan se nem fiatal, se nem vén, de sovány ő is, mint a tehénkéje. Erzsi nevű leánya, noha két évvel idősebb volt nálam, még mindig az első osztálynál tartott.

Erről a Kozmánéról az a hír járta, hogy tud „bozgonyálni". El tudja kuruzsolni a mások tehenének a tejét. Elsőnek kártyás Rózsi figyelmeztette anyámat rémisztő képet vágva:

— Kati, kedvesem! Hallgassátok meg Rózsi nénit, a jóakarótokat, s tartsátok eszetekben, amit ő mond. Ha azt akarjátok, hogy a teheneteket meg ne rontsák, tejét el ne vegyék, hát kölcsön kenyeret, kölcsön sót és kovászt senkinek, de főleg aztán Kozmánénak és a leányának ne adjatok.

Kozmáné szegény özvegyasszony módjára élt. De nem úgy, mint anyánk az özvegysége alatt, aki éjt nappá téve dolgozott, de kölcsön akkor sem kért, nem ette meg ma a holnapi kenyerét. Kozmáné, szegény, fordítva csinálta. Már az első napokban felkeresett, ahogy odacipelődtünk a Nagy utcai házba. Anyámat Kún néninek szólította, s munkát kért: fonnivalót. Ha kell, segít szőni is anyámnak vagy takarítani, meszelni. De előbb egy sütetnyi lisztet, egy főzetnyi pityókát vagy puliszkához valót kért. Azután megdolgozik érte becsületesen...

A Kozmáné házán alul kopár oldal meredezett. Mint

puliszkában a túró, olyan volt a sárga agyagban meghúzódó palaréteg. Alatta lankás telkeken házak sorakoztak, ablakaikkal a Nagy utcára. A hozzánk legközelebb eső házat a mi telkünktől csak a Temető utca választotta el. Jóravaló, kétbivalyos, közepes gazdacsalád lakott a cseréptetős házban. Ungvári Ferencnek hívták a tisztes, világosbarna hajú, harcsabajszú gazdát, kinek rossz lehetett a tüdeje, mert erőst köhögött, és gyakran vért köpött. Addig-addig köhögött, míg egy szép napon a mi kapunk előtt vitték ki a felső temetőbe. Talán kétszer ha láttam ezt a szomszédunkat, de a feleségét annál gyakrabban. Ungvári néni ragyogó égszínkék szemű, gömbölyded kis asszony volt, a német suszter lánya a Selymék utcából.

Az Ungváriék házán túli telkek már nem feleltek meg földművelő ember számára. A meredek domboldalon szekérrel nem lehetett fordulni. Özvegy Darkó Jánosné szoba-konyhás telke állt ott. Darkóné nem volt bőszoknyás parasztasszony, hanem „jövevény", mint édesanyám, annyi különbséggel, hogy az Úrban megboldogult Darkó úr fináncember volt. Valahonnan a felső Tisza vidékéről helyezték Kolozsra, a királyi dohány- és sójövedék védelmére. Az özvegy két fiával lakott a házban, melynek zsindelyes fedele meg viharvert zsalugáterei feketék voltak, akár a kordován.

A Darkó fiúkkal egyre szorosabb barátságba kerültem. Az iskolában a jobb tanulók közé tartoztak. Idősebbek voltak, mint én, tanulhattam hát tőlük jót is, rosszat is. Anyjuk tőlünk vásárolta a tejet, lisztet, burgonyát és egyéb ennivalót, „kontóra". Aztán hónap elején a nyugdíjából törlesztgetett.

Darkó néni, ha a mezőn nem lehetett dolgozni, szívesen eldiskurált anyámmal holmi házi munka, varrás, horgolás, foltozás közben, vagy valami fizetség ellenében a házi, esetleg a kerti munkáknál segédkezett. Ilyenkor a fiúk is anyjukkal tartottak.

Tavasszal pedig bőven akadt dolog az alsóhegyi kertünkben. Ez a negyedholdas kert, melynek fele része, a laposa, be volt veteményezve, sok dolgot adott. A dűlős részben csak gyümölcsfák voltak: legtöbbje besztercei szilva s néhány tüskés húsosszilva-fa, gyökérről hajtva,

ahogy az Isten megadta. A fű között tavasszal ibolya illatozott, és gyermekláncfű sárgult nagy foltokban. A kert felső végén, a martban, a csombor szagú kakukkfűvirágon méhecskék repdestek.

Beszaladgáltuk az egész hegyet gyepűtől gyepűig és azon túl, a temető árkáig. Itt a legközelebbi és legszebb sírkő — fekete márványból — a Táti első feleségének sírhantján állt. A gúla alakú kőbe szépen bevésett betűk arról tanúskodtak, hogy a követ id. Kún József állíttatta isten segedelmével, az Úrnak 1904. esztendejében.

„Itt nyugszik Kún Józsefné — N. Zsuzsánna, szül. 1840 — megh. 1904. Ide várja szerető jó férjét, Kún Józsefet, szül. 1838 — megh. . . ."

Az édesapám, Kovács Gyuri sírhantja fentebb van, közel a Dévai Ferencéhez. Az apám fejéhez állított fakereszten kiolvashatatlan az írás. A sötétbarnára fakult sírjel erősen megdőlt már.

Akkor azonban nem oda mentünk. A közös mezsgyén egyfuttában szaladtuk át az Alsóhegyet, az unitárius temető felőli kaputól a „Senki villájáig". Az alig száz-százötven lépésnyi távolságra volt a házunktól. Sohasem volt bátorságom a kísérteties telekre elmenni.

A pár holdnyi dűlős oldalt, amelyen a villa állott, az Alsóhegytől erős tüskésdrót-kerítés zárta el. A már korhadásnak indult kerítésoszlopok mentén élősövény is virult, olyan, mint amilyenből a Krisztus urunk koronája készült . . . A telek felső részében telepített gyümölcsfák sorakoztak. A széleken félkörben álló diófákon most csókák károgtak. Körüljártuk a telket. Sehol egy élő ember vagy háziállat. Ölt a kíváncsiság, milyen lehet a villa. Kívülről csak viharvert, süveg alakú tornyocskái látszottak.

A szomszédok azt rebesgették, hogy éjfélkor fehér köntösben alacsony emberi alak járja körbe a házat. Éppen Szent György napja körül voltunk, amikor tudomásunk szerint a más vidékről való boszorkányok kerülgetik a mi falunkat.

Az ég felhőtlen, patyolat tiszta volt, de a lemenő nap már rálépett a Heski szőlőjére. Mi a Paperdő felől kerültünk vissza. A pásztortól nem kellett félnünk. Szent György-napig csak téli, azaz fél fizetést kapott.

A ciheresből itt-ott magasra nyesett tölgy- és bükkfák emelkedtek égnek. Egyik fa rövid koronaágai közt szarkafészek látszott. Felmászni nem tudtunk, sima volt a vastag törzs, nem volt mibe kapaszkodni. Az erdő és szőlős fái, bokrai közt sok kedves madár röpködött.

Darkó János azonban egyre csak azt hajtogatta mohó kíváncsisággal, vajon mi lehet a villában? Öccse, a vékony dongájú, de finomabb lelkületű Lajika inkább észrevette a természet szépségeit, de hát már ott is álltunk a villa kis kapujánál, és nézelődtünk át a tüskésdrót és élősövény között. Elsőnek Jankó bújt át az egyik résen, a drótok között. A kertben a fák alatt, zöld pázsiton boglárkák fehérlettek, a kis léces kapu zárva volt.

— Fehér ibolya... — szólt Jankó. — Gyertek be ti is, szedjünk fehér ibolyát.

Félelem nyargalt át rajtam. Jankó azonban elment a rejtélyes épületig, körüljárta, aztán visszatért hozzánk.

— Gyertek be, ne féljetek! Egy élő lelket sem látni a telken. Itt áll magában, gazdátlanul — kiáltotta, hogy bátorságot öntsön belénk.

A száraz avar, melyet most már átszőtt az új fű, erősen csiklandozta mezítelen talpunkat, de hármasban egyre bátrabbak lettünk. Az udvaron már egészen otthonosan éreztük magunkat. Örvendtünk csodálatos felfedezésünknek, és bántuk, hogy miért nem jutott előbb eszünkbe ide eljönni.

Jankó után mi is elmerészkedtünk a zsalugáteres ablakig. Mikor oda értünk, Jankó megnyitotta az ablakot, és fintorogva panaszkodott a naftalinszagra, mely az elhagyott lakásból az ablak résein kiáradt.

— Én bemászom, hadd lám, mi van odabent.

— Te, ne mássz be — intettük Lajikával. — Mit lehessen tudni... Előbb kiabáljunk be az ablakon.

Lajika a fűből egy csigát emelt fel, melyet a véletlen vezérelt oda.

— Csiga-biga, gyere ki — kezdtük kántálni a hívogatót, s ettől egyre jobban nekibátorodtunk. — Ég a házad ideki...

A csiga nem jött ki, lehet, hogy még téli álmát

aludta. De a házból sem jött ki senki. A mienken kívül egy hang sem hallatszott.

Jankó az ablakpárkányba kapaszkodott, egyik lábával a Laji vállára lépett, s avval a házban termett. Mi kívül jobbra-balra nézelődve, türelmetlenül vártuk vissza.

Jött is ragyogó szemmel, kezében egy nagyobb rózsaszínű gumilabdával. Micsoda egy labda, te jó isten! Szemünk-szánk tátva maradt a csodálkozástól.

Aztán iszkiri, minél messzebb innen! El ettől a rémisztően elhagyott épülettől.

Jankó azt tanácsolta, hogy ami történt, azt senki emberfiának el ne mondjuk. Maradjon a mi titkunk. Erre meg is esküdtünk felemelt ujjakkal.

Másnap délután ismét jött a két Darkó fiú. Korsót is hoztak ivóvíznek. Amikor Jankót a vizeskorsóval meglátta anyám, mindjárt a kis légejhez ment, felemelte az asztal alól a hűvös földről, s meglóbálta.

— Biza alig van benne, jó lesz, fiam, ha te is hozol frisset.

Mentünk vízért mind a hárman, de a kútnál nem sokat időztünk. Egyszer-kétszer még megforgattuk ugyan a nagy kereket, miután az edényeink már telve voltak, de avval már indultunk is visszafelé. Amikor elértünk a válaszúthoz, nem vágtunk neki a rövidebb útnak a vásártéren át, hanem a Nagy úton mentünk tovább. Csak pár lépést kellett tennünk az elhagyott villa kerítéséig. A léces kerítés több helyen is foghíjas volt. Egy megfelelő résnél összevillant a szemünk.

Jankóval az élen feltértünk az egyik jól kitágított résen, vagy ahogy itt mondják: „kutyalyukon". S egykettőre feljutottunk a villa teraszához.

A nap éppen akkor csúszott le a hegyek mögé.

Jankó és Laji a zsalugáteres ablakhoz lépett. Én a vizesedények közelében álltam, amíg ők egymást átsegítették az ablaknyíláson, és eltűntek a bűvös házban.

Vágytam én is, hogy meglássam azt a sok csecsebecsét, melyekről Jankó beszélt tegnap délután, hazafelé menet. Most itt volt újra a jó alkalom, hogy én is bemászhassam, s megláthassam a kényes úri nép hol-

miját. Mert mi is történhetett velük? Meghaltak, hogy itt hagyták a gazdaságot őrizetlenül? De ha a szülők vagy nagyszülők elhaláloztak is, gyerekeik csak voltak. A drága gumilabdával — a Táti szavaival — „az úri bitangok" játszadozhattak.

Végül mégis visszahúzódtam az ablaktól. „Gyáva vagyok" — gondoltam, és szégyelltem magam a barátaim előtt. De egyszer csak emelkedett a zsalugáter. Elsőnek Lajika mászott ki a házból. Leugrott az ablak párkányáról, és szép rendre a gyepre rakott egy használt háromlábú turistaszéket, egy bambusznád pálcát és egy ébresztőórát; valamennyit Jankó nyújtogatta ki az ablakon. Aztán kimászott Jankó is. Kezét nyomban a csukható-nyitható székre tette.

— Ez az enyém — mondta. — Az órát és nádpálcát osszátok el egymás közt.

Én a pálcát kaptam.

Mikor a vízzel és a zsákmánnyal hazaértünk, már javában szürkületedett. A hozott holmit anyánknak nem mertük megmutatni. — A senki villájából hoztuk. Ott úgyis csak potyára állna. Senki az égvilágon hasznát nem venné — mondogatta Jankó —, de azért egyelőre ne nagyon mutogassuk senkinek. Rejtsük el szem elől...

Hazafelé a Szent-oldal és a kripta melletti utcákon mentünk, s jó szürkületre a telkünk mögé értünk. A botot és a turistaszéket átdobtuk a kerítés fölött. A vizes edényekkel elöl, a kapun át kerültünk a házba. Aztán óvatosan hátralopakodtunk a pajtához, s az eresz közelében a szalma közé dugtuk a holmit.

A következő napokban egyre nagyobb nyugtalanság vett rajtam erőt. Éjszaka rossz álmok gyötörtek. Lajika is félt, hogy remegett bele. Így aztán megegyeztünk, hogy többet nem megyünk oda, nehogy baj legyen belőle.

Jankóék nem hívtak többé a rejtélyes tornyos házba. Kezdtem lassan megnyugodni, csupán a nálunk elrejtett holmi miatt aggódtam.

— Vigyétek el tőlünk az órát, a háromlábú széket meg a pálcát is... ha akarjátok.

— Jó, jó, elvisszük — felelte Jankó. — Majd egy este utánajövünk. Csak ne szólj senkinek, és ne légy olyan félős, mint a nyúl.

A vakáció utolsó reggelén két derék „városszolga" kopogtatott be lakásunk ajtaján. Hosszú, fényes kardjuk hüvelyét az ajtófélhez verdesték, mintegy jelezve, hogy hivatalos ügyben jöttek.

— Aggyon isten jóreggelt magoknak! — köszönt elsőnek a testesebb, rangosabb, a dölyfösségéről közismert Dózsa András. Kardját bal karja alá szorította, és csákója simléderét jobbkeze mutatóujjával felpöccintette a feje búbjára. Mögötte az égimeszelő Löri István állt, az, aki pár évvel ezelőtt elvitte a karácsonyfánkat.

Szüleim a meglepetéstől alig tudták fogadni a köszönésüket, én pedig majd felsírtam ijedtemben. A pad szélén Tátival éppen törökbúzát fejtettem, de ki is potytyant kezemből a törökbúzacső.

— Látom, meg sem kérdezik, mi járatban vagyunk e kora reggeli órában?!

— Most nincs karácsonyfaágunk, sem esővizünk, fiam... — csípett vissza anyám, mert tiszta volt a lelkiismerete.

— Most nem is olyan kicsiség végett jöttünk — csavarintott egyet Löri bácsi a szép sűrű bajuszán.

— Megmondja az úrfi mindjárt, ha kendtek nem tudnák — hörkentette dühösen a félelmes Dózsa őrmester, s majd átdöfte a tekintetével anyámat. — Na, gyerünk, te cégéres gazember! Ugroggy, ha mondom, aki istened van!

Anyám szoknyájához bújtam, átöleltem az egyik lábát:

— Jaj, ne hagyjon — suttogtam könyörgő szavakkal...

— Hát mit csináltál, fiam? — sikított fel anyám. — Mit tettél a tudtom nélkül?

Én arcommal beletemetkeztem bő szoknyájába. Jaj, mit tegyek? Eláruljam a barátaimat? Azt nem tehetem. De hátha nem is azért jöttek! Mégis meg kellene mondani az igazat, hogy csak „fehér ibolyát" akartunk szedni a senki házának kertjében...

A hatalmas ember elvonszolt anyám szoknyája mellől, és egy lendítéssel a pitvaron át az udvarra lökött. Mint egy béka terültem el a földön. Még az agyvelőm is megrázkódott a kőkemény földön, de mégis a szégyen kínzott rettenetesebben.

A Dózsa családjával az alsóhegyi kert révén szomszédok voltunk. A határmezsgye miatt sok civódásunk volt nemcsak a nagygazda szülőkkel, de ezzel a rendőrnek szegődött ifjú Dózsával is, akinek a bátyja aljegyző volt a kolozsi városházán. Panaszra hát hiába is ment volna anyám. Neki szegénynek egyetlen fegyvere a szája volt, s ha olykor kifakadt ellenük, gőggel, gúnynyal így torkolták le: „Pofa bé, jövevény! Ha nem tetszik, bocsásd áruba, s mi megvesszük azt a nyomorúságos helyet. De tőlünk nem lesz ott nyugtod egy csepp sem..."

Dózsa András tehát most engem ütött, hogy anyámnak fájjon.

Amint a földről feltápászkodtam, csak látom, hogy a pajtánál egy másik rendőr áll, mellette meg a két bűntárs: Jankó és Lajika. Előbb azt hittem, a szemem káprázik. De nem tévedtem, valóban ők voltak. Jankó egyik kezében az én bambusznád pálcám, másik kezében a turistaszék. Gyorsan imádkozni kezdtem:

— Miatyánk, ki vagy a mennyekben... Segíts meg most az egyszer... Többé soha nem teszek rosszat... még a „senkiéhez" sem nyúlok, csak most... Ó, csak most lágyítsd meg a rendőr bácsik szívét...

Míg Dózsa anyámékkal valamit sugdolózott a házban, mellettem Lőri tizedes úr őrködött.

— Nem „rendőr bácsi", megértetted? Két fehér csillag itt a galléromon: tizedes urat jelent. Három sárgás színű pedig őrmester urat... Na, így, te csirkefogó gazember. Ezt jó tudni, ha már ilyen hamar bűnöző lettél. Húzd ki magad! Neked beszélek!

Dózsa őrmester úr, amint a pitvarajtón kilépett, a pajta felé kiáltott:

— Moldován tizedes! Vezesse ide a másik két trógert is!

Amint kiértünk a harangozó kapuja elé, Darkó nénit láttam kisírt szemmel, mögöttünk meg az édesanyám zokogott.

A Tanácsháznál bevittek egy szobába, ahol egy priccs és talán két lóca állt, néhány fegyver az állványon, pár kard hüvelyestől felakasztva.

Dózsa őrmester úr rám rivallt, és aztán se szó, se beszéd, ütött-vert ahol ért. Mikor belefáradt, leült az egyik lócára, és mint aki jól végezte dolgát, dörgő hangon maga elé parancsolt:

— Na, most beszélj!

Miután elmondtam mindent, ahogy volt, gúnyosan felkacagott:

— Ecsém, nem mondtál el mindent. Onnan sok minden edényféle, ruhanemű és másegyéb is hiányzik.

Felállt, egy ajtóhoz ment, amelynek a zárjából nagy kulcs állt ki. Lenyomta a kilincset, és rám förmedt:

— Mars be, te bitang! Majd ha hívlak, elmondasz te nekem mindent, mert ha nem, kitaposom a beled — s avval rám zárta az ajtót.

A mocskos fészerben félhomály és orrfacsaró bűz fogadott, s csak fentről, egy kis résen szűrődött be valami világosság. Az ablakot megismertem a vastag falba erősített vasrácsról. Órák múltán aztán hallottam a kútgém nyikorgását a papi udvarról. Valaki vizet húzott a kútból. Suttogó hangot is hallottam:

— István fiam, hallod-e?

Nem hittem a fülemnek. Képzelődöm? Ott voltam a fogdában, ahová egykor a szegény Kurucz Jóskának anyám ennivalót dobott be. Hasra vetettem magam a piszkos deszkapriccsen, s magam sem tudom meddig, de sokáig sírtam. Hol imádkoztam, hol Dózsát átkoztam.

Egy idő múlva Jankó síró hangját hallottam átszűrődni az ajtón. Megriadtam. Közelebb mentem az ajtóhoz, fülemet a kulcslyukhoz nyomtam, hogy halljak valamit.

— Itt öllek meg, te! A csizmám sarkával taposom ki a szuszt belőled. Hányszor voltál még ott, mi? — Minden kérdést tompa ütés hangja kísért.

— Csak eccer, őrmester úr! Jaj! Csak eccer! Jaj, ne üssön, ha megöl sem voltam többször, csak eccer.

Minden jel arra vallott, hogy Jankó még felkereste azt az átkos házat egyedül, vagy Lajikát is magával vitte a csapdaszerű zsalugátert tartani. Ott foghatták el őket. Vajon tetten érték, vagy már útban voltak hazafelé?!

Észre sem vettem, hogy kinyílott az ajtó. Csak a szörnyű hangra és a derékszíjjal hátamra mért ütésekre riadtam fel.

— No, mit álmodtál? Nem felejted el a rangomat reggel óta? Állj vigyázzba, amikor engem látsz!

Összekaptam kasmolásokkal teli meztelen lábamat, és undorral néztem a lába elé.

— Emeld fel a fejed, te kötélreváló, s szólíts, ahogy tanítottalak a reggel.

— Városszóga úr — szaladt ki a számon...

— Mi az anyád istene? Mi vagyok én, te?! Hogy a...

— Tizedes úr — rebegtem kétségbeesetten.

Fülemnél fogva vezetett ki a cellából az őrszobába. Ott aztán maga elé állított, és szigorúan a lelkemre kötötte, hogy ahova most elvezet kihallgatásra, csak az igazat mondjam, különben vele gyűlik meg a bajom.

— Azt fogom mondani — suttogtam.

— Csak az igazat. De arról egy szót sem, hogy itt bántott valaki. Egy szót sem, mert kitekerem a nyakadat, ha eljár a szád. Megértetted?

— Csak az igazat mondom.

— Hogy? Mit jár a pofád? Igazat, de egy ujjal se bántott senki... azt ne feledd, egy ujjal sem. Na, előre, a kapitány úr elé.

Dózsa mindenáron anyámra akarta rábizonyítani az orgazdaságot. De hát anyám nem tudott semmiről semmit.

A német Emerling főkapitány elé vezettek fel a kopott körlépcsőn, egy világos emeleti helyiségbe.

— Ezek lopni meg a Marosan villa? — kérdezte a szögletes fejű kapitány a vezetőnktől, bőrszivart forgatva csupasz ajkai között.

Az őrmester összeütötte bokáját, és nagy hangon jelentette:

— Igenis, ezek, jelentem alássan — azzal átnyújtotta a rólunk vádaskodó papírokat.

A főkapitány kemény szavakkal dorgált meg. A izgatottságtól nem értettem jól meg a szavait, csak annyit, hogy majd találkozunk a kiskorúak bíróságán, Kolozsvárt. Azzal mindhármunkat hazakergetett.

Pár hét múlva Lőri tizedes úr újra megjelent a házunknál. Láttára hideg futkorászott a hátamon. Kezében írásos papírt zizegtetett, s a papíron az én nevem meg az, hogy a kiskorúak bírósága elé vagyok idézve május hó valahányadik napján.

Anyám sírva fakadt, hogy mi lesz mostan, mi lesz belőlem, ha máris megkezdem a törvényjárást.

— Úgy kell nektek — mondta Táti kárörvendve. — Hányszor megmondtam, Kati, hogy a fiút ne engedd hosszú kötélre. Dógoztatni kell, hogy ne barátkozhassék holmi senki-semmi emberek tekergő kölykeivel. Olyanokkal, akiknek még egy bornyúfarkuk sincs. Az ilyen mást se tud, mint azt, hogy elkívánja attól, akinek az Isten adott...

— Na, aztán csak ked hallgasson. Tudjuk mi, hogy szerezte ked a vagyonát...

A BÍRÓSÁGI ÉPÜLETET anyám már ismerte Kolozsvárott. Keresztet vetett a főbejárat előtt. Nekem is szólt:

— Emeld meg a kalapod, és kérd a jó atya segítségét.

Én azonban csak arra gondoltam, hogy mit mondjak, ha kérdeznek, s végül is teljesen megzavarodva, kóválygó fejjel álltam meg bíráim előtt.

A magas emelvényen, hosszú asztal mögött, nyakukban palásttal fekete ruhás urak ültek. A középen helyet foglaló puffadt képű úr mögött a falon kereszt csüngött. Láttára ösztönösen keresztet vetettem. A kövér úr rám mosolygott. Előtte az asztalon talpas kis feszület állt, talán sárgarézből. A fénylő feszületről Krisztus bána-

tos szemekkel nézett le rám. Hozzá könyörögtem magamban:

— Drága jézusom, csak most az egyszer húzz ki a bajból. Aztán kerülni fogom a bűnre csábító gondolatokat, nem fogok az ördög unszolására hallgatni... De hát miért is kellett a jó Istennek ördögöt teremteni? Az ördög is bűnös — tört fel bennem a gondolat. — Uram, bocsásd meg e gonosztól jött gondolatokat. Nem akartalak megbántani... de kísértésbe estem, ellened vétettem... Megmondom a nagyságos uraknak az igazat.

A puffadt arcú ember megrázta a keze ügyében lévő csengőt. Erre olyan csend lett az eddigelé zajos teremben, hogy még a szívverésem is hallatszott.

— Kovács István!

— Jelen! — suttogtam rekedt hangon.

— Gyere közelebb, fiam, az asztalhoz — intett a középen ülő bíró. Félősen léptem előbb, szememmel anyámat kerestem.

— Eredj, fiam, csináld, amit a nagyságos úr mond — biztatott anyám.

A magas bíró tovább kérdezett:

— Született?

— Igen.

A bírák elmosolyodtak, a közönség hangosan kuncogott. A bíró csengetett.

— Születési helyét kérdeztem, fiam. Nem tudod, hol születtél? — A bíró hol tegezett, hol magázott.

— Tudom, csakhogy én a... törökbúza közt, szekeren születtem, a Győrberkén...

Újabb kuncogás a teremben.

— Nem értem! Csendet kérek — és anyám felé nézett.

Anyám ott ült mögöttem félszegen egy pad szélén. Most felállt, és alázatos magyarázgatásba kezdett:

— Kezit csókolom a nagyságos bíró úrnak, az úgy volt, hogy a fiú tényleg a győrberki útban, a havas közén jött a világra, a szekér tetején. Özvegy voltam és szegény, sok gyermekem volt, s mind aprók. Isten tudja csak, hogy neveltem...

A bírák feszült figyelemmel hallgatták egy ideig

személyi adataim ilyen hosszadalmas és fura ismertetését. Végül is az elnöklő bíró más formában kérdezett.

— A község nevét mondja, ahol a születést bejelentették, s punktum!

— Kolozs! — vágtuk ki anyámmal egyszerre.

— Vallása?

— Isten segedelméből én keresztény római katolikus vagyok.

— Mondd el szépen a születési évet, hónapot és napot is.

— 1902. március 11.

A pad végén egy másik úr kalamárisba mártogatott pennával minden adatot felírt egy könyvbe.

— Lépj közelebb, fiam, s mondd el szépen, hogy a kolozsi rendőrségen tett vallomásodat fenntartod-e?

Ez a kérdés magas volt nekem. A bíró is látta, hogy nem tudok értelmes választ adni. Egyszerűbb szavakkal megismételte a kérdését, úgy, hogy én is megértsem.

Elmondatta velem az egész esetet. Mikor elmeséltem, hogy játék közben a „senki villájában", a gyepen boglárkát láttunk, s az csalogatott oda, a magas bíró összenézett a többivel, a szemükben mosoly bújkált.

— Hogy mondhatsz ilyen butaságot, hogy „senki villája"? Honnan veszed az ilyen gondolatot, fiam? Magyarázd meg nekünk is.

— Izé... Nem láttam én ott soha egy lelket sem, pedig a mi kertünk ott van a közelben.

— Nincs olyan hely, fiam, a világon, hogy gazdája ne lenne.

A magas bíró aztán kioktatott a tulajdon sérthetetlenségéről, arról, hogy minden talpalatnyi helynek és tárgynak, legyen az ingatlan — mint a föld, a ház — vagy ingó dolog, mint a gumilabda, nádpálca, turista szék, mindnek megvan a tulajdonosa, gazdája. Nagy bűnt követtünk el, loptunk.

— Nagykorúakra ezért börtönbüntetés és a kár pénzbeli megtérítése vár. Kiskorúakra javítóintézetbe való utalás.

A bíróság ítélethozatalra vonult vissza. Én ezalatt kétségbeesetten latolgattam, hogy mi várhat ránk: ide-

gen, keserű kenyér, tömlöcféle vagy más testi és lelki gyötrelem.

Nyomasztóbb érzés talán nincs is, mint az, amit a vádlott a tárgyalástól az ítélethozatalig érez! Bár a bírák emberségesen beszéltek velünk, én azért nagyon remegtem. Aztán visszatért mind az öt bíró, és a középen álló felolvasta az ítéletet:

— A kolozsvári királyi törvényszék öttagú tanácsa az alább megnevezett kiskorúak ügyében nyilvános tárgyaláson hozta a következő

VÉGZÉST

1) Darkó János 11 éves, róm.kat. vallású kolozsi lakos, iskolaköteles vádlottat,

2) Darkó Lajos 9 éves, róm.kat. vallású kolozsi lakos, iskolaköteles vádlottat,

3) Kovács István 7 éves, róm.kat. vallású kolozsi lakos, iskolaköteles vádlottat, az általuk elkövetett bűncselekményben megállapítván a tényállást, javítóintézetbe való utalással bünteti. A büntetés végrehajtását azonban három évre felfüggeszti.

INDOKLÁS

A kir. törvényszék tanács a tárgyalás adatai alapján fentnevezettek ügyében enyhítő körülménynek tekinti az előre megfontolás hiányát, a gyerekes tévhitet, valamint a tárgyaláson kitűnt megbánó magatartásukat. A kir. törvényszék megítélése szerint jövőbeni magaviseletük és erkölcsi fejlődésük irányításával a kolozsi róm. kat. felekezeti iskola kántortanítóját kell megbízni.

Kolozsvár, 1909, május hónap 18-án.

ÍGY LETT PETRES GYULA KÁNTORTANÍTÓBÓL az én szigorú nevelőapám, s bár sok keserű könnyet nyeltem érte, végül is hasznát vettem. Mert a törvényszéki ítélet és Petres tanító úr szigora nélkül aligha járhattam volna ki én az elemi iskolát.

Igaz, hogy ettől kezdve a reggeli miséről el nem maradhattam. Ott kellett ministrálnom a széles hátú pap mögött, s hibátlanul el kellett sajátítanom a ministránskodás minden csínját-bínját. Negyedik osztályos koromtól pedig én lettem az első ministráns a pap jobbján. Nekem kellett kezelnem a füstölőt, nekem kellett csengetnem, amikor a szertartás azt megkövetelte. Szent áldozáskor én mondtam a „Confiteor"-t a legnagyobb ájtatossággal. Gyónnom és áldoznom kellett rendszeresen. Az „Úr testét" évente többször is magamhoz vettem, míg „vérét" a plébános úr iszogatta reggelenként.

Miközben a kántor rázendített a „Tantum ergó"-ra, sok esetben az egyházszolgát is én helyettesítettem a gyertyagyújtásnál. Az örökmécsbe olajat töltöttem, a füstölőkre izzó szenet csináltam vagy hoztam a szomszédoktól.

Sok időt töltöttem a templom szolgálatában. Anyám jó szemmel nézte ezt a foglalatosságomat. De nem úgy Táti:

— Kati, azt az árgyélusát! Ennek a fiúnak már alig vesszük valamit hasznát. Csak a templom s az oskola. Más gyermekek ilyenkor a marhákat legeltetik a réten. Az adja a kenyeret s a hozzávaló kőtséget, a dolog, nem pedig az oskola s a templom. Úgyse lesz prókátor belőle, hogy a hóhér kötné fel a tekergőjét.

Édesanyám megpróbált néhányszor kikéreztetni az iskolából, de Petres tanító úr nem szívesen járult hozzá:

— Kata néném, a törvény is rám bízta a fiát. Maga is arra kért, hogy embert neveljek belőle.

Anyámnak nem volt mit szólnia, nekem az iskolából csak elfogadható indokkal lehetett hiányozni. A leckéimet is ott, az iskolában tanultam meg, míg a tanító úr a többi osztályokkal bibelődött. Nekem tanulnom kellett. Igaz, szívesen is tanultam, de ott volt mögöttem az ítélet is. Engem nem lehetett kivenni az iskolából, mint más gyereket. Ilyenformán igazán javamra fordult a törvényjárás...

A harangozóval is jó barátságba kerültem. Tulajdonképpen „mi, egyházi emberek" egymásra voltunk utalva. Különben is hozzá laktunk a legközelebb. Anna néni, a harangozóné, szép és kedves asszony volt. Ha kiállt

a tornác végébe, odalátott hozzánk. Hátsó kicsi szobájuk ablaka a telkünkre nézett.

János bácsi rendesen gazdálkodott, a határba járt dolgozni. Anna néni azonban nem igen járta a mezőket. Leginkább ő végezte a harangozói hivatallal járó teendőket. Néha úgy adódott, hogy mind a három harangot meg kellett húzni. Ilyenkor Anna néni elkéreztetett a tanító úrtól segédharangozónak. Szívesen mentem. Boldog voltam, ha temetésre kellett harangozni. Micsoda öröm a körlépcsőn felmenni a toronyba, útközben kibámulni a kis kerek lyukon, melyről sose tudtam, hogy miért van. Aztán a haranglábak alól át lehetett lépni a templom padlására. Eleinte nemigen volt bátorságom hozzá, féltem, hogy beszakad. De annál többet körbecsúszkáltam az eresz feletti fedéltartó gerendák alatt. Ott fészkeltek a galambok. Minden gerenda közti rekeszben egy-két fészekalj.

Nem mondom, az évszázados galambpiszok nem volt éppen rózsaillatú, s vastagon megülte a gerendákat, de mit törődtem én, ha számon tudtam tartani a galambállományt. Ismertem a galambpárokat, tudtam a különböző korú fiókákat meg a tojások számát. Ez pedig nem adatott meg bárkinek.

A haranglábakon a három harang, mint három óriási rézkucsma. Közbül a nagy harang. Jobbról a kisebb, balról a még kisebb. Én a kicsin kezdtem gyakorolni, de eleinte még azt is csak inkább félrevertem. Idővel aztán Anna néninél és János bácsinál is nagyobb mester lettem. Már nem is csak egy, hanem két kézzel „játszottam" e „magas hangszeren". Aki próbálta, az tudja, hogy „összehúzni", az az igazi művészet!

A torony négy ablaka a négy világtájra nézett. A harangok felett a toronyóra szerkezete nyekergett. A felhúzó — akárcsak a Pallóék karikás kútja: körbe-körbe kellett hajtani a kerekét a „kurblijánál" fogva, s a lánc szépen csavarodott egymás mellé, sorban ...

A torony kapujában valósággal nyüzsögtek a böregerek. Nem még mentek ki, oda hullajtották a ganéjúkat a szent harangokra, az órára, az Anna néni fejkendőjére s az én kalapomra.

Tudtam, mert tanították, hogy „nagy az Isten dolga". De azt nem tudtam megérteni, miért hagyja beszennyezni a házát ezektől a szemérmetlen denevérektől. Csak magamban rágódtam e kérdés fölött. Anyámhoz, aki legközelebb állt testemhez-lelkemhez, hiába fordultam volna. Már nemegyszer megjártam, hogy jól lepocskondiázott, istenkáromló pogánynak nevezett, ha ilyesmit kérdeztem. Szerinte az efféléken nem kell gondolkozni, mert aki sokat spekulál, könnyen beleesik a hét fő bűn valamelyikébe.

Amikor temetésre húztuk, a szemünkkel követnünk kellett a halottas menetet végig a Szent-oldalon. Láttuk a református templomot is tornyostul, harangostul.

Mikor a gyászmenet a sírgödörhöz ért, mi abbahagytuk a harangozást. Tudnivaló, hogy mindenki tehetsége szerint húzatja a harangokat. Kicsit, nagyot, egyet, kettőt vagy mind a hármat. Csak a miénket vagy még a református, unitárius, esetleg görögkatolikus templomokét is.

Mikor már a temetkezési szertartásban is jobban kiismertem magam, a plébános úr elvont a harangozástól. Eleinte bántott a dolog, s kissé duzzogtam is. Ministránsnak kellett beöltöznöm. Ez sem volt éppen kutya, de nem ám. A sekrestyében öltöttük magunkra a szent köntösöket. A sekrestyés távollétében én segítettem fel a nagy darab papra a szent köntöst, a palástot, Mária-füzért, miegymást.

A plébános úr nagyot hallott, s ezért sok vesződséggel járt az öltöztetése. A baj legtöbbször onnan eredt, hogy én nem tudtam különbséget tenni a miseruhák között. Pedig már megtanulhattam volna, hogy azok minőségét a halott lelki üdvéért megszólaltatott harangok száma szabja meg. Vagyis, hogy „olyan a temetés, amilyen a fizetés".

A kevélységről már tudtam, hogy a hét fő bűn egyike, mégis, mint első ministráns, büszkén feszítettem a tisztelendő úr jobbján. Amolyan kispapnak éreztem magam, kezemben a füstölővel, cingár testemen a ministránsruhával.

Persze esküvőre már vidámabban húztuk a harangokat. Olyankor a szentek is mosolyogva néztek le a temp-

lom faláról: „Szaporodjatok és sokasodjatok, atyámfiai az Úrban!"

Harangozás közben a templom felé közeledő násznépben gyönyörködtem. Elöl „betyárok" és lovas „maszkurások" lövöldöztek. Olykor nagy ostorcsattogtatással körüllovagolták a násznépet. Nagyokat kurjongattak, lovaikat táncoltatták. Ott idétlenkedtek a gyalogos álarcosok is. Volt közöttük állapotos asszony, kormos képű patkolókovács, pihetollut szóró tollas zsidó.

Elöl a mellükön színes selyemkendővel átkötött vőfélyek, jobb kezükben karikás pálcán szalagcsokrot rázogattak. Élcelődő rigmusokat kiabáltak végig az utcán:

Nem menyek a templomba,
mást szeretek valóba . . .

Mögöttük a vonós banda, kolozsi zenészek mind, a Rákóczi-indulót húzták, de úgy, hogy az embernek belefájdult a szíve.

A vőfélyek között lépkedett a vőlegény, mellén fehér mirtusz. A férfinép öltözete fekete, testhez álló, vitézkötéses ruha. Taktusra kikiabáltuk az ifjú pár örömét, bánatát:

Más vallású, kit szeretünk,
Isten tuggya, mi lesz velünk . . .

Mire a fehér patyolatba, fején mirtuszkoszorúval ékesített menyasszony az őt körülálló, rózsaszínű szalagokkal díszített koszorúslányokkal s a násznéppel a templomba ért, mi már lejöttünk a toronyból, és a „kar"-ból figyeltük tovább a szertartást.

A TANÍTÓ ÚR SZEME mindig különös fényben csillogott, mikor Anna nénire nézett. Még jól gondozott harcsabajszát is megpödörgette, Anna néni pedig kedvesen rámosolygott, s nem bírta a nézést, fülig pirult.

Édesanyám igen-igen kedvelte ezt a szomszédasszonyát. De szerette a népszerű tanítót is, akinek a fele-

sége tanítónő volt valahol Székelyországban, egy isten háta mögötti faluban. Azt beszélték, hogy négy fiúgyermekük volt. Csak lassacskán derült ki, hogy a tanító úrnak miért kellett eljönnie a székely faluból.

Az történt, hogy a tanító úr felesége igen gyakran eljárogatott a gyóntató paphoz léleképítésre, elannyira, hogy a kisebbik fia már egészen a jóvágású, göndör hajú és kökényszemű tisztelendőre hasonlított. De hát jóhiszeműek a hívek! Látták ugyan a nagy hasonlóságot — mert látniuk kellett, ha szemük volt —, ezért hát azt erősitgették, hogy a tanítónő megcsudálta a szép és derék tisztelendő atyát...

Csak hogy a kántortanító nem hitt az efféle csodákban. Előbb az asszonyt próbálta leszoktatni a gyóntatószékről, aztán megpróbálta a papot a felesége gyóntatásáról. De hát annyira tele volt testük-lelkük a gyóntatószék örömeivel, hogy azt a tanító úr már bottal sem volt képes kiverni belőlük. Erre aztán a tanító házaspárt Kolozsra helyezte az egyházi iskolahatóság, de végül is az asszony ott maradt a régi helyén. Ebbe — úgy látszik — mindenki belenyugodott.

Ezek után szánta meg Anna néni a tanító urat, hogy ilyen nagy kereszt jutott osztályrészéül. Mert a szép, de szomorú szemű Anna néninek is megvolt a maga keresztje. Nem szerelemből ment János bácsihoz, kinek két ujja hiányzott a jobb kezéről. Anna néni szive egy református legényért dobogott, azt szerette, ahhoz akart feleségül menni, de ezt az egyház és a vallásos szülők nem engedték.

Igy aztán Anna néni s a tanító úr — még a fülem hallatára is — egymásnak mondták el a panaszaikat. Később a rosszmájú emberek s a minden lében kanál asszonyok arról sutyorásztak, hogy Anna néni is megcsodálhatta a bánatos, de jó hangú kántort, mert kislánya egészen a tanító úrra hasonlított...

EGY KORA TAVASZI NAPON, mikor ez emberekkel együtt minden istenadta élőlény kibújik vackából, hogy az éltető nap melegén sütkérezzék egy kicsit, mi

is előjöttünk Tátival, hogy a Nagy utca felőli sáncot kijavítgassuk.

De mi az a nagy kiabálás a Nagy utcán? — figyeltünk fel egyszerre.

— Azt az árgyélusát, csak nem holmi komédiások jönnek amott a Janovics boltja felől?

— Táti, én leszaladok az útra, és megnézem, mi van.

— Nyughass! Majd meglátod, ha ideérnek. Mindig csak a tekergésre áll az eszed...

Még ki sem zsémbelte magát az öreg, amikor két délceg lovascsendőr közeledett a templom felé, s mögöttük feltűnt egy hatökrös szekér. A szekér előtt két hátrakötött kezű ember kiabált torkaszakadtából: „Így jár, aki lop!...

Dánteleki volt az a nagyobbik fiával. Hátulról két gyalogos csendőr puskatussal biztatgatta hangosabb kiabálásra a megkötözött embereket.

Dántelekiné, ugyancsak hátrakötözött kézzel, a szekér után botladozott, s úgy kiabálta:

— Aranykútról bútort loptunk. Szovát faluból zsírdisznókat raboltunk! Mezőőrből két pár tulkot. Kiskályánból egy pár ökröt. Nagykályánban a csordából elhajtottunk öt tinót! Kötelendről sok juhot... Így jár, aki lop. Így jár aki lop...

Az oldalrudakkal felszerelt hatökrös szekéren toronymagasságban volt felpupujálva a sok lopott holmi. A fényes bútordarabok között egy zongora. A szokatlan menet a Tanácsház udvarára hajtott be nagy derendóciával.

— A börtönben fognak megrohadni! Könnyű volt így meggazdagodni! — Úgy kell nekik! Már olyan kukkon hordták az orrukat a Dánteleki lányok, hogy nem is álltak szóba akárkivel — széltében-hosszában így dohogott az egész falu.

Ezek a Dántelekiék csak pár éve telepedtek Kolozsra. A Dévai táti tagját vették ki részibe. Egy szál ruhában jöttek, de lassacskán az első gazdák közé emelkedtek.

A Furuszénafűjében a Dévai táti termésrészét eleinte mindig megdézsmálták, a lopott gabonát más falvakba

szállították, vagy a kályáni vám felé vezető utakon Kolozst megkerülve vitték eladni a kolozsvári piacra. Dévai táti egy ideig mérgelődött, aztán perlekedett velük, s mikor mindezekbe belefáradt, hát a felajánlott vételárért odaadta az egész tagot, csak vegyék.

A Furuszénafűjében csak egy kis tanyai ház volt a közelükben, a Bernáth Zsigáé. Nekik azonban nem kellett szomszéd, aki többet meglát a kelleténél... Egy éjszaka, mikor Bernáthék nem voltak otthon, megjelent náluk a veres kakas, és a kis tanyai ház, istálló, csűr, takarmány, minden hamuvá lett... Ettől kezdve már nemcsak a Furuszénafűjéből vesztek el szénaboglyák, hanem Györberkéről és a Papszénafűjéből is. A mezei pásztorok egyikét, Füzi Jóska bácsit a Szőlős-patakban találták meg, holtan. Fején vasvillaszúrások, ütések nyomai. Az „Ördögnyoma" állami méntelepről lovak tűntek el. A leütött hajtó, miután magához tért, a csendőrök előtt Dánteleki Jóskára és Bandi nevű fiára vallott, de a törvény előtt visszavonta a csendőrségen tett vallomását, s folyton csak azt hajtogatta: „Nem tudom, ki volt, csak reájuk gyanakodtam." Elég az hozzá, hogy a tolvajokat felmentették, mert ilyen a törvény...

Aztán Dántelekiék házas telket vásároltak Kolozson. Ez időtől fogva a lopások száma is megszaporodott. A csendőrség tekintélyét mélyen aláásta a sok kudarc. Nem is annyira Kolozson, mint inkább a járáshoz tartozó falvakból tűnt el hol ez, hol az, a csendőrség pedig nem tudott nyomára bukkanni az ügyes tolvajoknak. No, de addig jár a korsó a kútra, míg végül csak eltörik...

Másnap be is szállították őket a kolozsvári ügyészség fogházába, de pár hét múlva az ügyészség szabadon engedte a Dánteleki feleségét és a leányát — úgy mondogatták, hogy a tárgyalásig. Kevés idő elteltével hazakerült a két férfi is. Ők is csak a tárgyalásig. Meg kell adni, Dántelekiék cseppet sem voltak szégyenlős természetűek. Kimerészkedtek az utcára, a mezőre, szántottak-vetettek serényebben, mint máskor. Meg voltak késve kissé a tavaszi vetéssel, amint hangoztatták: a túlbuzgó csendőrök miatt.

Aztán lassan-lassan, ha valaki berzenkedett ellenük,

vagy akadt olyan konok is a károsultak között, aki a híres famíliából valamelyiket letolvajozta, azt Dántelekiék a törvény elé idézték becsületsértés címén. A törvény aztán kedvét szegte a rágalmazónak.

A Dánteleki család pedig évről évre gazdagodott. Mikor pedig Miska, az idősebb fiú megnősült, megvásárolta az iskolánk melletti tág úri telket, rajta a szép udvarházzal. Gazdasági épületeket emeltetett. Derék tölgyfából díszes székely kaput állíttatott ezzel a felirattal: „Isten segedelméből építtette . . ."

Évek múltán, mikor már csak mint vendég mentem látogatóba Kolozsra, a Dánteleki Miska portáján traktoros cséplőgép pöfögött, csorda marhája s száz holdnál jóval több földje volt. Ő volt a leggazdagabb parasztgazda a környéken.

1912 TAVASZÁN VÉGEZTEM EL a negyedik elemit.

— Városra kellene adni Estányt, középiskolába . . . jól tanul . . . úr lehetne belőle — vélekedett a tanító úr.

Anyám ettől valósággal megijedt:

— Ugyan, tanító úr kérem, nincs nekem pénzem effélére. De még ha volna is, akkor se szállhatunk szembe a mostohaapjával, aki egyre csak azt fújja: „a fiúnak a mezőn a helye". Én is úgy gondolom, hogy nincs mért tovább iskoláztatni, sze a mezei munkát máris tudja, s amit még nem tud, hát megtanulja, ha a jó Atya is úgy akarja . . .

Tanítóm erre kilátásba helyezte, hogy a plébánossal elintézi a tandíjmentességet is, ha . . . Anyám kézzel-lábbal tiltakozott ez ellen is, mondván:

— Mit is szólnának a nagyobb testvérei, ha én a kicsiből urat csinálnék?! Nem, nem! Sze azokból máris igen sok van, s azok keserítik meg az életünket.

Végül is a tanító úr abbahagyta a városi iskola szorgalmazását, csak azt kötötte ki, hogy a hátra levő ötödik és hatodik osztályt befejezzem.

Ezen a nyáron versenyt dolgoztam a felnőttekkel. Anyám hazahozta Zsuzsát is a mezei munkák idejére. — Mit lehessen tudni, előbb-utóbb kérője akadhat —

mondogatta anyám Tátinak. — Már abban a korban van, hogy a legények szemet vetnek rá, és vasárnap délutánonként a cselédkorzón a legények nagyban sündörögnek körülötte.

Táti nem ellenezte a nővérem hazajövetelét a nyári hónapokra, sőt inkább megkövetelte.

— Csak nem fizetünk napszámost... Azt az árgyélusát a sok naplopójának. Hozd haza Jánost is a nyárára; aztán télire visszamehetnek szolgálni..., éppeghát pénzt keresni. Mer jó az, hogy megismerjék a mezei munkát.

János bátyám darabont volt ez idő tájt a *Novák Kornél és társa* gyarmatáru-üzletében. Nem is jött ő haza. A Kolozsváron lakó bátyáim egyébként is piócának nevezték a mostohaapámat, és Jánost — habár erősen vágyott az anyai szeretetre — lebeszélték arról, hogy otthagyja a munkahelyét.

— Ne hordd hegyre a földet, öcsém! — biztatták. — Eleget nyúzott a híres Bíró Pali sógor ingyen. Meglásd, nemcsak Annáék fognak ingyen dolgoztatni, hanem a zsugori Kún Józsi is lehúz egy rend bőrt rólad, hogy több jusson a fiainak.

OLYAN ROSSZ IDŐJÁRÁSÚ ÉVRE azóta sem emlékszem, amilyen az volt. Egész télen kiadósan havazott. Aztán jött a meleg napfény, és mind elolvasztotta a havat. A föld akkor még élvezettel nyelte magába a lágy hólevet. De aztán többször havazott, és többször elolvadt al áldott kikeletig. A tavaszi szántás-vetés idején olyan lágy volt a föld, mint a ragacsos tészta, mely a szájpadláshoz tapad. Kevés volt a napos idő is azon a tavaszon... Aztán hasonló volt a nyár is, az ősz is...

Sáros volt az út, a mező. A cselédtartó gazdákat ette a méreg. Már a szolgák is megsokallták a sok lustító alvást, s nem hajtogatták a varázsigéjüket, hogy

„Adj, uram, esőt, szemgyógyító időt,
a gazdának morgást s a szolgának nyugvást."

Táti, aki a télen még arra számított, hogy többé nemigen fog szerszámot a kezébe, most sem tudta megállni dolog nélkül. Amikor az idő engedte, néhány kapavágás, pár kévényi aratás, és ami még nehezebben ment, egy kis szénaszárítás erejéig ökelme is ott tipegett, topogott köztünk, s biztatott erősen a gyorsabb mozgásra.

Esténként kártyás Rózsi hozakodott elő rémisztő látomásaival:

— Kati lelkem! Az égi hang újra megszólalt nekem — vizenyős szemét kísértetiesen forgatta, s hamuszürke, gubancos hajtincsek kunkorodtak ki szennyes kendője alól. — „Asszony! Te igazhitű teremtés! — igy mondta a hang. — Büntetést küldök a földre, mert a bűnök sokasága már trónomig nőtt. Lesújtok az én népemre haragom haragjával." Mindezt azért, mert nem hisznek az isten embereinek, s nem adnak még azok sem, akiknek Isten bőven adott...

Anyám, óvatosan ugyan, de értésére adta, hogy a termésért, amíg asztalra kerül, bizony sokat kell görnyedezni, ázni, fázni, s a forró napon izzadni...

Rózsi néni azonban az anyám célzásait elengedte a füle mellett, és emlékeztetett arra, hogy hajdan az Isten sáskajárással büntette az emberiséget. A sáskák szárnyára pedig rá volt írva, hogy „Nem segítettétek a rászorultakat kenyérrel, nagypénteken, szapultatok, vasárnap meg szitáltatok!"

Anyám keresztet vetett magára, hogy a gonosz gondolatért eleve elhárítsa magáról a büntetést:

— A fennvaló büntetése a szegényeket jobban sújtja. Mert a gazdagoknak teli a hombárja, ami sose fogy ki. Uram bocsá' bűnömet, se ne engedd, hogy a gonosz győzedelmeskedjék fölöttem, sze tudom, hogy „a tűrőké és szenvedőké a mennyeknek országa".

A sok eső már az egyházi embereket is kihozta a sodrukból. A plébános úr meghúzatta velünk a harangokat, és ezzel egy időben könyörgő miséket tartott.

— Jó volna, ha maguknál is tennének valamit az Úr előtt — mondotta anyám Tátinak, az unitáriusokra célozva.

— Annyit ér az, Kati, mint döglött lón a patkó — fe-

lelte Táti, s legyintett hozzá egy nagyot. Persze, hogy Tátinak lett igaza. Az esőzések őszire még nagyobb méreteket öltöttek. A cséplőgép a szabad ég alatt nem csépelhetett, a hazahordott szalmás gabonát az emberek egész télen fedett csűrökben, kézi hajtású gépekkel vagy cséphadaróval verték ki. Cikázott, dohosodott a nedvesen betakarított termés, és az egymásra zsúfolt kévékben a mezei rágcsálók is elszaporodtak.

A temérdek eső következtében nagy földcsuszamlások voltak határszerte. S gyakran megcáfolódott a közmondás, amely szerint csak hegy a heggyel nem találkozhat. A házak falai megrepedtek, összeomlottak, emberek és állatok pusztultak el. „Nem lehet messze a végítélet" — emlegették a szombatosok, akik ugyancsak elszaporodtak nemcsak Kolozson, de az egész vidéken.

Télire nagy lett a szegénység. A vizesen begyűjtött törökbúza is megdohosodott, a hüvelyesek, a répa, retek, kender, tök magvait nem voltunk képesek szárazon tartani. Összemelegedtek, s mindenik a maga fajtája szerint bűzlött, mintegy jelezve, hogy erjedésnek, romlásnak indult. Nem lesz vetőmag jövőre. És nem volt mit a piacra vinni, hogy valami pénzhez jussunk.

Anyám Zsuzsával egész télen a fonás és szövés tudományát gyakoroltatta. Táti — szokásához híven — nagyokat sóhajtott. Nem örvendett a Zsuzsa itthonlétének. Ő csak nyárára, a mezei munkák idejére akarta, hogy hazajöjjön. Tetézte a bajt az is, hogy Zsuzsának egy igen jó családból való legény tette a szépet, az alig harmadik szomszéd Szabó Ferenc bácsi Ferenc nevű fia.

EZEN A TÉLEN a katolikus iskola udvarán épült egy hatvan férőhelyes tanterem a negyedik, ötödik és hatodik osztály részére. Az építkezésnél a kéthetes vakáció alatt én is dolgoztam. A bér persze csak fél bér volt, de az is jól fogott. Tízéves voltam akkor. Kicsi és sovány, de erős. Saroglyával cipekedtünk ketten. Én elöl, s a magasabb, két évvel idősebb „rosszcsont" Tökés Imre hátul. Hordtuk a fagyos földet ki az alapból.

Azután követ cipeltünk a kiásott alapba, a kőművesek keze alá. Tenyerünk megtelt vízhólyaggal, s szakadt le a derekam a szúrós fájdalomtól.

A fél bérből le kellett hogy adjak a Suba nevű munkavállalónak, amiért „becsempészett" a munkások közé. Ugyanis csak azt lehetett felfogadni, aki betöltötte a tizenkettedik évét, de én könyörögtem neki, hogy engedjen engem is dolgozni.

— Jól van, kisöcsém, de azt hazudjuk a mérnök úrnak, hogy már betöltötted a tizenkettőt, érted?

— Vétek hazudni — suttogtam.

—Na, ha vétek, akkor ülj otthon az anyád pendelye mellett.

— De én dolgozni akarok, ha vétek is hazudni.

— Jól van, fiú, az első fizetésből egy liter gabonapálinka árát leadod nekem — jelentette ki Suba bácsi, kinek szájából a lőcsös pipaszár csak evéskor esett ki. Most a csutorát az ajkához szorította, hogy aztán erről senkinek egy szót sem. — Megegyeztünk, fiam?

— Meg — bólintottam nagyot.

— Ha megkérdezik, hogy miért vagy ilyen kicsi, te mondd azt, hogy ilyen a fajtád, vagy hogy nem esett az eső akkorjában. De a liter pálinkáról pofa be! Me ha repülünk innét, akkor kájcs a munkának.

AZ ÚJ ESZTENDŐBEN megszűntek az esők, földcsuszamlások. Az égről eltűntek a felhők, nem tudni hova, merre. A világ végét hirdetők, kik rettegésben tartották szent hittel telt lelkeinket, elhallgattak, s így visszaállt a nyugalom szívünkbe. A Messiás nem jött el. Mihály arkangyal nem fújta meg a trombitát. Január havában tavaszi napsütés lett. Éjszaka dér és nappal száraz idő. Az őszi gabonavetést, mely az esőzések miatt elmaradt, most pótolták a szorgalmas emberek, már csak úgy, ahogy lehetett. „Minden istennél van — mondogatták. — Ami meg a földbe kívánkozik, azt ne tartsd a zsákban! Ott nem fiadzik. Apad, mint a kámfor, nekünk meg felkopik az állunk." Így bölcsködött tudákos néném is Bíró sógorral. Pali a maradiságban az

apjára ütött. Korlátolt, makacs teremtés, a téli jó időben nem akart szántani-vetni, mivel a vetésnek szerinte ősszel, illetve tavasszal az ideje ősidőktől fogva.

A farsang közepén olyan mozgalmas lett az élet nálunk, mintha száz ifjú pár készülne házasságra. Kidobolták Kolozs-szerte, hogy a kormánypárt vasárnap délután választási gyűlést tart a fürdővendéglő nagytermében. Tokányról és pálinkáról gondoskodva van.

A tokány és pálinka kedvéért megtelt a terem hallgatókkal. Én is ott settenkedtem alszegi barátaimmal a fürdővendéglő környékén. A nagyhasú Feruska és Hajós, mint kormánypárti hűtös kortesek, osztogatták a pálinkát és a tokányt, nemzetiszínű szalagból kis kokárdát tűztek a felnőtt emberek mellére, és éltették a kormánypárti jelöltet.

Az ellenzékiek a fürdőkapuval átellenben, a Korona vendéglőben tartották a kortesgyűlésüket. Itt a bejáratnál egy kis böröndből vörös tollakkal ékesítették fel a belépők fejkendőjét. Akinek kalap volt a fején, annak a szalag mögé szúrták a vérszínű tollat, a kucsmákra meg gombostűvel tűzték oda a nagyfene ellenzéki jelvényt.

— Le a kormánypárttal! Éljen az ellenzék! — kiabálták a kortesek, kezükben pálinkásüveget rázogatva, s odakínálták minden belépőnek. Ihatott mindenki, amennyi belefért.

— Éljen! Abcug! Le vele! Vivát!

Volt olyan, nem is egy, aki mind a két kortestanyán kivette a porciót. Csak Kun Jóska, a falu kovácsa nem tette be a lábát se ide, se oda. Őt az utcán vették közre az emberek, s hallgatták, amint hangos szóval magyarázta, hogy a vörös a szervezett munkások, a szocialisták színe az egész világon. És csalás meg ámítás, hogy az ellenzék vörös tollakat osztogat. Különben is, kormánypárt és ellenzék, egyik kutya, másik eb. Úri huncutság az egész választási cirkusz...

A kakastollas csendőrök ekkor bukkantak elő a tanyájuk felől, mely a Korona vendéglőtől a negyedik házban volt. Mivel én csendőrtől-rendőrtől s minden egyenruhás embertől rettegtem, nem vártam meg, hogy ránk szóljanak, hanem az Alsóhegy felé kerülve, a te-

metö alatt hazakotródtam a barátommal, Szabó Andrissal egyetemben.

Másnap, amikor hazatértem, Hajósné ténsasszonyt találtam nálunk. Anyámmal diskurált a szövőszék mellett. Zsuzsa néném gyötörte magát a szövőszékben. Még nemigen ment neki ez a mesterség...

— Jaj, hogy a fene megenné azokat a Nagy-utcai választási gyűléseket — sápítozott anyám —, hogy azok mindig verekedéssel végződnek. Odacsődítik az embereket, s még pálinkát is adnak hozzá, hogy betörjék egymás fejét. Pedig úri huncutság az egész...

Úgy látszik, a kormánypárti főkortes feleségének ez a fordulat már nem tetszett, mert hirtelen közbevágott:

— De Kata lelkem, várj egy kicsit, hadd mondjam el, hogy volt...

A ténsasszony elbeszéléséből aztán kiderült, hogy a bepálinkázott választópolgároknak eszébe jutott a kolozsiak régi bánata, és nagy hangon követelni kezdték, hogy Kolozs szűnjön meg rendezett tanácsú város lenni, maradjon csak nagyközség.

Ezzel aztán feje tetejére állították a szép hazafias szónoklatokkal induló jelölő-gyűlést. A bepálinkázott parasztok nyelve megoldódott: legyen nálunk is falusbíró, nem idegenből ideszalasztott polgármester, és rendőrkapitány sem kell meg városszolga rendőrök. Két-három csendőr nálunk is megteszi...

— Le a várossal! Nem kell városi tanács Kolozsnak!

— Le az ingyenélő herékkel!

— Dűljön le a tanácsház, me nincs ottan igazság!

Az elnöklő Münszterman polgármester kugligolyószerű fejét jobbra-balra ingatta, s mind több aggodalommal tekintett az asztalnál helyet foglaló urakra. Aztán németül, majd ahogy tudott, magyarul kérte a csendet. Valamit odasúghatott Emerlingnek, aki aztán Hajós „hütöst" küldte a máshonnan ide vezényelt rendfenntartó csendőrök és a „mi" rendőreink után.

Hajóst aztán az ajtón kívül jól elagyabugyálták, a nyitott ablakon keresztül pedig kotlóstojás-zápor zúdult az elnöki asztal felé. A lámpát is széttörték. De mire a csendőrség megjött, az izgága népség az éj leple alatt

fel a fürdőkerten a Dörgő felé s le az Alsóhegy irányába úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el valamennyit. A padokban, a záptojással bemocskolt elnöki emelvény előtt csak a tisztes öregek, s a közbecsülésben álló polgárok maradtak. A meredt szemű őrmester s bököm-bajszos legényei karddal, puskatussal üthették a nyomát a lármázóknak.

Ezt sírta el a ténsasszony, kinek — a most már „így is, úgy is hütös" — urát csúffá tették a községi paraszti sorba visszakívánkozó „városi polgárok".

A választás napjára aztán hosszú orrú, sápadt képű osztrák féle lovaskatonák szállták meg Kolozst. Azon a napon a levegő ködös volt, a fákon zúzmara, a hótakaró nélküli úttest csonttá fagyott...

Az ulánusok — így hívták a lovasokat — csak németül vagy ki tudja hogy beszéltek, mert nálunk olyan ember, aki szót tudott volna váltani, velük, egy sem akadt.

A katonák — ha megunták lovuk mellett topogni a fagyos földön — tisztjük parancsára nyeregbe szökkentek. Ilyenkor a lovaik megrázták a fejüket, nagyokat prüszköltek. Később mint valami fenebetyárok, úgy vágtattak előre és hátra a Nagy utcán, le s fel a tanácsház előtt, ahol még két falu választói adták le voksukat. De az ulánusokra való tekintettel minden szépen, rendben ment.

A választások után aztán megjött Münszterman polgármester úr és Emerling rendőrkapitány úr emlékeztetehetsége. Egyszeriben eszükbe jutott, hogy kik dobálóztak záptojással, kiknek nem kellett a városi polgárság. Kik akarták őket kiborítani a jó állásokból. Csendőr s rendőr nélkül is tudták ők, hogy kit hogyan jutalmazzanak meg, s kit hogyan oktassanak ki arról, hogy miként kell élnie alkotmányos jogaival...

BIZONY, SOKAT KALÁKÁZTUNK AKKORIBAN. Anna nénémet a gyermekáldás mindegyre ágyhoz kötötte. Anyósába már csak hálni járt a lélek, a vén, vaskalapos Bíró táti bal felét szél ütötte, őket is gondozni

kellett. Palinak a telken és mezőn annyi volt a dolga, hogy ahhoz hat kéz is kevés lett volna.

Így ismerkedtem meg a *Lárgával*. Nyolc holdja volt ott a vén Bíró tátinak, szántó és takarmánylucerna. Igen gyakran álltunk barázdába ott anyámmal és nővérem-mel. Arattunk, szénát forgattunk, segítettünk szekeret rakni. Kendert is nyűttünk. Külön a magosat, külön a virágosat. Kukoricát szedtünk, és pityókát ástunk. De minek soroljam?

Ez a föld a mindenható Gaál földesurak birtokával volt határos, északon pedig Korpád községig nyúlott. Öt-tíz kilométert kellett menni odáig, s bizony gyakran, mert anyám Annáért képes volt a mi dolgainkat is elhanyagolni.

Anyám és Táti között a zsörtölődés rendszeressé vált. Mostohaapám az ingóságait rendre odaadogatta gyermekeinek. Az öreg fejét telebeszélték, hogy anyám megcsalja, pénzét elszedegeti, engem meg, ahelyett hogy a marhák mellé adna pásztorkodni, inkább iskolába járat, meg hogy a nővérem télire nem ment szolgálni, hanem itthon élősködött a Kún Jóska vagyonán.

A VASÁR- ÉS ÜNNEPNAPOKAT szerettem. Délelőtt a templom előtt találkoztam a pajtásaimmal. Ilyenkor megbeszéltük a délutáni találkát meg azt, hogy hol fogunk labdázni, és ki hozza a labdát. Labdaütő botot mindig találtunk. Ha mást nem, hát négy kapanyél is megtette. „Csürgőt" szoktunk játszani, négyen vagy nyolcan együtt. Négyen bent az ütővel, négyen kint a cikkfogóval. Szép játék volt. Arra kellett vigyázni, hogy a labdát a cikkfogó a „bábának" nevezett, lábunk sarkával őrzött, madárfészek alakú lyukba be ne tehesse. Erre csak akkor nyílt alkalom, amikor a labdát elütve, a szemben lévő partnerrel a labdaütőket össze kellett koccantani.

Gyönyörű játék volt az a „csürgő"! Kézzel s bottal vívtuk. Nem úgy, mint az akkor divatba jövő futball, ahol „a láb lepipálja a minden fogására adatott emberi

kezeket". De hát ilyen az ember! Nem az terjedt el, ami szép és jó, hanem az új, ami külországi, divatos...

Ha meguntuk a labdázást, elnéztünk a táncba is. A nyári táncokat a tágasabb csűrökben rendezték. Azt a legényt, aki a cigányokat szerződtette, *elsőlegény*nek nevezték. Vasárnap a zenészek pontosan déli tizenkét órakor az elsőlegény szerencsés és büszke szeretőjénél muzsikaszóval jelentkeztek — ebédre. Ősi szokás volt, hogy az első ebédet az elsőleány adja. Azután sorrendben egyik leány ebédet, a másik vacsorát adott mindaddig, amíg a nyári vasárnapok táncmulatságai tartottak.

A szép, piros arcú Szabó Feri, Zsuzsa néném kedvese és a dörmögő hangú Szentes Sándor voltak a „kezesek". Ez volt aztán a szerencse! Voltak pártfogóim a táncban. Mehettem bámészkodni a nagyok táncába. Ha úgy adódott, még táncolhattam is a hozzám illő leánykákkal. A csárdást már amúgy botladozva eljártam én is. A táncnótákat is hamar megtanultam. S ha valahol akadozott egy-egy strófa, a legközelebbi alkalommal odaálltam muzsikáló cigányok mellé, és csöndben dalolva vagy fütyörészve, amúgy kolozsiasan megtanultam minden ütemet. A meséket is szinte első hallásra tanultam meg: „Volt, hol nem volt, volt egyszer egy rózsafa, roppant sok tüskével, pár szál illatos, gyönyörű virággal..."

A virágokról jut eszembe a mi virágos kertünk. Nagy lány volt a háznál, lennie kellett cserepes virágnak is a kis szoba ablakában és virágoskertnek az ablak alatt. Így szép a falusi ház!

De édesanyám anélkül is nagy kedvelője volt a virágoknak. Az ablakban télen hosszú ládikában ott virított a fukszia, a téli nyílású muskátli és szarkaláb szomszédságában; odébb, a másik ablakban, lyukas zománcos edényből rozmaring ontotta fűszeres illatát.

Táti emiatt is morgott eleget:

Semmi hasznát nem látja az ember, azt az árgyélusát! — mondogatta bosszúsan. — Ahelyett hogy hagymát ültetnétek a kis kertbe, amit meg lehet enni, hát ilyen haszontalanságokra pazaroljátok a drága helyet.

Nem is lesz belőletek soha semmi. Bezzeg az én első feleségem, Zsuzsi, az minden garasból kettőt csinált.

Ilyenformán anyám és Táti között a két ínséges év alatt még jobban megromlott a viszony. Egyre több felhő gyűlt a házunk fölé. Táti már a hetvenedik évét is betöltötte, anélkül hogy valaha is komolyabb betegségben szenvedett volna. Talán nem is tudta, mi a betegség. Igaz, hogy kényelmes életet élt, és jól tudott vigyázni magára. Anyám is jó egészségnek örvendett, erős fizikumú asszony volt. De akkoriban mind gyakrabban láttam, hogy fejfájás vonja össze szemöldökét, az ajkait harapdálta, és gyakran volt lázas. Ilyenkor vizes lepedőt csavart testére. Nekünk nem panaszkodott, némán emésztette magát.

Táti a pálinkára is jobban rákapott. Már nem elégedett meg naponta egy porcióval, hanem kétszer-háromszor is rájárt a hatvan fokos kisüstire. Kitöltötte, mint a kocsmáros, literes üvegbe, onnan meg a horpadt hátú tölcsérrel tovább a hosszú nyakú iccébe. Ha becsiccsantott, nagyokat cuppantott fogatlan szájával, és régi dalokat fütyörészett.

Kisasszonynapja körül a nappalok még melegek, de az éjszakák már hűvösekké válnak. A fecskék előcsapata néhány napi gyakorlatozás után búcsút vesz, és elindul a hosszú útra. A libák, kacsák, tyúkok, ki-ki a maga hangján búcsúzott a kis vándoroktól. Esténként vadlibák és darvak húztak el a felhős ég alatt éles gágogással. A gólyák már előbb elhagyták a falut. Az utak mentén zörgő falevelekkel játszott a szél.

Csak a verebek ólálkodtak egész nap a ház körül, s lesték, hogy mikor dézsmálhatják meg a majorság részére kiszórt magot. Táti, kezében kopott nyírágseprűvel, éppen a pajta hídlását seperte, amikor anyám kiállt az udvarra, és hívni kezdte a majorságot. Öröm volt nézni, hogy kapkodnak a mag után...

— Lássa-e ked! — szólt anyám Tátinak, és a kakasra mutatott. — Ettől tanulhatna szeptevést. Nézze meg, nem olyan kapzsik, mint egyik-másik férfi. Előbb az övéit hagyja jóllakni, s csak azután szedeget magának.

Táti nem felelt semmit, csak motyogott, dühösen

figyelte az arcátlan verebeket, ezeket az ingyenélő, hivatlan vendégeket, amint tolvajkodva a sáncról egyenest a tyúkok közé röppentek, s máris nyakalták a drága gabonát.

— Inkább kergetnéd el azokat a mihaszna verebeket — szólt végül is anyámra. De ő már leengedte kiürült surcát, leporolta a rátapadt szemetet, s befordult a pitvarba. Én egy szekercével tűzre való ágakat apritottam. Fél szemmel a széledő, tollászkodó szárnyasokat néztem, és azon mulattam, hogy milyen ügyesen és szemtelenül ugrándozik tova a veréb, ha a tyúk megkergeti.

A Táti kezéből ekkor kiröppent a seprű, és éppen oda suppant, ahol több volt a veréb, mint a majorság. Huss! A verebek ép bőrrel röppentek el, a baromfiak pedig rémülten menekültek, mintha ülű csapott volna közéjük.

— Mi az, mi történt? — szaladt ki anyám az udvarra. A gyilkos seprű mellett két szép jérce rúgta az utolsókat. — Na, ezt jól megcsinálta ked — mondotta anyám szemrehányólag. — Már éppen elkezdték a tojást. Látja, mit csinál a nagy fösvénység! — Azzal felkapta az egyik jércét a földről, és a favágó butykóhoz szaladt, hogy a szekercével levágja a fejét, a másikkal Zsuzsa néném sietett utána . . .

AZ ÚJ TANÉV KEZDETÉN a leghátsó padba kerültem. Ez annyit jelentett, hogy immár az elemi iskola hatodik osztályába jártam. Csak ketten ültünk itt. Az osztálytársam idén került hozzánk lelencgyerekként. Öt elemit Kolozsváron végzett. Sovány volt, akárcsak én, de fél fejjel magasabb. Mi ketten voltunk a felügyelők, s ha a tanító valahová elment, mi tanítottuk az alsóbb osztályosokat.

Így, akarva nem akarva, versengésbe kezdtem a lelencházi Korpády Bélával, aki a nevét nem közönséges *i*-vel, hanem y-nal írta.

Az első padban ott lapult három cigány fiú. Meg aztán két román gyerek is került hozzánk. A velem egy-

idős Colta László és annak egy évvel fiatalabb fivére, Colta Aurel.

Az új gyerekekkel valami addig ismeretlen, rossz szellem ütötte fel a fejét közöttünk. Addig csak a gazdag és szegény gyerekek, a jól öltözöttek és a rongyosok között folyt kisebb-nagyobb torzsalkodás. De ami ezután történt, az már több volt ennél. A Colta fivérek rendszerint a fal mellé húzódtak, mert nem tudtak magyarul, s ez félszeggé tette őket. A cigány gyerekek a maguk furcsa nyelvén pusmogtak egymás közt, s fél szemük örökké a kapun volt, mintha iszkolni akarnának. Ha csúfolták őket, ami bizony gyakran megesett, csak Korpády Béla fogta a pártjukat:

— Szégyelljétek magatokat! Miért nem tértek el a szegény csóróktól? — És utat tört magának a cigánygyerekekhez.

— Na né, még ugat a jövevény! Halljátok a lelencházi bitangot! — kapta meg ő is a magáét.

Korpády iránt magam is valami ellenszenvet éreztem. Magasabb volt nálamnál. Egyensapkáját csiszlik módon hordta kopaszra nyírt fején, ellenzőjével az égnek fordítva. Roppantul konok volt, de igazságos. Most, hogy igazságtalanul bántották, az arca megvonaglott. Ellenszenv ide, ellenszenv oda, úgy éreztem, mintha engem is megbántottak volna, de nem szóltam közbe, csak elhúzódtam az ilyen herce-hurcától. Édesanyám ugyanis sokat mesélt az árvákról, eldobott vagy más körülmények miatt idegen kenyéren nevelkedő gyermekekről.

— Szeretet nélkül nincs boldogság, fiam — szokta mondani. — A gyermeknek úgy kell a szeretet, mint a növénynek a harmat, eső és verőfény.

Közben azt suttogták, hogy a zsidók elloptak egy keresztény fiúgyermeket, s azt megölték, és az ártatlan vérével a zsidó rabbi a Janovics Mózes vegyeskereskedő nyolcéves fiát Móricnak keresztelte.

Addig is csúfoltuk a pájszlis zsidó fiúkat, mint például a Wolf suszter Samukáját vagy még inkább a Janovics Mojsikáját, akiből később rabbit neveltek, de most e hírek hallatára én is beálltam a zsidózók közé,

pedig a suszterék nálamnál pár évvel idősebb Samukája és a velem egykorú Fridája barátaim is voltak.

— Te kicsi Kún! — szólított meg egyszer az utcára nyíló suszterája ajtajában Wolf Izidor. — Te okos fiú vagy, miért csúfolod a mi Samukánkat?

Megszégyelltem magam, és örvendtem, hogy leánya és felesége nem hallja ezt. Igaza is volt Wolf bácsinak, ők sosem bántottak minket.

Összesen hét zsidó család élt Kolozson, közülük többen a Fő utcában laktak, mely átszeli Kolozst. Ott lakott a város tetején Hába vegyeskereskedő és szikvízgyáros is. Lentebb, hozzánk közel, egymás szomszédságában Farkas és Janovics. Ennek kocsmája után a Wolf suszterája következett. A fürdő közelében állt Weisz Alfréd fűszer- és italboltja. A postadombon Singer Adolfnak volt vegyesboltja, külön italozó helyiséggel. Ott, amellett volt az imaházuk is. A hetedik zsidó család feje Nándor Ignác, a jó nevű csizmadiamester, akinek Sára nevű felesége okleveles bába volt Kolozson.

Az iskolában, ha a Colta fiúkat kikezdték, a tanító úr — tiszteletére legyen mondva — ezüstgyűrűs pálcájával menten megtorolt minden csúfolódó hangot.

De folyt a torzsalkodás a magyar felekezeti iskolák növendékei között is. Iskolánk előtt jártak el a más vallásúak, mi pedig kiálltunk a kapuba, s onnét kiáltoztuk utánuk: „Unitárius kutyahús, református macskahús". S ennek mindig verekedés lett a vége.

De verekedtek itt a nagy legények is atyásan. A Nagy utcai magyar legények a selyméki magyarokkal hadakoztak ősidők óta. Külön táncot rendeztek ezek is, azok is. Aztán hol a selyméki legények jöttek kötekedni a Nagy utcai táncba, hol fordítva. Legtöbbször a lányok miatt kerültek elő a kések a csizmaszárból.

A csendőrség csak nagy ritkán ha közbelépett. Emerling főkapitány úr csak legyintett:

— Az kell a parasztnak, hogy minél vadabb legyen. Hadd üssék egymást, legalább — ha arra kerül a sor — az ellenségtől sem fognak félni.

Kolozson úgy tudták, hogy a Föld „vizen áll", három

cethal viszi a hátán, és ha valamelyik vickándozni kezd, akkor földrengés van...

A hatodik osztályosoknak a tanító úr ennek éppen az ellenkezőjét magyarázta. Az asztal közepére helyezte a földgömböt, és a tenyerével megpörgette. Aztán olyan csodálatos dolgokat tárt elénk a Föld forgásáról, hogy a hajam égnek állt. Az igazat megvallva, nem is nagyon hittem, amiről olyan szépen magyarázott.

Aznap, mikor hazamentem az iskolából, anyámtól és Tátitól ebéd közben mindjárt meg is kérdeztem, hogy ők biza mit tudnak a föld forgásáról.

Anyám betegnek nézett, tenyerét a homlokomra tette, hogy nincs-e lázam. Zsuzsa néném csak kuncogott. Aztán összenéztek mind a hárman:

— Mondd, fiam, ezt a zagyvaságot honnan veszed?

— Hogy? Mi van a földdel? Megint csuszamlik? Mit mond a fiú? — kérdezte Táti, és biztatott, hogy ismételjem csak meg, amit a földről mondtam.

— Azt, hogy forog a föld... — mondtam bizonytalanul. — Azt tanultuk az iskolában a tanító úrtól. Meg a nap körül kering...

— Jaj — kapott anyám ijedten a szájához. — Már igazán nem lehet távol a világ vége! Jól mondják a szombatosok.

— Bolondok ezek a mai tanítók, azt az árgyélusát nekije s az egész nekibúsult világnak — tüsténkedett Táti. — Bezzeg az én időmben nem még bolondították effélékkel az iskolás kölyköket. Hiszen ha a Föld forogna, ha jól meggondoljuk, hát mink már rég legurultunk volna róla...

Tanítónk igyekezett gyakorlatilag is megismertetni velünk a Föld mozgástörvényeit. Beszélt a nap- és holdfogyatkozás okairól, a föld vonzóerejéről, ezzel kapcsolatban az iránytűről, s nem utolsó sorban a világrészek, óceánok és beltengerek fekvéséről.

Egyik hittanórán aztán, mikor a plébános úr azt mondta, hogy a föld a világegyetem központja, én a könyvszekrényhez szaladtam, s kivettem a földgömböt, megforgattam az osztály előtt, és megkérdeztem, hogy most már mit higgyünk.

A plébános úr felelet helyett a két fülembe kapaszkodott, fölemelt a magasba, ide-oda ráncigált, s amikor elengedett, úgy feneken rúgott a cúgoscipője orrával, hogy még napok múltán is fájt a helye. A földgömb kiesett a kezemből, a talpa letört, maga pedig lassan gurult az ajtó felé.

A fiúk egy része, Korpády kezdeményezésére, ütemesen kiáltozták, hogy:

— Forog a föld! Forog a föld!

Én pedig a sérelmet megbosszulandó elhatároztam, hogy többé nem megyek ministrálni a templomba, és másnap reggel már nem is mentem a misére, hanem egyenesen az iskolába. A tanító úr is mint kántor a miséről egyenesen az iskolába tartott. Mindenki tudta, hogy a pap és a kántor egymást becsmérlik. De abból nekem semmi hasznom nem származott, hogy ez is, az is ragaszkodik elveihez. A pap bizonyára elmondhatta, hogy mit tettem a vallásórán, mert a tanító úr is jól elnadrágolt. Először a tegnapi demonstrációért, aztán meg a reggeli miséért.

Ez idő tájt velem sokszor megfordult a föld, mivel hogy többször elaléltam a templomban is és az iskolában is. Ha a templomban forogni kezdett velem a föld, arra tértem magamhoz, hogy szentelt vízzel locsolnak. Ha otthon szédelegtem, hát anyám szenet vetett szentelt vízben, s fanyelű kis villát használt hozzá, mert így sokkal hatásosabb a „gyógykezelés."

Egyszer aztán éppen akkor forgott velem a világ, amikor a patikusné tejért jött hozzánk. Anyám azt állította, hogy roppant hajlamos vagyok a „szemverésre". A patikusné azonban más véleményen volt. Belenézett a szemembe, s megállapította, hogy vérszegény vagyok, attól van a szédülésem, kevés a vörös vérsejtem. Hát ebből mi nem sokat értettünk. Az urak sok badarságot összebeszélnek — gondolta anyám. Beszél ez is, hogy fogyjon az orvosság, hiszen abból él.

— Több tejet itassanak a fiúval, a víz csak arra jó, hogy az ájultságból magához térjen, de attól, hogy lelocsolja vele, nem gyógyul.

— Igen, sze azt csinálnánk, naccsága, ha a krajcár

nem kéne olyan nagyon... — Nem is kaptam én soha gyógyszert vérszegénység ellen!

AZ ŐSZI SZELEK egyre több levelet kergettek végig a Nagy utcán. Az útszéli fák lombjai napról napra ritkultak. Reggelenként dér lepte a tetőket. A mezőről már minden terményt betakarítottunk, november elején felszabadult a határ. Attól kezdve „szabad volt a vásár", mindenki ott legeltetett, ahol neki éppen tetszett. A „hajdúk" tavaszig nem feleltek a kárért.

Vártuk hát a telet. De ha nem is vártuk volna, jött az magától, s megkérdezte mindenkitől, hogy lám, mit csinált a nyáron. Mert „ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát". A mi ágyunk, hála a jó termésnek, meg volt vetve annyira, hogy az új termésig, ha valami váratlan csapás nem sújt le ránk, hát mégélünk.

De elnéztem a ház mögötti oldalban meglapuló cigányfészkeket. Sehol egy borjúfarok vagy bár egy hétre való élelem. A hurubában nincs is helye semminek, csak a priccseknek, melyeken rongyokba burkolt purdék dideregnek.

El-elhallgattam búsongó dalaikat, s néztem szárnyaszegett tétlenségüket. Nyáron még el-eljártak kapálni, ha nem került vályogvetés. De most, tél küszöbén, csak lézengtek a putrik körül, s ajkukról fel-felsírt a dal:

Egye meg a fene ezt a világot,
rosszabbul van dolgom, mint a kutyának,
mert a kutya lefekszik a szénamúrvába,
én pediglen hervadok a világba!

1913 őszén sokan berukkoltak Kolozsról. Egymás vállát átfogva mentek végig a Nagy utcán, és cigányzene mellett énekelték:

Mikor mentem katonának, még a fák is sírtak...

Közöttük volt a nővérem szeretője, akit nem is holmi pocsolyakerülő bakának, hanem egyenesen kilences hu-

szárnak soroztak. A táncból jövet a rekruták a városháza előtt, a mi házunktól dobásnyira gyülekeztek. Ott a jegyző és a bíró vették számba őket. Oda hordták egy rakásra a katonaládáikat is, melyeket a Szabó Feri apja bivalyszekéren fuvarozott ki a kolozsi vasútállomásra.

A tízórás vonathoz mentek a fiúk. Magyarok, románok, cigányok vegyesen, s testvérekként köszöntgették egymásra a literes rozsolizses üvegeket:

Beírták a nevemet a nagy könyvbe,
három évig ki sem húzzák belőle . . .

Mire a Köveskút-tetőre értünk, már a reggeli köd is feltisztult. A nap megkésve, bágyadtan bujkált a téglaszínű, szakadozott felhőtakaró között. Szép volt Kolozs innen a tetőről, nézhették a katonának vonulók.

Alig harminc bevonuló rekrutánkat néhány százan kísértük ki az állomásig. Ha a legények dalba kezdtek, a lányok is velük énekelték:

Visszajövök, babám, szép tavasz lesz újra . . .

Aztán a bevonult rekruták helyébe megjöttek a leszerelt katonák, és az élet ment tovább a maga medrében. Én tovább jártam az iskola hatodik osztályát, persze nem gyónhattam meg a plébános úrnak, hogy milyen roppantul gyűlölöm. Meg azt sem, hogy almaéréskor a lungúj Bacsó Jóskával egy holdvilágos estén meglátogattuk a kertjét. Bizonyára ő sem gyónta meg a püspöknek, hogy minket a kertjében is és a mezőn is ingyen dolgoztatott, s még kosztot sem adott.

Esős, ködös volt a november, sovány állat és szegény ember egyaránt didergett. Aztán, ahogy nálunk mondták az öregek az őszi esőre: „kupa eső — véka sár". Felfakadt a sár atyásan, egész nap köd feküdte meg a falut, hogy fájt az ember szíve, lelke. „Adós maradhatott volna a teremtő ezzel a lélekemésztő őszutóval" — mondogatták az emberek, és aki csak bírta, hát falábakra kapaszkodott újra.

Amint aztán téliesre fordult az idő, lefagyott a sár, és hó borította a fekete, sárga göröngyöket. Ettől aztán ember és állat mindjárt vidámabb lett. Erre vártak az asszonyok, lányok, legények már régóta, hogy lehessen sár nélkül közlekedni. Megkezdődtek a tollufosztók, guzsalyozók . . .

ÉDESANYÁM TOLLUTÉPÉSRE HÍVTA a szomszédokat, ismerősöket. Míg az asszonyok dolgoztak, a férfiak a pitvarban filkót és durákot játszottak, mások nótáztak. Akinek nem jutott kártya vagy ülőhely, az állva kibicelt.

A sütőből két nagy vasfazék törökbúza árasztotta kellemes illatát. A lerben hópehely pityóka sült. Az asztalok felett a mestergerendában ütött szegen két nyolcas lámpa függött.

Szóba került, hogy a vén Bíró Jóska táti betegsége hovatovább mind súlyosbodik. Sokan sajnálták. Mások azt mondták, hogy élt eleget, megérett gabonája ő már az istennek. Sógor kapott a szón, hogy apjáról és fiáról, a hatéves Bíró Jóskáról elmondjon egy minapi történetet:

— Édesapám biza már régóta nyomja az ágyat... Nyűgös, mint egy rossz kölyök. Az istenségit neki, sze már el is vehetné a fennvaló, neki is, nekünk is nagy könnyebbség volna. De hallják? Aszongya a fiam a minap:

— Táti.

— Mia, kicsi?

— Mikor hal meg má ked?

— Mikor eljön az óra — feleli apám zsémbesen.

— Táti, hol van az az óra? Én utána mennék, és elhoznám kendnek.

Ezen is nevetett mindenki, mint annak az adószedőnek a történetén, akit egy vénasszony halálra rémített.

Az úgy volt, hogy özvegy Porkoláb Róza néni, az a bogaras vénasszony, ott lakott a Selymék alatt, de adót talán soha sem fizetett. Arra gondolhatott, ha már az élet ilyen mostoha, hogy az adószedők élni sem hagy-

ják, hát még életében gondoskodik a túlvilági útjáról, amíg megvan az a kis dugosgatott pénze. Koporsót vásárolt tehát Singertől a hozzávaló fátylakkal, halotti köntöst, mindent a javából. Úgy egyezett a boltossal, akihez közel lakott, hogy az emberek szája miatt az esti órákban szállíttassa haza a halottas holmikat.

Másnap aztán, mit gondolt, mit nem, csak a jóisten tudja, a koporsó alját a szoba közepén levő asztalra helyezte felcsipkézve, rojtozva, ahogy szokás minden jobb háznál. Még gyertyákat is gyújtott. A halotti fehér köntöst is magára öltötte, aztán belefeküdt a koporsóba.

Mit ád az Isten? Hangos kopogtatással a végrehajtó törtet be az ajtón. Megtorpant a látványon, szeme-szája tágra nyílt, és mint a nyárfalevél, reszketni kezdett. Akkor a „próba-halott" felült a koporsóban, nyelvét hosszan kiöltötte, és mint a vipera, sziszegett a végrehajtó felé. A nyomorult végrehajtót ott menten meglegyintette a guta . . .

— Kár, hogy csak az a szívbajos halt meg. Jó volna, ha valamennyi adószedőt megütné a guta — sóhajtották az emberek.

Az adóprés bizony kíméletlen volt azokban az időkben. Hogy az emberek feje alól kihúzták a párnát, még hagyján, de hát amikor a pajtából kivitték az igavonó állatot, pedig anélkül a földmívelő ember olyan, akár a szárnyaszegett vándormadár.

— Mit gondolnak, Bódi Mihály a Zsellér alól mért kötötte fel magát a pajtahíján? — nézett körül Csete Pali. — Vagy Beldean Tódor mért emelt vasvillát a végrehajtóra, hogy aztán vasra verve tömlöcbe hurcolják a kakastollasok? Piros Márton, ha idejében le nem fogják hátulról, hát éppen kettőbe hasítja az adószedő fejét a nagy fejszével.

— A szegénység bizony úgy nő, mint eső után a csiperkegomba — bólogatott Biró sógor. — Nem csoda, ha kétségbeesésében egyik-másik ember már nem bír uralkodni a dühén, elveszti a fejét, s vesztibe rohan. A napokban én is kis híja, hogy le nem ütöttem Emerling főkapitányt, azt a tetűt, azt a kullancsot, ott a cserealji birtokán. A saját termését ingyen fuvaroztatná haza a

mezőről. Négy, nyárstőig rakott szekér törökbúzát szállítottam neki. Örvendtem, hogy egy kis pénzmaghoz jutok, sze száz helye volna. Hát mikor levett kalappal állok és várom, hogy fizessen, tudják, mit mondott?

— Mit, te? — minden szem a sógoron csüggött.

— Hogy buta paraszt vagyok. Csak az orromig látok, ha én tőle fuvarbért várok... Tudom én, hogy ki ő? Hogy csendőrt, finánccot, s még mit tudom én kiket uszít rám, ha még szájalok.

— Aztán hogy maradtál, Pali, azzal a bakszásszal? — kérdezte Tímár János, a harangozó. — Mert nekem is tartozik néhány fuvar árával!

— Hogy maradtam volna? Adós a fuvardíjjal, s amért egy kicsit odamondogattam neki, hát azóta nincs az a közmunka, ahova Bíró Palit ne elsőnek hajtanák ki szekérrel vagy gyalogszerrel.

— De vajon mikor lesz már igazság a földön? — kérdezték az emberek.

— Soha! — szólalt meg erre kártyás Rózsi apostoli hangon, és szemét a mestergerendára vetette, mintha egy kis rést keresne, ahol föllátható az égbe, a mennyei atya trónjához. — Te asszony, aki nekem hű szolgálólányom vagy — így szólott hozzám az Úr —, tőled küldök vigaszt a kicsinyhitű embereknek a földre. Atyámfiai az Úrban, ne türelmetlenkedjetek... A tiétek lészen, a tűrőké és szenvedőké, a mennyeknek országa. Ez a siralomvölgye csak a megpróbáltatások átmeneti ideje az örökélet megszerzésére... Ámen...

— Jó emberek! Nem tudnak egyébről beszélni? — szólalt meg Anna néném. — Ne hívjuk ki az Isten haragját magunk ellen.

— Igaz is. Nekünk nem a mennybéli Istennel van vesződségünk, s még a papokkal is megférnénk valahogy, bár ők is elég jól megvannak itt, ezen a „próbaúton", a siralomvölgyében — mondotta Csete Pali, aztán elmesélte, hogy a mi papunk miért verette meg a csendörökkel Minyula Pistát és még néhány más hívét is, kik a pap földjén részibe dolgoztak. Azzal vádolta őket, hogy elcsentek a törökbúzából... Kérdem én, hol itt a tűrés?

— Hagyják már, emberek, a papok cséplését. Mindenki felel majd a maga bűnéért az Úr színe előtt.

— Hej, emberek, emberek! De nekikeseredtek a búval csinált életnek. Halljunk már valami vidámabb dolgot is, a szomorúságnak otthon sem vagyunk szűkiben — türelmetlenkedett az én harangozó néném. — Na, kezdjék csak, halljunk egy kis búfelejtőt! A mezőn, mikor az ember csak egymagában van, hát unaloműzőnek dalba kezd. Daltól virul, daltól borul az elme. De közösben is jó énekelni!

Nincs cserepes tanyám,
sem csűröm, sem gulyám nincsen,
kőből a nyoszolyám, s nem
különb a párnám nékem...

Énekeltem velük én is, mert különösen a jó betyárdalokat szerettem. Hány történetet hallottam a fonókban, fosztókban a betyárok tetteiről, elhajtott marhacsordákról, nagyurak fosztogatásáról, s a sok betyár között is elsősorban Rózsa Sándorról.

Rózsa Sándorról Dévai táti is mesélt egyet s mást. Ragyogott a szeme az 1848-as veteránnak, mikor arról mesélt, hogy a saját két szemével látta a szamosújvári fogház udvarán, amint a fegyőrök sétáltatták. Fején kopott szőrű kucsma, alatta körbe nyírt szürke haj, vállán kurta bunda lógott, csak úgy a nyakába akasztva, mint a huszármente.

— Hej, de fájin ember lehetett a maga korában. Aztán mit gondoltok, miért lett útonálló Rózsa Sándor vagy a többi betyár? Kötéllel fogták a katonákat akkor, mint a sintér a kutyát. Nem még törődtek azzal, hogy annak már két-három kölyke sündörög az asszony pendelye körül. Elhurcolták Némethonba, és ott tartották mundérban addig, míg a szakálla a derékszíjáig nem ért. Aki tehette, elszökött az ilyen „víg élet" elől. Betyár lett. Mások, akik alól a földesurak az utolsó talpalatnyi földet is kihúzták, földönfutóvá lettek. Mihez kezdhettek volna, felcsaptak útonállónak, ha volt bátorságuk hozzá.

Csete Pali saját rokonát hozta fel példának.

— Gyuri nagybátyám tán még kétszer sem hált a feleségével, mikor elment a vásárba egy tinóval. Ott dobták rája a kötelet, onnan hurcolták el Bécs városába. Szerencsétlen feje csak tizenkét év múlva került haza... De búbánatra, hogy aztán továbbálljon.

— Hogy-hogy búbánatra? — kérdezték imitt-amott. — Miért ment el, s hová?

— Annak története van, hallják-e. Mert az úgy volt, hogy amikor ökelmét elvitték, hát a szép menyecskét a szülei házánál hagyta, de mire hazajött, már nem találta ott az asszonyt — folytatta Csete Pali kis szünet után. — Az asszony néhány évig várt utána, aztán hogy nem jött, hát összekötötte az életét egy jöttment kolozsvári mészároslegénnyel, akitől egy csorda gyermekkel áldotta meg a jóisten. Amikor Gyuri bátyám ezt megtudta, nagyon elbúsulta magát, vándorbotot fogott, s átkot szórva császárra, istenre, úgy eltűnt Kolozsról, mint a szamár, amikor dögleni készül. Évek múltán jött a híre, hogy betyárok közé állt az Alföldön, ott fogta el a pusztabíró a pandúrokkal, s vasra verve vitték az akasztófa alá.

— Ejnye, hogy az emberek másról sem beszélnek, csak szomorú dolgokról! Az embert elfogja a keserűség... Megint csak a harangozóné méltatlankodott, s nótára biztatta a férfiakat.

Kint a pusztán szántok-vetek, kezem, lábam fáradt,
téged pedig az uraság viganóban járat... —

gyújtottak végül is nótára a férfiak. Az asszonyok hallgatták a dalt, s olykor-olykor fejüket összedugva sugdosódtak. A lámpák pillogva sápadt fényt terjesztettek.

— Ki kell vinni a lámpát — mondották éppen akkor, amikor kívülről valaki benyitott a házba, és így szólt oktatóan:

— Inkább oxigént engedjenek a lakásba. Nincs elég levegő, azért pislog a lámpa. Dicsértessék az Úrjézus!

— Mindörökké, tanító úr — fogadtuk nagy tisztelettel a szigorú kántortanítót, aki hóna alatt hozta a hegedűjét is.

Aztán szólt csak igazán a nóta. Sírt a hegedű a tanító úr kezében:

Azt mondják, hogy penészvirág,
ujjal mutat rád a világ,
sírsz, ahol nem látnak . . .

— Kati néne! Mi fő a fazékban? — kíváncsiskodott a tanító, és szimatolgatott az édes párát terjesztő fazék felé.

— Édes törökbúza, tanító úr — felelte anyám szerényen. — Szívesen látjuk a tanító urat is egy kis főtt kukoricára.

Miután vendégeink nyugodalmas jó éjszakát kívánva hazamentek, én még benéztem az istállóba, majd megálltam az udvaron, s a csillagokat figyeltem. A Fiastyúk csirkéi mozogni látszottak. Egy csillag mintha néhány lépéssel lennebb csúszott volna. Erre aztán gyorsan bementem, és elmondtam édesanyámnak, hogy különben minden rendben volna, csak egy csillag megugrott az égen, aztán meg kihunyt, mint egy szikra.

A MI KIS VÁROSUNKBAN a vén cigány, Petyán Anti bácsi töltötte be a szerencsehordó, azaz a kéménysepről tisztét. A kémény ajtajához fel kellett menni a padlásra. Télidőben a hiu mindig tömve volt csős törökbúzával, a rudakon meg, közel a kéményajtóhoz, ott csüngött a füstölt szalonna, oldalas, sonka, órja. Odébb ruhák felteritve száradni, és még sok más egyéb. Szemben a kéménnyel a Táti zálogjai töltenek meg egy elég hosszú karót: kendőbe kötött batyúk, rúdra akasztott ujjasok, condrák.

Anti bá szalmát kért anyámtól, jó szálas búzaszalmát. A tűzveszélytől nem kellett félni, mert mindent hó borított, és akkor is kellemesen hulldogált a szürke égből. Hosszú lángnyelv csapott fel a kéményből, nyaldosta a sűrű hópelyheket, mint lázas ember a hűsítő cseppeket. Orrfacsaró koromszag terjengett a levegő-

ben. A ritka eseményre a majorság vészjósló kárálásba kezdett, s a kutya is szűkölve rázta bundájáról a havat.

Ekkor jelent meg a kapuban Táti. Kucsmája és háziszőttes gyapjúruhája tele hóval, olyan volt, mint egy hóember. A kiskapun jött, a Nagy utca felől. Morcos volt, mint mindig, s egyenesen a tornácajtónak tartott. Anti bácsi meg éppen akkor szöszmötölődött ki a szűk padlásrésen. Lágy csizmaszárba szorított bőpantallós lábaival éppen a létra felső fogait tapogatta, felsőteste még a padláson volt. Egyszer csak: reccs, s nyomban utána ijedt kiáltást hallottunk. Bizony, letörött az egyik fog Anti bácsi alatt.

— Jaj, vigyázzon ked! Az istenért, mi történt? — így anyám a padlásról.

Táti is odatopogott a létrához, és ráförmedt a nehezen egyensúlyozó kéményseprőre:

— Azt az árgyélusodat, tolvaj cigánya! Mi az ottan? — a létra egyik fokán hosszú szál füstölt kolbász csüngött árván, egyedül.

Anyám is lépegetett már lefelé.

— Ejnye, ejnye, Anti bácsi, há maga tolvajkodik nálunk?

— Má hogy vakuljak meg, ha nem a kotrómnak a vége akadt a kolbászba, s az rántotta ide, én is csak most látám meg, amikor Józsi bácsi szidni kezdett.

— Eredj, tökéletlen tolvaja.

— Sose lássam a vénasszonyt s a purdékat, ha...

— Hát ez meg mi? — A létra alatt, a tornácdeszka fala mellett egy kis batyu lapult, tele finom hárászgyapjúval. — Ez is a drótba akadt, mi? — kérdezte Táti villámló szemekkel.

Erre a cigány már rosszat sejtett, a drótját gyorsan karikába fogta, s húzódott sunyin a tornácajtó felé.

Táti nagyon feldühödött a ravasz kéményseprő viselkedésén. Dúlt-fúlt mérgében, s félhangosan egyre csak anyámat szidta. Anyám az orsót forgatta szaporán, én meg a házi feladatom készítettem csendben, de mindketten hallottuk az öreg dohogását.

— A kéményseprővel a padláson... Elnézi, hogy a cigány levegye a rúdról a zálogot, kolbászt! Éppeghát

lehet, hogy ő adá oda. Ha nem jövök idejében, hát el is viszi . . .

Anyám szeme tágabbra nyílt, szárazakat nyelt, ajkát harapdálta. Egyszer csak az orsó is megállt a kezében, és sírni kezdett. Erre aztán én is kitörtem.

— Szégyellje magát! S ne merje az én édesanyámat bántani. Ha maga szeret lopni, azt hiszi, hogy . . . — tovább nem mondhattam, a keze ügyében lévő széket akarta hozzám vágni, mire én kiszaladtam az udvarra. Dühös lett az öreg, mint egy sértett vadkan. Ott menekültem el a favágó tönk mellett, azzal a bűntudattal, hogy idős mostohaapámat megbántottam, pedig az engem, míg kicsi voltam, szeretett. Szuszogva rohant utánam, a favágó mellől felkapta a fejszét, és utánam hajította.

— Ugorj ki a kapunyíláson — ordította anyám rémülten. — Gyilkos!!! Nem elég, hogy az én életemet megette? Most a gyermekem életére tör!

Ruhámat súrolta a fejsze éle. Felkaptam a földről, és kiszaladtam vele az utcára. Megkerültem a telket a templom felől, a szép friss hóban, és a nagykapun át visszatértem a ház virágoskert felőli végéhez. Anyámat féltettem a megvadult embertől, bár tudtam, hogy erősebb mostohaapámnál. Lesben álltam, hogy szükség esetén segítségére lehessek.

— Reám mer maga kést emelni? Vén tolvaj! — hallom anyám hangját, s már ott is termek a pitvarajtó előtt, de nincs szükség a beavatkozásra. — Tegye maga a kezét a szívire, azt a kezét, amelyikkel engem gyermekestől meg akart ölni, és úgy mondja meg nekem, hogy amióta magához mentem, nem dolgoztam eleget? Nem láttam el étellel, tiszta fehérneművel? Akkor meg mi a kifogása ellenem?

— Elherdálnád a vagyonomat, amit nem veled szereztem — kiáltotta Táti rekedt hangon.

— Ezt már ezerszer hallottam. A vagyonát a gyermekeire testálta, és a kamatokat is nekik hordja. A mételytől megmaradt juhait is nekik adta. A múlt héten még a tehenét is. Nekem nem adott maga semmit! Érti?! Semmit! Amennyit feléltem a fiammal, hat annyit dolgoztam

érte. A gyermekeim a maga nagy vagyona mellett szolgálni kényszerültek ...

— Megcsaltál! Durgó Tógyernek is kiadtak a zálogot, az új condrát ...

— Most már aztán elég! Telve a keserű pohár, de én nem iszom ki — avval akkorát lökött a mostohaapámon, hogy az felbucskázott. — Szedje magát, és menjen isten hírével. Jól tartja a közmondás, hogy a kutya is akkor dühödik meg, mikor a legjobban megy a sora ...

Hat évet éltek együtt. Aztán tőlünk a lányához költözött, ki még aznap felkereste anyámat, és nagyban sajnálkozott a történtek felett. De az öreg is megtalálta, amit keresett. Attól kezdve minden hónapban más-más gyermekénél lakott. Mindegyik azt mondta, hogy menjen a másikhoz, mert annak többet hagyott.

Így ment ez pár évig, amíg belefáradt a gyermekei és az unokái gúnyolódásába. Akkoriban sokat láttuk kódorogni az alsóhegyi bejárat közelében, az unitárius temető elején, a fekete márványsírkő körül.

— Édesanyám, nézze, Táti a sírhanton kuporog ... — Anyám szemébe könny szökött, s csak jó későre szólalt meg:

— Kérezkedik be az első feleségéhez, fiam, Zsuzsihoz, akivel a vagyonát gyűjtötte. Lám, már megelégszik két méter földdel is ...

A sírhanton halt meg, még azon az éjszakán.

A BÍRÓ TÁTI HALÁLÁRA sem kellett várni sokáig, eljött az is hamarosan. Gyászruhát öltött a rokonság. A ravatal körül a rokonok is inkább csak úgy könny nélkül jajgattak, mint a fogadott siratók szoktak.

Előbb titokban lopkodták az értékesebb holmit, amit a házban kint hagytak, aztán a maradék tárgyak elosztásánál az öt testvér között kitört a nyílt marakodás.

Hát még mikor felbontották a végrendeletet a királyi közjegyzőségen. Az öreg negyven holdat meghaladó elsőosztályú földjét aránytalanul hagyakozta a gyermekeire. Itt már igazságot a mindentudó atyaisten sem

tehetett. De nem baj, van törvény a földön. Mire való a járásbíróság, ha nem arra, hogy igazságot teremtsen.

Juli néni a megyeszerte neves dr. Ürmösi ügyvéd urat bízta meg a gonosz apa végrendeletének a megtámadásával.

— Megmutatom én nekik a magyarok istenit! Hát nekem kellett hagyakozza a rosszabb és kevesebb földet az isten háta megetti lárgai dűlőben? Hogy ne legyen nyugta ott a földben . . .

Anna néném is biztatta az urát:

— Pali, ne hagyd magad, há ezt érdemeltük mi tőle? Ezért hordtam én a serbelit évekig alóla, hogy éppen velünk tegye ezt a csúfságot?

Bíró sógornak nem kellett kétszer mondani, fel volt ő berzenkedve anélkül is. Törni-zúzni tudott volna, úgy rágta a méreg apja komiszsága miatt.

S kezdetét vette a nagy hagyatéki per. Elsőnek a szülői ház került dobra. Néném ék az utcára kerültek, a többi testvér nagy örömére.

Az első hagyatéki tárgyaláson a kolozsvári járásbíróság előtt a felek nem tudtak megegyezni. Érdemleges döntés nem született, s az ügyvéd urak tovább egyengették a per útját.

A következő tárgyaláson a sógorom már nem tudott részt venni, mivelhogy kezdetét vette „az isten kalákája valahol Szerbiában", s hogy, hogy nem, sógoromat Galíciában érte az újabb tárgyalás. Nem tudott részt venni, de nem is hiányzott. Volt jó ügyvédje, aki szerencsésebb lévén, itthon maradt, hogy az örökösödési pert jó irányba terelgesse.

Négy év alatt a per és a tárgyalási költségek teljesen felemésztették az örökséget. A nagy per véget ért. Sógorom hazajött, nem hagyta ott a fogát, de szemét annál gyakrabban törülgette. Nővérem igyekezett véka alá rejteni abbéli bánatát, hogy „nagygazda" ura mellett szegény asszony lett, és egyre azt hajtogatta:

— Adjunk hálát az istennek, Pali, hogy téged épségben hazasegített — de lelke mélyén valami nagy nyugtalanság gyötörte. Elátkozta százszor és ezerszer a rabló ügyvédeket, akik kihúzták alóluk a drága öröksé-

get, nagygazda apósa átkos hagyatékát. Haragudott a testvérekre, s alattomban az urára is, amiért olyan rossz testvérei vannak, hogy az ügyvédek szájába adták a koncot.

HOGY ANYÁM ÚTRA TETTE TÁTIT, kettesben éltünk. Én iskolán kívüli időmben otthon szorgalmatoskodtam. Anyámnak segítettem a háziállatok ellátásánál. Udvart sepertem, vizet hordtam a kútról. Kettesben jártunk a templomba. Anyám azt mondta, hogy ott megkönnyebül a lelke. Az esti órákban ő font, varrt vagy szőtt. A lerben pityóka vagy döblec sült. Nem volt aki a lámpa fényét sajnálja, égett az rendes lánggal agész este. Én törökbúzát fejtettem, és a szánk be nem állt.

— Pénzszűkiben vagyunk, fiam — mondotta egy este anyám, így többes számban, és melegen rám pillongott. — De a fő dolog az, hogy nincs aki emässze az életemet. Föld után kell néznünk. Bár egy hold tavaszi búzát és egy fél holdnyi árpát meg zabot jó volna vetni nekünk is. Ha törökbúzaföldet nem kapunk, az még nem olyan nagy baj. Ilyet kap az ember részibe kapálni az uradalmaknál, a Gáloknál vagy a Pallóknál is, harmadába.

— Kaszálót is szerezzen édesanyám, legalább két tehénnek való takarmányra — mondtam én. — Már nagy fiú vagyok, lekaszálom.

A langyos szél pár nap alatt eltüntette a tél maradványait. Ahol tegnap még hó borította a mezőt, ma már ködös pára terjengett a határ fölött. A fehér rétek máról holnapra zöld és fekete ruhát öltöttek . . .

Előkerültek a pacsirták is. Ott énekeltek a mezők felett, várták a szántóvető embereket. Itt-ott a mezei utakon még a hólé csillogott a napsütésben, de a barázdabillegető már ott begyeskedett a kis ér mentén, eledel után vadászva.

Anyám remegett a bosszúságtól, mikor a szántóföldek árveréséről hazatért.

— Hát, tudod, fiam, hol kaptam földet búzának?

— Hol, édesanyám?

— Egy holdat a Bíboros észkán, az aljban, nem

messze a gémeskúttól. Az, ahogy én ismerem, elég jó föld, de az ára is borsos ám. A tolvaj nagygazdák verték fel. A szegényembert ezután már a taksás földekből is kiszorítják. Tudod, mikor láttam a gazdag Bódikat, Bernátokat s Debreceni Mártont, hát roppant elkeseredtem. Nem hagyják azok a szegényembert szóhoz sem jutni.

A másik hold föld silány oldal a Bíborosban, nyugati fekvésű. Az utolsó lábban feküdt, ott a Gál-féle uradalmi birtok határán.

A szántásért nem adtunk pénzt. Összefogtunk egy másik tehenes emberrel, Deák Miklóssal, és közösen vetegettük el a kenyérmagot a drágán bérelt földbe. Persze anyámnak jutott a dolog neheze, mert én még iskolába jártam.

NAGY SZERENCSE SZEGŐDÖTT HOZZÁM a húsvéti vakációban. Egy szép nap azt mondja Nagy Miki, a barátom:

— Te, kicsi Kún, akarsz pénzt keresni? — ez a Miki két évvel idősebb és jó fejjel magasabb volt nálam. Inasnak megy jövőben, azt mondja. Hát csak menjen. Mihez is kezdene Kolozson, ha egyszer nincs se marhájuk, se földjük. — Egy vagy másfél heti munkára kell, pajtás, négy fiú fél fizetéssel, húsvét után kezdjük.

— Aztán mit és hol kell dolgozni?

— A Mezőségen. Kolozstól Mezőcsány irányába kell vinni a mérőszalagot a mérnök urak előtt vagy után, tudod! Jössz?

— Megyek hát!

— Na jó, csak aztán biztosan gyere. Ennivalót kapunk ott a parasztoknál, nem muszáj itthonról tarisznyálni. Egy jó hétig leszünk oda.

Mondom anyámnak, hogy a „csonka héten", szerda reggel megyek munkába Nagy Mikivel, Darkó Lajival és Tímár Ferivel, „mérnöki dologba".

Ahogy kiértünk a házak közül a határba, hát szökdécselve vettük az utat toronyiránt a kolozsi alagúthoz. Az Akasztófadombon ért a pirkadat. Kelet felé tűzpiros színt öltött az ég alja, jelezve az áldott nap közeledtét.

A mérnök urak, egy már deresedő hajú, középtermetű férfi és egy jóval fiatalabb, mosolygós szemű ember, degeszre tömött hátizsákokkal szálltak le a határás vonatról. Nem volt más érkező vagy várakozó a két alagút közé dugott állomáson. Így aztán könnyű volt egymásra találni jelszó nélkül is.

— Hé, legények! Ti segédtetek el a földméréshez?

— Mi, instálom szépen — felelte Nagy Miki.

— Na jól van, fiúk. Amelyikötöknek nincs nagy csomagja, hát ragadja meg az alkalmat — és a hátizsákjára mutatott. — Aztán előre, Bozs községbe!

Alig másfél kilométert tettünk meg a dombon a tetőig, és onnan már ereszkedtünk is le Bozsra. Csomagjainkat egyelőre otthagytuk a falusbírónál. Mikor a nap már annyira felkapaszkodott az égre, hogy a gödörben lapuló falu házait is számba vehette, mi is munkába kezdtünk.

— Ide figyeljetek, fiúk! — szólalt meg az idősebbik mérnök, akit a másik *Wagner bátyám*nak szólított. — Megmondom, kinek mi a teendője. Kolozsvártól egyenes irányban mérést kell végeznünk Mezőcsányig. Ott vannak a földgázforrások, ahonnan majd csöveken jut el a gáz Kolozsvárra. De ez már nem ránk tartozik. Ti ketten, a nagyobbak, fogtok két-két darab jelzőkarót, és előrementek velük az általunk megszabott irányba.

Nagy Miki és Tímár Feri szaladtak előre a karókkal.

— Állj! — kiáltotta Wagner mérnök úr, aztán egy háromlábú, kukkerszerű alkotmányba nézett. Hasonlított az a Petres tanító úr fotografáló gépéhez. — Ott szúrd le!

Tímár Ferivel ugyanazt tétette bizonyos ponton. Aztán a két jelzőkaró közé már műszer nélkül is könnyen ment a többi karó beállítása.

Ekkor következtünk mi Lajikával. Nekünk a mérőszalagot kellett kezelnünk a fiatal mérnök vezetésével.

— No, rajta, fiúk! Kezdjük el a mérést. Olvasni tudtok-e?

Bólintottunk, hogy micsoda beszéd?

— Na, jól van, azért nem kell megharagudni. Hány évig jártatok az „iskola körül"? — kérdezte Dobai mérnök úr ravaszul, és homlokába hulló hajfürtjét egy fejrándítással hátralökte.

Hamar belejöttünk a mérésbe, kivéve a műszeren való nézést. Azt a gépet valami csodabogárnak véltem. Wagner mérnök úr oldalt nézett a készülékbe, és mégis előre látott, mint a kancsalul néző ember. Kicsit bolondnak gondoltam annak a kukkernek a feltalálóját. A mi mérnök urunk a mérési eredményeket keményfedelű jegyzetfüzetébe jegyezte, és vázlatokat készített a felmért vonalról.

Utunk jobbára füves területen vezetett. Szénafű és legelő váltakoztak. Szántóföldet és erdőt nem sokat tapostunk. A határ tele volt talajvízzel, s csobogott a csizmánk alatt a locspocs. Bódított a százféle virágillattal telített párás levegő, fejünk fölött a ragyogó napfényben pacsirták daloltak. A bozsi dűlő, amerre mentünk, tele volt zöld pázsittal, a kökénybokrok habfehér köntösben virítottak. Odébb békavirág tarkította a rétet, elevensárga vagy már fehérre szikkadt kis pelyheket sodort a lágy tavaszi szellő.

A kolozsi határ déli szélén voltunk, a kolozsbozsi alagút közvetlen közelében, a néphagyomány szerint még a tatárjárás idejéből Akasztófadombnak nevezett dombon. Innen jó messzire ellát a szem. A Gyalui-havasokig és az Érchegységig.

Wagner mérnök úr merengve nézett a messzi világba. De minek erőltetni gyönge szemeinket, mikor a hátizsákban ott a távcső. Ebédidő alatt ideadta nekünk, hogy azon az ördögi találmányon nézegessük a tájat, egészen a Kárpátok láncolatáig.

Mintha ünnepelne az egész határ. Az égen vándorfelhők úsztak nyugatról keletnek. A mező tele volt kolozsiakkal, a másik oldalon meg bozsi és mezőőri emberekkel. Barátaim marhákat legeltettek. Nyolcan-tízen egybeterelgették a marhákat, hogy több időt nyerjenek a játszadozásra. Míg egy-két gyerekkel felváltva őriztetik az állatokat, addig a többiek labdáztak, lovasdit játszottak.

Ahogy ültünk, a Nagyfosztó völgyén keresztül átláttunk a szemben levő állami tanyára, az Ördögnyoma méntelepre. Ott ménes legelészett, és csikósok vigyáz-

ták az állatokat, nagyokat csattogtatva karikás ostorukkal.

A domboldalon ökrös fogatok húzták a mélyen földbe eresztett ekét. Odébb az erdő alatt a szűz gulya, és attól valamivel távolabb a nagy testű és kicsi szarvú svájcer tehenek legeltek.

Ismerem a határt, mint a tenyeremet. Ismerek minden kis dombot vagy gödröcskét. Tudom, hol száraz és hol nedves a talaj, hol terem az édesfű, ami csemege a szarvasmarhának, s éppúgy ismerem a silány minőségű lófarkfüvet is, mely a szarvasmarhát meghajtja.

A vasúti alagút felett földre szegzett orral zsenge füvet tépnek a juhok. Kissé távolabb a turmától, botjára támaszkodva román bojtárlegény néz a messziségbe, s nyújtott hangon énekel:

Păcurar cu trei sute de oi . . .

De né, immár a nap mélyen aláhanyatlott a nyugati szemhatáron. Korongja alig pár lépésnyire piroslott a Gyalui-havasok csúcsától. Kalapot emeltem neki, amiért ilyen szép nappal és jó munkaadókkal áldott meg minket.

NAGY VOLT AZ ÖRÖM, mikor édesanyámmal viszontláttuk egymást. Megfogta a két karomat, távol tartott magától, úgy nézett a szemembe, s kérdezte, hogy nem esett-e valami bajom a pénzkeresés ideje alatt. Aztán magához ölelt, és megcsókolta a homlokomat, míg én leakasztottam nyakamból a tarisznyát, hogy megörvendeztessem másfél heti keresetemmel. Tizenegy pengő forintot guberáltam le a kezébe.

Szombat este volt. Anyám finom vacsorával várt. Mialatt eddegéltünk, hát kibeszéltük magunkat. Elmondtam élményeimet, mit láttam, hallottam a Mezőségen, aztán megkérdeztem anyámtól, hogy mennyire haladtak itthon a szántással és vetéssel, mivel a bozsi tető felé már olyat is láttam, aki a törökbúzát szórta a szántásra.

1914 TAVASZÁN BEFEJEZTEM a hatodik osztályt, s el is szegődtem nyomban kifutó darabontnak Kolozsvárra, özvegy Wagner Gyuláné fűszer- és italboltjába, a Monostori út 1. szám alá.

János bátyám beszélt rá, mondván, hogy van egy éppen nekem való hely, kár és vétek volna elszalasztani. Finom úriasszony a tulajdonosnő, van mit enni-inni.

— Tudod mit, fiú! — oktatott János bátyám, aki ekkortájt Novák Kornél országos hírű kávénagykereskedőnél szolgált a Linceg utcában. — Én mondom neked, semmi értelme, hogy otthon maradj anyánk szoknyája mellett, ha eccer saját födünk nincs. A mások födjét túrni részibe nem érdemes, öcsém.

Anyám megkönnyezett, amikor beleegyezését adta eltávozásomhoz. Elsírta, hogy mennyire vágyta azt a napot, amikor én is végzek az iskolával, hogy egymás segítségére lehessünk.

— Hat gyermeket neveltem fel, hogy aztán öreg napjaimra egyedül maradjak... Sajnálom, hogy elmész, fiam. Sokat nem nyersz itthon sem, az igaz, de Kolozsvárt sem fonják kolbászból a kerítést. Én is voltam cseléd, s tudom, mit jelent idegenek parancsának, szeszélyének eleget tenni.

Elmentem. Inkább virtusból, mint meggyőződésből. Engem ugyanis mindig irigyeltek a testvéreim, hogy anyám mellett „úrfiskodtam", s végigjártam a hat elemit.

Június elsején léptem szolgálatba. Alacsony, vékonydongájú darabont voltam. Főnökömet én is „nagyságának" szólítottam, ahogy másoktól hallottam. Kesernyés mosollyal javított ki: — Talán *nagyságos asszonyt* akartál mondani...

— I-igen... — dadogtam, s úgy éreztem, arcom és fülem lángban ég.

A segéd urak magáztak és Pistának szólítottak. Mint kifutó, a telefonon megrendelt fűszert vagy üveges italárut kellett házhoz szállítanom. Az ifjabbik segéd, név szerint Laska úr, jól megrakta áruval a kosarat, a hátamra segítette, s megadta a címet.

— Aztán, ha eltévesztené az utat, ne a járókelőktől,

hanem a sarki rendőrtől kérjen útbaigazítást. És jól vigyázzon, ki ne emeljenek a tolvajok valamit a kosárból.

Így indultam a város különböző részeibe, gyakran még a javítóintézethez is, több mint három kilométerre. És mindig siettem, nehogy megszidjanak. Rogyadoztam a tizenöt-húsz kilónyi teher alatt a júniusi meleg napon, s áldottam Laska segéd urat a hűsítő cukorkáért, amit a zsebembe csúsztatott.

Pár hét után már én is töltögettem a fél vagy egész deci állást rummal vagy más italokat az arra szomjazóknak. Fizetni a főnöknőnek fizettek.

Kolozsvár utcáit járva, nem bírtam betelni a város szépségével. Vasárnaponként ebéd után találkoztam János bátyámmal és a barátaival, ezekkel a kolozsi és más falvakból idekerült szolgafiúkkal. Együtt indultunk a cselédkorzóra, ahol Zsuzsa várt a barátnőjével. Akkor így, a három Kovács testvér, meglátogattuk Dévai bátyánk egyre népesedő családját. Feri bátyám, hogy házastelkét elvesztette, a Györgyfalvi út tetején lakott bérben, a görög katolikus parókia hektáros telkén épített kis barakklakásban. Míg ángyom a lányokkal hóstáti módra a nagy kertben mindenféle zöldséget, gyümölcsöt termesztett, bátyám a fiúkkal az építkezéseknél vállalt fuvarozást. Gyerekeit már városiasan öltöztette, de iparra nem adta, s nekünk is azt tanácsolta, hogy kerüljük a gyárat.

Az ilyen vasárnap délutáni kimenők után fájdalmas volt a visszatérés. Fekvőhelyem egy összecsukható vaságy volt a pince torkában. Este kilenc órakor le kellett feküdnöm, mivel a kaput zárva tartották az udvaron raktározott áruk miatt. Így reggel öt óráig magamra maradtam. Félelmemben egyre imádkoztam, és legnagyobb szégyenemre folyton itattam az egereket.

Az üzlet alatti pince egyik rekeszében pityókahalom púposodott szakállasan. Szabad időmben az volt a feladatom, hogy a sötét, hűvös pincében, petróleumlámpa fényénél megtisztítsam a cikásodó burgonyadombot. Kint ragyogott a napfény, s míg az úri gyerekek cselédkísérettel a parkban játszadoztak gondtalan örömmel, én a pinceodúban végeztem a burgonya szakálltalanítását.

Az első napokban úgy éreztem magam, mintha egy sirgödörben lennék. Aztán rájöttem, hogy nem vagyok egyedül, mert elszórakoztattak saját gondolataim. A gondolat nem ismer határt. Csak a testem volt hát a pincében, gondolataim szabadon csapongtak a világban.

EGYIK VASÁRNAP DÉLUTÁN János bátyámmal és több kolozsi barátjával a vurslinál találkoztunk. Felültünk a körhintára: ki lóra, ki láncos székbe. Majd a csónakos hintában álltunk ketten egymással szemben, és szédületes magasságig hajtottuk magunkat. Olykor a lábunk fentebb volt a fejünknél, mégsem féltünk.

— Gyerünk, fiúk, mulatni! — rikkantotta Farkas Mihály. Ezek a Farkas fiúk, szám szerint öten, ahogy annyira felcseperedtek, rossz mostohaanyjuk miatt mind egy szálig otthagyták jómódú apjukat Kolozson. Vidám fickók, jó pajtások voltak. Ismerték a dörgést a cseléd-sorban is. Az egyik kórházszolga, a másik pikoló, a harmadik szállodai alkalmazott, a negyedik „boy", a legifjabb pedig olyasmi volt, mint én: darabont.

Vonakodtam ugyan, hogy velük menjek, de nem vonhattam ki magam, ha már együtt voltunk. János bátyám is biztatott: „Gyere, na! Ne félj, nem lesz semmi bajod, csak seritalt iszunk."

Nem is tudom, hány pohárral ittam abból a keserű léből, de a bolhás csárdára ott valahol a „Sánc alatt" és a félig meztelen és szemérmetlen lányokra, akik a fiúkkal versenyt ittak s ocsmány dalokat énekeltek, még ma is emlékszem. Az volt akkor a sláger, hogy *Snájder Fáni de azt mondta* . . .

KOSÁRRAL A VÁLLAMON, kissé előregörnyedve a nagy tehertől, cammogtam át a belvároson. A Mátyás-szoborral szemben, a városháza előtti korzón újságárus rikkancsok orditották tele torokkal:

— Rendkívüli kiadás! Szarajevóban meggyilkolták Ferenc Ferdinánd trónörököst! . . .

— Megjelent az Ellenzék! Szerb komitácsik rálőttek a trónörökös párra Szarajevóban.

Az emberek megrohanták az újságárusokat, s mohó kíváncsisággal olvasták a nagybetűkkel szedett rendkívüli híradást.

Nagy embertömeg verődött össze a város központjában. Cilinderes, frakkos urak a lap gyászkeretes híreit böngészték.

Magam is vettem egy Ellenzéket, s közben fél füllel hallgattam a közelemben vitatkozó frakkos urak szavait:

— Hogy úgy mondjam, a szerbek nem férnek a bőrükbe, kérlek alássan. Maguk mögött érzik a muszkát...

A másik lehalkított hangon mondta:

— Nem kár érte — mármint a trónörökösért —, szláv-barát volt, a magyarokat gyűlölte...

— Meg kell adni, hogy mesterien célzott az a Princip. Egy golyót a cseh Zsófiának, és egyet a Habsburg-ivadéknak...

— A merénylő nem hajlandó beszélni, csak azt tagadja, hogy bérgyilkos lenne. Tizenkilenc éves, szerb, első éves diák a belgrádi egyetemen.

Mindez 1914. július 14-én történt. E naptól kezdve olyan lett a város, mint egy megbolygatott hangyaboly. „Lesz-e háború?" Erről a sorsdöntő kérdésről vitáztak mind a lapok, mind pedig a főnöknőm a segédekkel és a nagyérdemű vevőkkel. Erről diskuráltak a Fő téren az urak séta közben vagy a New York kávéházban.

Közben az én fejemben teljességgel összekeveredett a Ferenc József öngyilkossá lett Rudolf fiának az emléke azzal a Ferenc Ferdinánddal, akit Szarajevóban megöltek. Ugyanis nálunk, Kolozson, még csak nem is hallottunk semmit a július 14-én lelőtt trónörökösről. Számunkra a „trónörökös" Rudolf volt. Róla Kolozson a hosszú téli estéken a fonókban vagy más összejöveteleken úgy beszéltek, mintha élne, csak Rotschild pénzmágnás fiáért el kellett bújdosnia. Mostohaapámnak kedvenc története volt a Rudolf-história.

— Mert az úgy volt — mesélte Táti —, hogy a herceg, ez a finom lelkű trónörökös, aki szerette az apját és a magyarokat, hát eccer Bécs városában egy fényes ven-

déglőben, ahova csak a legnagyobb urak járatosak, találkozott a Rotschild fiúval. Ez nekiment Rudolfnak, hogy éppeghát ne hordd olyan magasan az orrod, mert az én apámnak, a „pénzkirálynak" köszönheted a hatalmadat...

Roppant haragra gerjedt e szavakra az anyátlan árva királyfi, és elhatározta, hogy megkérdi királyi apjától, mi igaz ebből. De erre már nem kerülhetett sor. Mert mit ád az Isten: a Rotschild fiú kivesz egy százas bankót a pénztárcájából, egy vastag bőrszivart a szivarzsebéből, me nekik olyan zsebjük is van, aztán a gyújtóval nem a szivart, hanem az összecsombolyított bankót gyújtja meg, amelyre a császár, Ferenc Jóska arcképe volt pingálva, s az égő bankóval gyújtotta meg a szivarját.

Erre a herceg, látván apja képét a lángokban égni, nem sokat teketóriázott, kirántotta kardját, s nyissz, leszúrta ellenfelét.

A Rotschild fiú apja akkor egyenesen a császár elé sietett, és megkérdezte Ferenc Jóskától:

— Felség! Ha valaki karddal megöl valakit, milyen büntetés jár annak?

A király, aki mit sem tudott a történtekről, minden gondolkodás nélkül mondta, hogy:

— Halálért — halál!

— Fenség, megkaphatom írásban is ezt?

S a király írásba is adta... Azóta bújdosik Rudolf, talán még Kolozson is megfordult álruhában...

JÚLIUS VÉGÉN minden a feje tetejére állt.

A Fő téren nagy tömeg vonult körbe-körbe hangos kiáltásokkal:

— Éljen a háború!

Ott sodródtam kosarammal a tüntetők között, akik torkuk szakadtából éltették a háborút, és gyalázták a szerbeket.

— Le velük! — kiáltottam én is a többiekkel, akik az egész „szerb háborút" rezesbandás, pár napi sétának gondolták.

Aztán eszembe jutott, hogy ne nagyon ácsorogjak,

mert majd ad nekem a főnöknőm Szerbiát a hátamra. S már indultam volna hazafelé, amikor újabb látványosság kötötte le a figyelmemet. A katonazenekar indulót harsogva kanyarodott le a vasút felé, utána feszesen masírozott az 51-es regiment s énekelte, hogy

Megállj, megállj kutya Szerbia...

A szakaszok előtt tiszt urak lépkedtek kivont karddal, sápadt arccal.

— Ein, zwei! Ein, zwei! — hangzott a német komandó, s menetelt a vasútállomásra az első „marsbatalion"...

KOLOZSON DOBSZÓVAL HIRDETTÉK KI a mozgósítási parancsot. Búcsúznia kellett feleségétől és négy kis gyermekétől Bíró Pali sógoromnak is. Felmentést csak a lelkipásztorok és a városatyák, no meg egyes kántortanítók kaptak. A rendőrséget is felére csökkentették.

Édesanyám sietve jött elbúcsúzni a két Dévai-fiától. Feri bátyámat még nem érintette a mozgósítási parancs, de Gyurinak fel kellett öltenie a „csukaszürkét".

A 21-es honvéd gyalogezrednek az a menetzászlóalja, amelybe Gyuri bátyámat is beosztották, csak 1914. augusztus 18-án indult ki az orosz frontra. Addig Gyuri bátyám, mint helyi lakos, ki-kilóghatott a családjához és a hitsorsosaihoz.

Közben a vasútállomás felé éjjel nappal szakadatlanul özönlöttek a lovas és gyalogsági menetszázadok. Éjjel-nappal lódobogás, ágyúzörej verte fel a várost. A menetelő lábak alatt döngött a föld. Fülsiketítő katonazene fojtotta el a katonák és hozzátartozóik búcsúkiáltásait.

Anyám rábeszélt, hogy térjek vissza Kolozsra, egyedül nem győzi a házi és mezei munkát.

— Anna nénéd is ottmaradt négy gyermekkel, nekik is kell segítenünk. Pali sógorod Besztercére vonult be katonának. Aztán meg félek is egyedül, fiam, és féltelek téged is.

Ő kellett hogy felmondja a szolgálatomat, mert én szégyelltem a főnöknőm elé állni. Fájó érzéssel váltam meg főnöknőmtől és Laska segéd úrtól, aki hozzám mindig kedves és jó volt.

A 21-es honvéd gyalogezredet, amellyel Gyuri bátyámon kívül még számos kolozsi ismerős és rokon ment a harctérre, mi is kikísértük a vasútállomásra. A kiinduló vonatot a repülőhídról néztük, amint a hosszú, tehervagonokból álló szerelvény elején két mozdony is kínlódott gőzbe burkolózva, hogy a halál mezejére vigye az apákkal, férjekkel, rokonokkal és barátokkal zsúfolt vonatot.

A nap már hanyatlóban volt, a bíborvörös napkorong a Hója erdő fáinak hegyét súrolta. Tenyerünket szemünk fölé tartottuk, úgy néztük a zöld gallyakkal feldíszített vonatot.

KORA REGGELTŐL KÉSŐ ESTIG a mezőn dolgoztunk. Bezzeg most száz kéznek is akadt volna munka. Minden valamirevaló férfi hadba vonult, s mi kamaszok állottunk a helyükbe, no meg a fehérnépek. Megtanultam kaszálni és két jármos tehénnel bánni, asztagot rakni. Kendert vittem áztatni a tóra, s miután kiázott, hazaszállítottam. Aztán megkezdtük a szénabetakarítást. Anna néném mel ketten szekereztünk a legtöbbet. Az ő fogatukkal szállítottuk haza a gabonaféléket valamint a tehenünk és a tavasszal született ünőborjú részére csinált szálas takarmányt.

Hej, csak azok a kutyának való bivalyok nem hallgattak a szavamra. Sokat bajlódtam kezdetben a kaszával is. Mondogatták az öregek nemegyszer, hogy nem ilyen kicsi, vékonydongájú legényke kezébe való a kasza, mert az megkínozza még a kemény férfiember derekát is. Időbe telt, amíg megtanultam, hogy a kasza éle elsősorban is a fenés módjától függ. Pedig azt hittem, hogy úgy vertem ki én is a kasza élét, ahogy azt a Tátimtól és a sógoromtól ellestem. Igyekeztem úgy hordozni a fenkőt is a kasza élén, ahogy a kaszásoktól láttam, de az én kaszám mégsem vágott. Aztán egy szép nap az

öreg Durgó Tógyerrel mentem kaszálni. A heretábla szélére érve egy kicsit éppenhogy megszusszantunk, aztán gatyánk korcára akasztottuk a vízzel teli tokot, kifentük a kaszánkat, azzal „Uram segíts!", a tenyerünkbe köptünk, s eldörzsöltük, hogy jobban tapadjon a kasza nyele. Durgó bácsi már bele is vágott a bíborhere sarjúba. A suhintás után szép sima maradt a vágás nyoma. Az öreg minden kaszasuhintás után egyet-egyet csoszszantott előre.

Az első vagy a második fenésig lépést tartottam vele, aztán az öreg úgy elhagyott, hogy a nyomába sem értem. Mikor kaszáját harmadszor is fenésre állította, bal kezével a nyelét fogta, hogy el ne dűljon, jobbjával pedig sarjút markolt a rendben, és végigtörülte a vasát, közben fél szemmel figyelte, hogy én miképpen kínlódom.

— Úgy látom, nem vág a kaszád, fiam. Kié ez a kasza? — kérdezte, mikor mellém ért.

— A sógoromé.

— Hadd lám!

Fogja a kaszát, megtapogatja az élét, s csóválja a fejét.

— Meg vagyon űzve a kasza éle, fiam.

— És az mitől van, Tógyer bácsi?

— Az attól van, hogy amikor kiverték, a kalapáccsal egy helyre többet ütöttek, mint máshova, és nemcsak a kasza élére, hanem beljebb is. De meg az éle is le van fenve csudára.

— Az meg mitől?

— A fenkőt igen az élének tartottad, fiam. Azt úgy kell ráilleszteni a kasza lapjára, hogy a peremét súrolja, máskülönben hamar megvastagszik és kibutul a kaszád.

Így tanultam bele nagy kínosan a mezei munkába.

A CSÉPLÉSNÉL még nem volt ellenőrzés, nem írták fel a gabonát, de a rekvirálásokról már beszéltek. A bíborosi földben jól sikerült az őszi búza. Az egy hold földről több mint negyven nagyvéka búzánk lett. Anyám úgy számolt, hogy félretesszük a magnak és a

kenyérnek valót, a fölösleget pedig eladjuk a kolozsvári piacon. Kellett a pénz, jobban, mint a kenyér. Földtaksát, házadót, útadót kellett fizetni. Meg aztán ruházat is kellett télire, s még mi minden szükséges egy háznál.

Igen ám, de az a hír járta, hogy a kolozsvári gabonapiacon mindent elrekvirálnak „maximált áron".

Mondom anyámnak, hogy mielőtt elrekvirálnák a kis fölösleges gabonánkat, jó volna valahová eldugni belőle néhány vékányit.

— De hová dugjuk, hogy meg ne kapják? Mert ha megkapják, fityinget sem fizetnek érte, hanem még meg is bírságolnak.

Három éjjel ástunk elsötétített ablak mellett a hátulsó kicsi házban, míg az egyik ágy alatt akkora gödör nem lett, ahová a kis szuszék belefért. Felette lepadoltuk deszkával, arra meg egy vékony tapasz agyagot tettünk, hogy azonos szintbe legyen a ház tapasztott földjével.

Nem is szenvedtünk kenyérben hiányt a háború alatt, pedig a rekviráló bizottság nálunk is gyakran tartott házkutatást. Az udvaron beleszurkáltak kardjukkal a szénába, szalmába. Összekutatták a pajtát és a ház hijúját, a lakásban felforgatták a szalmazsákot, benéztek az ágyak alá, de a mi tízvékányi búzánk és ugyanannyi törökbúzánk rejtekhelyét nem fedezték fel soha.

JAVÁBAN FOLYT A HÁBORÚ Szerbiában, az orosz és francia frontokon. Nap nap után újabb helységek nevét ismertem meg. Sok írást nem tudó anya és a szomszédban lakó cigányasszonyok egyike-másika velem íratta a levelét vagy olvastatta fel a postafordultával kapott rózsaszínű tábori lapot.

Bíró Pali sógorom Galíciában szanitéckedett a fronton. Első levelüket a Szabó-testvérekkel, Ferivel és Sándorral közösen aláírva Galicia fővárosából, Lembergből küldték. Aztán Sztojanov, Luck, Krakkó következett. Az utolsó levelét Przemislből írta. A lapok dicshimnuszokat zengtek a „vörös ördögök" hőstetteiről. Mindenki

biztosra vette, hogy hamar elverik a port a muszkán aztán jó egészségben hazatérnek falujukba.

Még jött néhány cenzúrázott levél, az utolsó Krakkóból, mely így hangzott:

„Kelt levelünk Krakkóból. Kedves szüleink és testvéreink, mi, hála legyen az Istennek, jól vagyunk, melyhez hasonlót kívánunk maguknak is. Még mindig együtt vagyunk, s itt vannak a többi kolozsiak is."

De ez volt az utolsó levél, melyet közösen írtak. A hivatalos értesítés már arról szólt, hogy a Szabó fiúk mind a ketten hősi halált haltak valahol Galíciában.

AZON AZ ŐSZÖN a Papszénafű határában vetettünk egy holdnyi őszi búzát. Felibe, a papnak. Törökbúza után vetettünk, mert úgy tanultuk az öregektől, hogy tarlóba kapásnövényt, kapásnövény helyébe pedig kalászosat kell vetni. A tarlóba vetett gabona erősen gyomos lesz, és különösen a búza igen silány, szokta mondani anyám is.

A plébános úrnak százhetven hold föld jövedelmezett. A jobb minőségű földet és a legelőt a földbirtokos Palló Imre bérelte. Mi, a szegényebb katolikus hívők — szám szerint vagy húsz család — az északos dűlőben a silányabb földeket műveltük részibe, míg a kaszálóért bért fizettünk.

Alighogy földbe került az őszi búzánk, az idő is téliesre fordult. Leesett az első hó.

Édesanyám Anna néném mel őrlési engedélyt kért a városházáról, mert amióta ez a veszekedett háború tartott, még a kiporciózott gabonát sem őröli meg a molnár pecsétes írás nélkül.

— A szegény földmíves ember részibe vagy taksára, nehéz munkával valahogy kitermeli azt a kis gabonát, hogy aztán holmi jöttment urak dirigáljanak felőle. Dekára adják még nekünk, a termelőknek is! Higgyék el, asszonyok, már nem lehet messze az a világvége — mondotta néném a malomban összegyűlt, őrlető asszonynépségnek.

Azok igazat is adtak a nénémnek, szitkozódva toldották meg a saját bajaikkal, bánatukkal, gyászukkal, miközben a nehéz zsákokkal küszködtek: otthon a szekérre felrakni, itt a malomban lerakni, aztán fel a garatra, a liszteszsákokat vissza a szekérre, otthon ismét le a szekérről... Hogy döglesztené meg a jóisten, aki elszakította tőlük az embereiket...

Az asszonyok végül is a molnárra támadtak:

— Maga itt henyél a jó melegben, míg az én uram a lövészárokban, isten szabad ege alatt néz szembe a halállal. Maga szimuláns!

A molnár, aki szalmájában még csak kinézett valahogy, de már megjárta a szerb harcteret, felrántotta az ingét, megmutatta a hátán, a gerince mellett a hosszú forradás helyét.

— Nem szimulálok, de én már soha egy zsákot meg nem emelhetek! Nem birok emelni. Láthatják.

— Ó, szegény ember, maga már megkapta a magáét — sajnálkozott az egyik asszony, csak a gyászoló fehérnép létániázta a magáét.

— Ó, ha így tudnám itthon az én drága jó uramat, még a lába nyomát is megcsókolnám. Hiába, nincs mindenkinek olyan szerencséje, mint a maga feleségének. Ha rokkantan is, de csak hazahozta a jóisten, s többé már el sem viszik. Ó, micsoda szerencse!

— Jobban tette volna a jóisten, ha megértő, békés embereket teremt a földre, és nem vadakat — legyintett szomorúan a molnár. — Ott a baj a jóistennel, hogy nem fogja le idejében az urak kezét.

Nagy csend támadt erre. A molnár végignézett az örletőkön, aztán csendben a garathoz lépett, s a szokottnál hangosabban kiáltotta:

— Utánaönteni! Jöhet a következő!

A MÁSODIK HÁBORÚS TÉLEN egy derűs napon nagy mozgolódás támadt a templom körül. Katonák és civilek nézegettek, mutogattak fel a toronyra.

Hamar ott teremtünk mi is a nézelődők között. A plébános úr magához intett:

— Gyere, István, és te is, Tímár, öltözzetek fel gyorsan ministránsnak ... — Együtt mentünk be az oldalajtón a sekrestyébe, ahol magunkra öltöttük az egyházi ruhát. — A toronyba megyünk, gyermekeim — s az öreg plébános arca szomorú volt.

— Miért, plébános úr?

— Feloldjuk a nagyharangot a szentség alól.

A toronyba érve, a a plébános úr deák nyelven imát mormolt, míg én a füstölőt lógattam, hogy izzék a szén a tömjén alatt. Feri imára összetett kezekkel állt az ablakmélyedésben. Elviszik a nagyharangot. Ágyút öntenek belőle. Könnybe lábadt a szemem. Talán a füst is csípte.

Jöttek az emberek, és a nagyharangot a keresztfa felőli toronyablakon gerendákon kicsúsztatták. Estében mélyen belevágott a földbe, s megrázkódtatta a keresztfán csüggő, búra hajtott fejű pléhkrisztust.

HAVONTA EGYSZER, a városháza egyik földszinti irodájában osztották a hadicukor- és a petróleumjegyet, valamint a hadisegélyt is. Asszonyok, gyermekek tömege tolongott a városháza udvarán. Január első hétfője volt, hideg, ködös idő.

A dobos reggel nyolc órára hirdette a gyülekezőt, de teltek az órák, s a cédulaosztás lassan haladt. A főkapitánnyal kacérkodó menyecskéket előbb behívták. Persze a Dózsa őrmester úr s a többi rendőr atyafiai is az elsők között voltak. Végül is valaki nagy hangon elkezte:

— Bezzeg, a „rosszfélék" előbb megkapják!

Erre aztán kitört a vihar:

— Igazuk van az uraknak! Buta parasztok is vagyunk, mert eltűrjük, hogy a fejünkre rondítsanak!

Dózsa őrmester úr látta, hogy itt nem lesz könnyű csendet teremteni, hát két veder vizet vitetett fel az emeleti teraszra, s onnan az asszonyokra zúdította.

— Ki szelet vet, vihart arat! — kiáltotta valaki dühösen Dózsa felé.

— Ki mert itt fenyegetőzni? — ordította Dózsa, mint a bölömbika. — Ki mert hatósági személyt megfenyegetni?

De az asszonyokat már nem lehetett megállítani. Betódultak a földszintre, s neki az emeletre vezető ajtónak, hogy a jeges vízért megfizessenek, de nem bírtak feljutni, mert a nehéz vaslemez ajtót a megijedt rendőrök belülről elreteszelték. Az asszonyok fenyegetőzése még sokáig felhallatszott az emeleten éppen ülésező urakhoz, akik közül egyik sem merte kidugni az orrát, hogy mitől e nagy ribillió.

— Majd megfizetnek az embereink, csak legyenek egyszer itthon!

— Kinek Krisztus a barátja, még a pokolban is idvezül!

Végül is Dózsa az egyik emeleti ablakon kidugta a fejét:

— Csend! A kutya istenüket maguknak! Az urak nem tárgyalhatnak a maguk lepcses szájától.

Erre aztán még az addig csendesebbek is felzúdultak, s mint a gátszakító ár, tört fel a visszafojtott keserűség a megbántott emberekből. Ökölbe szorultak az asszonyi kezek:

— Rühes bitangok! Koszos városszolgák!

— Míg urunk a harctéren, ti itthon csúfolkodtok velünk, asszonyokkal.

Miután a tömeg elszéledt, megcsendesült a falu. Várta mindenki, hogy mi lesz az asszonylázadásból. Nem lett abból semmi, csak Dózsa gyilkolt — a szemével. De attól már nemigen féltünk.

ÚJABB ÉS ÚJABB PÓTSOROZÁST tartottak. Tizennyolc évtől az ötvenkettedikig már minden valamirevaló férfit elvittek, és egyre több asszony öltözött feketébe minálunk.

— Aszongyák, hogy a franciákkal is hadakozunk. A tanító úr olvasta fel hangos szóval az újságból, hogy „hős csapataink Verdun kapuit döngetik" — síránkozott anyám. — De mi hasznom van nekem abból? Mi

lesz, ha a gyermekeim ottpusztulnak? Özvegyen felneveltem őket, sze még nem is éltek szegények, mert ahogy akkorára nőttek, hogy szárnyra kelhettek, máris idegenek ostora alá kerültek... De ott legalább az életük nem volt veszélyben. Most nézhetem, hogy el kell pusztulniuk. S kiért, miért? És, jaj, Istenem, újesztendő után János fiam is a tizennyolcba lép.

— Nem érti maga azt, Kata néni! A hazát dicsőség védeni, aki meghal, hős lesz — mondogatta a tanító úr vigasztalásképpen anyámnak, nénémnek s másoknak is.

De bizony gyenge vigasz volt az efféle. A tanító úr is inkább csak megszokásból szajkózta, és egyre ritkábban...

EL-ELJÁROGATTUNK KOLOZSVÁRRA a heti- és nagyvásárokra. Igaz, hogy csak télen, mert máskor szusszanásnyi időnk sem volt. Mikor szénával, szalmával, mikor valami más eladnivalóval szekereztünk be. Visszafelé meg a zsidó boltosnak fuvaroztunk árut.

Éjszaka indultunk Kolozsról, hogy mire virrad, a piacra érjünk. Az út hosszú, az éjszaka sötét, s örvendtünk, ha csillagos volt az ég. Szerencsére a bivalyok jól ismerték az utat, nem kellett nagy ügyelet nekik. Aztán meg nem is voltunk magunkban. Hosszú szekérsor tartott ilyenkor Kolozsvár felé.

— Alszol, István? — kérdi nővérem, aki ott baktat a bivalyok mellett a földön.

— Nem alszom.

— Megint egy hosszú katonavonat ment el mellettünk, ágyúkkal és trénszekerekkel — mondotta, s újra a bivalyok nógatásába kezdett.

Aztán szerepet cseréltünk. Átvettem a korbácsot nénémtől, és felsegítettem őt a szekér tetejére, hogy aludjék, ha tud, a kolozsvári szénapiacig.

A korbácsot vállamra vetettem, s elkezdtem dúdolgatni a bivalyok mellett, ahogy a nagy legények szoktak:

Édesanyám, hol fogok én meghalni,
hol fog az én piros vérem kifolyni?...

— Jámbor, ne! Hogy az ördög vigyen el.

Galicia közepében lesz a sírom,
édesanyám, arra kérem, ne sírjon...

Útban hazafelé, a délutáni órákban elhaladtunk az apahidai vasútállomás mellett. Az állomás Kolozsvár felőli végében kátránypapír burkolatú, fehérre meszelt barakkok sorakoztak. A barakkok körüli terület tüskésdrót-huzallal volt bekerítve, s a drót mögül gyűrött, szakadozott „mántlis" katonák néztek bennünket.

— Kleba, kleba — suttogták. Volt olyan is köztük, aki már — rossz kiejtéssel — *kenyeret* kért, vagy „pitet" mondott románul.

— Orosz hadifoglyok — mondták az emberek.

Úgy néztem őket, mintha egy más világból jöttek volna. De leginkább a mi mundérba öltöztetett parasztjainkhoz hasonlítottak. Emberek voltak. Elcsigázott, kiéheztetett foglyok...

Néném is csak nézte, nézte őket, s egyszerre csak a szeme könnyes lett. Talán az ő Palijára gondolt. Annak is olyan nikotinsárga a bajusza, mint ott annak a hórihorgas fogolynak...

— István! — szólt oda nekem. — Szaladj a szekérhez, és vedd le a tarisznyát.

1916-BAN MÁR TÖBB árendás földhöz fogództunk. Munkaerő híján volt a mezőgazdaság, és az nékünk némi hasznunkra volt.

Zsuzsát is hazahozta anyám nyárára. Arra is gondolt, hogy hátha itthon, a mezőket járva, talán megvigasztalódik egy kicsit, mert amióta a Szabó fiú halálhíre kelt, szavát se lehetett venni.

Ebben az évben kaszálnivalót is vállaltunk. Új kaszát is rendeltem, „Sárkány" védjegyűt, egyenesen Bécsből. Csuda jó élű kasza volt. Amikor meglátta Tógyer bácsi az én formás kaszámat, hát szeme-szája tátva maradt.

— István — mondotta —, ebből a kaszából nekem is

kellene. Nem mondom, sze van itt a zsidónál, de hát az e mellett suvick, mert annak Bécsben bot a párja.

A kora őszi napok egyikén székely menekültek lepték el a kolozsi piacot. Sovány ökrök és tehenek álltak vagy hevertek a szekérrúd mellett. A felénk szokatlanul hosszúkás szekereken síró gyermekek és anyák, retyerutyáik bebugyolálva az abroszokból és lepedőkből kötött batyúkba. A szekerek körül idősebb férfiak ődöngtek, több napos szürke szakállal. Szénát kéregettek az állataiknak.

— Földönfutókká lettünk! — mondogatták.

A háború szele volt, már minket is fújdogált, és mi is ődöngtünk a nagy bizonytalanságba: Mi lesz, ha holnap nekünk is futni kell?

Pár nap múlva aztán híre ment, hogy mehet mindenki haza. Erre a batyús székelyek felszedelőzködtek, és eltűntek Kolozsról. Egy szekér ott maradt. Azt a gazdája potom áron kínálta eladásra, és én megvétettem anyámmal.

A TÉL ÚJRA BEKÖSZÖNTÖTT, hó lepte el a kolozsi határt. A lárgai laposban sivított a szél, mi meg ott tépáztuk ki a földből, a hó alól a takarmányrépát a Gál féle úri birtokon. Felibe vállaltuk a répaszedést. Adták úgyis, mintsem hogy ott rothadjon a téli fagyban.

Az alku szerint a földből kiszedett répát lapitól-földtől megtisztítva, ott a helyszínen, az ispántól kijelölt helyen kellett elvermelnünk. A mi részünk hazaszállítására fogatot is adott az uradalom, persze béres nélkül.

Csak az idő kegyelmezne — sóhajtoztunk —, hogy dolgozhassunk. Sírt a szél és száguldott, mintha éppeg a háborúból menekülne fejvesztetten. Minden kis rést felkutatott ruhánkon, s olykor akkorákat taszított rajtunk, hogy orra buktunk az óriásrépával együtt.

— Gyalázatos nagy úr az ilyen vihar, rosszabb a hadúrnál... Péter szerb királynál vagy Miklós orosz cárnál — vélekedett a mindig vidám Tőkés Imre, s a könnyeit dörzsölte szét a keze fejével. — Nézzétek csak a

kicsi Dévait, lefekszik a répával a hóra, és úgy ölelgeti, mint ángyikámat szokta a bátyám.

Aztán alábbhagyott a szél. A hó alatt a földnek csak egy vékony kérge volt megfagyva. A Mauthner-féle óriásrépák mint megannyi törpe manó álltak ki a hóból. Csupasz kézzel dűtögettük a répát, és ott helyben megtisztítottuk a szárától, s raktuk egyenlő csomókba.

Három szekér répát — de milyen szekeret! — vittünk haza magunknak. Négy ökör húzta a szekeret, és mi, kisbéresek félrecsaptuk a fejfedőnket, úgy kiabáltunk az ökrökre: — Körmös, ide ne! Az antikrisztusát az anyádnak! — Így hordtuk haza rendre a mi részünket, így kuporgattuk össze az értékes takarmányt, melynek most, háború idején, igen jó ára volt a kolozsvári piacon.

Irigykedve néztek a gazdasszonyok és kivénhedt gazdák, mikor végighajtottunk a Nagy utcán, fel Bacsó Jóskáékig, a nagy ökrösfogatokkal.

Úgy határoztunk Bacsóval, hogy eladjuk a búzánkat és takarmányrépánkat, és az árával kereskedni fogunk. Veszíteni nem lehetett. A répát a piacon, a búzát meg feketén jó áron eladtuk. Aztán megemeltük a kalapunkat, hálát adva istennek a segítségért. Vasárnap reggel korán próbáltam meggyónni a plébános úrnak, de nem tudtam beszámolni egyetlen gyakorlatilag elkövetett bűnről sem.

— De gondolatban csak vétkeztél, fiam, lehettek rossz szándékaid? — faggatott a plébános úr.

— Igen, tisztelendő úr, azon töprengtem, hogy Gál úrnak mért van annyi földje, hogy a termést nem bírja betakarítani. Ott rothad a hó alatt, ha mi, gyerekek, részibe ki nem kaparjuk . . .

— Elég, elég! — állított meg a plébános úr a gyóntatószék másik feléről. — No, látod, az irigység bűnébe estél, fiam . . .

— Plébános úr kérem, kereskedni nem vétek?

— Tisztességesen kereskedni nem vétek. De csalni, lopni, a feljebbvalókat, kiket isten rendelt hivatalukba, szidni vagy rágalmazni bizony nagy vétek.

ELINDULTUNK BACSÓ JÓSKÁVAL a hadigondozott asszonyokhoz szénát venni. Találtunk is eladót bőven Aztán vettünk és adtunk. Kifogni rajtunk a legnagyobb szélhámosok sem tudtak, kivéve kezdetben néhány hatósági embert, akik hatalmukkal visszaélve meg-megrövidítettek bennünket.

Pénzünk megsokasodott. Otthon bővíteni kellett az istállót, mert két nagy ökörbivalyt vásároltam, és új szekeret csináltattam Kolozsváron, igazi kolozsi mintára, elöl vaslőcsökkel, vasgerendelyű szakekét, olyant, hogy még fogni sem kellett a barázdában a szarvát... Nőtt a tekintélyem a kolozsi gazdák és gazdasszonyok előtt.

— Eszes gyermek ez a kis Kovács. Életrevaló ember lesz belőle. Ki hitte volna?

Én azonban tudtam, hogy az elismerés nem a személyemnek, hanem a jobb ruhámnak, ökörbivalyos fogatomnak, a szekérnek, a nagyobb istállónak, magasabb kazal szénának szól. Mert a falusi ember ezek után ítélkezik. Mint Tőkés apósra menendője a „hat pár tulok" után.

Kolozsvárt szolgált az a lány, akinek a szülei egy távolabbi faluban jó gazda hírében állottak. Tőkés — a falunkból elszármazott suszterlegény — szerette a szép és jóravaló lányt, és feleségül kérte. De az csak a szülei beleegyezése esetére ígérte a boldogító igent. Hazautazott tehát, és elmondotta apjának-anyjának a kínálkozó szerencsét.

— Jól van, lányom, én a jónak elrontója nem leszek — felelte az apja —, de előbb meg kellene tudnod, hogy mije van annak a legénynek.

A leány aztán alkalomadtán érdeklődött a fiútól a vagyoni állapota felől. Tőkés a bajusza alatt elmosolyodott, és megnyugtatta a lányt:

— Nem vagyok én olyan szegény legény, mint amilyennek apád gondol, hat pár tulkom van nekem odahaza.

Mondja a lány a szüleinek, hogy a legény hat pár tulokkal dicsekszik.

— Látni volna azt jó, lányom — figyelmeztette az

apa —, látni a te két szép szemeddel. Eredj el haza a fiúhoz, és ott győződj meg róla. Ha igaz, hozzá is adunk.

A lány, pironkodva ugyan, de értésére adta a vőlegényjelöltnek édesapja óhaját.

— Vagy úgy — mondotta Tőkés —, hát csak gyere, mert megmutatom én . . .

Mikor aztán hazavitte a lányt, s hellyel is megkínálta, Tőkés lehajolt, s az ágya alól hat pár kaptafát szedett ki szép sorjában, nagyság szerint.

— Ezek az én tulkaim, velük keresem a kenyerem.

— No, mi igaz az egészből, lányom? Tulok vagy csak hanta? — kérdezte az apa a következő alkalommal.

A lány arcán fanyar mosoly jelent meg. Lehajtott fejjel válaszolta:

— Van, apám, de csak olyan né . . . Kapta! . . .

— Hozzámégy lányom — kiáltotta a jó apa ujjongva. — Az nem számit, hogy kapta vagy lopta. Fő, hogy van!

Fő, hogy van! Hát ez az. Ezért törekedtem, hogy legyen egy annyi vagyonkánk, amennyit a tisztesség megkíván.

A HÁBORÚ HARMADIK ÉVÉBE léptünk. Még több katonára volt szüksége a hazának. Az újabb behívási parancs fegyverbe szólította az addig alkalmatlannak vélt Dévai Feri bátyámat, nyolc gyermek kenyérkereső apját is. Besorozták, s pár hétre rá be is rukkoltatták János bátyámat is a 38-as tüzérekhez, hogy rövid katonai kiképzés után az orosz frontra vigyék. Gyuri bátyám Hercegovinából, Feri és János, valamint a sógorom az orosz frontról írták, hogy „hála istennek, még megvagyok, jó egészségben . . ."

Az orosz frontról sebesülten hazakerült katonák azt beszélték, hogy az orosz katonák nem akarnak háborúzni. Forrong a nép. Forradalom volt ott a télen. Persze a „forradalom" szót nemigen ismertük, de megértettük, hogy a katonák nem akarnak harcolni, hogy jóllaktak ezzel a háborúval.

— Csakhogy a jó isten végre jobb belátásra bírta a szegény katonákat — mondogatta édesanyám az ilyen hírekre.

De vigyázni kell a szóra. Nehogy papnak, kántornak fülébe jusson az ilyen beszéd, mert hazaáruló a neve annak, aki ilyesmin jártatta az eszét. Hát még a száját! Nem is beszéltünk mi ilyen dolgokat, csak azokkal, akiknek a hozzátartozói valahol a nagy oroszországi harcmezőkön immár barátkoztak a tegnapi ellenséggel...

De a 38-as tüzérezredet kivonták az orosz frontról, és az olasz harctéren vetették tűzvonalba. A János bátyám felől szállongó hírek újabb véráztatta helységek nevével ismertettek meg: Doberdó, Isonzó, Piave.

RAGYOGÓ TAVASZI IDŐBEN szántottam a györberki laposban kukoricának. Az erdő, mely félkörben ívelt alig vagy kétszáz méterre tőlem, csengett-zengett a madarak csivitelésétől. Ebédidő alatt a bivalyokat a szekér rúdjához kötöttem, és jó réti szénát tettem elébük. Etetés után itattam a kútnál, s magam is jót húztam a hideg vízből. Ez aztán betette nekem az ajtót.

Estére hazaérve erős fejfájásom támadt, s tüdőgyulladással — a drága dologidőben — hat hétig nyomtam az ágyat. Doktor Halász szavai szerint csaknem „elpatkoltam".

Anyám és Zsuzsa elvégezték ugyan a gyomlálást, kapálást és más effélét a ház körül s még a mezőn is, de a munka nehezét nem volt aki vigye.

Bacsó Jóska minden este, sőt még reggel is benézett hozzánk betegségem ideje alatt. Aztán egyik este az édesanyjával jöttek kettesben. Már a kutya is ismerte őket, s csendben fogadta a mosolygós képű Biri nénit meg fiát, Jóskát. Hellyel kínáltuk őket.

Miután jól kipanaszkodták magukat, Biri néni elmondta, hogy Kolozspata község határában egy grófi birtokot megvásárolt az Állami Földhitel Intézet, és kiparcellázza kis tanyákra. Egy ilyen tanya 25 katasztrális holdat tesz ki, ami 18 hold szántóból, 5 hold legelőből és két hold erdőből meg rétből áll.

— Éppen nekünk való volna, Kati néni.

A feltételek után érdeklődtem. Biri néni azt mondta, hogy különböző minőségű földek vannak, és aszerint van megállapítva az áruk is. Van négy-, öt- és hatszázkoronás holdankénti ár. A föld minőségének arányában kellett foglalót fizetni. Négy-, öt- vagy hatezer koronát, míg a fentmaradó összeget harminc év alatt kellett letörleszteni, négyszázalékos kamat mellett.

Úgy nagyjából gyorsan kiszámítottam, hogy mennyi pénzt tudnánk összehozni, ha eladnánk minden ingó vagyonunkat. Pár ezer koronánk már volt készpénzben.

— Belemegyünk! — mondtam határozottan, és kértem anyámat meg Biri nénit, járjanak el a földvásárlás ügyében.

Az egyik feltétel az volt, hogy az igénylő hadigondozottságát igazolja. Anyám megfelelt a feltételnek: három fia és a veje szolgálta az ingadozó haza védelmét.

Mintha szárnyakat adott volna a tudat, hogy nekünk is lesz végre saját földünk, mégpedig egy igazi kis tanyai birtok.

A grófi birtokon négyen jutottunk földhöz kolozsiak. A mi parcellánkon egy hatalmas juhszín is volt, melynek anyagából nagyszerű csűrt és istállót lehet majd építeni. Azt külön igen olcsón megvásároltuk.

A parcellákat sorshúzás alapján osztották ki. Anyám egy holdanként ötszáz koronás parcellát húzott. Szomszédok lettünk Bacsóékkal a „patai birtokunkon", s ez még külön örömünkre is szolgált. Ezek után pénzzé tettük minden ingóságunkat, és leszurkoltuk az ötezer korona foglalót. Anyám úgy döntött, hogy amíg egy kissé megerősödöm, embert szegődtet a fogat mellé. Erre aztán meg is találtuk a megfelelő segítséget egy fél lábára sánta cigány személyében.

HAMAR MEGÍRTAM JÁNOS BÁTYÁMNAK a nagy eseményt: „Kedves bátyám! Utoljára kelt tábori lapodat megkaptuk, melyben írod, hogy jól vagy. Mi is jól vagyunk, istennek hála, melyhez hasonló jó egészséget kívánunk neked is. Sokat imádkozunk érted, hogy az

ellenség golyója elkerüljön. Én egy nagy újságot írok neked, kedves bátyám. Egy 27 holdas tanyahelyet vásároltunk Patán. Többé nem leszünk szegények. Vigyázz magadra, hogy épségben hozzon haza a jó isten. Többé te sem kell hogy az idegenek keserű kenyerét egyed. Édesanyánk is jól van, tiszteltet és csókol, mint minden jó ismerős . . ."

Ez idő tájt jelentek meg az első traktorok. Ez emelné csak igazán az ember tekintélyét! Lehet vele ekét vontatni, cséplőgépet hajtani, és ami a fő, nem kell jármos fogattal húzatni egyik szérűtől a másikig a cséplőszekrényt.

Ha minden így megy tovább, ahogy most megindult, miután egy kissé rendbe jövünk a földdel, hát megkeresem a módját — meg én! —, hogy megtanuljam a traktor kezelését. Nem tartunk ökörféle állatokat. Jobb lesz tehenészettel foglalkozni. Patához közel van Kolozsvár, ahol jó piaca van a tejnek. Tartunk majd két jó lovat, esetleg kancákat. Azok megfelelnek minden mezei munkára.

Ó, csak ezt a háborút elégelné meg már a jó isten! Hozná haza épségben szegény Jánosunkat, hogy éljen ő is jobb életet.

Kiteremtettük azt az ötezer koronát, s a kezünkben voltak a Földhitel Intézet pecsétes iratai, melyek özvegy Kovács Györgynét tették meg a hatos számú tanyahely tulajdonosává.

Igen ám, de jármos állat nélkül maradtunk. Csak egy-egy tehenet tudtunk megtartani mi is, Bacsóék is. Még a malomba menést is úgy csináltuk, hogy a mi tehenünket összefogtuk az ő tehenükkel.

1918 tavaszán, a háború negyedik évében már a patai földünkön szántottunk-vetettünk. Egyelőre még csak nyolc hold földet vettünk megmunkálásba, a többit kiadtuk bérbe patai lakosoknak.

A mi szántóföldünk keskeny és hosszú volt, alig száz méter széles. Szép lankásan emelkedő, verőfényes oldalon nyújtózkodott végig. Alsó vége a Nagy útra rúgott, mely a falut a Kolozsvárra vezető országúttal kötötte össze. Felső vége Kolozskara határánál, a domb-

tetőn végződött. Erről a dombtetőről mintegy tizenkét kilométerre lehetett Kolozs, messze el lehetett látni minden irányba.

Eleinte anyáink is velünk tartottak. Később aztán legtöbbet csak én meg Bacsó Jóska tartózkodtunk Patán. Ott háltunk egy hétig a szalmásgabona elvetésekor, és később is, mikor isten elhozta a törökbúzavetés idejét. Időközben megismerkedtünk az ottaniak életével, szokásaival, pedig minket, jövevényeket, nem valami barátságosan fogadtak, de akkor ügyet sem vetettünk erre.

Az időjárással mindig baj volt. Mi szép napos időért esdekeltünk az egek urához. De az öreg Dani Gergely, a falu bírója, kinek a vetőmagja már a földben volt, esőért imádkozott.

— Eső kéne — ez volt az első szava a *jó napot adjon isten* után.

— Csak esőt ne adna a fennvaló, amíg a mi magunk is a földbe nem kerül — mondogattuk mi, mégpedig két oknál fogva is. Ha esik az eső, nem lehet szántani, meg aztán a fedél a fejünk felett nagyon rozoga volt. Éjjel a tetőn keresztül bevilágított a hold, és látszottak a csillagok.

Nem nagy falu Pata, s akárcsak a szomszédos Bozs. Kara vagy Györgyfalva, az északos oldalon fekszik. Legtöbb háza szalmazsúpos vagy nádfedeles, kivéve a falusbíró házát, amely egy többholdas veteményes- és gyümölcsöskertben fekszik. Azt még a gróftól vásárolta. Ott volt a zsindellyel fedett, soktornyú grófi kastély is, de igen régi alkotmány lehetett. Elhanyagolt állapotában pusztulásra szánt bagolyvárhoz hasonlított. A kastély körül a megszokott park lugassal, japánbirsbokrokkal, platánokkal, mindenféle díszcserjékkel, óriás szomorúfüzekkel, nyár- és tölgyfákkal.

A rettegett grófról, akinek idegenül hangzó nevét nem tudtam eszembe vésni, azt beszélte a falusbíró, hogy ezen a birtokon kívül az Osztrák-Magyar Monarchiában még vagy ötven helyen van birtoka. Ez volt a legkisebb uradalma, s már hosszú ideje, hogy errefelé se nézett. Régebben csak a méltóságos grófné ruccangatott ki ide, nem az isten háta mögé eldugott földért, hanem a daliás, nőtlen gazdatisztért.

Közben mi megkaptuk az első figyelmeztetést: felgyújtották a juhszínünket, amiből istállót akartunk építeni. Hogy ki volt, soha nem tudtuk meg. De annyi bizonyos, hogy pataiak voltak, amiért földet vettünk az ő határukban...

A BANKBAN JÁRTUNK KOLOZSVÁRT. Szeretnénk mielőbb valami kis viskót építeni a „tanyahelyre", mert Kolozsról odajárni valóságos kín.

— Őszire elrendeződnek a dolgok, és akkor teljes jogú gazdái lesznek a földnek — nyugtatott meg egy tisztviselő. — Építhetnek rá gazdasági épületet, házat, de addig legyenek türelemmel. A juhszínnel észlelt kárt pedig mi jelentjük a csendőrségen. Mit gondolnak a gazemberek, hol élünk!

A bankból Gyuri bátyámékhoz mentünk megtudni a feleségétől, hogy mi hír róla. Mialatt beszélgettünk a sógornőmmel, valaki megzörgette a kaput kívülről. A mindig éber anyám hallotta meg előbb, és szólt a menyének, hogy nem hallja? Én szaladtam megnézni, hogy ki zörget. A kapuban egy csonttá aszott, szakállas férfi állt remegve, szakadozott ruhában.

— Kit keres, bácsi? — kérdem a csavargót. A szóra anyám is felfigyelt, és szólt a sógornőmnek, hogy koldus áll a kapuban. Ekkorra az ember már át is lépte a küszöböt. Anyám bő szoknyája zsebéből zsebkendőt húzott elő, s aprópénz után kutatott. A koldus azonban nyöszörgő hangon megszólalt:

— Anyám, hát nem ismer meg? Én vagyok, a fia, Gyuri.

Gyuri bátyám, családunk valamikori dísze, negyvennégy kilóra fogyott. Hercegovinából, a maláriafészekből jött egy sebesültszállító vonattal. Bal alsó lábszárán maga vágott sebet, csak hogy szabadulni tudjon abból a pokolból. Szanitécek vitték a kötözőhelyre. Az orvos irigykedve mondta, hogy egy ilyen sebért odaadná a tiszti rangját, mert ezzel hazáig lehet jutni. Bátyám élt is a lehetőséggel, és a Kaposvárra kiállított menetjegyét

Kolozsvárra javította. A háború végéig saját istállójának szénapadlásán bújt meg...

AZ OROSZ HADSZÍNTÉRRŐL érkező katonák arról sugdosódtak, hogy Oroszországban győzött a forradalom. A munkás-paraszt hatalom szétosztotta a földet a parasztok között.

A plébános úr a templomban egyre többet imádkoztatott a bolsevista veszély ellen. A fővárosban pedig mind nagyobb tüntetések voltak. „Le a háborúval!" — kiabálták a munkások. Azt beszélték, hogy még a villamosokat is felborították.

— De hát tulajdonképpen kik csinálják mindezt? — kérdezgettük a fiatal paptól, aki a napokban vette át a jobblétre szenderült plébános helyét. Hallottam, mikor azt mondta anyámnak, hogy a sátántól megrontott és megfertőzött csőcselék. Valamennyi a gyehenna tüzén fog elsenyvedni, mert hitünk megrontására törekednek... Elvesznek mindenkitől mindent, lerombolják a templomokat, felkoncolják az áldott állapotban lévő anyákat, megölik a gyermekeket...

— Imádkozzunk, Kati néni, hogy megszabaduljunk a gonosztól — fejezte be papunk a „felvilágosító munkát".

TAVASSZAL BERUKKOLTAK az 1900-as korosztálybeliek is. Azóta már a harctéren is vannak. Ki élve, ki halva, ki fogságban... Ősszel már azt rebesgették, hogy viszik a tizenhét éveseket is. Jövőre ki tudja mi is hol és mivé leszünk. Akkor már inkább mulassunk, amíg lehet. Táncot rendeztünk elsötétített ablakok megett. Tollupárnákat raktunk hangfogónak az ablakokba, hogy az illetéktelen hatósági fülek a zenét meg ne hallják, mert a tánchoz engedély kellett volna. Lopva, egyenként surrantak sikátorokon, kerteken és sáncok alatt a legénykék s lányok az éj leple alatt a táncba, ahol két-három szál remegő cigány húzta a talpalávalót néhány

óráig... Nem pénzért, hanem egy kis málélisztért, disznóázalékért és miegymás falnivaló reményében.

Mi, legények, összeadtuk kis pénzünket pár liter „nebúsuljra", hogy bátorságot kapjunk a tánchoz, s ne rettegjünk a minden percben várható kakastollasoktól. Mert már azok is kerültek Kolozsra. A rendőröktől már nemigen tartottunk. Ők valamennyien kolozsiak voltak, s úgy intéztük, hogy a táncosok között ott legyen egy-két rokonuk is.

Kicsi legény létemre nagy táncos voltam. A nagyobb lányok azon bosszankodtak, hogy elveszek a kezeik között. Ez engem is bosszantott, de azért jól megforgattam őket. Kún Pali és Bacsó Jóska voltak a „nagyok" az akkori tizenhétévesek között. Bacsó Jóska legalább félszer volt nagyobb nálam. Le sem állt velem birkózni, azt mondta, nincs mit fogni rajtam. Pedig én a táncbeli szünetekben rendre megbirkóztam mindegyikkel, és egyszer sem maradtam alul.

— Az istenedet, te kicsi Dévai, hát állj ki velem is, ha már ilyen erős vagy — szólt egyszer Kún Pali.

Előbb vonakodtam, aztán arra gondoltam, hogy próba — szerencse. Hátha ő kerül alól. Hiába, ilyen a paraszti virtus.

— Jól van, no — mondtam én —, de csak feltétellel

— Halljam a feltételt.

— Csak egyszeri birkózásra vállalkozom, s a legyőzöttnek nem szabad megharagudnia.

— Állom a feltételt.

Elkezdtük a birkózást. Pali sokkal fejlettebb és izmosabb volt, mint én, s idősebb is. Hetyke mosollyal nézett körbe, mintha azt mondaná: jól figyeljétek meg, hogy a földhöz kenem a kicsi Dévait. Nem támadtam, csak könnyedén védekeztem, aztán mikor fogytán éreztem az erejét, gyors mozdulattal derékon fogtam, és magam alá törtem.

EGY HOLDVILÁGOS MELEG NYÁRI ESTÉN pajtásaimmal a postához vezető gyalogjáró lépcsőin üldögéltünk. Előttünk a templom tornya, hátunk mögött a Pos-

ta utca, körülöttem pedig a barátaim: Balog Sanyi, Tímár Feri, Holányi István és a Felső utcából a nálunk egy évvel fiatalabb unokatestvérem, szintén Kovács István. Együtt voltunk füvet kaszálni aznap a Papszénafűjében, s most itt pihengettünk és beszélgettünk.

A posta felől egyszerre erős sustorgást hallottunk. Rémülten néztünk a hang irányába, aztán egymásra.

Te jó isten! Ki lehet az a rémítő alak ott a domb túloldalán? A suhogás egyre erősödik, s vele a közeledő léptek koppanása.

Én, a nagy legény, a Nagy utcai fiúk vezére, csendben zsebembe süllyesztettem a jobb kezem, és a bicskám után kutattam, de az ujjaim úgy megdermedtek, hogy a bicskát nem tudtam kézbe venni. A suhogás meg ott volt már a közelünkben.

— Jó estét, fiúk. Még nem feküdtek le?

— Te jó isten! — nyertük vissza erőnket, mély lélegzetet véve.

Az éjjeli bagoly a főkapitány felesége volt suhogó gumiköpenyben, amilyent addig még emberfián soha nem láttunk.

De volt úgy is, hogy mi csaptunk fel kísértetnek. Az történt ugyanis, hogy két selyméki legény — mindkettő a rendőrőrmester rokona — a mi búzavirág szemű Lőrinci Rózsikánkat kerülgette. Nem mondom, páratlanul szép lány volt Rózsika, és nagyon beképzelt is.

— Te Pista! — szólt egy este Jóska. — Hogy lehetne a híres selymékieket innen elijeszteni?

Gondolkodtam a dolgon, mit is kellene tenni, hogy ezeket teljes csöndben, feltűnés nélkül félreállítsuk.

Rózsikáék házához az út a kistemető kapuja mellett vezetett el. A kapun belül néhány lépésre ott állott a kápolna kupolás tetővel, galambdúcszerű tornyában kis haranggal. Tornácában üres koporsó hevert. Halottak napján itt tartotta a plébános úr a gyászmiséket jó pénzért.

— Te pajtás — mondom Bacsónak —, azt a koporsót onnan ketten könnyűszerrel ki tudjuk vinni az útra. Megfigyeljük a Dózsa ivadékokat, hogy mikor mennek

a lányhoz. Amíg ott turbékolnak, mi előkészítjük a terepet, s még próbát is csinálunk a színjátszás előtt.

Minden úgy történt, ahogy kiterveltük. Jóska fehér lepedőbe burkolózott, és úgy feküdt bele a koporsóba, hogy ki sem látszott. A koporsót úgy állítottuk az útra, hogy a fiúknak a jégveremkerten át kelljen menekülniük. Jóska taplódarabkát és gyufát is hozott magával. Nekem is elő volt készítve a fehér lepel, és fogaim közé a tüzes végű taplódarab. A harmadik pajtást, Kovács Istvánt, lesbe állítottuk a lányos ház elé. Neki kellett nesztelenül értesítenie minket a fiúk közeledtéről.

Mintha az időjárás is cinkosunkká szegődött volna A telihold sápadtan bújkált a sovány bárányfelhők között, derengős félhomály vett körül bennünket.

István lábujjhegyen közeledett, s intett, hogy jönnek. Halkan dudorászva jöttek mind a ketten. Azt fújták, hogy „Úgy szeretlek, mint a mákos kalácsot, hej, Rózsi, te." Na, majd mindjárt meglátjuk.

Meggyújtottam a taplót a liciumbokorban. A Jóskáét odavittem a koporsóhoz, aztán visszahúzódtam oda, ahol „ütő" eszközeink voltak.

A két legény tíz lépésnyi távolságra lehetett a koporsótól, mikor Jóska lassan felült a fehér lepedőben, fogai között az izzó taplóval. Megtorpant a két hős legény, aztán egymás kezébe kapaszkodva, hátrálni kezdtek a jégverem felé... Akkor mi Istvánnal, ugyancsak fehér lepelben, lábujjhegyen a fiúk felé indultunk.

— Uramisten, segíts meg! — dadogták irtózattal, elfúló hangon. Azzal megfordultak, s úgy futottak szegények, mintha puskából lőtték volna ki őket.

— Na, ezeket jól megugrattuk! — kacagtunk elégedetten.

Aztán gyorsan helyére tettük a koporsót. Én bezártam a kaput, s szaladtunk hazafelé, nehogy nyakunkra hozzák a rendőröket.

Alig száz lépésnyire a kripta kapujától, a Kóbor Mariska lesötétített ablaka felől cigányzene ütötte meg a fülünket.

Régóta beszélték az asszonyok, hogy amíg Kóbor Miska valahol Itáliában csatázik, addig a szép, de vi-

lágéletében kacér felesége az itthon maradt urakkal éli világát. Felforrt bennem a méreg. Mondom a fiúknak:

— Szegény Kóbor, ha tudná, hogy miért háborúzik!

Felismertük a főkapitány, Emerling basszusát:

Míg az urad itthon vót,
selyembugyid sosem vót . . .

Azt mondja Bacsó, hogy meg kéne tréfáljuk ezeket is, az anyjuk istenit.

Négyen jöttek ki suttogva, minden feltűnés nélkül Kóbor Mariskától. A főkapitány úr és három cigány. A keresztútnál a cigányok eltértek a piac felé vezető gyalogútra. Mi csak erre vártunk! Röhögtünk, hogy a kapitány úr a mórék után szólt: „aztán erről pofa be!"

— Na most! — mondom Istvánnak. Mint jég a határra, úgy hullott a kőzápor a főkapitányra. Muníciónk fogytával egy darabig hason csúszva, mint a katonák, gyorsan elkotródtunk, s nagy kerülővel a sötét sáncokon haza botorkáltunk. Öt perc múlva a csata izgalmától feldúltan már ott feküdtem a pajtában, megszokott fekhelyemen.

Másnap a kapitány befáslizott fejjel jelent meg a vasárnapi szentmisén.

PATÁRÓL A SZALMÁSGABONÁT anyámmal szállítottuk haza. Fogatunk gyengébb volt az előzőnél, mert a bivalyokat kicseréltük fiatalabbra. Kivágtunk valamicskét azoknak az árából is. A fiatal bivalyocskák, mint az élet nehézségeit még nem ismerő ifjak, kezdetben játéknak vették az igát, s vickándozásaikkal sok keserűséget okoztak. Nemegyszer felborították a rakott szekeret, hirtelen fordulásaikkal eltörték a szekérrudat, jármot.

Aztán a pataiak is lazulni vélték a kakastollasok hatalmát, s annak most mi ittuk meg a levét. A kastély melletti rétünkön a füvet éjszaka összetapostatták az állataikkal. Végül már a fiókokba gyűjtött szénát lop-

kodták a rétünkről. Az árpatáblán pedig ösvényt vertek a juhakolhoz, és elvitték a kifutó kerítésdeszkáit, sasfáit. Ha szóltunk a falusbírónak, az is csak a kezét tördelte, füle tövét vakarta:

— Velük kell hogy éljek a faluban. És most olyan puskaporos a hangulat világszerte... Oroszországban is az a... Nem merek fellépni ellenük. Nem lehessen tudni, mit hoz a holnap. Forradalmat, mit? Ha a háború véget ér, hazajönnek az elkeseredett katonák, hát...

Kukoricaszedésre már felbomlóban volt a front. Nemzeti gárdák alakultak városon, falun.

A patai nemzetőrség tagjainak hiába panaszkodtunk, hogy a falu egyes lakosai fosztogatják a termést, leszedik és elhordják a törökbúzát...

— Minek jöttek Patára? — mondták a szemünkbe. — Miért nem maradtak ott, ahová valók?

November elején szántani mentünk Patára őszi búzának. A bank urai biztattak, hogy ne hagyjuk magunkat, a föld a miénk. Mikor szántani akartunk, civilek és egyenruhás nemzeti gárdisták jöttek hozzánk, és azt mondották, ha éppen akarunk, hát csak szántsunk és vessünk, de arról nem biztosítanak, hogy mi is aratjuk le a termést.

Karácsony szombatjának reggelén arra virradtunk, hogy román lovaskatonaság vonult keresztül Kolozson.

AZ OROSZ FOGLYOK eltünedeztek a környékről. Visszamentek a hazájukba. A mieink is, akik életben maradtak, testben fáradtan, lerongyolódva, de egyre sűrűbben szállingóztak hazafelé.

Sokan voltak, akik szerették volna elverni a port azokon, akik felmentéssel itthon pöffeszkedtek, és gúnyt űztek a frontkatonák hozzátartozóiból. Sőt a szegényebb rendűek azt mondták, hogy el kell űzni a földesurakat és kiszolgálóikat, ahogy azt az oroszok tették, s máshol is megpróbálják.

Dózsát az asszonyok úgy elagyabugyálták, hogy rossz nyelvek szerint pár évre rá ettől hányta el a körmeit.

Közben kijárási tilalom volt este hét órától reggel hétig. Mi, a háború éveiben felcseperedett fiúk, kik már nagy legénynek éreztük magunkat, mivel a felnőtt férfiak munkáját végeztük sokáig, most hátrább szorultunk.

Egy este, mi, a jó barátok, tizenhét-tizennyolcéves legénykék összejöttünk egy kis tereferére a Balog Sanyiék istállójában. Ötön vagy haton lehettünk. Hat óra után pár perccel elindultunk hazafelé, le a lépcsős sikátoron, melynek túlsó vége a mi házunk irányában torkolt a Nagy utcába. Mikor a sikátorból kiléptünk, hát egy zsandárpatrul fogott közre bennünket, és se szó, se beszéd, püfölni kezdtek, majd bekísértek az őrsre, ahol a szerzsent úr parancsára még egyszer elverték rajtunk a port. Szóval a Ferdinánd király pribékjeitől is megkaptuk az első leckét. De nem az utolsót!

JÁNOS BÁTYÁM UTÁN Bíró Pali sógorom is hazakerült kisebb sebesüléssel. Kolozsvári bátyáim előbújtak a rejtekhelyükről. Gyuri a hosszú bújkálás alatt úgy megerősödött, hogy újra felkapott a stráfszekere bakjára. Ferinek el kellett hagynia a Györgyfalvi úti hektáros telket, mely a görög katolikus egyház tulajdona volt. A Széna téren vásárolt házhelyet. Minden ingó vagyonát, még jobb ruháját is eladta, és a pénzt a háborúból kimustrált lovakba fektette. Élelmes bátyám szekerei, akárcsak régen, most sem jártak üresen. A házhelye csupa sóderbánya volt. A szekerek otthonról homokot vagy sódert szállítottak az építkezési vállalatoknak, hazafelé bontásanyagot hoztak, amelyből annyi jó téglát, épületfát válogattak ki, hogy ismét hozzáláthattak az építéshez.

Zsuzsa néném sem maradt pártában. Férjhez ment egy igen derék leszerelt katonához, Görög Józsefhez. Ez a Görög sógorom hat évig volt katona. A szép, szőke legénynek azon az őszön kellett volna leszerelnie, mikor a háború kirobbant. Ő lett és maradt a legjobb barátom még akkor is, mikor már kilenc egészséges gyermekkel büszkélkedett.

János bátyámat szerettem, pedig hej, de sokat marakodtunk. A háború tüzében edződött férfi fölényével kezelt, én meg annál makacsabb voltam, s ha tudtam, hogy igazam van, hát kitartottam mellette. Más tekintetben gondolataink, a jövőre vonatkozó terveink megegyeztek. Egy volt a célunk: kiemelkedni a szegénység taposómalmából.

Ha valami volt közöttünk, mindig anyánkhoz mentünk panaszra, hogy tegyen igazságot.

— Fiaim, fiaim! — korholt ilyenkor anyánk. — Ne legyetek olyan önzők, nagyravágyók.

Mi a szavába vágtunk türelmetlenül:

— Az még nem nagyravágyás, hogy az ember bár egy annyi saját földet akar, amennyit maga megművel. Hogy ne kelljen harmadában robotolni.

— A bosszú forr bennem, anyám — mondta bátyám —, mikor arra gondolok, hogy gyermek létemre már két fronton harcoltam a hazáért. De már engedjen meg a világ, ha a „haza" abból áll nekünk, hogy a termésből két rész a papé, holott mi dolgozzuk meg a földet...

— Így van ez, édes fiaim — csitított anyánk —, s én csak arra kérlek titeket, hogy egymást ne bántsátok. Ne verekedjetek, mint a vakok, s vigyázzatok magatokra. Te jól tudod, János, hogy Gáspár Istvánt meg Gavrilt, akik orosz fogságból jöttek, mert olyant beszéltek, ami sérti az urak fülét, a csendőrségen agyba-főbe verték, s börtönbe vitték... Nem akarom, hogy te is úgy járj, fiam, mert talán túl sem élném... Aztán, hogy István nem fogad szót neked, az hiba, de lásd be, hogy már ő is nagy fiú. Kisgyerek kora óta dolgozik. A háború alatt sokszor attól féltem, hogy megszakad a kaszálásban, a temérdek emelésben vagy a sok éjszakázásban. Én, fiaim, nem szeretném még egyszer végigélni ezt a földi életet, mert csak pokol volt számomra. Akkor lettem volna boldog, ha titeket itt láthatlak magam körül örvendezni, még ha szegényen is. Sokszor elgondolkodtam én is ezen a földi életen: miért rendelte az Isten, hogy az egyik szolga, a másik meg gazda.

Belekábultam a sok töprengésbe, fejem megfájdult, de semmivel se lettem okosabb. Ti se törjétek a fejeteket hiábavaló dolgokon...

A LÁNYOK KÖRÜL már pár év óta forgolódtam, s Bacsó Jóskával néha esténként még a küszöbüket is átléptem. Persze olyan lányok társaságát kerestem, akik velünk egykorúak, esetleg valamivel idősebbek voltak. Úgy véltem, hogy még ráérek komolyabb szándékkal hozzám illő lányok után járni, és különben is, nem fogom a vasárnap délutánjaimat lekötni egy lánnyal.

Meg aztán nem is akadtam még egy igazán kedvemre valóra. Akiket úgy általában kedvelni tudtam volna, azok már vagy a férjük, vagy a vőlegényük oldalán sétáltak.

Egy vasárnap délután ott voltam a táncban, és amint nézdelődtem, a kapu felől az én Balog Sándor barátom egy jóképű lánykával közeledett a csűr felé. Köszön, és bemutat az akkor tizenötéves Almási Marikának. Amikor megszorítottam a kezét ennek az azonnal kedvemre való lánykának, a szívem táján valami különös érzés motoszkált.

Egymás szemébe néztünk, aztán Marika szégyenlősen lesütötte a szemét, sápadtnak tetsző arcát pír öntötte el...

Sándor a Mari vállára tette a kezét, s táncolni hívta. Szorongó szívvel néztem utánuk. A Marika dús, gesztenyeszínű hajfonata végén piros pántlika virított. Szépen vasalt, fehér mezőn kék babos szoknyája előtt apró virágú, rózsaszínű zefír köténye csizmája szárát legyezte. Úgy éreztem, ruhája, ringó járása, nagy szempillája, kissé pisze orra vonzóbb bárminél.

Táncolni még nem tudott a legjobban. A valcerben akadozott, a mazurkába pedig bele sem mert fogni.

Mondom Bacsónak, mit szól a kislányhoz.

— Tejfölös szájú gyermeklány. Mit akarsz vele? Csak nem szédültél meg? Nekünk nem jó, hogy lekössük magunkat udvarlással... Vasárnap délután tudunk a legjobban boltot kötni a Mezőségen, mert akkor otthon kapjuk az embereket.

Ebben igaza volt Jóskának. Az emberek vasárnap délelőtt a templomban voltak, délután meg a kapuban vagy a kocsmák előtt ődöngtek.

Csakhogy ott volt Marikának a nővére, Zsuzsika is, egy nála fél fejjel magasabb, karcsú, ugyancsak kék szemű szőkeség. Azt aztán Bacsó kedvelte meg. Elég az hozzá, hogy Balog Sándor helyett én lettem a Marika udvarlója, míg Bacsó Zsuzsikát untatta. Pár hónapig járhattunk az Almási lányokhoz. Régi szokás szerint a lányok ki szokták kísérni udvarlójukat néhány boldog percre... Egyszerre jöttünk ki, egyszerre mondtunk jó éjszakát a kedves szülőknek, kikre azóta is tisztelettel gondolok. A tornácban még eldiskurálgattunk pár percig négyesben, aztán szétváltunk. Én Marikával az egyik sarokba, Bacsó Zsuzsikával a másikba.

Ez a Bacsó férfitársaságban jó beszédű volt, de a lányok előtt nem tudta feltalálni magát. Táncolni sem tudott valami jól, ahogy mondani szokták, két ballába volt. Sajnáltam Zsuzsát. Amikor ketten táncoltunk, mintha szárnyunk lett volna minden kis helyet kihasználtunk, s kacagott a lelkünk az örömtől, amikor valcer alatt sokszor magunkra maradva, ketten táncoltunk. Ez oda vezetett, hogy mások is felfigyeltek ránk, és Marika is szemrehányást tett, hogy elhanyagolom, inkább a nővérének udvarolok.

Hát egy alkalommal, mikor a lányok kikísértek — szép őszi este volt —, én Zsuzsával a tornác kert felőli végébe húzódtam. Az idő kellemes volt, az égen felhők vándoroltak, a hold csak néha-néha pislogott ki közülük. Mi a sötétség leple alatt egymás kezét szorongattuk. Magamhoz húztam a lányt. Teste forró volt, formás melle simogatott. Magunkról megfeledkezve, ajkaink egymáshoz közeledtek és összeértek.

Csodálatos érzés volt! A hold kibújt rejtekéből. Marika mérgesen dobbantott lábával a tornác másik végében, s nagyokat sóhajtott.

Megszégyelltem magam. Tudtam, hogy a Zsuzsa iránti vonzalmam nem lehet tartós. Csak fellobbanó és kialvó tűz, hisz Zsuzsa férjhezadó lány, míg én?!

Azon az estén vidám hangulatban távoztam az Almási lányoktól.

ARATNI MENTÜNK a Bíborosba egy holdnyi jól sikerült őszi búzát. Olyan volt ez a búza, mint a színarany. Tizenegyen mentünk neki a sarlóval. Bíró Pali sógorom kötözött. Jól is ment a munka. Ebédig már nyolc kalangyányi búza állt kévében felverve, hogy száradjon.

Ebéd után szokás szerint lepihentünk. A hosszú nyári napok idején az éjszakák olyan rövidek, hogy alig fekszik le az ember, s mikor legjavában aludnék, hát már föl is kell kelnie. Három után már derengeni kezd, kikacagják, nyelvükre veszik azt, aki napkeltekor még nem indult ki a határba. Kell tehát az ebéd utáni alvás. De alig hunytam le a szemem, odajött Bacsó barátom, és csendben, hogy az aratók ne hallják, közölte velem, hogy Kiskályán határában két szekérnyi jó erdei szénára akadt.

Mondom anyámnak, én elmegyek, hátha sikerül az aratók napszámát visszaszerezni.

— Eredj, fiam, bár már előre félek a Bíró sógorod szájától.

El is indultunk Jóskával toronyiránt, nem még kerülgettünk. Megvettük a szénát. Onnan egyenesen a bivalycsordához mentünk. Kiválasztottuk a bivalyokat a tilalmasi csordából, s hazahajtottuk Kolozsra. Onnan egyenesen a kiskályáni határba szekereztünk. Mire felraktuk a szénát, már a nap is búcsúzott.

— Uramisten segíts meg, és adj jó vásárt, szerencsés utat! — Kalapunkat meglóbáltuk, aztán elindultunk, hogy mielőbb beérjünk a Szászrégent Kolozsvárral összekötő útba.

Alighogy megérkeztünk a kolozsvári piacra, megigazítottuk, felpuhítottuk mi is a hosszú úton egybelapult szénát, hogy kapjon a szem rajta, mint a jól öltözött lányon.

Hamar túladtunk a szénán, s jó vásárunk volt. Alig volt kínálat a piacon, mert az emberek nem töltik a drága dologidőt éppen aratáskor piacra járással. Annyi kérője volt a finom, apró szálú szénának, mint a szépséges férjhezadó lánynak.

Kora délután érkeztünk haza Kolozsra a közel hetven kilométeres útról, jó eredménnyel.

— Ez a te sógorod, ez a Pali — mondotta anyám szörnyülködve —, tán nem is kéne, hogy mondjam...

— Mit csinált a sógor? Haragudott, hogy elmentem?

— Ami rossz annak a száján kijött, hát el sem tudnám mondani. Hogy te egy naplopó, tekergő, dologkerülő vagy, s ha az ő fia lennél, kitaposná a beledet.

— És maga mit mondott?

— Azt mondtam, hogy te bizonyára hozol annyit ezúttal a házhoz, amiből az aratókat ki tudjuk fizetni.

EZ ÉV ŐSZÉN TUDOMÁST SZEREZTÜNK Bacsóval arról, hogy a „nagykupec" Ilea ökröket szállít Konstancára.

Beszéltünk vele, kipuhatoltuk, hogy milyen bonyodalmakkal jár az ilyen szállítás, és mekkora keresetre lehet számítani. Jó ember volt ez az Ilea bácsi, elmondta, hogy s mint történik a szállítás, s biztatott, hogy december második felében visz három vagon ökröt a tengerparti városba, és ha szándékunkban áll bivalyainkat ott eladni a nagy kül- és belföldi exportöröknek, menjünk azzal a vonattal, legalább nem lesz olyan unalmas, ha többen utazunk földiek.

Legyőzhetetlen vágy kerített hatalmába. Éjjel-nappal ott motoszkált a fejemben a gondolat, mint szú a fában, hogy meg kéne látnom a tengert. Át kellene utaznom az országon, a fővároson keresztül, hajózni a Dunán, mely a németországi Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig annyi országot szel át. Jó volna hajókat látni a tengeren, s a hajón matrózokat. S ha nem sajnálnám anyámat s Marikát itthagyni... Mit lehessen tudni? Még hallottam ilyet. Hajóra munkásnak szegődni, bejárni a világot, és egy tengeren túli világvárosban új életet kezdeni.

De nem! Erről szó sem lehet. Nem hagyom én Kolozst. Még el kell végeznünk az őszi vetést, tűzifát kell beszereznünk télire, és még egypárszor meg kell járnom a kolozsvári piacot is.

Az őszi vetés után a különben is jó húsban lévő ökröket hizlalni kezdtem. Fogott rajtuk a törökbúzakása és a finom sósréti széna meg sarjú. Rengett a húsuk, mikor bevagoníroztuk az apahidai vasútállomáson.

Még vettünk egy pár nagy testű, vágni való bivalyt Bacsóval közösen, félig-meddig hitelbe. A hat bivaly mellé még annyi szénát is bepréseltünk a vagonba, amennyi csak fért. Útközben egy nagy zsák málédarát is feletettünk velük, hadd gyarapodjék a bivalyok súlya. A szénát, kását jól megsózva etettük, hogy sok vizet igyanak utána.

Egy hétig voltunk tengelyen. Erdélyben a vasút mentén végig fehérbe volt öltözve a határ. Anyám azon búsult a legjobban, hogy az áldott karácsonyi ünnepeket isten tudja hol és hogy fogom tölteni. Lelkemre kötötte, hogy Krisztus urunk születése napján sokat imádkozzam, hogy méltó lehessek ígéretére... Ő is fogja kérni Isten segítségét utamon, hogy szerencsével járjak.

Ilea bácsi három vagon ökre a miénk előtt szaladt a hosszú szerelvény közepe táján. Mögöttünk két vagon bor gurult az Érmellékről Konstancára. A két vidám arcú vagonkísérő férfi bihari tájszólással mindegyre ezt mondta: „Egy kis bort kék inni". Az Ileák jó borivók. Bacsó sem öntötte a csizma szárába, ha már ilyen könnyen jutott hozzá. Még én, a tejivó is ráfanyalodtam a drága szőlőnedűre.

Vonatunk minden nagyobb vasúti megállónál órák hosszat tolatott — álldogált. Mi vettük a borba a cukrot, és a gyorsfőzőbe a petróleumot. Ettünk jókat a tariszynyából, s ittunk nagyokat a borból. Vidámak voltunk egész idő alatt, és dülöngélve énekeltük, hogy *Megy a gőzös, megy a gőzös Konstancára...*

Brassót elhagyva, vonatvezetőnk, aki ugyancsak beleszimatolt a borba, felhívta figyelmünket egy vasúti katasztrófa színhelyére. Borozgatás közben elmondotta, hogy az egyik tehervonatról a Brassó—Predeal szakasz meredekén a hosszú alagútban leszakadt tizennégy vagon. A nagy sebességgel Brassó felé száguldó vagonsort látva, a felsőtömösi állomás szolgálatos tisztje azonnal közölte a brassói állomással, az meg utasította

Alsótömöst, hogy a brassói pályaudvarra óriási veszélyt jelentő vagonokat engedjék ki a holtvágányra.

Néhány vagon export bor, három vagonban katonalovak, két vagon fehér ökör és ezek kísérői lelték halálukat az egymásra tornyosodó vasúti kocsik roncsai alatt. Az egyik nyitott vagonban széna volt a katonalovak részére. A vagont őrző fegyveres katona egy potyautas leányzót csalogatott fel magához a jó puha széna tetejére. Ezek jól imádkoztak, a szerelmes fiatalok őrzőangyala egy hatalmas hóbuckába röpítette őket.

Mikor a Duna fölött először egy rövidebb, majd egy hosszabb hídon átcsörömpöltünk, szinte táncra perdültem a bivalyok között a ritka látványtól. Errefelé már nem volt hó, sőt tavaszias napsütés fogadott.

Konstancára éjjel érkeztünk. Nyugtalanul vártam a reggelt. Egész éjjel hallgattam a hajókürtök búgását. Ki-kifigyeltem a vagonból, kerestem a tengert. Valahol messze, a hajókürt hangja irányában egy pislákoló lámpára lettem figyelmes. Ott volt a tenger a közelünkben. Felkapaszkodtam a vagon tetejére, és lent a gödörben megláttam a kikötőt, mely fényárban úszott.

Még alig kezdett derengeni a hajnal, a vevők már jöttek nézegetni az állatainkat.

A boros emberek egyike azt mondta, hogy még egyszer meg kéne tölteni a kulacsokat borral, mert aztán lelakatolják az ajtókat, nyolc órakor át kell adni a kulcsokat az irodán.

— Na, isten áldja meg magukat, s minket is... Jól jöttünk, nem unatkoztunk, szerencsével járjanak — búcsúztak tőlünk a bihari fiúk.

Azt mondja Ilea bátya, hogy igyunk egyet a szerencsénkre. Aztán figyelmeztet: nem kell elsietni a vásárt. Én egyfelé, Bacsó másfelé füleltünk az árak iránt. Vigyázni kell a beugratókra, a zsebekre, de még a lélegzetvételre is.

Az árak élősúly-kilónként, minőség szerint 10 és 14 lej között mozogtak. A mi bivalyaink jó húsban voltak, megkaptuk a 13 lejt értük. Persze csak 24 órai koplalás után mérték le őket, ami bosszantott is, de amikor megtudtam, hogy a széna kilója 3 lej, a kásáé 6 vagy

7, hát nem volt nehéz kiszámítani, hogy amennyit veszítünk a koplaltatással, az csaknem teljesen visszatérül az eladott takarmány árával.

A csaknem száz százalékos nyereséggel a zsebünkben egyszerre nagy fiúknak éreztük magunkat.

Szabad időmben a vasút és a hajóállomás közötti kopár domboldalról gyönyörködtem a haragosan hullámzó tengerben, a különböző nemzetiségek színeit viselő hajókban, a magas darukban, amint a hajók roppant gyomrából ki- és berakódtak. Láttam a mi bivalyainkat is, amint két erős gurtni segítségével repültek át a rakpartról a hajó fedélzetére. A hajó oldalán ez a felirat virított: *Italia*. Búcsút intettem az állatoknak. Sok jó és rossz napot meg éjszakát töltöttünk együtt.

Búcsúztam a tengertől is. De előbb lemerészkedtem a kikötő elé a mólóra, és ott sokáig elgyönyörködtem abban, ahogy a végtelen víz csapkodta a móló oldalát.

Csak a viszontlátásig vettem búcsút Konstancától — evés közben jön meg az étvágy —, hiszen ha minden jól megy, pár hónap múlva újra itt leszünk . . .

EZERKILENCSZÁZHUSZONEGY ELEJÉN egymást érték az eljegyzések, menyegzők, keresztelők és kosaras bálok.

Népszerű tanítónk több mint negyven tagú férfidalárdát szervezett. Bíró Pali sógorom dörmögő hangjával kitűnő másodbasszust, Görög sógorom pedig nagyszerű primbasszust énekelt. Én csak tenort énekelhettem. Még színdarabot is tanultunk a farsangi bálra: a *Gyimesi vadvirág*ot.

Bácsó Jóskával egyszerre mentünk a lányok után. Jóskának, mint illik, az idősebb Zsuzsa tett virágbokrétát a kalapjába és háromszögletűre vasalt, csipkés szélű zsebkendőt a kabátja felső zsebébe. Engem természetesen Marika állított ki. Ennivalót nem vittünk magunkkal. Almási néniék haza vártak éjféli vacsorára.

A bált a fürdőtelep vendéglőjében rendezték. Hivatalos volt a bíró meg a jegyző is, mint a városból nagyközséggé lefokozott helység vezetői.

Előadás után, melyben nekem is volt egy nyúlfarknyi szerepem, táncra kerekedtünk, ki-ki a maga párjával. De én csak néhány lépést tehettem nagy vidáman, mert Kósa Pali elkérte Marikát. Én persze elkértem Bacsótól Zsuzsát, akivel gerle módra turbékoltunk, és valósággal repültünk a Kék Duna-keringő ritmusára.

Alkalomadtán visszakértem Marikát, de még kettőt sem fordulhattunk együtt, Pali újra elkérte. Bántani kezdte a hiúságomat a dolog, de úgy láttam, hogy Marikának tetszik a játék.

Éjfél után a zenészek szünetet tartottak. Aki hozott, az ott evett-ivott a teremben. Mi hazamentünk a lányokkal. Nyomott hangulatban voltam, de türtőztettem magam.

Aztán visszatértünk a bálba. A teremből a zene kihallatszott az utcára: mazurkát húztak a cigányok. Zsuzsa tánclépésben ringott át a bálterem küszöbén. Ennivaló volt ez a lány, boldog lesz a férfi, aki feleségül veszi.

Majd lassú csárdásba kezdtek a zenészek. Ezt még Bacsó Jóska is elbaktatta valahogy, az ő táncra nem hajló lábaival. Roppant nagy tenyerét Zsuzsa csípőjére tette, úgy csoszogott kettőt jobbra, kettőt balra.

Én alighogy megforgattam Marikát, megláttam Kósa Palit, amint lesállásban várt minket a terem egyik sarkában, s ahogy odaértünk, el is kérte tőlem a lányt. Elromlott az éjszakám. Dacból, csakazértis a legszebb lányt kértem táncra, és jártam, mint aki megkergült. És közben ittam a bort, mint máskor a tejet. Hajnal felé a szívem csordultig volt búval, és borgőzös fejjel a boszszú módozatain törtem a fejem.

Akkor visszakértem Palitól a megszeppent leánykát, s mikor a teremajtóhoz értem, mely tárva-nyitva volt, kitáncoltam vele a teraszra, ahol minden sarokban, ablakmélyedésben szerelmes párok álldogáltak. Én is megálltam Marikával egy sötét helyen. Aztán minden akaraterőm összeszedve, kivettem zsebemből a csipkés szélű zsebkendőt, kalapomból a bokrétát, és átnyújtottam neki, azzal, hogy „bokrétázd fel vele azt a vén legényt, ki már sok fiatal leány fejét elcsavarta".

ELINDULTUNK A MEZŐSÉGRE, szállításra alkalmas kövér ökröket szerezni a konstancai útra. Március végén aztán egyszerre mentünk Ilea Alexandruval és társaival, akik most egész vagonsor ökröt indítottak. Két jómódú gazdával társult ez az Ilea, akik a nagy haszon reményében pénzt vettek fel a bankból a birtokukra.

Mi Bacsóval öt pár ökröt vittünk két csukott vagonban. Útközben tavaszt hozó eső csapkodta vagonunk fedelét. Unalmasabbnak tűnt ez az utazás, mint az első. Bort szállító emberek sem kerültek a szomszédos vagonba.

Igen nyomott volt a hangulat Konstancán is. Alig akadt külföldi vásárló, a kereslet meg roppant gyenge. Az Ileáék sovány ökreiért csak vételáron alul ígértek egyes exportőrök. A mi ökreinket tűrhető áron megvásárolták volna, he egy egész hajórakományra való kerülne belőlük. Élő állatokat szállító vonatok pedig mindegyre érkeztek a megnövekedett ország különböző részeiből. A nagy földbirtokosok igyekeztek túladni az agrárreform következtében feleslegessé vált állatállományukon.

Végül Ilea és társai arra a megállapodásra jutottak egy törökországi nagykereskedővel, hogy áthajózzák a Fekete-tengert Törökországig vagy még tovább, már nem emlékszem. Mi nem mertünk reszkírozni. Eladtuk itt készpénzért az ökröket. Harmincötezer lejt vágtunk zsebre fejenként. Azaz hogy a zsebünkben csak az apróbb kiadásokra szánt összeget mertük hordani, a többit a csizma szárában rejtettük el.

Ennyi pénzt még nem láttam egy csomóban. „Te úristen, de jó vagy!" — s keresztet vetettem magamra és a csizmám szárára is.

Vonatunk csak az esti órákban indult, volt időnk a nézdelődésre. Vendéglőben ebédeltünk, fényes nagy mulatóban. Ilea Alexandruval és társaival. Először fordultam meg ilyen fényes helyen. Nem is ültem, csak egyre fészkelődtem a széken. Az úri ruhás kelner „domnu"-nak titulált minket. A nagykereskedők vastag bőr-

szivarokat szívtak. Ezek az urak bal kezükben fogták a villát és jobb kezükben a kést. Micsoda furcsaságok. Mosolyogva, de szorongó érzéssel sandítottunk össze Bacsóval. Az urak idegen országokból valók voltak: görögök, bolgárok, törökök, angolok, franciák.

Legszívesebben kirohantam volna a vendéglőből a tengerpartra, hogy ott a tarisznyámból falatozzam az anyám sütötte barna cipóból, szalonnából és vörös hagymából. Úgy, falusi módra.

Nem ismertem az ételek nevét sem. Hiába sorolta a kelner, hogy „csorba", „givecs", „piláf", mindegyre az volt az érzésem, hogy gúnyolódik velünk.

Bacsónak hiányzott vagy két foga, az egyik lányért verte ki egy selyméki legény. A „csorba" szóra most szájához kapott, és sértődötten nézett a pincérre.

Az Ilea bátya rendelte „ciorbă de purcelt" azért jóízűen elfogyasztottuk, és bár foghegyen, de megettük a ludaskásaszerű piláfot is. Az ivás művészete már egyszerűbb volt. A borospoharat az urak is jobb kézzel fogták.

Aztán lementünk a kikötőbe nézelődni. Március vége volt, a nap melegen tűzött az égről. A hullámzó tenger egy hatalmas, mélyen szántott sík területhez hasonlított. Amíg ellát a szem, csak a roppant víztömeg, melyet egy láthatatlan erő állandóan háborgat, mozgat. Vagy az óriás halak mozgatják, löcsögtetik?

Nagyokat szippantottam a nehéz, sóshal szagú levegőből, és néztem a homokpartra kivetett apró kagylókat, a soklábú rákocskákat terelő víztömeg versenyfutását és szinte lopakodó visszavonulását a finom fövenyen.

Csak estefelé tértünk vissza a városba. Biztattam Bacsót, hogy vásároljunk fehérneműt, egy egész vég finom vásznat és más női ruhaanyagot, hadd örvendjenek a fehérnépek. És nekem lett igazam, mert amikor otthon kipakoltunk, örvendtek a pénznek is, de még jobban az otthoni boltokban nem található rőfösárunak.

Kíváncsian vártuk vissza Ileáékat külföldről. Április vége felé aztán megjöttek nagy szomorúan. Rossz vá-

sáruk volt. Ilea nem sokat veszített ugyan, de a két csendestárs teljesen leégett...

Nekünk is be kellett látnunk, hogy vége a pünkösdi királyságnak, Konstancára állatot szállítani kész veszteség. Az üzletelők a helyi piacokon is elszaporodtak.

Úgy határoztunk anyámmal, hogy kifizetünk minden adósságot, amit a patai földvásárlással csináltunk, és sürgősen veszünk két ökörbivalyt.

PÜNKÖSD MÁSODNAPJÁN alig nyeltük le az ebédet, máris csikordult az utcaajtó kenetlen sarka. Az ablakon át láttam, hogy a magas termetű, kissé hosszúkás arcú Balog Feri, a nagygazda Balog János fia jő a Köbölkút mellől.

Anyám elfogódottan törült széket, és kínálta hellyel a mindig vidám legényt.

— Köszönöm, köszönöm, nem ülök le, Kati néni, mert hogy sietnünk kell — mondta Feri, és közölte, hogy zenészeink az *elsőlányoknál* ebédelnek, a Kósa lányoknál, hát úgy illik, hogy mi se várassunk magunkra.

— Te jó isten, hát én, márhogy én? Hova menjek én, és miért?

— Igen, te meg én — mókázott idősebb legénytársam. — Várnak minket, siess. Téged vár Anna.

Erre nem voltam felkészülve. Nem emlékszem, hogy Annával éreztettem volna udvarlási szándékomat, arról sem beszéltem neki, hogy együtt menjünk a táncba. Nem is mertem volna a büszke Kósa Pali házába ilyen szándékkal belépni. Annát szerettem, de úgy, mint valami nekem elérhetetlen kincset.

A kapunál szembe találtam magam az Anna szüleivel. bátyjával és nővéreivel. Valamennyien — legalábbis úgy látszott — meleg barátsággal viseltettek irányomba. Anna szemében a tavaszi szerelem lángja lobogott. Bódított, mint az akkor nyíló akácosok. Szülei és testvérei előtt mellém állt, kezét a karomra tette, édesen csevegett, olyan közvetlenséggel, mintha már régóta járnám a házukat.

„Ez a lány szeret engem" — villant át az agyamon, pedig én soha nem mertem közeledni hozzá.

A pünkösdi tánc jól sikerült, de ami azután jött, inkább gátolta szerelmünket. Esténként több legény is járt a Kósa lányokhoz. Ilyenkor legtöbbször az időjárásról, a földekről, a termésről, állatokról folyt a szó. A módosabb legények bölcsködhettek, én hallgattam nagyokat, mert nem volt mit mondanom. Mi lesz, ha egyszer valamelyik megkérdi: jövőben hol fogok szántani, hol fogok vetni? Mert a patai földet felosztotta az agrárbizottság, sőt már Kolozson is osztották a földet a Bíboroson, Győrberkén, Gergelyvölgyében. Abban reménykedtünk, hogy a patai föld helyett mi is kapunk Kolozson pár holdat. Ez volt az egyetlen szalmaszál, amiben még megkapaszkodhattunk. Hisz ezután már nem lesz honnan bérbe vagy részibe földet venni.

És ha nem kapunk? Akkor még idejében a bátyáim nyomdokába kell lépnem. Itt kell hagynom a falumat, benne édesanyámmal és Annát, a gyönyörű Kósa Annát.

A KOLOZSI AGRÁRBIZOTTSÁG anyámat kitudta a földosztásból. „Van Patán földje, mit akar?" Én még nem voltam katona, nekem azért nem adtak. Így válaszút elé jutottam.

Ha itthon maradok, csak szolga lehetek. De az nem leszek. Akkor inkább elő a vándorbotot, mert én a kolozsi gazdák előtt fejet hajtani soha nem tudnék. Soha!

Alsóhegyi kertünkben veteményt kapáltunk anyámmal és egy kedves kis lelencházi legénykével, Alfréddal. Alfréd tizenkettedik életévét taposta, de többnek látszott. Jó fiú volt, mosolygós arcú, szeme kissé kancsal. Örvendtünk anyámmal, hogy ilyen talpraesett fiút rendelt a jóisten nekünk a lelencházból, akinek már komoly hasznát vehetjük, s még fizet is érte az állam. Őt szántam utódomul anyám mellé, legalább őszig, hogy ne maradjon öregségére egyedül a házban. Legyen segítsége a mezei munkában. Legyen, akivel vesződnie, akit imádkoztatnia, és mint árva fiút, szeretetével me-

lengetnie. Öszire János bátyám is leszerel, mert őt ismét elvitték katonának. Majd meg is nősül, asszonyt hoz a házhoz. Aztán csak ellesznek valahogy.

Mondom anyámnak, hogy ha már a patai föld megégetett, s más földet nem kapunk, én elmegyek Kolozsvárra mesterséget tanulni.

— Hát mégis elmész? Benned volt minden reménységem öreg napjaimra.

— Ne szomorkodjék édesanyám. Minden erőmmel azon leszek, hogy a jövőnket ott megalapozzam. Kitanulom a lakatosságot, aztán műhelyt nyitok.

Később még társam is került az inaskodásra, a régi jó barát, Balog Sándor. Ketten daloltuk, hogy

Itt hagyom a falutokat nemsokára . . .

EGY HÉT MÚLVA ünneplő ruhában róttuk Kolozsvár utcáit. Kalapunk mellett bokréta hervadozott.

A kisebb mesterek négy évről beszéltek, s mikor megtudták, hogy már tizennyolcévesek vagyunk, csak mosolyogtak. A mesterség elsajátításához idő kell, legalább három év. De aki háromról beszélt, az már előre jelezte, hogy a kosztról és ruházkodásról magunknak kell gondoskodnunk.

Ezt tehát lekéstük. De ha még rendelkeznénk is három évvel a katonaság előtt, kinek van kitartása annyi ideig. Öreg már az én édesanyám ahhoz, hgy én egy mesternek vagy gyárosnak három évig ingyen dolgozhassam.

Végül az ekéiről, törökbúzafejtő, cséplő- és malomipari gépeiről híres Simonfi-féle gyárat kerestük fel. Itt hajlandók voltak alkalmazni minket, de nem lakatosnak, hanem egy olyan vasipari szakmában, amelyről addig sohasem hallottunk . . .

A plébánián keresztlevelet állíttattam ki az új plébános úrral, tanítónktól meg iskolai bizonyítványmásolatot kértem.

Anna néni, aki éppen ott volt, megkérdezte, miért megyek el a szülőfalumból.

A tanító úr válaszolt helyettem, mondván, hogy „itt akarja hagyni az eke szarvát". Aztán felém fordult, és úgy kérdezte:

— Igaz-e, István?

— Igaza van, tanító úr! Itt kell hagynam az eke szarvát, kicsúszott a föld a lábam alól, hol szánthatnék hát?

Megjelent a Magyar Népkoztársaság
és România Szocialista Koztársaság
kozos konyvkiadási megállapodása keretében

A könyv szerkesztője: VARRÓ JÁNOS
Műszaki szerkeszto: MOLNÁR ATTILA

A megjelenés éve: 1978.
A megrendelés száma: 1494.
Nyomdai ívek száma: 16,25.
Példányszám: 1600+50 kotott.
Papir: famentes 70 g/m².
Alak: 16/54×84.

Készült a „Crişana" Nyomdaipari Vállalatnál,
Nagyvárad, Moszkva utca 5.
A nyomdai megrendelés száma: 165/1978.
România Szocialista Koztársaság

24-64/77

16.— Ft